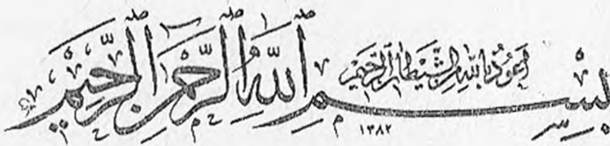
İTHAF

Millî Mücâdele tarihimizin âziz şehidi büyük milliyetçi Trabzon Mebusu ALİ ŞÜKRÜ BEY in Necip hâtırasına...

SEBİL YAYINLARI Nu. : BİR
KAPAK KOMPOZİSYONU : ÖZCAN ARMAN
BASKI ve DİZGİ : ÇELİK CİLT MATBAASI

İSTANBUL — 1965

3000

ÖNSÖZ

«İÇİMİZDEKİ BEYİNSİZLERİN IŞLEDİKLERİ YÜZÜNDEN BIZI HELÂK EDERMİSİN ALLAHIM?»

Kur'an-ı Kerim

Lozan muahedenamesi Türkiye Cumhuriyetinin hukukî, siyasî ve hatta iktisadi bünyesine temel teşkil etmektedir. Bugün milletçe içinde bulunduğumuz ızdırapların bu temelle ilgisi üzerinde şimdiye kadar maalesef gereği veçhile durulmuş değildir. Çünkü Lozan muahedenamesi henüz kadro ve kökleşmiş ananeleriyle, tesirinden tamamen kurtulamamış olduğumuz şeflik devrinin, başlıca eserlerinden biridir. Bu yüzden o devrin anlayış ve hissiyatı, bu muahedenamenin objektif olarak tahliline imkân vermemiştir. O kadar ki, bahis konusu muahedenamenin Türkiye Büyük Millet Meclisinde müzakeresi esnasında aleyhte konuşanlar isimlerini yazdırırken Mahmut Celâl Bey (Bayar) gibi bazı mühim zevatın da isimlerini yazdırdıkları görülünce, Lozan kahramanı diye haksız bir şöhret elde etmiş olan İnönü, reisicumhur vasıtasıyla bu gibi kimselerin konuşmamalarını talep etti. (1) Buna rağmen birçok milletvekili

---

(1) Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi Cilt 3 sayı 9 Mart 1958 sayfa IX.

muahedeyi tenkit etmişlerdir.

Lozandaki müzakerelerin inkıtaa uğramasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinde başlıyan müzakerelerelerde ikinci gurup adıyla anılan muhalefet ekibi tamamen aleyhte konuşmuşlardır. Bu gurubun lideri Erzurum mebusu Hüseyin Avni ve Trabzon mebusu Ali Şükrü bey ile arkadaşları Misak-ı Millîden ferâgati asla kabul etmemiş ve İnönü'yü sert bir dille yermişlerdir.

Muahedenamenin imzasından sonra ise bu muhalefet gurupunu tasfiye edecek şekilde seçimler yenilenmişti. Buna rağmen tenkitler önlenememiştir. Zira Lozan muahedenamesi o kadar bariz eksik ve kusurları ihtivâ ediyordu ki; bilâhare tatbikatta İnönü'nün baş yardımcıları olacak kimselerden bile feveran edenler oldu. Bunlar arasında Şükrü Kaya Vasıf Çınar ve Mustafa Necatiyi zikredebiliriz.

Şu noktayı da önemle belirtmek lâzım gelir ki, bu muahedenamenin kabulü ikinci mecliste olmuştur. Bu meclis **parti** disiplininin zebunu idi. Eğer meclis yenilenerek milletvekillerinin büyük bir kısmı değiştirilmemiş olsa idi tasdike imkân yoktu. Millî Mücadeleyi şerefle başarmış vatanperverler kadrosu olarak her biri başlıbaşına bir şahsiyet olan birinci Meclis-i Mebusanın umumî hissiyat ve kararı bu muhedenamenin aleyhinde idi. İhtimâl ki; o günün mâlûm usullerine göre cereyan etmiş olan seçimlerle meclisin yenilenmesinin belli başlı sebeplerinden biri de bu idi.

Bu kitapta isbat edilmiştir ki; Lozan muahedenamesi millet olarak şahlanan halkımızın yarattığı o muazzam destanı tescil ve tasdik ettirememiştir. Buna rağmen malûmu ilâm kabilinden en tabii halkarımızın -o da birçoğu eksik ve kusurlu olarak- teyidi, Inönü ve

hizbi tarafından ulaşılmaz bir netice imiş gibi kibir ve tasallut vesilesi kılınarak sistemli bir telkin ve medih edebiyatına mevzu edilmiştir. Sultanî bir eda ile böbürlenmenin ve «Millî Şefimiz Hazretleri» gibi huluskârlıklarla bu mevzuu ele almanın artık zamanı geçmiştir.

Bu vâkıayı; ilim ve mantığın süzgeçinden geçirmekte maalesef çok geç kalınmıştır. Yıllarca bayram nutuklarının uslûbû ile yürütülen sistemli bir propaganda tesirini göstermiş ve memleket çocuklarına Lozanda uğradığımız kayıplar unutturulmuştur. Bugün Kıbrıs konusunda karşılaştığımız güçlükler, gitgide bu muhedenamenin yaldızlı edebiyatına karşı milletçe beslediğimiz şüpheyi derinleştirmektedir. Bu keyfiyet, Lozan Muahedenamesinin düzeltilmesi lüzumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu tetkikin sonuna eklenen Lozan mukavelenamesi metninin 20 inci maddesinde açıkça görüleceği üzere, Kıbrısın İngiltere tarafından ilhakı kabul edilmekle kalınmamış 21 inci madde de Türk tabiiyetini seçmek istiyenlerin Türkiyeye muhacereti mecburî kılınarak Türk nüfusunun zamanla ekalliyet haline gelmesini icab ettirecek bir açıp kapı bırakılmıştır. Bu misale Kerkük, Adalar Batı Trakya, Patrikhane, Ekalliyetlere tanınan imtiyazlar gibi daha birçoklarını ekleyerek sözü uzatmak istemiyoruz. Bunlar ilgili bahislerinde ortaya konmuştur. Lozanda öyle bir muahedename imza edilmiştir ki, Türkün şahdamarı Boğazlar dahi sağlam bir garanti altına alınamamıştır.

Bir avuç maceraperest ittihatçının kısmen ihmal ve basiretsizliği ve kısmen de ihaneti ile güngörmüş yüce bir milletin -tâbir câizse- kemik iskeletinde zorlu bir kırılma olmuştur. Birinci cihan harbinin mânası budur. Lozan muahedenamesi, Milli Mücadele gibi dâsitâni bir zafere rağmen bu kırıkları yanlış kaynatan bir tedavi ol-

muştur. Bu sebeple siyasî, içtimaî ve iktisadî bünyenin ağrı ve sızıları dinmemektedir.

Lozan muahedenamesini bir zafer olarak göstermeye çalışanların, onu Sevr muahedenamesiyle kıyaslamak başlıca taktikleridir. Halbuki Sevr muahedenamesi, İttihatçı gürühunun getirdiği bir felâket olarak hazin bir mağlûbiyetten sonra mağlûp bir devlete karşı teklif edilmiş bir düşman sulh projesidir. Onun cevabı Millî Mücadele olmuştur. Pek süyü' bulmamış bir gerçek olarak kaydedelim ki, bu muahade üstelik tasdikte edilmemiştir.(1) Böyleyken İnönü, Sevr'e merbut iki protokolü kabul etmiştir. Binaenaleyh hiçbir cihetten hukukî bir değeri olmayan Sevr muahedenamesiyle Lozan muahedenamesinin kıyası abestir. Meşhur kelâmdır: Sûi misal, misal olmaz.

Halâ Bizans hayalini sayıklayan Yunan palikaryalarına karşı, bizimde eksik ve kusurlu kalmış olan bu muahedename üzerinde yeniden düşünmek ve ilk zuhur edecek fırsatta dlüzeltilmesini temin etmek için fikri ve psikolojik bir hazırlığa geçmekte geç kalmış olduğumuz muhakkaktır. Bu muahedenamenin islahının lüzumu, 1936 Montrö Mukavelenamesi ile Boğazlara ait statünün tadili ve Suriye hududumuza ait vaki değişiklikle şirin Hataya kavuşumuz gibi hâdiselerle sabit olmuştur.

---

(1) Dr. Charles Crozat İstanbul Üniversitesi Devletler Umumî Hukuku Ornaryüs Prof. İstanbul 1950 Cilt I, sayfa 399.

(Sevr muahedesinin hiçbir zaman tasdik edilmemesine ve binaenaleyh hiçbir zaman meriyete girmemiş olmasına rağmen, Sevr'de akdedilen ek vesikalardan ikisine mecburilik kuvveti verilmesi kararlaştırıldı: Müttefik Devletlerle Yunanistan arasında mün'akit ve Trakyaya ait mukavele ile, gene ayni devletler arasında ve Yunanistandaki ekalliyetlerin himâyesine müteallik protokol.)

Ancak bahsi geçen mukavelenamenin düzeltilmeyi icabettiren başka noktaları da bulunduğu bugün Kıbrıs meselesi dolayısiyle anlaşılmış olduğu gibi ilerde zuhur edecek yeni hadiselerle de tekrar be tekrar meydana çıkacaktır. Fakat her biri millî izzet-i nefsimizde birer yara açmış ve açacak olan bu kabil hâdiselerin birçok yenilerinin zuhurunu beklemeden Lozan muâhedenamesinin bu gibi düzeltilmesi gerekli noktaları üzerinde tahlil ve tenkitlere girişmek ve efkâr-ı umûmiyeyi bu mevzua hazırlamak geç kalınmış bir vazife telâkki edilmelidir. Bu kitabı; böyle bir hizmet meyli ortaya çıkarmıştır. Biraz dikkat edilirse Lozandaki muvaffakiyetsizliklerin izahı sadedinde ileri sürülmüş olan deliller hafif kalmaktadır. Bu ileride münakaşa edilmiştir.

Bu husus; Sayın İnönü ve etrafındakilerin şuuraltını doldurmuş olmalıdır ki; devlet ve hükümet başkanlığı zamanlarında emirlerindeki matbaalarda kütük gibi methiyeler bastırıp şehrin meydanlarına apartman hacimli heykellerini dikmeyi ihmal etmedikleri halde genç nesillere Lozan muahedenamesinin yeni harflere aktarılmış bir metni ile Lozan'daki müzakerelere ait zabıtların küçük bir hülâsasını olsun vermeyi düşünemediler. (1)

---

(1) Lozan sulh konferansına ait zabıtlar bugüne kadar Lâtin asıllı harfler ile yeniden yayınlanmış değildir. Eski harflerle tabına ait kayıt bibliyografya kısmımızda mevcuttur. Muahede metninin ise pek mahdut olan mehazların ekseriyetle yine eski harflerdir. Bibliyografya cetvelimizde gösterilmiş olan Cemil Bilsel'in «LOZAN» adlı eseri ile İsmail Soysal'ın Türkiye İş Bankası tarafından neşrolmuş «TURKIYENİN DIŞ MÜNASEBETLERİ İLE BASLICA SİYASÎ ANLAŞMALARI» isimli eserler esas muahedenâme ve ilgili protokol metinleri yalnız yeni harflerle okur yazar olan genç nesiller için yegâne me-

Bu kitap Lozan muahedenamesine dair -kitap hacımlı bir etüd olarak medih gayreti taşımaksızın objektif olarak el atan ilk kitaptır. Bu itibarla bazı eksik ve kusurları bulunabilir. İlgililerin, ikazları ile nasibolursa ikinci tabının daha mükemmel bir surette ortaya çıkmasına yardım etmeleri acizâne istirhamımızdır.

Mefkûresiz milletler âtıl kalarak dağılıp mahvolmaya mahkûmdurlar. Tarihte muazzam devlet ve medeniyetler kurmuş olan köklü ve asîl bir milletin evlâtları olarak bugün, Kıbrıs meselesi dolayısıyla ortaya çıkan aczimiz yürekler acısıdır. Aslında bir kasaba papazı olan Makariosa karşı sultanî bir eda ile oturduğu hükümet reisliği koltuğuna rağmen değiştirme birliğimizi binbir tereddütle göndermek gibi bir tezelzüle düşen İnönünün Lozan veya herhangi bir mevzuda sözü edilmekte olan kahramanlığından şüpheye düşmek milletçe hakkımızdır. Bu kitap bir bakıma bu şüphenin birçok sebebini de bir araya getirmiş olmaktadır. İkinci Cihan Savaşı sonunda Lozandaki bazı kayıplarımızı telâfi etmek imkânı hasıl olmuştu. Fakat bu fırsatın kaçırılması da Türk milletine -birçokları gibi- İnönünün azizliği olmuştur.

İhtimal ki; bazı kimseler bu etüdün efkârı umumiye arzında siyasî bazı maksatlar arayacaklardır. Fakat peşinen ifade edilmelidir ki; bu kitap İnönüyü yermek için yazılmamıştır. Yukarıda misali geçen fırsat nevinden zuhur edecek yeni imkânların da kaçırılmaması için efkârı umumiyeyi hazırlamak esas gayemiz olmuştur. İnönü bu arada hatalarının tabiî bir neticesi olarak ten-

hazdırlar. Ayrıca şurada burada eksik nakiller de mevcuttur. Binaenaleyh efkârı umumiyeye karşı bu mevzuda yapılmış tam ve doyurucu bir neşriyat mevcut değildir. Bilhassa zabıtların Lâtin asıllı harflerle çevrilmemiş olması muhakkak ki, büyük bir eksiklikdir.

kid edilmiştir. Bugün, Irakta Molla Mustafa Barzani hareketi dolayısıyla Kerküklü kardeşlerimizin durumunu düzeltmek imkânı adım adım yaklaşmaktadır. Kıbrıs ve evvelikler gibi bunu da kaçırmak çok hazin olur. Fakat herşeyden evvel Lozan muahedenamesinin bu gibi muallak meseleler için koyduğu esaslar hakkıyla bilinmelidir. Tarih şuuru olmayan yerde isâbetli karar olmaz. Bu etüd, milletimizin tarih şuurunu takviye istikametinde bir tesir icra ederse bu; muharririnin en büyük sevinci olacaktır.

Sulh mualedenâmesi ve ek protokollerin derci kitapta meselelere ayrılmış olan yeri bir hayli daralttığı için birçok önemli bahis maalesef bu birinci cilde sığdırılamamıştır. Lozan; siyasî hukukî ve içtimaî pek çok problem karşımıza çıkarmaktadır. Bu sebeple bu etüdün hacmi başlangıçta tahmin ettiğimizden çok daha geniş olmuş ve şimdilik üç cilt halinde tertip mecburiyeti hasıl olmuştur. Bu birinci cilt; ikinci ve üçüncü cilde bırakılmış olan birçok esaslı noktalara rağmen okuyucuda şimdiye kadar telkin edilmiş olan kanaatin hilâfına bir kanaat hasıl eder ise de mutlu.

Tevfik sahibi Cenab-ı Haktan bu necip millete gerçek bir bàsû bàdelmevt silkinişi niyaz ederim.

Serencebey, 24 Temmuz 1964

Kadir MISIROĞLU

GİRİŞ

«IRKINA VATANINA - TARIHINE İHANET ETMİŞ OLAN EFRAD VE AKVÂMIN HİÇBİRİNİ UNUTMA; TÜRK OĞLU! UNUTMA... VE AF ETME!.»

SÜLEYMAN NAZİF (1)

CİBRİL'in bir kanat çırpışıyla mübarek Hıra Dağındaki mağaranın önüne indiği gün, Âlemlerin Rabbından aldığı emri bildirmesiyle, insanlığın mazhar olabileceği en büyük nimet olan ilâhi emânet, arzımıza inmeğe başlamış oluyordu. 23 senede yavaş yavaş yağan bir yağmur gibi sindire sindire insanlığın gönül ve ruh iklimlerini yeşertmek üzere inen, bu rahmet, Veda Haccında irat buyrulan ölümsüz bir nutukla gelmiş ve gelecek bütün müslümanlara emânet bırakılıyordu. «— SİZE BİR EMÂNET BIRAKIYORUM Kİ, SİZ ONA SIKI SARILDIKÇA YOLUNUZU HİÇ ŞASIRMAZSINIZ. O EMÂNET ALLAH KİTABI KUR'AN DIR.»

Bir gün gelip bu emânetin şeref armasını, kıt'alar ve okyanuslar üstünde zafer neşideleriyle taşıyacak bir büyük millet, henüz Orta Asya'da at koşturuyor ve kuvvetini tevcih edecek gerçek istikameti arıyordu. Fakat bir müddet sonra doğuştan ruh ve karakter üstünlüğü ile iman istidadına malik olarak yaradılmış olan bu büyük millet tarihin en mes'ut bir hâdisesi olarak, İslâmın ezelî nefhası ile ruhunu dolduruyor ve kıt'aları İslâm

(1) Süleyman Nazif: Batarya ile Ateş - İstanbul 1335

meş'alesiyle aydınlatmak üzere semayı mübârek atlarının nal sesleriyle ürpertmeğe başlıyordu...

Bu oluşun ilk vücut verdiği büyük siyâsi varlık, Selçuklu İmparatorluğudur. Ardından onun tabiî bir devamı olarak zuhur eden Osmanlı İmparatorluğu da kıt'aların sulh selâmet, ve adalete kavuşmasını temin eden en büyük bir oluştu. Bütün bu devreyi dolduran mübârek gazâlar İslâmın sâde ve nûranî gerçeğini milletlerin ve kıt'aların kaderine takdim ederken en küçük bir cebre ve zulme meydan vermiyordu. (1)

Bu oluşun yapıcıları olan müslüman Türkler tarihin hiçbir devrinde görülmemiş müstesna bir asâlet, zarâfet ve kemâlât ile san'at ve siyasetlerini icra ediyor ve davranışlarında büyük emânetin özündeki ruhu temsil ediyorlardı. (2)

Bu İmparatorluğun dahili idaresinde siyasî şartların yarattığı bir mecburiyet olarak Sultanlık vücut bulmuş olmasına rağmen, demokratik bir düzen kurulmuştu. Hukuku hâkim kılan ve bunun mükemmel bir surette kontrol müessesesini (Şeyhülislâmlığı) yerleştiren idaresiyle hikmeti hükümetin bütün elâstikiyetlerine tabi olduğu hukukun mantığından ayrılmaksızın ayak uydurmasını bilmiştir. Bu da ona gelişen şartlar muvacehesinde müthiş bir dinamizm ve kıvraklık kazandırarak asırlarca devam etmesini temin etmişti (Zillulahı filâlem = Allahın Yeryüzündeki Gölgesi) gibi aslında bid'at olan ünvanlar ve buna benzer idari davranışlar kitleleri

---

(1) Fazla bilgi için bakınız: Prof. Dr. Ahmet Refik Turnagil. İslâmiyet ve Milletler Hukuku, Hukuk Fakültesi Mecmuası cilt 8 sayı 1-2, 3-4, cilt 9 sayı 1-2.

(2) Bakınız: İsmail Hâmi Danişmend Garp Menbalarına göre Türk Seciye ve Ahlâkı.

büyüleyen bir İmparatorluk tılsımı yaratmıştı. Sırf bu maksat için ihtiyar edilmiş olan birçok usul ve unvanların son zamanlarda çeşitli ihmal ve ihanetlerle zararlı hale getirildiği günlerde dahi kitlenin padişahlarında yedi evliya kudreti tevehhüm etmesini intaç etmişti. Osmanlı zaferlerinde fertlerin ruh derinliklerine inmiş olan bu inancın rolü büyüktü. (1)

---

(1) A. Refik Gür : Hukuk tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle İstanbul Çeltüt Matbaası, 1951.

«— Garpte despot, Ondördüncü Lous'in şahsında (L'état c'est moi = Devşlet benim) ifadesiyle tasarruf ve iktidarına sınır tanımıyan sisteminin ve esasının dehşetini dile getirirken, Şarkta o nice haşmet ünvanına, hatta Allahın yer yüzündeki gölgesi olmak gibi iddianın çerçevelediği hakiki kuvvet ve iktidara rağmen, hükümdar, kadı huzuruna bile çıkardı...

Felsefede birbirinin tamamile zıddı olmakla beraber, akıl ile nakli uzlaştırabilmek suretiyle doğmatizmle rasyonalizmin yan yana yürüyebileceklerine ve parlak hayatiyet tezahürleri verebileceklerine en güzel ve canlı misali bu hukuk nesci tanıtmaktadır. Nassın teşrii hikmetine akıl erdirmesini ve hukuk zekâsının yapıcı bir şekilde kullanılmasını bilen mantık, için hukukun seyyaliyetini temin işten bile değildi.

Fakat garp, bir orta çağı insanlık hayat idealinden uzaklaştıran irticaın, bu başarı düsturu ile yenilebileceği hakikatine erememişti. Halbuki, bizim tabiî hukuk dediğimiz başlıca hürriyetlerin ve masuniyetlerin bu doğmalarla nefyedilen tanınmayan tarafları yoktu ki, onun rasyonalizmle bağdaşması hakikati kadar, berikinin de rasyonalizmle uzlaşmasını önler ve iskolâstik hüviyeti bulunmuş olsun. Nitekim, ilerde göreceğimiz küllî kaideler, doğmalardan çıkarılan ve tabiî hukuk adına münakaşa edilmiş ve her zaman edilecek imkânları her vakit için tahakkuk sahasına çıkarabilecek (efradını câmi ağyarını mâni) resyonalist hareket düsturlarıdır.

«...Biz bu kuvvet irâdesini fertte varolmak iradesinin karşılığı olan bu yapıcı aşkı, islâm dininden, onun âleme yayılma idealinden aldık. Millî tarihimizi bu topraklara eken, bütün gâzilerin kılıçlarının kabzasında «ALLAH» adı yazılı, bütün millet şehitlerimizin son nefesinde ŞEHÂDET kelimesi kazılı idi. Hepsi kâfirlere karşı cihat açtılar. Ve harp sancaklarının gölgesinde iki rekat namaz kılarak gaza meydanına atıldılar. Esir ettiği düşmanının hayat ve hürriyetini bağışlayan Alp Arslandan tutun da Mısır seferine giderken Şeyhülislâmın atının ayağından kendi üstüne sıçrayan çamur parçasını, varlığına şeref sayan Yavuz Selime kadar, milletimizin velisi olan bütün büyük ruhlar, ALLAH dâvasıyla savaştılar ve âleme, ALLAH emri saçtılar. Onların muvaffakiyetlerinin sırrını kılıçlarının kabzasıyle, kalblerinin içine kazılı olan bu kelimede aramak lâzımdır.(1)

Zira, devletimizin veli bânisi OSMAN GÂZİ, ölüm döşeğinde, oğlu ORHAN GÂZİ'nin şahsında bütün haleflerine şöyle vasiyet etmişti: Zâlim olma, âlemi adâletle

---

Ezmanın tebeddülü ile ahkâmın tebeddül edeceğini yani zamanların değişmesiyle hükümlerin değişeceğini kararlaştıran bu hukuk nesci, garbın (Broit canoniqui)i kilise duvarlarının örttüğü kasvetli ve loş muhitten dışarıya çıkarken gözleri ışıktan kamaşan yarasa gibi, muhitine kökükörüne yapışır ve bir çağı vampir gibi sömürerek terakki ve tekamülü önlerken, lügatte bile (gereği gibi anlayıp bilmek) mânasına gelen, Şarkın fıkhı, ahkâmı ameliye'yi bu genişlik ve tesamüh şartları içerisinde serbestçe inkişâf ettirip, ad-ü ihsandan mürekkep iki başlı bir nimet halinde seyyaliyetini ve hayat şartlarına uygunluğunu muhafaza ve temin ederek Şarkı orta çağ iskolastisizminden korumuş, bu ruh ve kudret imkânlarıle Türk İmparatorluğuna en geniş ve hayatiyetli inkişafı bu sayede sağlamıştı.»

(1) Nureddin Topçu Yarınki TÜRKİYE İstanbul, 1961

şenlendir ve cihadı terk etmeyerek beni şâd et. Ulemaya riâyet eyle ki, şeriat işleri nizam bulsun. Nerede bir ilim ehli duyarsan ona rağbet, ikbal ve hilim göster. Askerine ve malına gurur getirip şeriat ehlinden uzaklaşma. Bizim mesleğimiz ALLAH yolu ve maksadımız ALLAH'ın dinini yaymaktır. Yoksa kuru kavga ve cihangirlik dâvası değildir. (1)

Bu vasiyetin yoğurup istikametlendirdiği Osmanlı fütuhatı tarihte misli görülmedik asîl ve küçlü bir şahlanıştır. Fakat iman ve adalet taşıyan fâtih cedlerimize ırkımızın vaktiyle islâm ordularına yaptığı gibi kucak açılmamış, bilâkis çetin bir mukavemet gösterilmiştir.

Müslüman Türkün bu şahlanışını durdurmak için içerden ve dışardan pek çok çalışılmıştır. Hudut boylarında netice elde edemeyen düşman taktik değiştirerek kaleyi içten fethetmeye koyulmuştur. Buna eklenen bir çok sebepler ve son biriki asır içinde Batı Dünyasında vukua gelen teknik terakki karşısında vaktiyle dâsıtanî kahramanlıklar yaratmış olan bu büyük milletin aşağılık duygusuna kapılması maalesef önlenememiştir. Haçlı Seferlerinden hiçbir netice alınamamış olduğundan yeraltı faaliyeti zamanla hızlandırılmış hattâ günümüze kadar idâme ettirilmiştir. Fakat gizli düşman faaliyetinin tarihi çok eskidir. Türklerin bir sal üstünde Trakyaya çıktığı tarihten itibaren bütün bir Hıristiyanlık dünyası için bir (**şark meselesi**) zuhur etmiş oluyordu. Artık bütün kudretleriyle müslüman Türk akınlarını durdurmak ve tarihin seyrini değiştirmek için plânlar hazırlıyorlardı. (2)

---

(1) Vecdi Bürün Nasıl Öldüler İstanbul, 1964

(2) Cent projets de partağe de Lax Turquie (Türkiyenin taksimine Dair Yüz Proje Paris 1914) adlı 550 sahifelik kitap bu hususta mufassal bilgiyi ihtiva eder.

Bu plânlar zamanla meyvalarını vermiş Sadrazam Fuad Paşa'ya bir ecnebiye karşı şu sözleri söyleten gerçekler zuhur etmeğe başlamıştır.

«Bu devleti siz dışardan biz içerden yıkmak için üç asırdır uğraşıyoruz, fakat hâlâ yıkamadık.» Bu bir gerçekti; hem içerden hem de dışardan çalışılıyordu.

Sultan Birinci Abdülhamit Han devrinde (1717 - 1774) her günkü düşmanımız Ruslar serhad boylarında devamlı bir gâile haline geldiler. Tunaya kadar olan Osmanlı Türk topraklarını almak istiyorlardı. Bundan aşağı yukarı 200 sene evvel Tuna boylarında Rus ordusu ile çetin bir savaş başladı. Ruslar meşhur Özi Kalesine girerek çocukları ve kadınları kılıçtan geçirdiler. Bu olayın acı haberi İstanbul'a gelince devrin hassas ve vatansever sultanı Birinci Abdülhamit Han teessüre garkoldu. «Özi beni dilhûn etti» diyen bu büyük padişah Rusların kılıçtan geçirdiği çocuk ve kadınların feci âkibetlerine ait raporu okurken kendisine nüzul isabet etti ve olduğu yere yıkıldı. Bu onun ölümüne sebep olmuştur.

O güne kadar Türk ordusu zaferden zafere koşuyordu. Tarihte ilk defa böyle bir mağlûbiyete maruz kalınmıştı. Bu mağlûbiyetin şoke ettiği yalnız Birinci Abdülhamit Han değil bütün bir milletti. Zira bundan sonra serhat boylarında mağlûbiyet haberleri birbirini kovalıyacak ve Türkün ruhunda derin bir şüpheye vücut verecekti. Bu şüphe Türkün; cihana ve cihan karşısındaki kendi hayat ve imanına bakışına musallat olmuş onu fıtrat ve inancı üzerinde mütereddid hale getirmiştir. Artık batıda gitgide inkişâf edecek olan tekniğin manâsını tamamen ters telâkki eden ve kendi dünya görüşüne ve hattâ millî itimad-ı nefsine musallat olan sakat bir görüş yerleşmeye başlıyordu.

Böylece Batının elde ettiği teknik terakki karşısın-

da gitgide ruhlara bir aşağılık duygusu çöreklenmiş bu terakkinin kendi kendimizi inkâr etmeksizin memleketimizde vücut bulamıyacağı zannı uyanmıştı. Işte bu suretle Batı Dünyası karşısında nev-i şahsına münhasır bir dünya görüşünü ve cemiyet nizamını gerçekleştirmiş olan müslüman Türk milleti yavaş yavaş kendinden uzaklaşmaya başlamış ve terakkiyi bu kendi kendini inkâr edişle elde edeceğini sanmıştı. Bugün Batı teknik ve medeniyeti karşısındaki vaziyetimiz bu görüşün ne kadar hatalı olduğunu apaçık göstermektedir. Ardında koşulan teknik memlekete aradan geçen 200 senelik devreye rağmen getirilemediği halde üstelik manevî bütün kıymetler de bunu elde etmek bahasına imhâ edilmiştir. Tanzimat meşrutiyet ve hattâ cumhuriyet devirlerinin birçok yarı münevver organizatörleri milletin iki yüz senesini ve bütün manevî kıymetlerini hep bu yanlış görüşe bel bağlamaktan dolayı hebâ ettiler. Halbuki tekniğin alınması için millete kendi kendini inkâr ettirmek mecburiyeti asla bahis konusu değildi. Bizim kadar muazzam bir medeniyet patrimuvanına ve müstakil bir dünya görüşü ve hayat nizamına mâlik olmayan Japonya bile kendi ırki ve millî varlığını inkâr etmeden batının tekniğini Batıyı geçercesine memleketine aktarabilmiştir. Üstelik o tecrübe muvaffak olduğu halde bizim batı teknik ve medeniyetini almamız da hâlâ mümkün olamamıştır. Esasen görüş o kadar yanlıştı ki, bir çokları bu harekete **«Batılılaşma»** diyecek kadar Türk'ün kendi varlığını inkâr mevzuunu hareketin ismiyle dahi açığa vurmuşlardır. Bunu sezen birkaç vasıflı adam (Gökalp vs.) hiç olmazsa muâsırlaşmak tâbirini kullanmayı akıl edebilmişlerdir.

Teknik Japonyada veya Çinde daha ileri gitse Çinlileşmek veya Japonlulaşmak mı icabedecektir? Aslolan

Türkün, Türk ve Müslüman kalmak şartıyla teknik terakkiye îmanını da bir vecibesi olmak üzere sarılması idi (1) Zira ilmi, hikmeti, müslümanın kayıp malı telâkki eden ve Çinde dahi olsa ardından koşmayı emreden muazzam İslâm ideolojisi onun ruhunu asırlarca yoğurmuştu. Fakat ne yazık ki, Özi kalesindeki mağlûbiyetle başlayıp gitgide teşhisi doğru bir şekilde yapılamadığı için dehşetli bir aşağılık duygusuna vücud veren mağlûbiyetler yüzünden hergün, millî ve dinî hüviyetimizi teşkil eden unsurların birinden vaz geçe geçe bugüne kadar gelinmiştir. Bilhassa Tanzimatla başlayan yeni bir siyasî istikamet Türkün Garp Dünyası karşısında içine düştüğü bu aşağılık duygusunu idarî ve içtimaî sahalarda

---

(1) «... istedim sonra, neden böyle Japonlar yüksek?
Nedir esbab-ı terakkisi? Yakından görmek.
Bu uzun boylu mesâi, bu uzun boylu sefer,
Bir kanaat verecekmiş bana dünyada meğer.
O kanaat da şudur :
sırrı terakkinizi siz,
Başka yerlerde taharriye heveslenmeyiniz.
Onu kendinde bulur yükselecek millet;
Çünkü her noktada taklid ile sökmez hareket.
Alınız ilmini Garbın alınız san'atini.
Veriniz hemde mesâinize son sür'atini;
Çünkü kâbil değil artık yaşamak bunlarsız;
Çünkü milliyeti yok, San'atin, ilmin, yalnız,
İyi hâtırda tutun ettiğin ihtarı demin:
Bütün edvar-ı terakkıyı yarıp geçmek için
Kendi «mahiyyet-i ruhiyye»niz olsun kılavuz,
Çünkü beyhudedir ümmid-i selâmet onsuz.

Mehmed Âkıf Ersoy

gerçekleştirmeye başlıyordu. Bu durum günümüze kadar devam edegelmiştir. İmparatorluğun son devirleriyle Cumhuriyetin ilk zamanlarında bu hastalığı teşhis eden şu satırlara bakınız:

«— Ah! Büyük cedlerimiz! Onlarda Galata, Beyoğlu gibi frenk semtlerinde yerleşirdi.

Fakat yerleştikleri mahallede müslümanlığın nuru belirir, beş vakitte ezan işitilir. Asmalı minâre, gölgeli mesçit peyda olur, sokak köşesinde bir türbenin kandili uyanır, hasılı o toprağın o köşesi imana gelirdi, Beyoğlunu ve Galatayı saran yeni yapıların yığını arasında o mesçitlerden o türbelerden bir ikisi kaldı da gördük ki; cedlerimiz o kefere frenk mahallerinin toprağına böyle nüfuz ederlerdi. Biz bugünün Türkleri bilâkis Şişli, Nişantaşı, Kadıköy, Moda gibi küçücük bir şehri andıran yerlere yerleştik, fakat o yerler müslüman ruhundan âri, çorak ve kurudur. Bir Üsküdara bakınız bir de Kadıköyüne, Üsküdarın yanında Kadıköy tatavlayı andırır. Es ki Türklerin ruhları ile yeni Türklerin ruhları arasındaki farkı anlamak isterseniz bu son asırda peyda olan semtlerle İstanbul içlerini mukayese ediniz. Medenileştikçe müslümanlıktan çıktığımızı tabii ve hoş gören eblehler uzağı değil Balkan devletlerinin şehirlerine kadar gitsinler. Görürler ki, baştan başa yenileşen o şehirlerin her tarafında çan kuleleri yükselir, pazar yortu günleri çan sesleri işitilir. Manzara halkın dinini ve milliyetini hatırlatır. O şehirler bizim yeni semtlerimiz gibi millî ruhtan âri değildirler. Artık Türk milletinin ruhu bir rayiha gibi uçtu mu? Hayır büyük kütlede yine o ruh var fakat biz son nesil bir sürü gibi büyük kaafileden uzaklaştık, kaybolduk, fakat daha gitmiyeceğiz, yeni tarzda yaşayışla cedlerimizin diyanetini mezcedip, bizi bu çoraklıktan, bu karanlıktan, bu ufunetten kurtaracak mür-

şidler, şairler, edipler, hatipler yetişmedi fakat gayet tabii bir revişle büyük kafileye kendi kendimize döneceğiz.»(1)

Ne yazık ki, bir şair sezişiyle kendi kendimize döneceğimize dâir ifade edilmiş bu temenni halâ gerçekleşememiştir. Üstelik Türkün kendi kendisine dönüşünü büyük bir ölçüde imkânsızlaştıran birçok angajmanlara girişilmiştir. Bu angajmanların en büyük fiilî ve psikolojik menbaı Lozandır. Son Osmanlı mebusan meclisinde kabul edilip bütün bir Millî Mücadelenin ruhunu teşkil eden Misak-ı Millî garba karşı fiilî ve psikolojik teslimiyetin maddî ve manevî hudutlarını çiziyordu. Bütün bir millet; bunun gerçekleşmesi için kuva-i milliye mefhumu içinde birleşmiş ve mucizevî bir zafer elde etmiştir. Ne yazık ki, Türk milletinin emsalsiz fedakârlık ve kahramanlıklarla tahakkukuna azmettiği Misak-ı Millî Lozanda tescil ve kabul ettirilememiştir.

Hıristiyan Batı Dünyası için Lozan sulh Konferansı yıllardır ruhumuzda derinleşmekte olan aşağlık duygusunun hasat mevsimi olmuştur. Zira bu aşağılık duygusu en zayıf zamanımızda Millî Mücadele gibi bir destan yaratmamıza rağmen zâil olmamıştı. Batıya kayıtsız ve şartsız teslimiyet Lozan'ın ruhunu teşkil etmiştir. Şeklen dünya milletleri müvâcehesinde müstakil bir varlığa sehâbetimiz ikrar edilmiş fakat yavaş yavaş Batının kültür ve hayatı içinde erimemizi ve orijinalitemizi kaybetmemizi neticelendirilecek bir çığır açılmıştır. Bu kayıtsız ve şartsız teslimiyeti Lord Gürzon'un şü sözü bakınız nasıl ifşâ etmektedir:

"— Türklerin hayat ve istiklâline herkes hürmetkârdır. Türkiyeden istirhamım tekrar inkişaf edebilmesi

(1) Yahya Kemal Beyatlı Aziz İstanbul, İstanbul 1964.

için serbest Türkiye'nin bizimle birlikte **hulûs birliğiyle** çalışmasıdır. Böyle bir Türkiye dünyanın hürmetine layık olur»

Bu «**hulûs birliği**» Lozandan sonra Türk Milletinin kaderinde vâki birçok değişiklikleri izah edecek bir anahtar sözdür. Artık, Türkün, kendine dönmesi bir daha mümkün olmayacak ölçüde mânen tahribinin âmili, bu sözü söyleten fikir, rey ve his beraberliğidir. Bugün, böyle bir teslimiyeti temsil edip te asırlarca bir vilâyetimiz olarak bulunmuş Yunanistana karşı dahi şahisyetli kalamamış olan İnönü'nün Amerika karşısında şahsiyetli bir politika takip etmek gibi bir sloganı diline dolamasının manası hazindir.

Burada onun iktidarı devrindeki bu «**hulûs beraberliğinin**» tezahürlerini münakaşa edecek değiliz. Bunların hepsi milletin gözü önünde cereyan etmiştir. Bu ekipte, daha öncekiler gibi sadece Garptaki teknik terakkiyi memleketimizde gerçekleştirmeğe matuf hamleler yapacakken aksine Türkün kendi kendisini inkârına müncer olacak hareketlere devam etmiştir. Milliyetin müşterek bir duygu ve fikir beraberliğine muhtaç olduğu kaale alınmayarak Türkleri asırlarca yoğurmuş olan aziz bir ideolojiye (İslâma) cephe alınmıştır. İnönü ve ekibi tarafından bu ideoloji ve onun mâsum taraftarlarının maruz bulundukları baskı cümlenin malûmudur. Hıristiyanlar sokaklara kadar âyin gulgulelerini taşırırken ses çıkarmayan bu ekip, şurada burada Müslüman gurupların en ufak ve meşru dinî davranışlarını hoş görmemiş ve en ağır şekilde cezalandırmıştır. Fakat unutulmuştur ki, Türkün asırlardan beri İslâm ile yuğrulan ruhuna gayrı İslâmî her davranış yabancı gelecek ve tasvibe mazhar olmayacaktır. Bu keyfiyeti çok evvel görmüş olan şu Rum vatandaşın beyanına bakınız: Aca-

ba bunu İnönü'ye duyurmak mümkün müdür?

«— İşte bütün bunlar içindir, ki bu mütevâzi mesâiyi, yeni bir görüş ufku açacağından iftihar duyarak, Avrupa ulemasının ıttılaına arz ediyor ve bununla dikkat nazarlarını Muhammedî hukuk'un menâbiine ve bu hukukun ne suretle vücude geldiği hususuna çekebileceğimizi ümid ediyoruz.

Tebaaları arasında birçok müslümanlar bulunan siyasî devlet ricali bu kitapta, İslâm ictimaî teşkilâtının bütün esaslı kâidelerini muhtevi bulacaklardır.

Bugün Fransanın mukadderatını idare edenler meşgalelerinden vakit ayırarak bu kitaba bir göz atacak olurlarsa, Muhammedî olan akvâmın idaresi için lâzım olan sırrı, iki hakikat şeklinde tebarüz etmiş bulacaklardır, ki bu iki hakikat, Cezair müslümanlarının ne suretle idare edilmeleri lâzım olduğu yolunda umumî efkarı ve matbuatı işgal etmiye başlıyan meselenin çözülmesine yol açacaktır. Bu hakikatlerin nelerden ibaret bulunduğu şu suretle telhis olunabilir:

1 — Müslüman, ne kadar itikadı zayıf olursa olsun, din değiştirmediği takdirde hiçbir hadisenin sıhhata murakin olup olmadığına o hadise Islâmileştirilmedikten sonra inanmaz. Zira müslümana göre bir şeyin sıhhate mukarin bulunması ve onun doğru telâkki edilebilmesi için muhakkak surette dinen enredilmiş, bulunması, Allah'ın Kelâmına veya Peygamber'in sünnetine, yani dinin bu iki temel taşından birisine istinad ettirilmiş olmaları lâzımdır.

2 — Bütün kaziyyelerin işlâmileştirlmek suretiyle dini temellere istinad ettirilmesi ve bin netice bu hakikatlerin yalnız kabulü değil aynı zamanda riayet olunması mecburiyeti altına sokulması da, Muhammedî Ka-

nun'daki menbaların mebzuliyeti dolayısiyle, güç bir mesele değildir.

Müslüman da sâir ferdler gibi günahkâr olabileceği gibi, cürüm işlemek suretiyle insanların en bayağı derecesine de düşebilir. Fakat bütün bunlara rağmen yine müslüman olarak kalır. İslâmiyetde hakikî surette din değiştirmek âdeta meçhuldur Müslüman, İslâmileştirilmemiş olan bir kanuna mutavaat ederek, kendi kudret ve kuvvetini gösteremediği müddetçe bu kanuna zahirî şekilde mutavaat edebilir. Kanunun esaslı bir kaidesine göre bu cebir altında bulunma keyfiyeti, din değiştirme keyfiyetini ortadan tamamiyle kaldırır. Kudretlendiğini hisseder etmezdir ki Allah'ın Kelâmına ve Peygamberin Sünnetine istinad ettiği isbat edilememiş bulunan bir kanuna itaatten uzaklaşmak müslüman için farz olur.

Cebir kaidesiyle müslüman vicdanı her nevi şiddete karşı himâye edilmiş, sâir dinlerde olduğu gibi din uğrunda ölüm, asgari hadde indirilerek din değiştirme hususu da imkânsız bir hale konulmuştur.» (1)

İşte bu suretle ifade edilmiş olan gerçeğin tecellisiyledir ki, bugün Türkiye'de her türlü ihmal ve ihânete rağmen tasfiye edilememiş olan millî şuur, eskisinden daha canlı ve reaksiyon halindedir. Bu reaksiyan bütün zâhiri mücadeleleri etkiliyerek kül altında ateş gibi gitgide gelişmekte, yarının mes'ut Türkiyesini yaratmağa

---

(1) İslâm Hukuku Nazariyatı hakkında bir Etüd.

Birinci Cilt Yazan : Sava Paşa (Osmanlı İmparatorluğunda sabık Vali Umumi ve Hariciye ve Nafia Nazırı, bir çok ilim cemiyetlerinde fahrî ve muhabir âza)

1892 tarihli Fransızca aslından Türkçeye Çeviren Baha Arıkan Yeni Matbaa Ankara 1955.

doğru bir oluş hız ve istikâmetini kazanmaktadır. Artık inkılâp yobazlığı ile büyük kitleyi yıldırma yolundaki ithamlar, yaygaralar ve gericelik isnatları tesirsiz hale gelmiştir. Böyle bir mevsimde Lozan gibi bütün hayatî proglemlerimizle ilgili olan Lozan Muâhedenâmesinin tahlil ve tenkidi mes'ut bir hâdisedir. Bu suretle Lozanın Millî Misak önünde muhasebe edilmesi çığırı açılmaktadır. Bu milletçe önümüze çıkacak müstakbel fırsatlar için geç kalınmış bir hazırlık. Bu vesile ile Iraktaki son gelişmeleri bir kere daha hatırlatmak isteriz.

Netice olarak Lozan, Türkün kaderinde bir düğüm noktası olarak gözükmektedir. Bu düğüm çözülmeden halline çalışılacak hiçbir meselenin eshabı mucibesi vuzuha kavuşamıyacaktır.

LOZANA DAİR BAZI KIYMET HÜKÜMLERİ

«Mehmetçiğin süngüsüyle kazanılan muazzam zafer Lozanda hebâ edilmiştir.»

Trabzon Mebusu ALİ ŞÜKRÜ BEY

«Muâhedemiz maâlesef Misak-ı Millîmizi hiçbir suretle temin edecek derecede olmadığı gibi, maalesef ona dair bir kelimeyi de muhtevî değildir.»

Tekirdağ Mebusu FAİK OZTRAK

«Bu muahede efradın ve cemiyetin hukukunu tanımamıştır.
Bu muahede de kapitülasyon kokusu vardır.
En ziyade nazarı dikkati celbeden şeyde mübâdele meselesinde heyeti murahhasamızın lütufkârlığıdır.

MUSTAFA NECATİ

«Bu muahede iyice tetkik edildiği zaman görülür ki, istiklâl-i iktisadî ve mâlimiz de tamamen müemmen değildir.»

VASIF ÇINAR

«Venizelos, Türk murahhas heyetinin taleplerini öğrendiği zaman benliğini zaran korkuyu yendi. Bütün delegasyonların Türklerden daha çok ağır şartlar beklediği muhakkaktı. Türkler bir çok mevzulara dokunmamışlardı. Venizelos bunlara temas edilmemesini maharetle devam ettirdi ve bilhassa birinci inkıtadan sonra artık nefsine tam emniyet gelerek, Türklerden tavizler almaya devam etti. Hudutlar, tazminat, İstanbul hariç, Rum halkının mecburî hicreti ve Yunanistandaki Türklerle mübâdelesi, Patrikhane gibi esas mevzularda konferansın başlangıcında tasavvur dahi etmediği neticelere vasıl oldu. Öyle ki, son celselerde talep eden daha çok oydu.»

LORD GÜRZON

LOZAN KONFERANSI KRONOLOJİSİ
VE
MÜZAKERELERE TOPLU BİR BAKIŞ

KONFERANS ÖNCESİ

Osmanlı Türk İmparatorluğunun en dirayetli padişahlarından biri olan Sultan Abdülhamid Han'ı gizli düşmanlarla işbirliği yapmak suretiyle tahttan indiren ittihatçılar devleti 10 seneden fazla ayakta tutamadılar.

30 Ekim 1918 de Türkiye namına Bayriye Nazırı Rauf bey (Orbay) itilaf kuvvetleri namına da Ingiliz amirallerinden Galtrop tarafından Limni adasında Mondros limanında bir mütareke imzalandı. Türk milletinin bu muâhede ile elim fâcialarla karşılaşacağı muhakkaktı. Çünkü müâhede her bakımdan aleyhte idi. Bilhassa 7 inci maddesine göre İtilâf kuvvetleri kendi güvenlikleri bakımından tehlikeli gördükleri anda Türk topraklarını işgal edebilmek hakkına nail oluyorlardı. Tabiatıyla birkaç ay zarfında bu maddeyi sonuna kadar suistimal etmeye başladılar.

3 Kasım 1918 İngilizler Musul'u işgal ettiler. Ve Urfa, Maraş Ayıntap havalisine yayıldılar.

13 Kasım 1918 İtilâf kuvvetlerinin donanmaları Istanbul limanına demir attılar Fransızlar Adana dolaylarını İtalyanlra Antalya ve Konya havalisini işgal ettiler. Samsun ve Merzifon'a da İngilizler askerlerini çıkardılar.

15 Mayıs 1919 İtilâf kuvvetlerinin teşviki ile Yunan kuvvetleri İzmir'e çıktı. Bu suretle Türk milletinin kaderinde çetin ve buhranlı bir devre başlıyordu. Tabiatıyla asırlarca hür yaşamış bir millet bu felâketi hazmetmiyecekti. Nitekim son Osmanlı Meclisi Mebusanı bütün bu olayları protesto eden ve dünya efkârı umumiyesi muvacehesinde katlanabileceğimiz fedakârlıkların

hududunu çizen bir Misak kabul etti. Buna Misak-ı Millî diyoruz. Bu misak Türk İstiklâl Harbinin (tabir ca'izse) Amentü haline getirilmiş parolası idi. Işte size onun metni!

MİSAK-I MİLLÎ

"Aşağıya imzalarını koyan Osmanlı Mebusan Meclisi azaları, devlet ve milletin istikbalinin haklı ve devamlı bir sulha kavuşabilmesi için kabul edebileceği fedakârlığın en ileri haddini gösteren aşağıdaki esaslara tamamiyle uyulmasının sağlanması ile mümkün olduğunu ve bu esaslar dışında sağlam bir Osmanlı saltanatı ve cemiyetinin vücudunun mümkün bulunmadığını kabul ve tasdik etmişlerdir:

Madde 1 — Osmanlı Devletinin sadece Arap çoğunluğunun oturdukları ve 30 Ekim 1918 tarihli mütarekenin imzası sırasında düşman ordularının işgali altında kalan kısımlarının mukadderatı, ahalinin serbestçe verecekleri reye uygun olarak tayin edilmek lâzım geleceğinden, adı geçen mütareke hudutları içinde din, ırk ve soyca birlik olan, birbirine karşılıklı saygı ve fedakârlık hisleriyle dolu bulunan, gelenek ve içtimaî hukukiyle yaşadıkları muhitin şartlarına tamamiyle uyan Osmanlı İslâm ekseriyetinin oturdukları kısımların hepsi hakikaten ve hükmen hiç bir sebeple ayrılık kabul etmez bir bütündür.

Madde 2 — Ahalisi ilk serbest kaldıkları zamanda amme reyi ile ana vatana katılmış olan "elviyeyi selâse" (Kars, Ardahan ve Batum) için icap ettiği takdirde tekrar serbestçe amme reyine müracaat edilmesini kabul ederiz.

Madde 3 — Türkiye ile yapılacak sulha bırakılan Garbi (Batı) Trakya'nın hukukî vaziyetinin tesbiti de,

halkının tam bir hüriyetle verecekleri reye göre yapılmalıdır.

Madde 4 — İslam Hilâfetinin merkezi ve Saltanatın payitahtı ve Osmanlı Hükûmetinin merkezi olan İstanbul şehri ile Marmara Denizinin emniyeti her türlü ihlâlden korunmuş olmalıdır.

Bu esas mahfuz kalmak şartıyle Akdeniz ve Karadeniz boğazlarının umum ticaret ve münakalâta açılması hakkında bizimle diğer bütün alâkadar devletlerin ittifakla verecekleri karar muteberdir.

Madde 5 — İtilâf devletleri ile hasımları ve bazı müşâvirleri arasında da kararlaştırılan anlaşma esasları içinde azınlıkların hukuku, civarda bulunan memleketlerdeki müslüman ahalinin de aynı hukuktan istifadeleri emniyetiyle tarafımızdan teyid ve temin edilecektir.

Madde 6 — Millî ve iktisadî inkişafımız imkân dairesine girmek ve daha asri, muntazam bir idare şeklinde işlerin yürütülmesine muvaffak olabilmek için her devlet gibi bizim de inkişafımızın temininde istiklâl ve tam serbestliğe sahip olmamız, hayat ve bakamızın temel ve esasıdır. Bu sebeple siyasî, adlî· malî inkişafımızı önleyen kayıtlara muhalifiz. Gerçekleşecek borçlarımızın ödeme şartları da bu esaslara aykırı olmıyacaktır.

29 Kânunusâni (Ocak) 1336 (1920)

Bu suretle tesbit edilmiş olan Millî Misak Türkiye Büyük Millet Meclisinde de (18 Temmuz 1920de) aynen kabul edilerek üzerinde yemin edilmiştir. İlâve etmek gerekir ki, bazı mebuslar bu Misakta ifade edilen Türk haklarını bile gayrı kâfi görüyor, daha fazlasının gerekli ve mümkün olduğunu ileri sürüyorlardı. Zira Millî Misak, haklarımızın asgarisini ihtiva etmekteydi. Lozan-

da bu asgarî hakların dahi muazzam tâvizlerle iyice azaltılmış olduğunu düşünürsek işin fecaati ortaya çıkar. Birinci Büyük Millet Meclisinde Milli Misak üzerinde yemin edilmeden hemen bir iki ay evvel 29 Mayıs 1920 Cumartesi günü celsesi merhum Ismail Safa Misakı yetersiz bulanların his ve fikirlerine tercüman olmak üzere Meclis riyâsetine şu teklifi sunmuştu.

«Avrupanın hakkımızda idamdan çok ağır olan sulh şartlarını gördükten sonra hür ve müstakil yaşamıya azmeden Türkiye İslâmları hangi şartlarla sulh akdedebileceklerini bütün dünyaya yeniden daha kuvvetli olarak neşir ve ilân etmelidirler. Millî ve coğrafî hududlarımız Erzurum ve Sivas kongrelerinde tesbit edilmiş, İstanbul, Mebusan Meclisinde de kabul edilerek Misakı Millî beyannamesi altında ilân olunmuştu. Bununla beraber, şarkî cenubî hududumuzun daha açık ve canlı olarak tesbiti lâzımdır. Türkiye, bu kadar felâket ve zâyiattan sonra, hiç olmazsa millî hududları içinde daha müsterih ve korkusuz yaşamak için aşağıdaki maddelerin sulh şartlarımız içinde yer alması şarttır:

1) Milletimiz bundan sonra Duyunu Umumiye namına on para ödemiyecektir. Çünkü bu alınan para bizim zorla sürüklendirilmiş olduğumuz harblere harcanmıştır. Ödenen fâiz, alınan paranın üstündedir. Bu zâlim borcu tanımıyacağız.

2) Türkiye hududları içinde yabancıların bizi istismar için yaptıkları bütün tesisler, Türk milletinin öz malıdır.

3) Bunca nimetlere rağmen ıstırablarından bahseden Hıristiyan unsurların Rumelinde ve dünyanın diğer yerlerinde yaşıyan Türk ve Müslüman kardeşlerimizle muhakkak mubâdele edilmelidir.”

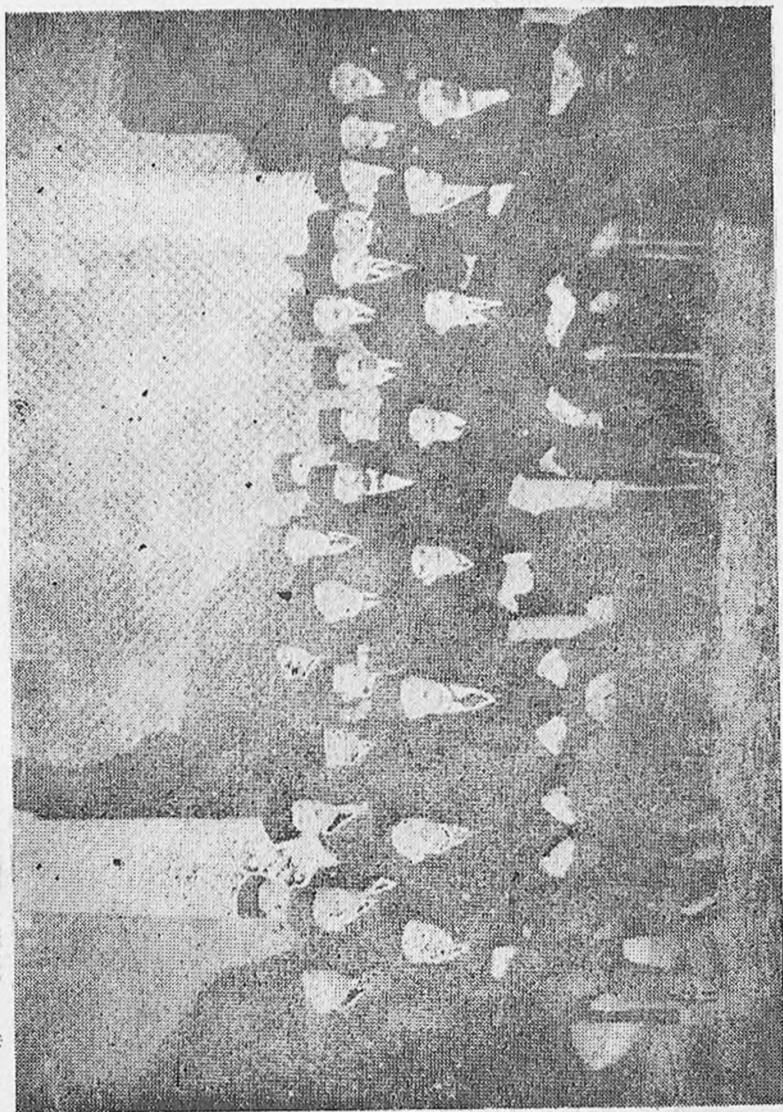
Âzami fedakârlıklarımızı ihtiva ettiğinde bütün me-

busların müttefik oldukları Misakı Millî bu tenkid ve daha geniş tekliflere rağmen teyid ve kabul edildi. Zira ancak bu kadarı mümkün görülmekte idi. Düşünülmelidir ki, henüz zafer kazanılmadan daha fazla fedakârlığa taraftar olunmadığı halde zafere rağmen İnönü bu asgari şartları dahi Lozanda tahakkuk ettirememiş ve bundan da ileride izah edildiği üzere sayısız fedâkarlıklar yapmıştır.

Misakı Millî bütün Millî Mücadele boyunca milletin azim ve kararının muhtevasını teşkil etmiştir. Zaferden sonra Mehmetçiğin süngüsüyle tahakkuk eden bu Misakın masa başında da teyid edilmesi icabetmekte idi. Fakat bu Misak Lozanda kırpıla kırpıla âmiyâne tabiriyle kuşa döndürülmüştür. Şimdi hâdisenin bu tarafını ileri bırakarak sadece kronolojik bir sıra dahilinde ve gayet kısa olarak vak'aları kaydedelim:

HEYET NASIL TEŞEKKÜL ETTİ

Lozana gidecek heyete Rauf Beyin başkanlık etmesi isteniyordu. Halbuki bu konferans hariciye vekilleri seviyesinde bir konferans olacaktı. Bunun için o zaman Hariciye Vekili olan Yusuf Kemal Beyin gönderilmesi icabediyordu. Yusuf Kemal Bey, Rauf Bey başkan olduğu takdirde kendisine refakat edeceğini söylüyor ve bu vazifeyi kabul etmiyordu. Bir rivayete göre Mustafa Kemal'in ricası üzerine bir rivayete göre de rahatsızlığı üzerine Yusuf Kemal Bey hariciye vekilliğinden istifa etti. Yerine, Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti adına Mudanya mütarekesini (3 Ekim 1922) imza etmiş olan İnönü Hariciye Vekilliğine getirildi. Mecliste kendisinin bu işi yapıp yapamıyacağı hususunda münakaşalar cereyan etti. Zira bu vesile ile Avrupa politikacıla-

rının karşısına ilk defa çıkacaktı. Lisan inceliklerine, ve Avrupa politik ahvaline ademi vukufu ileri sürülüyordu. Fakat Mustafa Kemal'in tensibi esaslı bir rol oynayarak murahhas heyeti başkanlığı onun üzerinde tahakkuk etti. İkinci murahhaslığa Umuru sıhhıye ve Muâveneti İçtimaiye vekili Dr. Rıza Nur Bey ve murahhaslığa da sabık vekil Trabzon mebusu Hasan Hüsnü seçildiler. Heyette birçok müşavir ve gazeteci bulunuyordu bunların isimleri ve o zamki vazifeleri şöyle idi:

Başmurahhas : **İsmet Paşa**

Murahhaslar : Sıhhiye vekili **Rıza Nur**, Sabık Maliye vekili **Hasan** beyler

Müşavirler :

Münir Ertegün : Hariciye Vekaleti Hukuk Müşaviri

Muhtar Çilli : Eski Nafia Vekâleti Müsteşarı

Veli Saltık : Burdur Mebusu

Zülfü Tigrel : Diyarbakır Mebusu

Zekai Apaydın : Adana Mebusu

Celâl Bayar : Eski İktisat Vekili ve İzmir Mebusu

Şefik Başman : Maliye Teftiş Heyeti Reisi

Seniyüttin Başak : İstanbul Evkaf Hukuk Müşaviri

Şevket Doğruer : Milli Müdafaa Vekilliği Deniz Dairesi Müdürü (Yarbay)

Tevfik Bıyıkoğlu : Kurmay Yarbay

Tahir Taner : Adliye Müsteşarı

Nusret Metya : Hariciye Vekilliği ikinci Müşaviri

Hikmet Bayur : Hariciye Vekilliği Siyası İşler Müdürü

Zühtü İnhan : Darülfünun müderrislerinden

Fuad Ağralı : Maliye Vekilliği Muhasebet Umum Müdürü

Mustafa Şeref Özkan : Eski Nazırlardan

Şükrü Kaya : Mülkiye Müfettişi

Hamit Hasancan : Hilali Ahmer İkinci Reisi

Cavit : Eski Maliye Nazırlarından

HAYIM NAUM : Yüksek Mühendis Okulu Fransızca Öğretmeni (sonra hahambaşı)

Baha : Adliye Vekilliği mezhep İşleri Müdürü

Matbuat Müşavirleri :

Ruşen Eşref Ünaydın : Muharrir

Yahya Kemal Beyatlı : Darülfünun Müderrislerinden

Umumi Kâtip Müşavir :

Reşit Saffer Atabinen : Mülga Şurayı Devlet azası

Mütercim :

Hüseyin Pektaş : Robert Kolej İkinci Müdürü

Kâtipler :

Ali Türkgeldi : Hariciye Vekilliği memurlarından

Mehmet Ali Balin » » »

Cevat Açıkalın » » »

Süleyman S. Kıran » » »

Celâl Hazım Arar » » »

Saffet Sav : Hilali Ahmer Umummi Merkezi Memurlarından

Rifat : Eski Hariciye memurlarından

Dr. Nihat Reşat Belger : Paris Matbuat Mümessili

13 Kasım 1922 Konferansın başlayacağı tarih olarak tesbit edilmişti. Heyetimiz iki gün evvel (11 Kasım) Lozana indi. İngilterede Loyd George kabinesinin düşmesi ve yeni seçim yüzünden konferans bir hafta tehir edilmiş bulunuyordu. İnönü müttefik devletler hariciye vekillerine bir nota gönderdi : «Sulh konferansının içtimaı hakkında konferansa Fransa, İngiltere, İtalya hükümetleri tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümetine resmen yapılan davet üzerine konferansın

açılma tarihi 13 kasım olarak kati surette kararlaştığı cihetle Lozana muvasalat eden Türk murahhas heyetinin müştereken takarrür eden yukarıda yazılı tarihte müzakerata girişmeğe hazır olduğunu zatı asilânelerine tebliğile kesbi şeref eylerim. Sulhün tehiri Türk milleti için büyüklüğü takdir edilemiyecek fedakârlıkları ve zahmetleri uzatacak ve bertaraf edilmesi münhasıran bizim iyi niyetimize bağlı olmıyan beklenmedik neticeler doğuracak bir mahiyette olduğunu benimle birlikte zatı asilâneleri de takdir edecektir. Bu cihetle cihan sulhünün menfaati namına konferansın çabuk toplanması için beslediğim en hararetli temennileri zatı asilânelerine tebliğe ve yüksek saygılarımın teminine musaraat eylerim.»

Bu nota ile İnönü Lozandaki ilk gafını yapmış oluyordu. Zira vaktinden evvel konferans mahalline gelmekle kalmıyor birde, bir an evvel müzakerelerin başlaması için tehâlük göstererek hiçbir müstağni tavır takınamıyordu.

Konferansın tehirinden bilistifade İnönü birkaç arkadaşı ile Parise gitti. Üç günlük bir ziyaretten sonra Lozana döndü.

Pariste iken «Muslim standart» gazetesi muhabirine «**HİLAFET**»i göklere çıkaran bir beyanat verdi. Tafsilâtını ikinci cildimizin «**Lozan Konferansı ve hilâfet**» bölümünde bulacağınız bu beyanatta ezcümle : «... Siz ve sizin vasıtanızla bütün müslümanlara şunu söyliyeyim ki; biz eskisi gibi serbest bir İSLÂM DEVLETİ nin bütünlüğüne sarsılmaz bir itikad ile bağlı kalacağımız gibi, bunu yalnız söylemekle iktifa etmeyerek ileride bir tehlike ile karşılaştığımız vakit bunu kanımızla müdafaaya hazır bulunuyoruz. TÜRK MİLLETİ İSLÂMİYE-

TİN KOLU VE KILICIDIR...» Sonra da neler oldu, hepimiz biliyoruz, değil mi?

Konferansa, bir tarafta Türkiye, diğer tarafta Ingiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven hükümetleri iştirak etti. Rusya, Türkiyenin ısrarı üzerine Boğazlara müteallik meselelerin müzakeresine dâvet edilmişti. Amerika, Lozan konferansında sadece müşâhit bulundurmuştu. Bulgaristan, kendisinin Ege denizinde bir mahreci bulunması meselesi konuşulduğu zaman konferansa iştirak etmişti.

Murahhaslar : İnönü Dr. Rıza Nur, Hasan Bey (Türkiye), Lord Gürzon, Sir Horas Rumbolt (İngiltere), M. Barrer, M. Bompar, General Pelle (Fransa), Marki Garroni, M. Montanya (İtalya), Baron Hayaşi, Baron Uçiyai (Japonya), M. Venizelos M. Kaklamanos (Yunatistan), M. Duka, M. Diamandi, M. Konçesko (Romanya), M. Ninçiç, M. Yuvanoviç (Sırp-Hırvat-Sloven), M. Stambuliski. M. Stançiof, M. Kinstantodorof, M. Morfof (Bulgaristan), M. Çiçerin, M. Rokofski, M. Mdevani (Rusya), M. Peletzer (Belçika), M. Pereyra (Portekiz) M. Çayld, M. Gru, Amiral Bristol (Amerika namına müşâhit).

20 Kasım 1922 Mont Benon gazinosunda Lozan konferansı açıldı. Açış konuşmasının Isviçre Konfederasyon Reisi Mösyö Hab yaptı. «Yer yüzünden iyi niyetli kimselere Selâm» diye dözünü bitirdi. Arkasından Lord Gürzon, onun arkasından da İnönü konuştu.

21 Kasım 1922 Saat 10 da Uşi de Şato Otelinde konferansa devam edildi. Müzakerenin dahili nizamnamesi görüşüldü. Konferansta görüşülecek mevzular üç ayrı komisyona taksim edildi. Bu komisyonlar :

1 — Askerî ve arazi komisyonu (Reis Lord Gürzon)

2 — Ekalliyteler ve Ecnebiler komisyonu (Reis Garroni)

3 — Mali ve İktisadi Komisyon (Reis Barer)

22 Kasım 1922 Birinci komisyon toplandı. Türkiyenin Avrupa hudutları görüşüldü.

27 Kasım 1922 Üçüncü komisyon da, tamirat ve tazminat meselesi ele alındı.

29 Kasım 1922 Adalarda asker bulundurulmayacağına, İmroz ve Bozcaadanın Türkiyeye verilmesine diğer adaların askersiz ve mahalli idareye sahip olmasına karar verildi.

Gümrük ve ticaret usulleri komisyonu toplandı.

30 Kasım 1922 İktisadî meseleler talî komisyonu toplandı.

1 Aralık 1922 Gümrük ve ticaret usulleri komisyonu toplandılar.

İktisadî meseleler talî komisyonu toplandılar.

2 Aralık 1922 İkinci komisyonda müzakereler başladı. Kapitülasyonlar müzâkere konusu idi.

Bu meselede üç talî komisyona bırakıldı. Aynı gün.

Mülkiyeti sınaiyye, edebiyye ve bediiyyenin himayesi ile,

Türkiyede müttefik tebalarının mal hak ve menfaatleri görüşüldü.

4 Aralık 1922 Birinci komisyon toplandı ve boğazlar meselesini görüştü. Ayrıca Gümrük ve rüsum hakkında görüşme yapıldı.

Türkiyede müttefik tebalarının mal hak ve menfaatleri konusuna devam edildi.

6 Aralık 1922 Heyetimiz Adlî Kapitülasyonların kaldırılmasında israr etti.

8 Aralık 1922 Tariki münakale ve nakliyat talî komisyonunda müzakereler başladı.

11 Aralık 1922 Maliye talî komisyonunda tamirat meselesini görüştü.

12 Aralık 1922 Lord Gürzon azınlıklar için çeşitli teklifleri ileri sürdü.

13 Aralık 1922 Ecnebilere tatbik edilecek adlî usule dâir müzakereler..

14 Aralık 1922 Aynı mesele tartışıldı. Ekalliyetler talî komisyonu toplandı.

15 Aralık 1922 İkinci tali komisyon (iktisadî usul noktai nazarından ecnebilerin tâbi olacağı hükümler komisyonu), reis seçimi ve çalışma programının tesbiti, Ermeni millî yurdu meselesi tartışıldı.

18 Aralık 1922 Fransız murahhas heyeti tarafından ileri sürülen proje müsveddesinin müzakeresi yapıldı.

19 Aralık 1922 Ekalliyetler tali komisyonunda müttefiklerin teklifi ve bizim mukabil teklifimiz Maliye talî komisyonunda tamirat, tadilât ve duyunu umumiye meselesi ele alındı.

20 Aralık 1922 Ecnebilerin tabî olacağı adlî usule dair müzakereye devam edildi.

21 Aralık 1922 Ecnebilerin ve ecnebi şirketlerin tabi olacağı mükellefiyet ve muafiyetlere devam edildi.

22 Aralık 1922 Ekalliyetler tali komisyinunda affı umumî görüşüldü.

23 Aralık 1922 Ecnebiler ve ecnebi şirketler meselesine devam edildi.

Ekalliyetler tali komisyonunda Cemiyeti Akvamın rolü ve ekalliyetlerin ahkâmı şahsiyesi müzâkeresi edildi.

26 Aralık 1922 Üçüncü tali komisyon (Tabiiyet âsârı âtika araştırılması) toplandı.

27 Aralık 1922 Ecnebiler ve ecnebi şirketlere tabi olacağı mükellefiyet ve muafiyetlerin müzakeresine de-

vam edildi. Türkiyede muvakkaten bulunan ecnebilerin tabi olacağı mükellefiyetler ve bunların müstemlekelere ve himâye altındaki devletlere teşmili. Affı umumi hakkında hukuk müşavirlerinin raporu ele alındı.

29 Aralık 1922 Aynı meseleler. Ahkâmı şahsiye meselesinin hukuk müşavirlerine havâlesi ve Türk ihtirazî kayıtları tartışıldı.

30 Aralık 1922 Bahsi geçen raporun tasvibi ve Türk kaydı ihtirazilerinin müzakeresi.

Maliye talî komisyonunda duyunu umumiyenin taksimi meselesi görüşüldü.

2 Ocak 1923 Affı Umumi müzakere edildi.

3 Ocak 1923 Affr Umumî müzakeresine devam edildi.

4 Ocak 1923 Müttefikler tebasından her birinin Türkiyede iktisabının tanınması istendi.

Maliye talî komisyonunda tamirat ve tazminat meselesi ve istikrazları görüştü.

6 Ocak 1923 Kapitülasyonların ilgasına dair müzakereler. Ermeni meselesi tartışıldı.

9 O cak 1923 En ziyâde müsaâdeye mazhar millet maddesi incelendi.

10 Ocak 1923 Aynı meseleye devam edildi.

11 Ocak 1923 ekalliyetlerin himâyesine müteallik meseleler. Mubadelei ahali talî komisyonu toplandı.

12 Ocak 1923 Mükellefiyetlerden muafiyet harp esirleri ve mevkuflarının mübâdelesi...

15 Ocak 1923 Amerika murahhas heyetinin beyannâmesi. Evvelki günlerin müzakerelerine devam. Maliye talî komisyonunda duyunu umumiye meselesi.

16 Ocak 1923 Sivil mevkufinin iâdesi ve mubadelei ahâli meseleleri görüşüldü.

17 Ocak 1923 Aynı meseleye devam edildi.

23 Ocak 1923 Musul meselesinin müzakeresi konferansın en heyecanlı safhasını teşkil etmiştir. Müttefikler tebaasının zarar ve ziyanı ele alınıyordu. 15 milyin altın lira tazminat istiyorlardı. Viyanada basılan 6 milyon altın karşılığı kâğıt parayı da müsadere etmişlerdi. Sivil ve askerî esirlerin değiştirilmesi kabul edildi.
24 Ocak 1923 Talî komisyonun ek raporunun tevdii ve tasvibi...
25 Ocak 1923 Mısırın vaziyeti, Filistin musevileri, Medine hazineleri v.s.

26 Ocak 1922 Türkiyenin bazı beynelmilel mukavelelere iştiraki kabul edildi.

27 Ocak 1923 Sivil menkufların iâdesi ve harp esirlerinin mubadelesi görüşüldü.

Lord Gürzon, Mekkeden alınan mukaddes emanetlerin geri verilmesini istedi. İnönü şu cevabı verdi: «Mukaddes emânetlerin saklanma ve kullanılma hakkı Makamı Hilâfetindir. Peygamberimiz efendimizin kabri meselesine gelince bu bahis tamamen müslim ve müminlere aittir, din işlerinde çok hassa olan İslâm âlemi bunların burada konuşulmasına dayanamaz. (1)

29 Ocak 1923 Ekalliyetler talî komisyonunda ahkâmı şahsiye ve hukuku aile hakkındaki raporun tetkiki.

30 Ocak 1923 Evvelki meselenin devamı ve Ermeni millî yurdu hakkında Amerikan murahhaslarının beyannâmesi tartışıldı.

31 Ocak 1923 İnönü Lord Gürzon'un mukaddes

---

(1) Lozandan döndükten sonra İnönü'nün bu gibi dine ve mukaddesata ait mevzularda nasıl canhıraş bir muhalif ve amansız bir düşman kesildiği cümlenin malûmudur. Demek ki, bu sözleri söylerken henüz meşhur hahambaşı Hayım Naum efendi tarafından efsunlanmamıştı.

emanetler hakkındaki projesi için 8 günlük mühlet istedi. Ecnebilerin tâbi olacağı usul komisyonu ve iktisadî ve malî meseleler komisyonlarıyla müşterek celse. Arazî ve askerî meseleler komisyonu da katıldı.

1 Şubat 1923 Boğazlar meselesi görüşüldü.

4 Şubat 1923 Müzakereler inkıtaa uğradı.

KONFERANS NEDEN DAĞILDI?

Hakikatte ortada konferansın dağılmasını icabettirecek hiçbir ciddî sebep yoktu. Fakat müzakerelerin başından beri çeşitli tehdit ve blöflerle meselelere istediği istikâmeti vermek isteyen İngiliz murahhas heyeti reisi Lord Gürzon devam edegelen tehdit ve taktiklerine bir yenisini ilâve ederek aniden Lozan'ı terketti. İstinad ettiği sebepler gayet sun'î ve müzakereleri kesmeyi icabettirmeyecek ölçüde idi. Lord Gürzon aynı zamanda Hindistan imparatoru ünvânını taşıyan İngiliz kıralını Hindistanda nâip sıfatıyla temsil etmiş ve çeşitli şark memleketlerinde vazife görmüş kurt bir diplomattı. Kendisine bütün Batı diplomasi mahfillerinde şark meselelerinin mütehassısı nazarı ile bakılıyordu. Bu yüzden konferansın başından beri gayet mütehakkim ve mağrur bir tavır takınmıştı. Karsısındaki Türk heyetinin başkanı da bu mağrur ve dessas diplomatın hilelerini önleyemiyordu. Zira İnönü ilk defa böyle seçkin bir diplomatlar heyeti karşısında vazife görüyordu. Bize ikiyüz elli bin vatan evlâdına mal olan şanlı Çanakkale zaferinin bileğini büktüğü düşman sanki Lord Gürzon'un temsil ettiği İngilizler değildi. Ve sanki 15 Mayıs 1919 da Giritli maceracı Elefterios Venizelosun askerlerini İzmire çıkartan ve Anadoluda saymakla bitmez cinâyet, yangın ve zulümler ikâ ederek masum Türk

halkını ezdiren İngilizler değildi. Kabul etmek lâzım gelirdi ki, Millî Mücadelede Yunanlıların şahsında bize karşı birazda İngilizler mağlûp olmuştu. Fakat İnönü bu vâkıaların yaratacağı psikolojiyi hiçbir zaman iktisap edememiş ve konferansa böyle bir atmosfer kazandırmağa muvaffak olmamıştır. Üstelik Türk Milletinin bir ölüm kalım savaşıyla Anadolunun taşına toprağına yazdığı Türk İstiklâl destanının Lord Gürzon tarafından tasvip ve teyidini temin etmek için boşuna çırpınıp durdu. Hakikatte Türk istiklâlinin bütün dünya muvacehesinde cereyan eden zaferlerimizden sonra Lord Gürzon veya herhangi bir başkası tarafından teyidine lüzum ve ihtiyaç yoktu. Çünkü Türk istiklâli fiilî bir vâkıa olarak tebellür etmişti. İnönü o kadar Türk istiklâlinden bahsetti ki, bunu sonuna kadar istismar etmiş ve bizi sırf şeklî bir istiklâl ile yetinmeğe mecbur bırakmış olan Lord Gürzon bile nihâyet isyan ederek. Türk hâkimiyetine kimsenin dokunmak istemediğini bu kadar endişenin yersiz olduğunu bildirmek mecburiyetinde kalmıştır. Bilâhare muahedenin tasdiki dolayısıyle İngiliz Parlâmentosunda bu mesele tekrar bahis konusu olunca : «Lozanda, Türkiye, hâkimiyeti hususunda pek ziyâde hassas görünüyordu. Esasen biz de Türk hâkimiyetine tecâvüz kastında değildik.» demiştir.

Lord Gürzon İnönünün böyle bir istiklâl piskozu içinde bulunduğunu keşfettikten sonra asıl kendisince önemli olan meselelerden ziyâde kasden kapitülasyonlar ve ekalliyetlerle ilgili meseleler üzerinde durmuş ve bu meselelerde Türk taleplerine -binbir müşkülât çıkardıktan sonra- yaklaşarak artık Türkiye istediğini almıştır diye Musul, Batı Trakya, gibi asıl önemli meseleler de müzakereleri kendi menfaati istikâmetinde yürütmesini bilmiştir. Ekalliyetler meselesinde gayrı Türk ve

gayrı İslâm ekalliyetler yanında birde Müslüman ekalliyetler dâvası ortaya çıkarmaya teşebbüs etmiş fakat ikinci murahhasımız Dr. Rıza Nur'un tarih ve realite lere dayanan şahâne müdafaasıyla bundan sarfınazar etmeye mecbur olmuştur. (1)

Aynı şekilde masum Türk halkına karşı en zayıf zamanında ihânet etmiş ve ihanetinin cezasını görerek dağılıp parçalanmış olan ermenilere Türkiyeden bir arazi vermek için bir hayli çırpınmıştır. Tabiî, Türk heyetinin böyle bir meseleyi kabul etmesine imkân yoktu. Gerçekten bunu o da biliyordu. Fakat bu meselede ben sizin reyinize uydum, falan meselede de siz benim reyime uyun demek için vesileler ihdas ediyordu. Aynı şekilde tarihe karıştığını kabul ettiği Osmanlı Devletinin Birinci Cihan Harbinden, harptazminatı borcu bulunduğunu ileri sürüyor ve mirasını bize vermediği bir siyasî mevtanın borcunu bize yüklemeye çalışıyordu. Kapitülâsyonlar meselesinde de tarihe karışmış bir devletin verdiği imtiyazlardan bizi mesul tutmaya ve o devletin irâdesi ile bizi bağlamaya teşebbüs etmek gibi hukuk mantığına uymayan garib iddialar ileri sürüyordu. Bütün bu taktikler İnönüyü bunaltmak ve asıl mühim meselelerde dize getirmek için ihtiyar olunuyordu. Bir de buna çeşitli tehditleri eklerseniz henüz pek tecrübesiz olup Avrupa siyasî ahvâline vukuf kesbedememiş olan İnönünün neden Lozanda büyük bir hezimete uğradığı kolayca anlaşılır.

Bir defasında haraket etmek üzerinde olan treni on dakika tehir ettirerek teklifleri kabul edilmediği takdirde derhal Londraya döneceğini söylemiş ve her mesele-

---

(1) Lozan konferansı bazıtları takım 1 cilt 1 sahife 583 (20 Kânunuevvel 1922 çarşamba celsesi).

de buna benzer tehditlere bol bol başvurmuştur. (1)

Londra konferansının inkıtaa uğraması sebeplerini Lozan müzâkerelerinde Türkiye Büyük Millet Meclisine riyaset eden General Ali Fuat Cebesoy şöyle anlatmaktadır :

«— ... Lozan sulh konferansının ilk safhasında inkıtaa uğraması sebeplerini şöyle mütalâa etmiştim: İngiltere ile Fransa ve İtalya arasında cihan siyaseti bakımından Osmanlı İmparatorluğu enkazı üzerinde yeni ve müstakil bir Türk devletinin kurulması hususunda hakikî bir ihtilâf mevcuttu. İngiltere, bir Türk devletinin kurulmasını istemiyordu. Diğer iki devlet ise, Yakın Şark siyasetinin istikrarı bakımından bu kuruluşa taraftar görünüyorlardı. Hattâ Fransa, bu fikri Ankara iti-

(1) Ekalliyetler meselesinde «—..Şimdi, Ismet Paşa Hazretlerine hitabetmek isterim. Ben bugün vahim sözler söyledim. Zira gerek bu meselede, gerek diğer bazı meselelerde Türkler bizim vaziyetimizi iyi anlamıyorlar. Bizim yalnız bir maksadımız vardır: Bu da bir gayeye varmaktır. Bu gayeye vâsıl olmak için önümüze çıkan bütün müşkülleri yıkmak istiyoruz. Lâkin Türkler yeni mâniler çıkarıyorlar. Bu usul sonuna kadar devam edemez. Avrupanın ve bizim başka işlerimiz vardır. Ekalliyetler, dünya menfaatleriyle her şeyden ziyâde alâkalıdır. Bu konferansın çalışmalarını ekalliyetler meselesinin alacağı hal şekli gösterecektir. Eğer Türkler mâkul olmayan hareketlerde bulunur ve konferans bu yüzden kesintiye uğrar ve Türkler Lozanı terkederlerse, dünyada onların dâvasını müdafaa edecek tek ses işitilmez!»

Boğazlar meselesinde :

«—... Artık ebediyyen bu meseleyi müzakere edemeyiz. Hükümetimize sorduk, mütehassıslarımızla görüştük, yapabileceğimiz son müzakereleri yaptık. En son teklifimizi size verdik, önümüzdeki proje değişemez. Bunu ya kabul ya reddedersiniz. Yarınki toplantı Boğazlar meselesinin son toplantısı olacaktır!»

lâfnamesi ile teyit etmiş bulunuyordu. Fakat, Türk muzafferiyetinden sonra, siyasî hedefine vasıl olamıyacağını anlıyan İngiltere, evvelce de işaret ettiğim gibi hedefe başka yollardan varmak istemişti. Kapitülâsyonlar, malî ve iktisadî meseleler içersinde istiklâlimize mâni olacak hükümleri bize türlü desiselerle kabul ettirmek çaresine baş vurmuştu.

İngiltere, Yunanistanı Türkiyeye karşı vikaye ve muhafaza ederek kuvvetli bulundurmak için ona Garbî Trakyayı temin etmişti. Ege denizinde Yunanlıların zaafını telâfi etmek ve Yakın Şark durumunu karıştırmak makscadiyle de on iki adayı İtalyanlara peşkeş çekmişti. Petrol kaynaklarını elde tutmak, Şark vilâyetlerimizin, İran'ın, İslâm birliğinin ve Şark memleketlerinin askerî ve idarî bakımdan kapısı ve kilit noktası olan Musulu Türkiyenin elinden almak için ne mümkünse yapmıştı.

Yakın Şark sulhüne aralarında esaslı ihtilâflar olmasına rağmen İngilterenin kapitülâsyonların, mali ve iktisadî meselelerin Fransa ve Italyaya temin ettiği menfaatler bakımından onlarla beraber ve Türk sulhünde müşterek bir cephe teşkiline çalışmış ve kısmen de muvaffak olmuştu. İngilterenin Musul meselesini bir taviz vererek mi? Bütün tavizleri reddederek mi, yoksa sulh muahedesinin haricinde başka bir zamana bırakarak mı halledeceği o gün için henüz malûm değildir.

Beş yıl süren çetin bir mücadeleden sonra Türk milleti muzaffer olunca, Lord Curzon'un Lozanda elde etmeğe çalıştığı gayenin, Musul vilâyeti elinden alınmış, Boğazların açılmasına mukabil ne münferiden ve ne de müçtemian teminat alamamış ve Yunanlılardan

hiç bir tazminat elde edememiş, İngilizlere Avusturya bankasındaki beş milyon altın ile harpten evvel ısmarlamış olduğu harp gemilerinin bedellerini kaptırmış, sair iktisadî malî meselelerle zayıf düşmüş bir Türkiyenin vücude gelmesinden başka bir şey olamazdı.

Bütün tecrübe ve vasıtalara malik olan Lord Gürzon'un karşısında bizim ne tecrübe ve ne de vasıtalarımız kâfi değildi. Şu halde, evvel emirde siyasetin marifetli yollarına sapmadan, hususi muhaberelere girişmeden, başbaşa gelmeğe iltifat etmeden millî dâvamızın her kısmı üzerinde hazırladığımız prensiplerin müdafaası çerçevesi içinde konferansın umumî toplantılarında yapılan tarizler ve tazyikler ile haksız teklifleri baş murahhasımız derhal karşılamalı, muhataplarının ve cihan umumi efkârının anlıyacağı bir lisan ile cevap vermeli idiler. Bu suretle kendimiz yılmadan, muhataplarımızı yıldırmağa ve aleyhimize çevirmek istedikleri tarafsızlara onlardan evvel hakikati bildirmeğe ve plânlarını bozmağa çalışmalıydık.

Halbuki murahhaslarımız, milli dâvamızı müdafaa etmek hususunda iktidar ve kabiliyet sahibi olmalarına rağmen beynelmilel konferanslarda ne konuşmağa alışmış ve ne de oralarda konuşulacak lisana hâkim şahsiyetlerdi. Bu evsafta murahhaslar gönderemediğimiz için onlar da ekseriyetle kolaylığı ve tallûku cihetiyle filân baş murahhas ve murahhas ile mülâkatı ve nota teatisini yukarıda izah ettiğimiz metoda tercih etmişlerdi.

Hususî temaslara geçmeden evvel, alenî müdafaalarımiz ve seyyanen hareketlerimizle muhataplarımızı hem bir dereceye kadar yola getirmek ve hem de millî dâvamızın yılmaz mudafileri olduğumuzu göstermek

lâzımdı. Fakat murahhaslarımız, aksine olarak en mühim tarizler karşısında sıcağı sıcağına cevap verememiş, ertesi toplantılarda yazılı ve muhtasar cevaplar getirmiş olmakla muhataplarına zaman kazandırmış, onlara aleyhimizde her nevi oyunu oynamak fırsatını vermişti. Bu yüzden Musul vilâyetinin şimalinde ve Suriye hududu üzerinde lehimize bazı arazinin alınması ve hududun lehimize tashihi ve Musul petrollerinden mühim hisseler almak mümkün iken sonradan bu imkânlar kaybolmuştu. İngilizler, gaspettikleri harp gemilerimize mukabil borçları tahakkuk ederse, borçlarına mukabil inşaat levazımatı, demiryolları malzemesi ve lokomotifler gibi vesait verebilecekleri vadinde bulunmuşlar, fakat sonra vaadelerini yerine getirmemişlerdir.

Avrupa işlerine karışmamağa karar vermiş olan Birleşik Amerika, Avrupalıların bizimle anlaşması tahakkuk etmeden ayrı bir dostluk ve ticaret muahedesi yapmağı mümkün görmüyordu. Bu yoldaki gayretlerimizden bir semere alınamamıştı. Hele Musul petrollerinin Amerikalılar tarafından işletilmesini tercih edeceğimiz hakkındaki bazı teşebbüslerimiz, İngilizleri hem fazla teyakkuza çekmiş ve hem de aleyhimizde oynamak istedikleri oyunların meydanını daha çok genişletmişti.

Mağlûp Yunanistanın baş murahhası Venizolos ise, beynelmilel konferanslarda pişmiş ve lisana hâkim bir zattı. Her fırsattan faydalanmasını ve haksız olan dâvasını yerinde ve zamanında iyi bir avukat gibi müdafaa etmesini bilmişti. Daha ileriye giderek Musul meselesinin tarafımızdan bir askerî müdahale ile halledilmesine çalışmıştı. Bu sayede Boğazlar karşısında bulu-

İngiliz iğfaline kapılarak Anadoluyu istilâya kalkışan fakat yediği tokatla uğradığı hezimeti; Lord Gürzonun yardımıyle Lozan Sulh Konferansında telâfi imkânını bulan Yunan Başvekili ELEFTERİYOS VENİZELOS

nan ordularımızın mühim bir kısmını cenuba naklettirerek Şarki Trakyayı yeniden kurtaracak bir zemin hazırlamağı da ihmal etmemişti. Garbî Trakyanın Yunanistana ilhakını temin maksadiyle İngiltere, Yugoslavya, Romanya ve hattâ Bulgaristanı ikna ve tatmin ederek Balkanların cenubuna yeni bir devletin girmemesi tezini savunmuştu. Eğer bu devlet Türkiye olursa, ke-

sif Türk ve Müslüman ekalliyetine malik olan Balkan devletlerinin dahilî vaziyetlerinin Şimal komşuları Rusya ve Macaristana karşı zayıflıyacağını ileri sürdürmüştü. Balkanların bu tesanüdü neticesinde ekseriyeti Türk ve Müslüman olan Garbî Trakyada matteessüf bir referandum bile yapılmadan Yunanistana ilhak edilmişti.

Lozan Konferansı, ileride de işaret edeceğim gibi Ocak ve Şubat aylarında bir çıkmaza girmişti. Gürzon'un konferansın başından itibaren kullandığı yıldırma taktiği bu neticeyi doğurmuştu.» (1)

23 Ocak 1923 tarihinde komisyonlar müşterek bir toplantı yaptılar. Lord Gürzon, Marki Garroni ve Bombar reisliklerini deruhte ettikleri komisyonların son tekliflerini bir ültimatom havası içinde Inönü'ye bildirdiler. Ve kendisine hazırlanan sulh muahedenamesiyle eklerinin imzalanmaması halinde 4 Şubatta Lozanı terkedeceklerini bildirdiler. Fransız ve İtalyan delegeleri de bu tehdide iştirak ettiler. Japon murahhası arabuluculuk yapmak istedi. İnönü müzakerelerin bu anına kadar Lord Gürzon ve etrafındakilerin taktikleri altında bunalmıştı. Bu sırada Türkiyede, Mustafa Kemal Millî Misaktan bazı fedakârlıklar yapmak bahasına da olsa muahedeyi imzalayıp sulhu temin etmeye taraftar göründüğü halde başvekil Rauf Orbay meclisin umumî hissiyatına tercüman olarak hiçbir fedakârlığa yanaşmamak fikrinde idi. Esasen murahhas heyetimizde de çeşitli fikir ayrılıkları vardır. Bir çok meselelerde Dr. Rıza Nur İnönünün tavizkâr politikasını tasvip etmiyordu. Bundan başka murahhas Hasan Saka ile müşavir

---

(1) General Ali Fuat Cebesoy'un Siyasî Hatıraları İstanbul, 1957

Celâl Bayar arasında görüş ayrılığı vardı. Celâl Bayar duyunu umumiyeden bize yükletilen kısmın altın parayla ödenmesine muhâlif kalıyordu.

Murahhas heyetimiz kapitülâsyonlar meselesinde müttefiklerce bir çıkmaza sokulmuştu. Esasen bu meleyi artık Osmanlı devleti tarihe karışmıştır diye kesip atmak imkânını bulamadılar. Karşılarında gerçekten önemi hâiz birçok mesele vardı. Yunan şakî sürülerinin Anadoluda yaptıkları zulüm ve işkencelerin hesabı görülemiyor ve tazminat ve tamirat bedeli alınamıyordu. Musul meselesi bizim için hayatî bir ehemmiyeti haizdi. 4 Şubat 1923 saat 17 yi 25 geçe Boriva otelinde bir toplantı daha yapıldı. Musul sınırları 12 ay içinde iki tarafca halledilemezse Milletler Cemiyetine arzı, borçlar meselesinin 6 ayda yeniden tetkiki teklif edildi. Kapitülâsyonlar mevzuunda da Montanyanın (Italya) formülünü kabul yaklaşıldı fakat Lord Gürzon bir sinir harbine karar vermiş olduğu için hiçbir anlaşma mümkün olmadı. Ve aynı gün saat 19,15 de Lord Gürzonun treni Lozandan hareket etti. Bu suretle 86 gün sürmüş olan konferans hiçbir netice alınamadan dağılmış oldu. Murahhaslar memleketlerine dönmeye başladılar. Bundan sonra Türk heyetinin Türkiyeye avdetiyle Mecliste Lozan mevzuunda görüşmeler başladı bunları ilgili bahiste bulacaksınız. Lord Gürzon gidersem bir daha dönmem dediği halde konferansı yeniden toplantıya dâvet edenlerden biri de yine kendisi oldu.

8 Mart 1923 Alâkalı devletlere Ankaraca uzun bir nota gönderildi.

28 Mart 1923 Cevabî nota alındı.

23 Nisan 1923 İkinci Lozan konferansı açıldı. İn-

giltereyi artık Lord Gürzon değil, Sir Horas Rumbolt temsil ediyordu. Fransayı General Pelle, Italyayı Montanya temsil ediyorlardı.

24 Nisan 1923 Bazı meselelerde karara varıldı. Meriç, Suriye ve Irak hududu. Ikinci encümen toplantısı. Duyunu umumiye, demir yolları v.s.

25 Nisan 1923 Üçüncü komisyon toplantısı. Meis adası mevzuu görüşüldü.

26 Nisan 1923 Muahedenâme projesinin münakaşası yapıldı.

A — Barış hali kesim olarak yerleşecektir. Yunan sınırı tekrar değişecektir.

B — Meis adasını alma teklifimiz reddedildi v.s.

27 Nisan 1923 Kapitülâsyonlar, mezarlıklar meseleleri ele alındı.

28 Nisan 1923 Muahedenâme projesi münakaşasına devam edildi. .

1 Mayıs 1923 Muhaceret, ikâmet, iktisadî ve hukukî meseleler görüşüldü.

2 Mayıs 1923 İkinci encümende duyunu umumiye meselesi görüşüldü.

3 Mayıs 1923 Ecnebilere tatbik edilecek usule dair mukavelenâme incelendi.

7 Mayıs 1923 Kuponlar meselesi...

8 Mayıs 1923 Türkiye hududu...

10 Mayıs 1923 Ticarî mukavele...

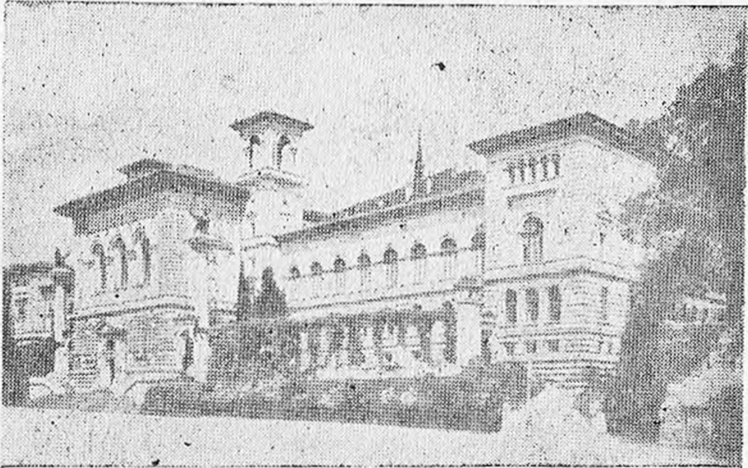
11 Mayıs 1923 109 madde görüşüldü...

16 Mayıs 1923 Muahedenâme projesinin münakaşası yapıldı.

19 Mayıs 1923 Evvelki müzakereye devam edildi.

26 Mayıs 1923 Yine muahede lâyihasının münakaşasına devam edildi.

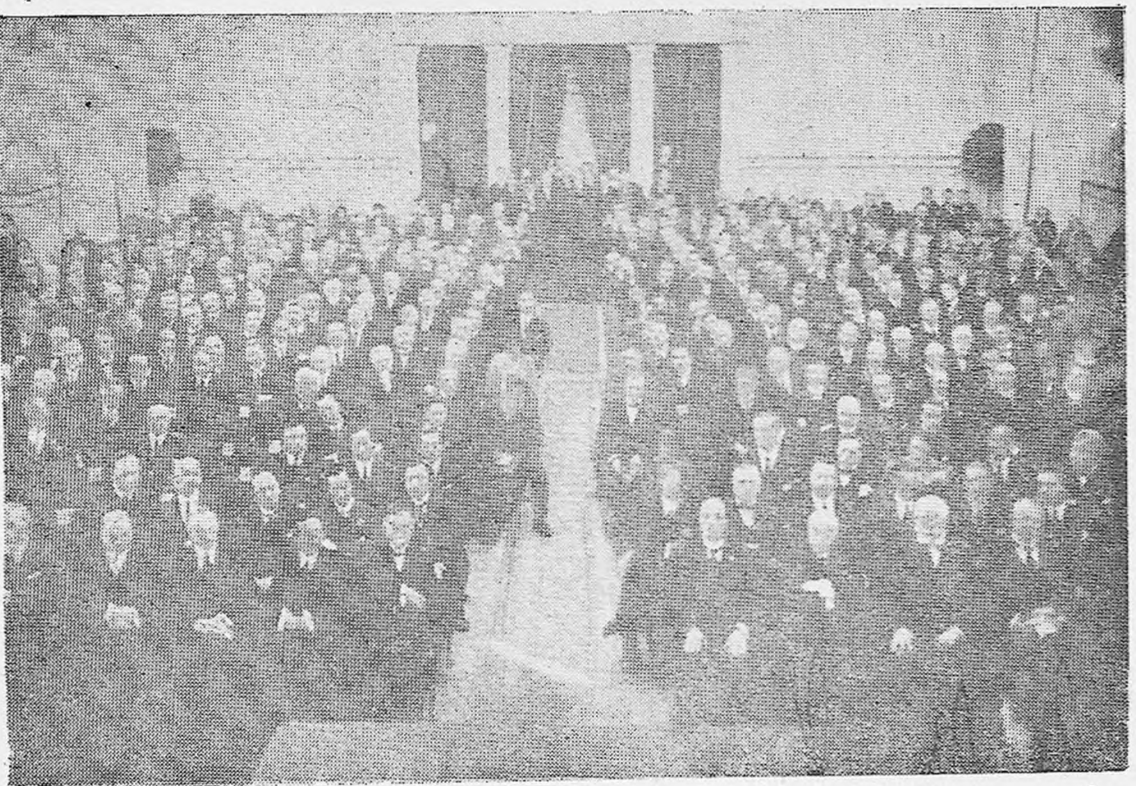
28 Mayıs 1923 Tamirât tazminât meselesi...
31 Mayıs 1923 Muahedenâme projesinin tetkiki...
4 Haziran 1923 Aynı meseleye devam edildi.
26 Haziran 1923 Aynı meseleye devam edildi.
3 Temmuz 1923 Muahedenâme projesinin münakaşası yapıldı.
12 Temmuz 1923 Aynı meseleye devam edildi.
17-18 Temmuz 1923 Aynı meseleye devam edildi.

Lozan Muâhedenâmesinin imza edildiği Üniversite binası (Palais de Rumine)

24 Temmuz 1923 Muahede imzalandı. Türk hükümeti adına İnönü, Dr. Rıza Nur ve Hasan Saka, itilâf, devletleri adına da şu zevat imza koydular Horace Rumbolt, Uelle Garroni, Uçiyai, Montanya, Venizelos, Kaklamanos, Diamandi Konçesko.

Lozan Muâhedenamesi devletlerin tasdiki dolayısıyle 16 Ağustos, 1924'te meriyete girdi. Şimdi varılan neti-

Konferansın açılışında bulunanlar.

ceye bir göz atarsak kayıplarımızı şöylece sıralayabiliriz :

1 — **MUSUL**, hudutlarımıza dahil edilememiş ve muahedenin mevkii meriyete konulmasından itibaren 9 aylık bir müddet zarfında sulhen halledilmesi, bu mümkün olmadığı takdirde de Cemiyeti Akvama baş vurulması kabul edilmişti. Bu mevzuda bilâhare cereyan eden hadiseleri ilgili bahsinde vereceğiz. Lozanda Musulun temin edilememiş olduğunu söylemekle iktifa edelim.

2 — **BATI TRAKYA** : Nüfusunun ekseriyeti Türk olan Batı Trakyada bir plebisit yapılması kabul ettirelememiş ve burada yaşıyan yüzbinlerce Türk Balkan ve Milli Mücadele Muharebelerinde korkunç barbarlıklarıana sahit olduğumuz Yunanlılara teslim edilmişlerdir. Yunanistanda harpten sonra harp mesulleri için kurulan mahkeme ve Venizelosun sukutundan sonra neşredilen resmi Yunan vesikaları Yunanlıların Batı Trakyayı gözden çıkarmış olarak sulh masasına oturtuklarını açıkça isbat ettiği halde bu meselede de Lozanda muvaffak olunamamıştır.

3 — **KIBRIS** : Lozana kadar durumu muallâk olan ve ilgili bahsinde belirttiğimiz üzere hâkimiyetimizin orada devam etmekte olduğu İngiliz devlet adamlarınca teyid edildiği halde Kıbrısı da kat'î olarak Lozanda terkettik.

4 — **ONİKİ ADA** : Türkiye için fevkalâde stratejik önemi olan oniki adayı da İtalyanlara kaptırmak gibi bir gaflet gösterilmiştir.

5 — **DİĞER ADALARI** : Meis adasına kadar diğer irili ufaklı adayı da Yunanlılara peşkeş çekmek gaflet ve mağlubiyetlerin bir değerini teşkil etmiştir.

6 — **PATRİKHANE** : Tarih boyunca entrika ocağı halinde faaliyet göstermiş ve Nutukta mevcut vesikalar-

la dahi hiyâneti sabit olmuş bulunan Patrikhanenin de hudutlarımız dışına tardı tahakkuk ettirilememiştir.

7 — **BOĞAZLAR** : Boğazlar bile bugünkü statüye ancak 1936 Nontrö mukavelenâmesi ile tabî kılınabilmiş Lozanda bu da temin edilememiştir.

8 — **ANTAKYA ve HALEP** : Antakya ve Halebin de nüfus, coğrafya ve sâir sebeplerle Türklüğü sabit ve muhakkaktır. Fakat Lozanda bu mıntıka da Türk hudutları dışında bırakılmıştır.

9 — **YABANCI KÜLTÜRE IMTİYAZ** : Yabancı kültüre alabildiğine imtiyaz bahşedilmiş ve bugün Robert Kolej gibi bir müessesenin Türkiyede üniversite seviyesine çıkartılması şeklinde bir misal ortaya çıkmış bulunmaktadır.

10 — **EKALLİYETLERE VERİLEN İMTİYAZ** : Ekalliyetlere Fatih devrindenberi hiçbir zaman verilmemiş ölçüde geniş bir imtiyaz verilmiş ve bugün çeşitli tezahürlerini gördüğümüz durumlar ihdas edilmiştir.

11 — **KAPİTÜLASYONLAR RUSUBU ve BAZI IMTİYAZLAR** : Osmanlı devletinin bazı ecnebi verdiği şirketlere imtiyazlar hakkında ya bu imtiyazları devam ettirmek veya onlara muadil başka bir imtiyaz vermek veya bir ehli hibrenin tâyin ve tensib edeceği bir tazminat ödemek şeklinde bir karara bağlanmıştır.

12 — **TAMİRAT - TAZMİNAT** : Yunan ordusunun azgın sürüler halinde Anadoluda yakıp yıktığı ocaklar köyler, şehirler ve tecavüz ettiği masum Türk çocuk ve kadınlarının hesabı görülememiş ve bir kuruşluk tamirât ve tazminât bedeli alınamabıştır.

13 — **TRAKYA HUDUDU** : Edirneye giden trenin Yunan toprağından geçmesi gibi bir garabet ihdas edilmiş ve vaktiyle hükümet merkezimiz olan Edirnenin

incisi Selimiye Camiinin minarelerinin gölgesini Yunan toprağına düşürecek kadar Edirneye yakın bir hudut kabul edilmiştir.

Bu maddelere daha ilâvesi mümkün birçok ikinci derecede kayıplarımız da hesaba katıldığı takdirde Lozanın bir zafer mi yoksa misli görülmemiş bir hezimet mi olduğu kolayca anlaşılır. Ne yazıktır ki, tarih boyunca harp meydanlarında kazandığınız zaferleri ekseriya sulh masasında kaybetmişizdir. Fakat hiçbir sulh masasından arkamızda muzaffer ordular bulunduğu halde bu kadar zararla kalktığımız görülmemiştir. Bugün Lozanı üzerinde münakaşa kabul edilmez bir muvaffakiyet vesikası halinde takdim edenler Misakı Millînin muhdevasını uunutmuş görünmektedirler. Halbuki Türk efkârı umumiyesi Kıbrıs gibi aktüalite kazanan meseleleler dolayısıyla gitgide yakın tarihin hata ve sevaplarını objektif olarak ele almak istikametinde bir şuur uyanıklığı göstermektedir. Bu da Lozanın şimdiye kadar devam eden resmî telkin ve tesirlerin dışında değerlendirilmesini neticelendirecektir. Esasen konferansın son devresinde İnönü büyük bir ruh buhranı içinde bulunuyor ve hiçbir esaslı netice elde edememiş olmanın sıkıntısını çekiyordu. Aradan seneler geçince artık o günleri unutmuş gözüküyor. Halbuki muahedeyi imzalamadan geri dönmeyi dahi düşünmüştü. Mustafa Kemalin bilâhare girişeceği inkılâp hareketleri ile ilgili tasavvur ve hissiyatı sebebiyle kendisin tutması bugün ortada böyle bir muahedenin mevcut olmasını temin etmiş-

tir.(1) Ayrıca birinci Meclisi Mebusanın da bu muahedeyi reddedeceği muhakkaktı. Gayet aşikâr olan bu durumu önlemek için de Millî Müdafaa gurubundaki ekseriyete dayanarak birinci Meclis feshedilmiş ve ikinci gurup adıyla teşekkül etmiş bulunan muhalefet ekibi tasfiye edilmek suretiyle bu muahedenin tasdiki imkân dahiline sokulmuştu. Buna rağmen birçok kimse muahedenin tasdiki imkân dahiline sokulmuştu. Buna rağmen birçok kimse muahedeyi esaslı bir surette tenkid etmişti. Bu tenkidlerde kısmen kitabımıza dercolunmuştur. Rauf Bey ile İnönünün arasının açılması böyle birçok kusur ve eksik ihtiva eden bu sulh muahedesi sebebiledir. Bu son safhaya ait olmak üzere İnönünün içinde bulunduğu şartları aksettiren Rauf Beyin şu satırlarını birlikte okuyalım :

«... İnönü çektiği telgrafta : Konferans müzakere-

---

(1) İsmet Paşa Hazretlerine,

Ankara, 19/7/1923

18 Temmuz 1923 tarihli telgrafnamenizi aldım. Hiç kimsede tereddüt yoktur. İhraz eylediğiniz muvaffakiyeti en har ve samimî hissiyatımızla tebrik etmek için usulen vaz'ı imza olunduğunun iş'arına muntazırız kardeşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi
Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal

Adet : 338 Lozan, 20 Temmuz 1923

Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine,

Her dar zamanımda Hızır gibi yetişirsin. Dört beş gündür çektiğim azabı tasavvur et. Büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana merbutiyetim bir kat daha artmıştır. Gözlerinden öperim pek sevgili kardeşim, aziz Şefim.

İsmet

lerinde murahhas heyetinin esaslı talimat kayıtlarından başka, olarak bütün teferruatiyle Ankaradan idaresi arzu ve temâyülü, müzakerelerin memleket için en faydalı bir surette idaresini ve hayırlı sulha varmak kudretini murahhas heyetinden selbetmektedir.» dedikten sonra, şu cümleyi ihtiva ediyordu : «... Hükümetçe tercih buyurulan bu şeklin 93 seferinin saraydan idaresinden farkı yoktur. Bize karşı itimatsızlık ve kifayetsizliğin hakkında mütemadiyen izhar buyurulan kanaat devam ettikçe, bizim vasıtamızla sulh akdi ihtimal haricindedir. Hükümetin noktai nazarını Itilâf devletlerine aynen kabul ettirmek kanaatinde olan bir heyetin ve bittabi zatı vâlâlariyle, taâlluku hasebiyle Maliye Vekili beyefendinin bizzat mesuliyeti deruhte ve konferansa hareket buyurmalarını rica ederiz.

Murahhas heyeti başkanının telgrafındaki bu mütecaviz ifade, beni olduğu gibi, Mustafa Kemal Paşayı da son derece müteessir etti. İkimiz de hayretler içinde kalarak, sinirlenmiştik, Vekiller heyetinde okunduğu zaman, bütün vekil arkadaşlar da ayni hislerle mütehassis olarak üzüntü içinde kaldılar. Ismet Paşanın : Milleti temsil eden yüzlerce kişilik bir meclisin icra vasıtası olarak seçtiği bir Vekiller Heyeti ile, benim ve Mustafa Kemal Paşanın büyük bir titizlikle düşüne taşına memleket menfaatlerine uygunluğu üzerinde ittifak ederek verdiğimiz kararları, istibdadı temsil eden saraydan verilmiş kararlara benzetmesi her şeyden evvel, onun bunca yıldır muttasıf olduğunu bildiğim ağır başlılık ve olgunluk vasıflarıyla kabili telif değildi. Hele «evvelce verilmiş olan talimattan başka olarak bütün hattı hareketimin teferruatiyle Ankaradan idaresi isteniyorsa ben bırakıp döneyim, siz benim yerime gelin, İtilaf Devletlerine istediklerinizi kabul ettirin.» deyişi

karşısında benden fazla Mustafa Kemal Paşa sinirlenmiş ve hemen o gün kendisine çektiği bir telgrafla «Çok asabî bir halde yazmış olduğunuz telgraftan dolayı sizi haksız buldum.» demişti.

Mustafa Kemal Paşa, murahhas heyeti başkanının bu hırçınca ve yersiz çıkışından duyduğum teessür ve infiali pek haklı bulduğunu ifade etmekle beraber, bunu yalnız benim şahsıma ait telakki etmememi, verilen kararlarda re'yi olduğunu, kendisinin de hattâ bütün vekil arkadaşların da, ayni haksız tarize uğramış olduklarını, ancak zamanın nezaketi hasebiyle şimdilik bunu hoş görmemiz gerektiğini söyledi :

Ben «Nasıl hoş görebiliriz? İsmet Paşa evvelce talimat üzerine talimat isterken, şimdi adeta işi kimseye sormadan yapmak istiyor. Buna nasıl muvafakat edebiliriz? Bu olmaz. Vekiller heyeti de buna muvafakat edemez.» deyince, Mustafa Kemal Paşa da «Evet elbette olmaz» dedi. Şimdi ona vereceğimiz son talimatı tesbit edelim...

Birbirimize bakarak, biran durduk. Sonunda kati kararla murahhaslar heyeti başkanına son teklifimizi kabul ederse imza et, etmezlerse inkıtaı = müzakerelerin kesilmesini, ilânla dön gel» demeği münasip gördük. Mustafa Kemal Paşa biraz daha düşündükten sonra, buna şu iki cümleyi ekledi : «Avakıbı ne olursa olsun, bunu silâh kuvveti ile halle kudretimiz vardır. Ordumuz hazır ve hattâ sabırsızdır.»

Lozanda verdiğimiz son talimat budur. Fakat bu da ötekiler gibi, Köstence'den geçerken Ingilizler tarafından alınıp okunmuş olduğundan, 23 Temmuz 1923 günü Lozanda sulh muahedesi imzalanmıştır.

İngilizler malûm Entellicens Servis'lerinin çeşitli

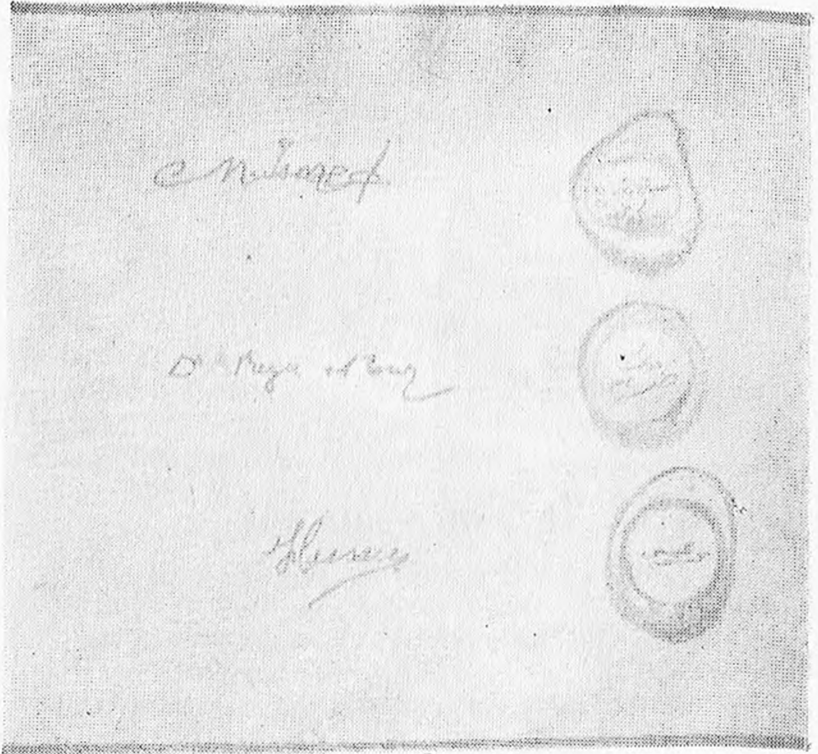
imkânları ile sırlarımızı ararken ellerine geçirip okudukları bu haklı tehdidimizden kuşkulanıp da muahedeyi imzalamamış olsalar ve böylece inkıta bir olup bitti haline gelseydi ordumuz elbette Trakyaya yürüyecekti. Çünkü daha fazla duracak, bekleyecek durumda değildik.»(1)

Bu suretle kısaca kronolojisini takip edip, kabul edilen esasların münakaşasına girmediğimiz Lozan'ın muhtevasında İnönü'nün Heyeti Vekilenin rağmına, bazı değişiklikler yaptığı anlaşılmaktadır. Esasen inkıtadan evvel de kendi yaptığı bir projeyi Itilaf kuvvetlerine takdim etmişti. Bilâhare iki konferans arasındaki devrede Ankarada Heyeti Vekile ile birlikte kararlaştırılmış olan proje dahi esasen Millî Misaktan feragati ifade eden hususlar taşıyordu. Bu suretle her safhada biraz fedakârlık yapılmak suretiyle mâlum muahede ortaya çıkmıştır.

Demek ki, yukarda Rauf Beyin bildirdiği haber Lozana zamanında vasıl olsaydı bu muahede bugün imzalanmamış yada bambaşka bir şekil almış olacaktı bu durumda, İnönü'nün ve Lozan muahedenamesinin ne derece dokunulmazlık hakkı olabileceği meydana çıkmış oluyor.

---

(1) Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay İstanbul 1965

Muahedenâmenin orijinal metninde murahhaslarımıza ait imzalar.

Lozan Muâhedenâmesinin orijinal metni, tek nüsha ve Fransızca olarak Fransaya tevdi olunmuştur. Zabıtların aslıda Fransızcadır, sonradan Türkçeye çevrilmiştir. Fransa Cumhuriyeti kendisine tevdi edilen muâhedenâmenin tasdikli bir suretini ilgili devletlerin tasdiklerine ait tasdiknameler de Fransada depo edilmiştir.

İNÖNÜ

VE

LOZAN KONFERANSI

İNÖNÜ KİMDİR?

Bu kitabın her satırında Lozan ile birlikte dolayısıyle o anlatılmış olmaktadır. Böyleyken neden böyle bir bahse lüzum görüldüğü surulabilir. Bir kere prensip itibariyle murahhaslar hakkında bilgi vermek muhakkak ki lüzumludur. (Üstelik İnönü tarihin bir cilvesi olarak başmurahhaslık yapmıştır.) Lozan gibi büyük Türk Milletinin kaderinde en büyük dönüm noktalarından birini teşkil eden hadisenin, hakkıyla kavranması için ona şekil veren şahısların ruh ve karakter yapıları üzerinde durulması elzemdir. Çünkü onların fikir muhtevalarıyla karakterleri de muhakkak ki, -Lozan hâdisesi- nin oluş şartlarına dahildir. İşte bu prensip görüşüdür ki, bizi kitabımızda sayın İnönü'nün fikir ve karakteri üzerinde biraz durmak mecburiyetinde bırakmıştır.

Hayatının kronolojik safahatını dercetmek lüzumunu hissetmiyoruz. Zira uzun süren siyasi iktidarı zamanda iktisaden ve fikren geri ve perişan bir durumda mazlum millete rağmen kendisi Neronvâri bir surette şatosunda gölün eğlendirir ve beyaz tren sefalarına çıkarken bütün bir millet onun sözümona üstün dehasından fışkırmış muvaffakiyetlerini resmî bir cebir altında ezberliyordu. Ders kitaplarıyla resmi matbalarda basılmış bol tafsilatlı methiyenâmeler bunun bir delili olarak halâ kütüphâne raflarını doldurmaktadır.

Biz burada az bilinen birkaç hususa işaretle sözü uzatmıyacağız. Kitabın bütün muhtevasına yayılmış gerçeklerle isbat edilmiş olmaktadır ki, Lozanda en asgari neticeler elde edilmiş üstelik te hilâfet gibi batılılarca

çok büyük bir önemi haiz olan bir taviz verildiği halde karşılığında hiçbir şey alınamamıştır. Bu meselenin teferruatı ilgili bahistedir. Türkiye adalarla stratejik bakımından Yunan çemberi içine alınmış, bugünkü arazilerimiz içinde yegâne iktisadi faktör olarak rol oynayabilecek olan petrolü haiz Musul alınamamış ve burada yaşıyan bir milyon Türk daha sonra başına gelecek felâketlerle kaderine terkedilmiş (1959 Kerkük katliamı) Batı Trakyada yaşıyan yüzbinlerce Türkün hudut dışında bırakılmasına mukabil hiçbir esaslı garanti alınamamış, Kıbrısın İngiltereye ilhakı resmen tanınmış ve burada izahı uzun bir bahis teşkil edecek çeşitli eksik ve kusurları ihtiva eden yamalı bir bohça halinde bir muahede imzalamıştır. Temin edilen yegane şey Türkiye Cumhuriyeti Devletinin istiklâli mevzuunda beynelmilel bir garantidir. Fakat aklıselim ile düşünülürse İnönü'nün yerine Lozana kim gitseydi bu netice hasıl olmazdı? İstiklâl Türk milletine itilâf kuvvetlerinin bir âtıfeti değil Metmetçiğin süngüsüyle aldığı en tabii bir hakkıdır.

Kapitülasyonların ilgası ve Osmanlı Duyunu Umumiyesinin terkedilen araziler muvacehesinde taksimi de bu arada zikredilmek lâzımdır. Osmanlı devleti tarihe karışmış ve ecnebilerin karşısına yeni bir Türk devleti olarak çıkılmış olduğuna nazaran kapitülasyonların ilgasından daha tabii ne olabilirdi? Duyunu Umumiyenin taksimi ise riyazî bir hakkımızdı. Çünkü Osmanlı arazisinin büyük bir kısmı taksim ediliyor ve bize çok az bir kısım bırakılıyordu. Taksim edilen bu arazinin imar ve idaresine harcanmış olan bir meblâğın bakiyesinin de o arazilerin yeni malikleriyle aramızda taksimi gayet tabii bir hadise değil midir? Buna karşılık ilgili bahsinde bütün fecaatiyle gözlerin önüne serilmiş olan

Yunan mezaliminin hesabı görülememiş ve Yunan palikaryalarının yakıp yıktığı yuvalar, öldürdükleri masum yavrular ve süngülenen gebe kadınların felâket ve ıstırapları onlara âdeta bağışlanmıştır. Bütün bunlardan başka asırlar boyunca bir fesat ve fitne ocağı halinde çalışmış olan Patrikhanenin artık Türkiye hudutları dahilinde bulunamıyacağını konferansa giderken verdiği bir beyanatta ifade eden İnönü konferansda bu neticeyi de istihsale muvaffak olamamıştır.

Hayim Naum gibi bir Yahudi hahambaşısını kendidine akıl hocası (Hayim Naum resmen müşavirdi) alan İnönü'nün o zamanlarda gençliği sebebiyle mevcut olan toyluğu ve politikadaki acemiliği üstündeyken başka ne beklenebilirdi? Fakat ne gariptir ki bütün siyasî hayatı boyunca herşeyi büyük bir samimiyetsizlikle ters yüz eden İnönü bu Lozan mağlubiyetlerini de her vesile ile bir zafer olarak ilân etmekten çekinmemekte açıkça nisyanın istismarını yapmaktadır.

Her ne kadar kendi iktidarı zamanında resmî bir görüş olarak kabul ettirilmiş olan Lozan hakkındaki telâkkileri müdafaa eden hükümet emrindeki bazı kalemşörlere, Lozan hadisesinin müdafaası yaptırılmış ise de, unutmamak lâzım gelir ki, yalancının mumu tarihte hiçbir zaman yatsıya kadar yanmamıştır.

Öyle zannediyoruz ki, bu kitap Lozan üzerine inşa edilmiş olan yalanların yatsısını haber vermektedir. Zira son Kıbrıs olayları dolayısiyle bir kere daha Lozan muahedenamesinin metanetinden milletçe şüpheye düşülmüştür. Bu şüphe gitgide büyüyecek ve inşallah Kıbrısa başka hadiselerin eklenmesinden evvel bu asîl mil-

letin uyanması tahakkuk edecektir. Ecdadımızın, Cenabıhakkın nâmını ilâ için asırlarca bezlettiği sâyu gayret sebebiyle, onların torunları olan bizler, inşallah affı ilâhiye mazhar olup batağına daldığımız bütün çıkmaz sokaklardan döndürüleceğiz.

İNÖNÜ VE MİLLÎ MÜCADELE

— 1 —

İSMET İNÖNÜ MÜ İSMET AĞA MI?

Şimdi aziz okuyucu Lozan konferansında elde ettiği neticeyi belirtmiş olduğumuz İnönü'nün birde Millî Mücadeledeki rolüne kısaca temas edelim:

Geliniz hiçbir şahsî mütalaa katmadan Milli Mücadelenin hepsinden evvel tahakkuk etmiş olan Şark harekâtıyla temelini atmış büyük asker Kâzım Karabekir'in İstiklâl Harbinmiz adlı kitabının (İstakbul 1960) yedinci sahifesinden şu satırları beraberce okuyalım.

— «İtilâf donanması nazarımda bostan korkuluğu menzelesine inmişti. İstanbulda ilk görüştüğüm Ismetti. 29 teşrinisanide Zeyrekte misafir olduğum biraderimin bahçesinde çam ile sanki istihza eden muazzam Süleymaniye camii karşımızda Türklüğün bir heykel vekarı gibi mağrur duruyordu. Pek eski ve pek samimi arkadaşım İsmet çok bedbindi.

Gördünmü Kâzım? Herşey mahvoldu. Vaktile gördüğün gibi sürüklediler ve bitirdiler. Derdin ki batıracaklar ve hayatımızla biz didişeceğiz. Fakat benim hiçbir ümidim kalmadı. Ben kararımı sana söyliyeyim mi Kâzım. Köylü olalım. Askerlikten istifa edelim. Senin

kaç liran var. Birleşelim Kâzım ağa, Ismet ağa olalım. Çiftçilikle hayatımızı sürükliyelim.

— İsmet, ne söylüyorsun dedim. Zannediyor musun ki, bizi yataşacaklar. Ermeni, Rumlar şarktan, garaptan Türkü boğacaklardır. Bırakki benim bir tarla alacak param yok fakat olsa da ayaklar altında zelilâne ölmektense milletimizin bu kadar senelik yediğimiz ekmeğini namuskârâne ölmekle ödemek daha çok yakışmaz mı

— Kâzım ne diyorsun Sen vaziyeti henüz bilmiyorsun. Ordularımız mahvoldu. Boğazlara itilâf hakim, bütün cenup hudutları açık bir halde. Asıl felâket bizim içimizden Kâzım! Tasfiye yapacaklar tasfiye! Anlıyor musun Bugün harpte kazandığım paşalığı alacaklar bir belki de iki rütbe kaybedeceksin. Artık bize herşey düşman. Ben çok düşündüm. Neyimiz varsa birleştiririz, ne mümkünse alırız. Kâzım ağa, İsmet ağa ben başka türlüsünü göremiyorum., Kâzım. Sen de bir iyi düşün.

— İsmet ben kararımı vermiş bulunuyorum. Bütün bu şeyleri vaktile Çanakkaleden içeri sokmamıştık. Nazarımda bostan korkuluğu gibi duruyorlar. Biz ölümü göze alınca hepsini yine dışarı atarız. Milletin mahvolduğunu görmek zilletindense yaşadığını görerek ölmek daha Türkçe olur. Ben Boğaz'dan gelirken ahdımı verdim. Tek bile kalsam veya tek dağ başı dahi kalsa uğraşmak. Silâhımı, üniformamı kimseye vermeyeceğim. Azim ve tedbir her ümide yol açar. Vaziyeti sen de anlarsın.

— Kâzım, millete karşı mümkün olanı yapalım fakat yapılamıyacaktan fayda yoktur. Vaziyeti sende anlarsın.

—İsmet acele etme! Daha görüşürüz. Yalnız hepimizin İstanbula toplanması feci. Beni getirmemeliydiniz. Yapılacak ilk iş ordularımızın başına gitmektir. Ne yap

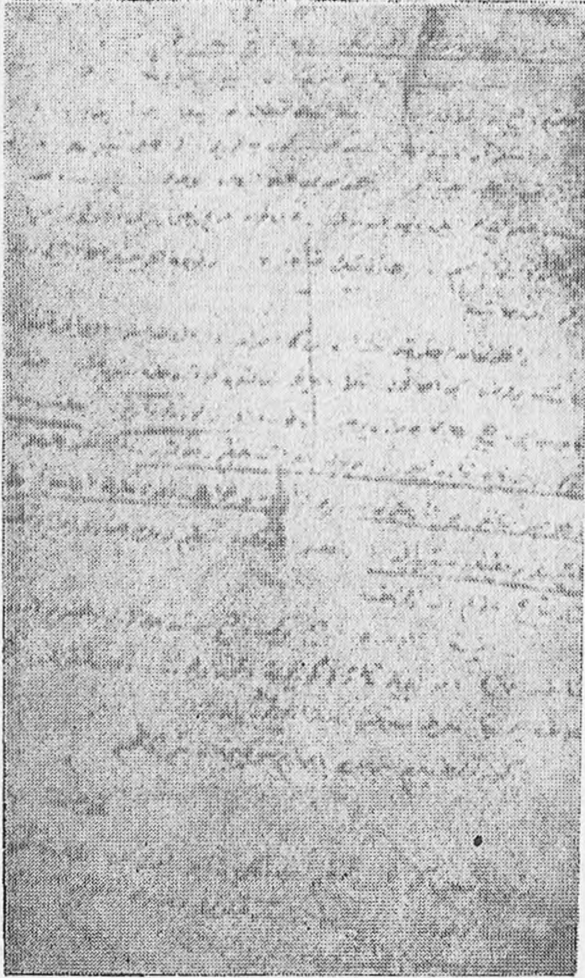
yap beni bir Kolorduya tâyin ettir. Anadoluda olsun mümkünse kendi Kolorduma. Hepimiz buradan uzaklaşalım. Yoksa günün birinde toptan bir ihanete kurban gidersek her ümit mahvolur.»

— 2 —

İNÖNÜ MANDACI MI?

Aşağıya klişesini koyduğumuz İnönü'nün İstanbulda Askerî Şurada aza Miralay İsmet olduğu bir devirde Kâzım Karabekir paşaya gönderdiği mektubun son kısmı görülmektedir. Burada Millî Mücadele karşısındaki mevkiini kendi ağzıyla ifade etmektedir. Amerikan mandasına taraftarlığı yegâne kurtuluş yolu olarak görmektedir. Anadoluya cephane sevkettirdiği hakkındaki iddiayı da şiddetle tekzip ederek böyle bir şereften ne kadar uzak olduğunu göstermiş oluyor. İşte günün Miralay İsmetinin Millî Mücadele karşısındaki tavrı: Ve vesikası.

Eğer Anadoluda halkın Amerikalıları herkese tercih ettikleri zemininde Amerika milletine müracaat edilse pek ziyade faydası olacaktır, deniliyor ki, ben de tamamiyle bu kanaatteyim. Bütün memleket parçalanmadan Amerikanın mürakabesine tevdi etmek, yaşıyabilmek için yegâne ehven çare gibidir. Fakat bugün için bu kanaatin kıymeti, onun izharındadır. Avrupanın, Amerikanın pazarlık ettikleri bir zamanda Amerika lehine bir kuvvet göstermelidir. Sen Erzuruma giderken bana, «Korkuyorum ki, seni bir şeye karıştırmıyacaklardır!» demiştin. Evimden dışarı çıkmadım. Hiçbir şeye karışmadım fakat senin muhitin karıştı. Ben karışmadım da ne oldu? Hiç! Sekiz ay evimde oturduktan sonra bir gün

İnönünün Miralay İSMET iken KÂZIM KARABEKİR Paşaya yazdığı mektubun fotokopisi

çağırdılar. Şûra-i Askerî teşkil ettiklerini ve beni de oraya tâyin ettiklerini bildirdiler.

Bir hafta sonra affettiklerini söylediler. Kim istemişti, sonra ne sebeple affettiler, bilen, söyliyen yoktur. Anadoluya silâh ve cephâne giderse ben gönderirmişim. Adil Bey'in kanaati bu.. Merkumun her bildiği iş de böyle ise vay milletin başına!

Dahilî nifak hükümetle millet arasında iftirak, en soysuz, en alçak kısmının idare başında bulunması gibi ahvalin memleketi daha nice felâkete götüreceğine şüphe yoktur. Fakat erbab-ı namus için hiçbir çare burada yok. Anadoluda anarşi günden güne artıyor. Hükümetsizlik her gün daha ziyade tebarüz ediyor. Bu yalnız başına azim bir felâkettir. En muktedir hükümetler en temiz insanlar bu anarşiyi senelerce tedavi ve mahvolan nüfuz-u hükümeti iadeye teşebbüs etseler muvaffakiyetleri şüphelidir. Bilâkis tutulan sakim yolun inat ve ısrar ile takibinden mütevellit netayiç bakalım ne olacaktır?

İşte biz evimizde hiçbir kimse ve hiçbir şeyle alâkadar olmaksızın (hükümetin kanaatine rağmen) ahvali böyle teessürle görüyoruz ve dilhûn oluyoruz. Duadan başka elimizden birşey gelmez.

Malatyalılar bana Malatya mebusluğunu teklif ediyorlar. Ne dersin? Gözlerinden öperim, seni bağrıma basarım sevgili kardeşim Kâzımcığım.

Ismet

Raif beyin gözlerinden öperim. Mustafa Kemal Paşa ile Refet Bey bugünlerde Kastamonuya geliyorlarmış. Bayazıtta Jandarma Merkez Bölük Kumandanı Mülâzım-ı evvel Şevket Beyi Erzuruma alsın diye giderken yazmıştım. Acep ne yaptın?

— 3 —

İNÖNÜ HARPTE SAMANLIĞA MI KAÇMIŞ?

İnönü harplerinin en sıkışık anında İnönü'nün kaçıp bir samanlığa gizlendiği, Yunan ordusu ric'ate başlayınca buradan zorla çıkarıldığı iddia edildi. Bir dergi (1) bu hususta tafsilatlı bir ifşaatta bulundu. İnönü bu sırada iktidar sandalyasında oturuyordu. Fakat kendisinden hiçbir ses çıkmadı. Yukarıya dercettiğimiz vesikaları tekzip edip Kâzım Karabekir Paşaya cevap vermemiş olduğu gibi bu ifsaatı da duymamazlıktan geldi. Acaba meşhur pilimi tükenmişti, kimbilir?

İNÖNÜ'NÜN KAÇIRDIĞI BÜYÜK BİR FIRSAT

İnönü Lozandaki kayıpların bir kısmını telâfi etmek imkânını da birçok kereler elde etmiş olduğu halde bu fırsatların maalesef hiçbirini kullanamamıştır. Bunun en tipik misali ikinci Cihan Harbinde kaybettiği fırsattır.

Şöyle ki :

1 — Adalar denizindeki Yunan adalarıyla Oniki adayı ellerinde bulunduran Almanlar bu adaları bize teslim etmek ve silâhlarıle bize teslim olmak teklifini yaptıkları halde İNÖNÜ bu teklifi reddetmiştir.

2 — Almanya'ya sembolik bir harp açıldığı zaman Bulgaristana da harp açılarak bu memleket işgal olunsaydı hem Bulgaristandaki Türkler kurtarılmış, hem de Şarkî Rumeli vilâyetimiz geri alınmış, Bolşeviklik Balkanlardan uzaklaştırılmış olur. Hattâ Batı Trakya dâvası da kesin olarak hallolurdu.

Memleketi harbe sokmadım diye bol bol öğünen İnö-

(1) Büyük Doğu Dergisi

nü'nün buna vereceği cevap âşikârdır. Harbe girsek, aç susuz kalır, perişan olurduk. Gerçekten doğru değil mi aziz okuyucu! Harbe girmeden milleti aç ve çıplak bırakıp perişan eden İnönü, ya harbe girse ne olurdu? Onun idaresinde... Maazallah...

İNÖNÜ ve KOMÜNİZM

Bugün ortanın solundayım diye övünen İnönü'nün komünizme sempatisi çok eskidir. Buyrun vesikalarını :

«Kadehimi İttihat Milletlerinin mukadderâtını büyük muvaffakiyetler ile idare eden mösyö Kalininin şerefine kaldırıyorum. Yaşasın zeval bulmaz Türk-Sovyet dostluğu! Başta bulunan partinin (Komünist partisi) yüksek ve kuvvetli mümessili mösyö Stalin'in şerefine içmeğe sizi davet etmekle de büyük zevk duyuyorum.»

(Moskovada)

«İktisadî, sınaî, ziraî ve harsî bütün sahalarda girişilen muhteşem kalkınma eserinin orada gözlerimle gördüğüm fiili ve çok parlak neticeleri bir an olsun hatırımdan çıkmıyor. Fakat Moskovayı anarken bütün hatıraların üzerinde STALİN'in büyük siması yükseliyor.»

(Ankarada)

«Bu politika ile hemen bütün komşularımızla, bâhusus bizim ihtilâf halinde bulunmamız ötedenberi mukadder farzedilen milletlerle (Ruslarla) münasebetlerimizde emniyet ve dost hayatı temin ettik.»

(20 ikinciteşrin 1932 Ankara Hukuk Fakültesinde mezunlara diploma tevzi merasiminde söylediği nutuktan).

«Panislavizm, panturanizm, siyasetlerini radikal olarak kapı dışarı ettik.»

(1 şubat 1937 The Financial Times gazetesinin Türkiye nüshasına yazdığı makaleden)

Hariciye Vekilimiz Sovyet hükümetinin misafiri olarak Moskovada üç hafta kadar temas ve müzakerelerde bulundu. Bu müzakerelerden, eski dostumuz Sovyet ittihadile (Komünist Rusya) bugünkü mes'ut münasebetlerden daha ileri bir vaziyet ifa edecek bir anlaşma ümit etmiştir. Neticeye varmak için iktidarımızda bulunan bütün gayreti sarfetmiş ve bir an muvaffakiyetin elde edildiği anlayışına varmıştık... Bilirsiniz ki iki komşu memleket arasındaki dostluk kuvvetli esaslara müstenittir. Bu devrin muvakkat icaplarından doğan şartlar ve imkânsızlıklar da dostluğu ihlâl etmemelidir. Biz mazide olduğu gibi, âtide de Türk-Sovyet münasebetlerinin dostane seyrini samimi olarak takip edeceğiz. (1 teşrinisani 1939 T.B. Meclisinde söylediği açış nutkundan)

«Komünistlik ithamı altında vatandaşların yurt dışına sürülmesi tehdidi hukuk prensiplerine doğrudan doğruya taarruzdur ve her türlü siyasi emniyeti yok etmeğe kâfidir.»

Bu söz komünistlerin vatandaşlıktan iskat edilerek hudut harici edilmesi istenildiği ve bunu hükümetin de tasvip ettiği bir zamanda, 1951 Belediye seçim propagandası esnasında söylenilmiştir.

Bu vesikaları İnönü'nün şu sözünün ışığı altında bir kere daha düşünün :

POLİTİKAMIZ - FİKİRLERİMİZ VE DOSTLUKLARIMIZ HER MİLLETE TEMAS ETTİĞİ SAFHADA NASIL SÖYLÜYORSAK İÇ YÜZÜNDEN DE VAZİYET ÖYLEDİR?

(20 kasım 1923 - Ankara Hukuk Fakültesinde mezunlara diploma tevzii merasiminde söylediği nutuktan.)

Bu suretle Komünizm hakkında noktai nazarını kendi sözleriyle göstermiş olduğumuz İnönünün şeflik zamanında bunun köy enstitüleriyle kuvveden fiile çıkmasına nasıl gayret sarfettiğini Türk milleti çok iyi bilmektedir. Şimdi aşağıda gördüğünüz resimde de onun aynı yolda devam ettiği anlaşılmaktadır. Binbir gaile ile geçen bir koalisyon hükümeti devrinin tabii zaafları rağmen suni vesileler ihdas ederek Rusya ile bir kültür anlaşması teşebbüsüne girişmiş ve ömrünün sonunda da bir kere daha komünizm hakkında aynı duygu ve düşüncelere sahip olduğunu göstermiştir.

İNÖNÜ Rus Sefarethanesindeki toplantıda Sovyet Dış İşleri Bakanı Andrei Gromiko'nun eşi Lidya Gromikonun elini öpüyor kendi tabiriyle «zeval bulmaz Rus-Türk dostluğu» na son hizmet hatırasıdır.

Bütün bu hadise ve vesikaların Lozanla ne ilgisi var diyeceksiniz;

Evet zahiren böyle düşünmek normaldir. Fakat Lozandaki vukuatın içyüzünü ve ondan sonraki edebiyatı aydınlatmak yönünden bunların hepsinin ayrı bir değeri vardır. Zira bu vesikalardan anlaşılmaktadır ki, hilâfı hakikat konuşmak İnönü'de tabiat halini almıştır. Her sene Lozandaki mağlubiyetler örtbas edilerek güya büyük bir muvaffakiyetin hikâyesi nakledilmektedir. Fakat mızrak çuvala sığmamakta orada sağlam bir esasa bağlanamıyan meseleler zamanla millî bir facia halinde karşımıza çıkmaktadır. Inönü ise bu gibi hallerde büyük bir açıkgözlükle mesuliyeti siyasî rakiplerine yıkarak yavuz hırsız rolüne geçmektedir. Kıbrıs bunun bugünkü misalidir. Yarın ki misalini de Musul teşkil edecektir. Zira Molla Mustafa Barzani'nin hareketi Türkiyede yaşıyan ve asılları tamamiyle ve sütbesüt Türk olan ve ötedenberi tahrik edilmekte olan kürt kardeşlerimiz noktasından ciddî bir tehlike teşkil etmektedir. Musul da bilindiği gibi Lozanda muallâk bırakılmış ve bilahare de kaybedilmiştir. O da Kıbrıs gibi bir millî facia olmaya doğru yüz tutmuştur. Şimdi aziz okuyucu Lozanda surî bir istiklâl teyidi keyfiyetine mukabil aşağıdaki kayıplarımızı birer birer ve iyice düşün ve kararını kendin ver. Lozan bir zafer midir yoksa misilsiz bir hezimet midir? Bir kere daha hülâsa edersek:

1 — A — Kıbrıs kati olarak Lozanda Ingiltereye terkedilmiştir.

B — Türk tabiiyetini seçmek istiyenlerin Türkiyeye hicreti mecburi kılınarak Türk nüfusunun zamanla ekalliyet haline gelmesine ve bu suretle de Enosisin bir destek kazanmasına âmil olmuştur.

2 — Musul (Kerkük) Misâkı Milliye dahil olduğu halde alınamamış ileride yapılacak bir anlaşmaya muallâk kılınarak bilâhare İngilizlere kaptırılmıştı. O kadar ki bize tanınan cüzi petrol hissesi dahi alınamamıştır.

3 — Türkiyenin stratejisi için fevkalâde önemi haiz olan adaların bir kısmı doğrudan doğruya, bir kısmı evvelâ İtalyaya verilerek bilâhare Yunanistana geçmesi sağlanmış ve bu suretle Türkiyenin bir Yunan kontrolu çemberi içine alınmıştır.

4 — Yunanistanın Anadoluda icra eylediği korkunç mezalim kendisine bağışlanmış ve tafsilâtı ciltler tutacak faciaların hesabı görülememiştir.

5 — % 68 nüfusu Türk ve Müslüman olan Batı Trakyada plebisite gidilmesi temin edilememiş, sütbe süt Türk olan bu toprak ve onun kardeş evlâtları millî hudutlar dışında bırakılarak Yunan zulüm ve tahakkümüne terk edilmiştir. Bu zulüm ve tahakkümün Lozan muahedenamesinden sonrada devam ettiğini ve Türkiyenin buna seyirci kaldığını Batı Trakya bahsinde kısaca izah etmiş bulunuyoruz.

7 — Hatay ve havalisi (Antakya dahil) tamamen Türklerle meskûn bulunduğu ve bu bölge de Misâkı Milliye dahil bulunduğu halde Fransızlara peşkeş çekilmiş bilahare de ancak Antakyayı kurtarmak mümkün olmuştur.

8 — Sultan Mehmet Han'dan beri Türk milletine her türlü entrikaya kirli ellerini sokmuş bulunan papazların barınağı fitne ve fesat yuvası Patrikhâne millî hudutlar dışına çıkarılamamıştır.

Şimdi aziz okuyucu kapitülâsyonları kaldırdım diye övünen İnönü'nün Lozanda elde etmiş olduğu neticeyi yukarıdaki kayıpları hesaba katarak değerlendir-

mek gerekmez mi? Fakat onun birgün bu kayıplardan bahsettiği görülmemiştir. İlk zamanlardan yeni bir harbi göze alıp almamak gibi bir mâzeretin bu fedakârlıklara sebep olduğu yönünde beyanlarda bulunulmuştur. Fakat rahmetli Rıza Nur'un şu ifâdesinden anlaşılacağı üzere bu mazeret haklı değildir :

«İngilteredeki son intihabât Loyd Corc'un siyasetinin iflâsını gösteriyor. Dünya umumî efkârı harp istemiyor. Taleplerimiz meşrudur ve isteyeceklerimizin asgarisidir. Garbi Trakya ve Halebe kadar olan cenup hudutları, oniki ada üzerinde israr etmeliyiz. Sureti katiyede tamirat ve tazminat bedeli almalıyız.»

Demek ki harp istemeyen yalnız biz değildik. Bizimle birlikte bütün dünya efkârı umumiyesi uzun süren cihan harbinden usanmıştı, fakat bu psikolojiyi değerlendirmek mümkün olmamıştır. Şimdi Lozanı ve Lozanda İnönü'nün mevkiini daha iyi anlamak için Lord Gürzon'un şu sözlerine dikkatinizi çekeriz.

«Venizelos, Türk murahhas heyetinin taleplerini öğrendiği zaman benliğini saran korkuyu yendi. Bütün delegasyonların Türklerden daha çok ağır şartlar beklediği muhakkaktı. Türkler bir çok mevzulara dokunmamışlardı. Venizelos bunlara temas edilmemesini mahaaretle devam ettirdi ve bilhassa birinci inkıtadan sonra artık nefsine tam emniyet gelerek. Türklerden tavizler almaya devam etti. Hudutlar, tazminat, Istanbul hariç Rum halkının mecburî hicreti ve Yunanistandaki Türklerle mübadelesi, Patrikhâne gibi esas mevzularda konferansın başlangıcında tasavvur dahi etmediği neticelere vasıl oldu. Öyle ki, son celselerde talep eden daha çok oydu.»

Bütün bunlara rağmen Lozan muahedenâmesinin

her yıldönümü vesilesi ile Türk milletine bir zafer olarak takdimi anane haline gelmiş bulunmakta ve maalesef hiç kimse bunu yadırgamamaktadır. Çünkü mesele ilmin ve tarih şuurunun ışığında bugüne kadar aydınlatılmamıştır. Her fırsattan azâmi şekilde istifadeyi büyük bir maharetle başaran İnönü işte bu suretle bugüne kadar borusunu öttüregelmiştir. Fakat hiçbir zaman tarihi yanıltmak ve yalanın saltanatını ebedî kılmak mümkün olmamıştır ve olmayacaktır.

Bir de 1953 te Atina da bir mütekaid Yunan korgenerali olan Andonekea tarafından neşredilmiş bulunan Poliki İstoria Eledos 1821-1950 (= Yunanistanın Siyasi Tarihi) adındaki takdire değer eserin şu satırlarına dikkatinizi çekeriz:

«... Elefterios Venizelos birçok siyasî hadiselerde kendisini göstermek lüzumunu hissettiği gibi 1923 teki Lozan antlaşmasında da Türk başmurahhası Ismet Paşanın karşısına çıkmayı lüzumlu gördü. Türk murahhas heyetinde vazife almış bütün eşhas gayet mütekebbir idi. Çünkü onlara bu imkânı kurtuluş savaşı bahşetmişti. Bizim karşımıza büyük hazırlıklarla çıkmışlardı. Halbuki buna mukabil Yunanistan 8-10 sene dahili buhranlar geçirmiş nihayet neticede Anadoluda mağlûp olmuş idi. Türk murahhasları karşımıza büyük isteklerle çıkmışlardı. Yunan ordusunun silâhlı mevcudunun azaltılasını Eğe adaları ile Batı Trakya ve Ege ve Makedonyanın Türkiyeye iadesini ve külliyetli miktarda harp tazminatı talep ediyorlardır. Türkler muzaffer bir orduyu temsil ediyorlardı. Onların daha büyük talepleri ileriye sürmesinden diğer batılı murahhaslarda endişe ediyorlardı. Şu duruma göre, Türklerin Ege adaları ile Batı Trakya ve Ege Makedonyasındaki talep ve istekleri ile harp tazminatı hakkındaki arzularını katiyetle ye-

ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΙΣΤΟΡΙΑ ΕΛΛΑΔΟΣ
1821 • 1950

Ἐπιφανεῖς ἄνδρες εἰς τὴν
ὑπηρεσίαν τῆς Πατρίδος.
Διάσημοι φαυλοκράται καὶ
τυχοδιῶκται εἰς τὴν Ἐξουσίαν

Adı geçen kitabın kapağı

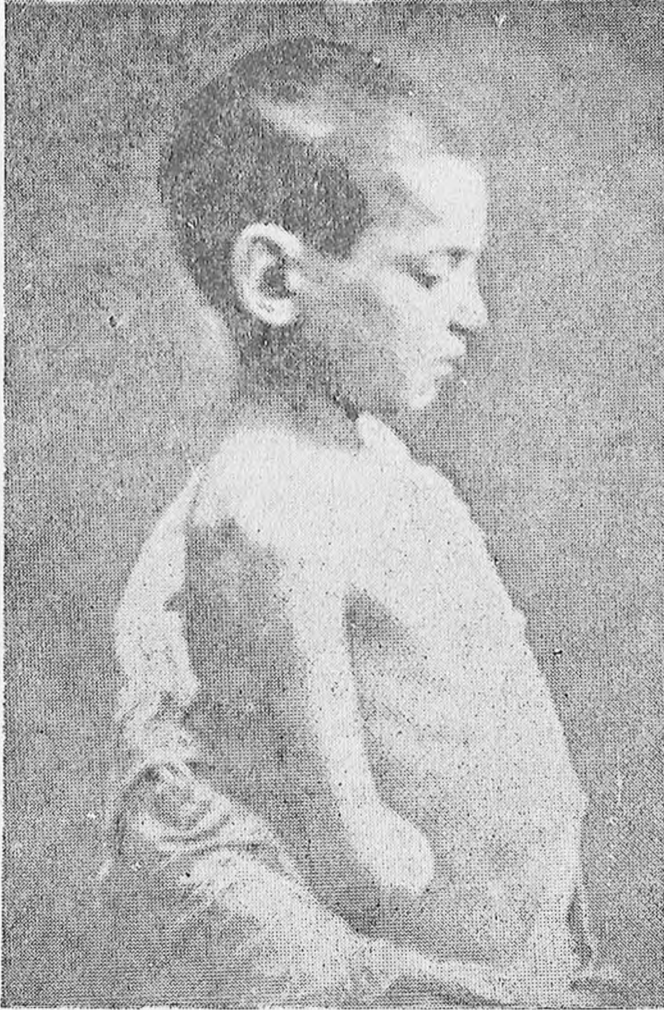
rine getirmemek için herhangi bir sebep yoktu. Çünkü, yukarda da belirttiğimiz gibi Yunanistan uzun yıllar iç mücadelelerin neticesinde gayet zayıf düşmüştü. Elefteios Venizelos'un politik taktikleri ve Türk murahhasının isabetsiz hareketleri neticesinde Lozan antlaşması muhtelif bakımlardan lehimize kaydedilmesi icabeden bir zaferdir. Vakıa Karadeniz bölgesiyle Anadolunun muhtelif bölgelerinde genel mevcudu 3 milyon 600 bini bulan Yunan asıllı unsurlara karşılık Yunanistanın muhtelif yerlerindeki 600 bin Türkün mübadele esaslarına göre Türkiyeye iade edilmesi bizim için iyi bir netice idi. Bilhassa normalin üstünde silâhlı bir kuvvetimizin mevcudunun tahdit edilmeyişi harp tazminatından sarfınazar edilişimiz ve İstanbuldaki Yunan Ortodoks Patrikhanesine vasi hukuki imkânlar ve imtiyazlar bahşedilişi ve İstanbul Rumlarının mübadele dışı bırakılışı Megalo İdeanın ölmeyişine bir delil teşkil eder. Elefterios Venizelos Yunan siyasi hayatında zaman zaman Yunan millî menfaatlerini tamamen tahakkuka matuf hareketleri olmamışsa da Lozanda göstermiş olduğu gayret ve politik faaliyeti lehine tescil edilmesi icabeden büyük bir başarıdır. Eğere 1923 ve 1924 yıllarının Yunan dahili politikasını ele alırda tahlilini yaparsak bizler her bakımdan müdafaa imkânlarından mahrum ve acze düşmüş bir vaziyette idik. Yunan ordusu içersinde 1922 de meydana gelen ikilik hareketi mukadder akîbetimiz olan mağlûbiyete bizleri haliyle götürebilirdi. Çünkü milletin göz bebeği olan Yunan silâhlı kuvveti tamamen ikiye ayrılmıştı. Bir kısmı kraliyet rejiminin yıkılmasını ve bunun yerine Cumhuriyet halk idaresinin kurulmasını arzu ediyor diğer bir kısmı ise tamamen sırtını saraya dayamış olup kraliyet rejimini ayakta tutmayı arzu ediyorlardı. Bizim Anadolu isteplerindeki kor-

kunç mağlûbiyetimizin sebep ve saikini orduya giren bu ikilikte aramaz icabeder. Bizler Türk ordusuna mütesanit bir kuvvet halinde hiçbir suretle mukavemet edemezdik. Bilhassa Afyonkarahisar, Uşak ve diğer işgal bölgelerindeki askerî karargâhlarımız âdeta siyasî parti merkezi vaziyetinde idi. Komutanlar karşılarındaki düşmanı unutmuş birbirlerine yemekle birbirlerini kötü suçlarla itham etmekle ve birbirlerine komplolar tertip etmekle meşgul idiler. Ordumuzun umumî durumu bu şartlar altında iken Türk silâhlı kuvvetlerinin büyük taarruzu baş gösterdi, ve onlar bu umumi taarruzdan arzu etmiş oldukları neticeyi bol bol istihsal ettiler. Eğer İzmire ve Ege sahillerine vasıl olan Türk silâhlı kuvvetlerine dur emri verilmemiş olsa idi bütün Ege adalarını Türkler işgal ve istirdat edebilir hattâ Atinaya kadar gelebilirlerdi. Çünkü, onlara karşı mukavemet edebilecek en küçük imkân kalmamıştı. Türk büyük taarruzunun başlamasından bir hafta evvel Uşak ve çevresindeki Evzon süvari alayı komutanı albay Nikolaus Plastiras ve piyade albayı İstilyanos Bonatas kuvvetlerinin cepheden geri çekerek İzmire gelmişler ve Yunan deniz kuvvetlerindeki anarşist yüksek rütbeli komutanlarla temasa geçilerek Atinadaki Yunan milli hükümeti başkanı Dimitrios Unaris'i devirme teşebbüsünde bulunmuşlardır. Neticede bu arzuları da tahakkuk etmiştir.» (1) İşte düşmanın ifâdesiyle gerçek budur.

Lozan Sulh Konferansında, Yunan eşkiya sürülerinin masum Anadolu ahâlisine karşı işledikleri bütün cinâyetler affedilmiştir. Geniş tafsilâtı, ikinci cildimizde mevcut olan bu konuya dâir, muhtelit tahkik heyetinin tespitlerini gösteren ve resmen Dahiliye Vekâleti tarafından yayınlanan eserlerden bir kaç misâl verelim:

---

(1) Niko A. Andonekea Poliki İstoria Elados 1821 - 1950 — Yunanistanın Siyasî Tarihi Atina 1953.

İşte kolu kesilen masum bir yavru

Yiğitlik!. Ama çocuğa Karşı.

«Türkler, Lozan sulh masasına oturdukları gibi kalkmadılar. Her duraklama onlardan bazı fedakârlıklara yol açtı. İlk Türk prensipleriyle muahedenin imzalanmış metni arasındaki mukayese Türkiyenin bugün başka Kıbrıs olarak Yunan sınırı, Patrikhane meselesi, Türk hudutları dışında yaşamaya terkedilen milyonlarca Türkün kaderi, Irak petrollerindeki Türk hissesi gibi devam eden haksızlıkların en açık izahıdır.»

GAZED DÖ LOZAN

«İşte Lozana canını dişine takmış erkek bir milletin şehit kanıyla yuğurduğu bu mucizenin kılıç hakkı ile oturduk. Elimizde Millî Misak adını verdiğimiz haklarımızın en mütevâzı vardı. Lozanın değeri bu hakların teminat altına alınıp alınmadığı muhasebesiyle yapılmalıdır. Hiçbir mazeret, hiçbir fâni duygu bu neticeler elde edilmemişse, Türk şehidinin itabından ve sisteminden ne o gün ne bugün bizi kurtaramaz.»

CEMAL KUTAY

««Lozanda sınır tesbiti, galip devlet olmamıza rağmen aleyhimize olmuş ve Yunanistan kayırılmıştır. Biz, Lozanı kutlarız ama, ezberden kutlarız. Evlâtlarımız Lozan andlaşmasını istemiyecekler ve bunu mutlaka değiştireceklerdir.»

TAHSİN BANGUOĞLU

(Senato'da Kıbrıs mevzuundaki konuşmasından)

«Lozan 3 yıl sebil gibi akan Türk kanının bedeli o muhteşem zafere lâyık değildir.»

CEMAL KUTAY

Bu da kadınlara ve çocuklara karşı kahraman kesilen Yunan Palikaryalarının sırtından süngülediği mâsum bir Türk anası Affedilen milyonla cürümden biri

«Tarihî an işte o andır. İşte o andır ki, 24 temmuz 1923 salı günü saat tam 3 ü 9 geçe İsmet Paşanın attığı imza ile Osmanlı İmparatorluğu tasfiye edilmiş ve yeni Türkiye devleti kurulmuş oluyordu. Hakikatte tasfiye edilen Türklük ruhuydu.»

NECİP FAZIL KISAKÜREK

LOZAN HAKKINDA BAZI KIYMET HÜKÜMLERİ

«Lozana Millî Mücadele ruhu götürülememiştir.»

CEMAL KUTAY

«Benim fikrimce Lozan konferansının doğurduğu bu muahedename nâkıstır, nâtamamdır ve pek çok tehlikeli mevaddı hâvidir.

ŞÜKRÜ KAYA

«Ancak, bu muahede imzalanma safhasına girdiği günlerde İsmet Paşanın, Lozandan bana çektiği telgraftaki sitemkâr hattâ hakaretamiz ifâdesine, yalnız ben değil, Mustafa Kemal Paşa da pek haklı olarak üzülmüştü. Nitekim, benden evvel Mustafa Kemal Paşa verdiği cevapta kendisini haksız bulduğunu bildirmiş olduğu gibi o gün, bana da tekrar tekrar: «kusuruna bakmayalım, her halde pek bunalmış olacak... Dış âlemle teması yenidir, alışık değildir. Hoş görelim. Dönünce kulağını çekeriz.» tarzında sözler söylemişti ve hatta daha sonra, bu münasebetsizlikten dolayı İsmet Paşayı Kabineden tutmak istemediğim takdirde pekâla Hariciye Vekilliğinden uzaklaştırabileceğimizi ısrarla teklif ederek: «Kardeşim üzülme Başvekilsin, istediğini yapmakta tamamen serbestsin!» demişti.»

RAUF ORBAY

«Sanırım ki, Türkiye bir çok hususlarda sukutu hayale uğrayacaktır. Lozanda elde ettiğini iddia ettiği bazı muvaffakıyetlerin kendi aleyhine döneceğini görecektir.»

LORD GÜRZON
(İngiliz Parlamentosundaki Nutkundan)

Bu resme ibretle bakınız; İnsan eli yetişebilecek yüksekliğe kadar ağaçların kabukları soyulmuştur. Yerde yatanlar son anlarını bu ağaç kabuklarını yiyerek geçiren zavallı müslüman Türklerdi. Yâni «EVLÂD-I FÂTİHAN» Bu da asırlarca adaletle idâre ettiğimiz Bulgarların Balkan Türklüğüne muâmelesidir. Yarabbi!. Şu âziz millete ihânet etmeyen kimdir? Bizde bu unutma hastalığı varken., Allah gelecek nesilleri korusun!.

«... Lozanda Türkiye hâkimiyeti hususunda pek ziyade hassas görünüyordu. Esasen biz de Türk hâkimiyetine tecavüz kastinde değildik...»

LORD GÜRZON

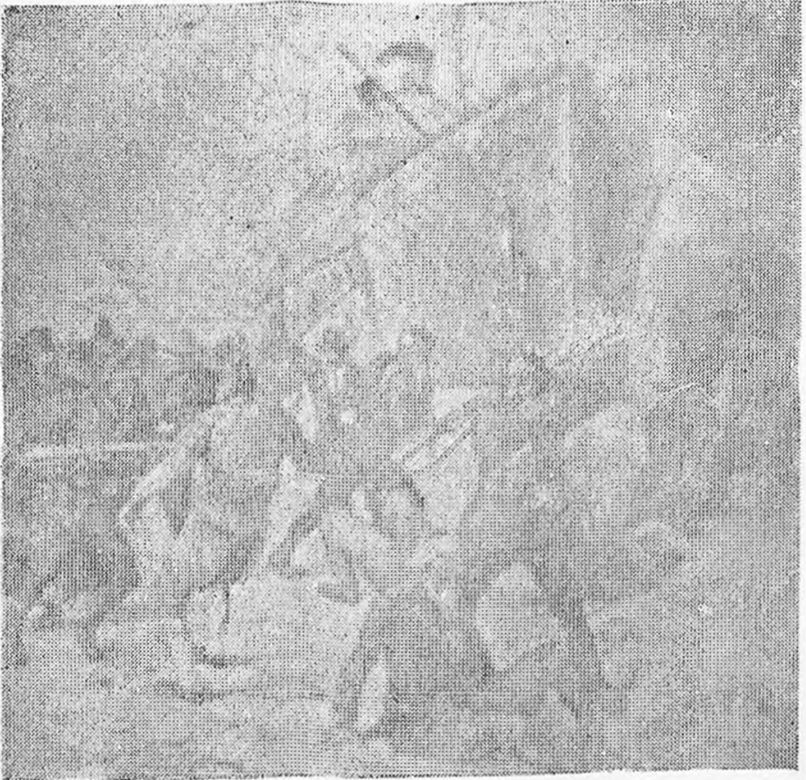
İstiklâl, istiklâl diye çırpınmış olan İNÖNÜ'nün diplomatlık balonuna küçük bir iğne değil mi?

«... Türkler büsbütün hür ve müstakil olmak arzularının şiddetile memleketlerinden bütün başka unsurları atmak istiyorlardı. Bu siyasetlerinde çok hata ettikleri kanaatindeyim. Türkler buna ilerde çok pişman olacaklardır. (!)

LORD GÜRZON
(İngiliz Parlamentosundaki Nutkundan)

«Efendiler! Muahedenin en acı safhasına girmiş oluyoruz. Muahedenin kalpleri karartan, gözleri yaşartan acı bir safhası var. Efendiler! Bu safha muahedenin (59) uncu maddesinde mukayyettir. Deniyor ki, Türkiye harbin temadisinden ve onun netayicinten mütevellit Yunanistanın buhranı malîsini nazarı dikkate alarak tamirat meselesinde Yunanistana karşı her türlü metalibinden sureti katiyede feragat eder efendiler! Yerleri, yurtları yakılmış milyonlarca halkın hakkını cüretkarane bir surette bahşeden bumuahedenin bu maddesini yangın olan bir yerin mabusu olmak itibariyle katiyen kabul edemem. Efendiler! Düşmanların bilhassa düveli âkidenin emri kat'isi ile Akdeniz kıyılarına çıkan ve oradan Anadolu içerlerine kadar gelen Yunan ordusu memleketin içerlerine gelmiş, hânımanları yakmış, şehirleri yakmış, memlekette insan namına ne varsa kesmiş, doğramış bir cani sürüsüdür. Efendiler! Doğrudan doğruya düveli âkidenin emri katisiyle hareket eden bu ordunun icraatından yalnız Yunanistan mesul değildir. O orduyu orada sevkeden, o orduya emir verenler mesuldür. Heyeti murahhasamız konferansta, Türk milletinin hakkını düveli âkideden istiyecekti, Yunanistandan değil!« (Bravo sesleri)

MUSTAFA NECATI

15 Mayıs 1919 da İzmir'e çıkan Yunan eşkiyalarının zavallı silâhsız sivil halka saldırışı. Lozanda bütün bunlar milyonla emsâli ile birlikte Yunanistana bağışlanmış ve Askerî zaferlerimiz değerlendirilememiştir.

«Lozan Türk zaferinin bedeli değildir. Eksiktir, noksandır, kusurludur. Oluk gibi akan Türk kanı ve zafere bağlanan Türk ümidinin tam karşılığı olmamıştır.»

DR. RIZA NUR
(En selâhiyetli tenkitçi)

«Niyazi Bey-Herhangi bir şeyi, herhangi bir eseri bütün fevaidi ve bütün mehaziri ile beraber tetkik edelim. Zannederim ki arkadaşlarımızın bir kısmı sırf muahedenamenin heyeti umumiyesiyle meşgul olduklarından ve Sevr projesiyle mukayese ettiklerinden dolayı fazla alkışlıyorlar. Sizinle beraber müsaadenizle, bu muahedenin bazı noktalarına temas edelim. Bilhassa umde ittihaz ettiğimiz iktisadî hakimiyet ve İstiklâlin millî hudutları ihtiva etmesi lâzım geleceğini hiç unutmıyalım. Bir muahedename tasavvur edilsin ki mülkün bir kısmında bir çoklarını ağlatıyor. O muahede heyeti umumiyesiyle nakısdır, tam değildir!

Esat Efendi - Antakya, Trakya kan ağlıyor.

«Necip Bey - Cenup hudutları keza.

(Meclis konuşmasınan)

NİYAZİ BEY

«... Bilhassa boğazların serbestliği hakkındaki anlaşmaya dikkatinizi celbederim. Büyük ve beynelmilel gaye için (!) binlerce kahraman İngiliz ve dominyon askerleri harp edip ölmüştü. Lozana ilk gittiğim zaman ticarî serbestlikten fazla bir şey elde edebileceğimiz, kimsenin hatırına bile gelmiyordu. Lozandan bazı kamul tahditlerle Adalardenizini ile Karadenize yabancı harp gemilerile hava kuvvetlerine girme hakkını dünyanın bütün devletlerine veren bir anlaşma ile geldim. Karadeniz, bu suretle bir Rus gölü olmaktan çıktı, gerek Çanakkalenin gerek Boğaziçinin her iki kıyısında askersiz ve istihkâmsız mıntakalar ihdas olundu.

LORD GÜRZON

(İngiliz Parlamentosundaki Nutkundan)

Misak-ı Millîmize dâhil oldukları halde millî hudutlar haricinde bırakılan topraklardaki, milyonlarca Müslüman Türk, Lozan Sulhunden sonra ne olmuştur? Bununla bir ilgilenen çıkmış mıdır? Ne gezer!.. 1943 senesinde C.H.P. Genel Sekreteri Recep Peker dış Türklerle ilgimizin sadece bir «Hatıra-i tarihiyyeden ibaret» olduğunu söylemek suretiyle devrinin dış Türklere bakışını ifâde etmiştir. Başta Yunanistan olmak üzere hepside düşman eline sahipsiz bir surette bırakılan bu zavallı insanların başına gelenler bu kitabın hacmini aşacak, ve ayrı bir kitap teşkil edecek genişliktedir.

Lozanda, kendilerine Ayyıldızlı bayrağımızın altında toplanmanın saadetini tattıramadığımız bu zavallı kardeşlerimiz'den hangileri bugüne kadar mes'ut yaşayabilmiştir? Maalesef hiç biri!...

Ellerine ve ayaklarına vurduğu zincirleri **Gordiyomum Düğümü** gibi perçinlemiş olan Rusya'nın mahkumu olanları, zaten hiç mevzubahis etmiyoruz. Türkiyede bu İnönü sayesinde tehlikeli bir mevzu ilân edilmiştir. Gerçekten onlardan bahsetmek Inönünün telâkkisine göre korkunç bir cürümdür. Bunu 1944'te milliyetcilere karşı en sert bir şekilde ifâde etmek fırsatını bulmuştu. Meşhur 19 Mayıs 1944 nutku).

Fakat asıl önemlisi kendi elleri ile yâd ellere, hayır kanlı düşman eline terkettiği Müslüman Türklere ile en küçük bir ilgi göstermedi. Bunun pek çok misâli meyanında Yunan boyunduruğuna terkettiği kardeşlerimizin Lozandan sonra başlarına gelen felâketlerden ve İnönünün bu felâketlere karşı vurdum duymazlığını bir nebze nakletmekle iktifa edelim:

Yunanistanın İproz eyaletinin merkezi olan Yanya ve havalisinde genel yekûnu 46 milyonu bulan bir müslüman Türk gurupu yaşamaktaydı. Lozanda bunların mukadderatıyla ilgili hiçbir teminat alınamamıştır. Filvaki bunların asıllarının Arnavut olduğu iddia edilmiş ise de Arnavut hükümeti de, böyle bir iddiayı reddetmiş olduğundan Türklükleri sabit olmuş bulunuyordu. 1945 senesinde Yunanistanın üzerinde vaki işgalin kalktığı devrede faaliyet gösteren gerillacılar bu tarihe kadar millî ve dinî hüviyetlerini muhafaza edebilmiş olan bu müslüman Türk ekalliyetlerine musallat oldular General Zervas idaresindeki 5000 kişilik bir milis kuvveti Neapolis ve Yanya dolaylarındaki bu müslüman Türk kitlesinin 36 binini feci bir surette katliama maruz bırakmışlardır. Mütebakisi de ancak din değiştirmek suretiyle maruz bulunduğu sadistçe zulüm ve işkencelerden kurtulmak imkânını bulabilmişlerdir. Durum buna muttali olan bazı kimseler tarafından Selânik konsolosluğumuza bildirildiği halde Hariciye vekâletimizde (Çamlık katliamı) adıyla bir dosya açılmakla iktifa edilmiş ve hiçbir esaslı tedbir protesto vesaire icra edilememiştir. İhtimal ki o tarihte İnönü ve etrafı başlamış olan çok partili hayatın tehlikeye düşürdüğü koltuklarını muhafaza için pln ve entrikalarıyla meşguldular.

Bizce tebarüz ettirilmesi lüzumlu görülen Lozan antlaşması anahatlarından birinin Batı Trakya dâvası Ve Batı Trakyadaki Türk camiası tekil etmektedir. Asıl ikinci ciltte ele alınmış olan bu konuyu, burada sadece mezkûr muâhedenin tatbikatı bakımından kısaca ele alıyoruz şunu itiraf edebiliriz ki, 1923 tarihinden zamanımıza kadar (sıhhatle nüfusu bilinmemekle beraber) 168 bini bulan Türk camiası ile Hariciye vekâletimiz ve

Yalova köylerindeki, katliam programını tatbike me'mur Yalova Yunan kumandanı yüzbaşı Dimitri Gregorya Bugünkü GRİVAS'ın mübeşşirlerinden sadece biri..

Gümülcinedeki Türk konsolosluğu katiyyen meşgul olmamıştır. 1930 yıllarında İskecedeki (Türk Gençler Birliği) İskeçe mutasarrıfının bir telefon emri ile kapatılmış ve mezkûr cemiyetin üyelerinden 25-30 milliyetperver Türk genci tevkif edilerek Kavalaya gönderilmiş olup Kavaladaki Yunan askerî mahkemesinde bir nevi Yunan rejimlerine ihanet etmekle itham edilmişlerdir. Keza Gümülcünedeki (Türk Gençler Birliği) üyeleri de zaman zaman aynı muameleye tabi tutulmuş ve en küçük millî örf ve Türk ananeleri lehinde faa-

liyet göstermelerine asla imkân verilmemiştir. Zaman zaman Gümülcinedeki Batı Trakya genel valisi görmüş olduğu lüzum üzerine yüzlerce genci tevkif edip Girit ile Midilli deki cezaevlerine sevketmiştir. Bu terör idaresi bugüne bugün Batı Trakyada Türklere harfiyen tatbik edilmektedir. 1957-58 yılında İskeçe mutasarrıfı Nikoğlu keza İskeçedeki 55 inci piyade taburu komutanı binbaşı Yorgios (buzat halen Tripolideki temel er eğitim tuğayı komutanıdır) İskeçe milletvekili Trabzonlu Mihail Triyandafilidis Bursa Mudanya doğumlu olup İskeçe ve dolaylarındaki Türk nahiyelerinde nahiye yazıcılığı yapmış olan Alekos Vlahidi (istihbar ettiğimize göre birkaç ay evvel intihar etmiştir.) Atinadan almış oldukları özel bir emirle Batı Trakyadaki Türk ekalliyetini ikiye bölmek için Yunan harfleri ile Makedonya adiyle 260 sahife tutarında bir kitap neşrederek Batı Trakyanın dağlık bölgelerindeki Türklere tevzi etmişlerdir. Yukarda adı geçen şahısların neşretmiş oldukları bu kitapta Türk ekalliyeti tarihi ve antropolojik bir tasnife tabi tutularak ikiye ayrılmaktadır. Batı Trakyadaki 168 bin Müslüman Türkten 70 binine Pomaklık isnat edilmekte olup bunlar Anadolu Türk lehçesini konuşan Türklerden ayrı bir unsur imiş gibi gösterilmektedir. Halbuki bu Pomak sıfatını taşıyan müslüman Türk camiası tarihi bakımdan Kuman veyahutta Kıpçak Türk asli unsurunun bugün Balkan lardaki yegane kalıntısıdır. Bulgaristanda şu anda 1 milyon 250 bin müslüman pomak camiası, 1950 ve 1951 yıllarında Bulgar idarecileri bunların Türkiyeye gönderilmesini katiyetle önlemişlerdir. Bunlara Bulgarlar tarafından 1877 ve 1878 yıllarından beri sistematik surette Slavizm telkinatı yapılmaktadır. Keza Yunan ma-

Anadoludaki katliam programını tatbike me'mur Papas Yorgiyos Minekesepulos Makarios ilk ve son elikanlı Papas değildir!..

hallî idarecileri ise 1913 tarihinden zamanımıza kadar Batı Trakyadaki bu müslüman Pomak Türk camiasına israrla Helenizm telkinini yapmaktadırlar.

Bu unsurlarla meskûn olan İskeçe ve Gümülcinedeki mekteplerde 8 saat olan ders programının iki saatı Türkçe olup 6 saatı Yunancadır. Halbuki Lozan muahedenamesinde Batı Trakyada Anadolu Türk lehçesini konuşan ve konuşmayan unsurlar diye Türk topluluğu ikiye ayrılmış değildir. Bunların her türlü hayatiyeti (Etapli) vesikaları ile Türk olduğu tevsik edilmiş ve İstanbul Rumlarına karşı olarak bırakılmıştır. Yunanistanda zaman zaman meydana gelen rejim tebeddülatları ve bazı mahalli hâdiseler mütemadi surette

istismar edilerek Türk ekalliyetini sindirmek için vasıta olarak kullanılmıştır. 1941 de Almanlar Yunanistanı işgal etmek üzereyken Batı Trakya tamamen tahliye edilip bir kolordu ile İskeçe ve Dedeağaç mutasarrıfı Batı Trakya genel valisi beş altı yüz Yunan ailesi ile birlikte Doğu Trakyaya iltica ettiler ve bizlerden hüsnü kabul gördüler. Bunların arasında altı yüz müslüman Türk ailesi Doğu Trakyaya iltica etmişlerse de 4-5 günlük misafirlik hayatından sonra Yunanistana iade ediliyorlar. Bu biçareler 1941 den 1945 yılına kadar Meriç havzasında (Evros) gayet feci şartlar altında kaderin acı tecellisine terkedilip her biri ölmüştür. 1945 den sonra başlayıpta 1949 ve 1950 yıllarında nihayete eren Yunan iç savaşı esnasında 1500 Türk Yunan kralcıları tarafından 2600 Türk ise Yunan komünist çetecileri tarafından tasavvur edilemiyecek kadar feci şartlar altında öldürüldü. Bizim en fazla üzerinde ısrarla durduğumuz 1946 ve 1950 yıllarındaki Batı Trakya Türklüğü dâvasıdır. Mezkur yıllarda Türklerin arazileri istirdat ve müsadere edilmiş İskeçe ve Gümülcinedeki Türk evlerinin kapıları Yunan polisleri tarafından kırılarak girilmiş her Türk ailesi zorla 3-4 Yunan ailesi yerleştirilerek ikamete mecbur edilmiştir. Bu hadiseler Batı Trakyalı bazı Türk milliyetperverleri tarafından ele alınarak Batı Trakya genel valisi nezdinde şiddetle protesto edilmiş ise de katiyetle nazarı itibare alınmamıştır. Bu hareketler yalnız Lozan muahede hükümlerini değil Yunan kraliyet rejimini anayasasının keza insan hakları evrensel beyannamesinin anahatlarını düpedüz bir ihlâl olduğu halde şikâyetler kâle alınmamıştır. Bütün bu facialar Gümülcinedeki Türk başkonsolosluğunun gözleri önünde cereyan etmiştir.

Lozan sulh antlaşması Batı Trakyadaki Türk ekalliyetinin bazı hukuki tasarruflarını tanımışsa da bunlar Yunan hükümeti tarafından madde madde ihlal edilmiştir. Mesela bu arada Evkaf idaresi Türk mekteplerini tedrise memur mektep encümenleri seçimi ve Türk lerin üzerinde Osmanlı imparatorluğu devrinde tescil edilmiş olan geniş arazilerini zikredebiliriz. 1949 da kabul edilen bir kanunla 300 dönümden fazla arazisi olan Türklerin arazisi ellerinden alınmıştır. Keza Evkafa ait olan dükkân, tarla, ve buna benzer gelir getiren kaynaklar da tahdit edilmiştir. Lozan antlaşmasının beyanına göre: Mubadeleye tabi tutulan yerlerdeki camiler katiyetle yıkılamaz ve kiliseye tahvil edilemez, dendiği halde başta Kavala olduğu halde Drama, Serez ve Selânik gibi bilûmum mubadeleye tabi yerlerdeki Türklere ait camiler 1946 dan sonra birçoğu kilise yapılmış olup diğerleri ise tamamen yıkılmıştır.

Batı Trakyadaki Türk ilkokullarındaki tedris sistemi bize nazaran farklıdır. Her Trük ilkokulunun bulunduğu bölgelerde çocuk velileri tarafından mektep encümeni seçilir. Bu encümenler görevli oldukları okullarda Lâtince eğer arzu etmiyorlarsa Osmanlı harfleriyle tedrisin yapılmasını temin edebilirler. Bu belki dış görünüşü bakımından gayet makul bir hareket olabilir. Fakat hadisatın iç veçhesi bizim tahmin ettiğimiz gibi değildir. Batı Trakya siyasi büro şefi (Politiko Grofio) bu hususu bol bol istismar etmektedir. Türk ekalliyetin bilhassa fikir tesanüdü meydana getirmesini önlemek için mektep encümenlerini zaman zaman birbirleri aleyhine tahrik etmektedirler. Bu Türk ekalliyetinin bir iç dâvası olduğuna göre ve Lozan antlaşmasıyla da teminat altına alındığına göre ne genel vali ve nede siyasi büro şefi tarafından hiç bir müdahale-

Lozanda, Yunanistana teslim edilmiş olan Türkler için meclis kürsüsünden «Yunana teslim ettiğiniz yüzbinlerce Türkten bir avuç kemik bile alamayacaksınız» diyerek ağlamış bulunan Aydın Mebusu Hoca ESAD EFENDİ.. Hâdiseler nasıl haklı çıkarmakta devam ediyor değil mi? Ruhu şâd olsun!

ye hedef olmaması icabeder.
Mevzu gelmişken ayrıca şu hususu da belirtmek isteriz. Bütün bu siyasi entrikalar Türk ekalliyetini tesanütten fersah fersah uzaklaştıran komplolar Iskeçedeki farmason (EKATİ) ve Gümülcinedeki farmason (LAVIRİNTOS) locası tarafından destek görmektedir. Şu anda Batı Trakyadaki Türk ekalliyeti içersinde milli Türk recileri bu hususdan haliyle bol bol istifade etmesini bil-Türk mazisine mütedair en küçük fiili bir hareket yok-

tur. Fakat bizim Gümülcinedeki Türk başkonsolosluğumuzun umumî lâkaydiliği ve Yunanlıların kendi şahıslarına münhasır entrikacılığı ile güya Türk ekalliyeti içersinde millî bir vahdetin mevcut olmadığını iddia eder gibi bir hava zaman zaman estirilmektedir. Insan bazen kendisine şunu sormak lüzumunu hissediyor: Bizim hariciyecililerimiz acaba ne ile meşguldur? 1949 da İskeçenin 19 Km. şimalinde Dolaphanlarda gece yarısı 20 Türk ailesi otomatik silâhlarla gayet feci bir vaziyette imha edilmiştir. Bu faciaya muttali olan Atinadaki Amerika büyük elçisi ile birçok batılı devletlerin sefaret ataşemiliterlik mensupları gelip yerinde tetkikler yaptıkları halde bizim Atinadaki Türk sefareti mensuplarından herhangi biri facianın vukubulduğu yerde en küçük bir tetkik yapmak lüzumunu hissetmemiştir. Bilhassa hassasiyetle belirtmek istediğimiz husus şudur:

1923 tarihinden zamanımıza kadar İskeçe ile Gümülcinenin Bulgar hududu olan Cebel bölgelerindeki Türk nahiyelerinden hiçbirine ne Gümülcinedeki başkonsolaosumuz ve nede viskonsolosumuz gidip tetkikler yapmak buralardaki Türklerin durumları ile meşgul olmak lüzumunu hissetmemişlerdir. Yunan mahallli idarecileri bu hususla haliyle bol bol istifade etmesini bilmişlerdir. Bu bölgelerde 40 binin üzerinde bir müslüman Türk kitlesi bulunmaktadır. Buraları Batı Trakya genel valisi tarafından görülen lüzum üzerine yasak bölge ilân edilmiş ve böylelikle dağlı yayla Türklerinin ova Türkleriyle her türlü irtibat ve münasebetleri kesilmiştir. Halbuki bu Türklerin yukarda da belirttiğimiz gibi Lozan muahede hükümlerine göre (Etabli) vesikası ile Türk olduğu tevsik edilmiştir. Ama bizzat Türkiye sahip çıkmadıktan sonra başka ne beklenebilir?

RIZA NUR

VE

LOZAN KONFERANSI

Dr. RIZA NUR BEY
(1879 - 1942)

DR. RIZA NUR KİMDİR?

Lozan muahedenamesine murahhas sıfatiyle ikinci imzayı koyan «Umuru sıhhıye ve Muaveneti Içtimaiye vekili» Dr. Rıza Nur Bey 1879 tarihinde Sinopta doğmuştur. Sinobun köklü ve eski bir Türk ailesinin çocuğudur. 1902 tarihinde yüzbaşı rütbesini haiz olarak Askeri Tıbbiyeden mezun olmuş ve hemen Gülhane Hastahanesine asistan girmiştir. 1905 senesinde bu müessesede muallim muavinliğine (bugünkü doçentlik karşılığında) terfi etti. 1907 de Askeri Tıbbiyeye cerrahi profesörü oldu. 1908 de binbaşılığa terfi etti. Bilâhare meşrutiyet inkılabı üzerine Sinoptan mebus seçildi. Diktatöryel bir yol tutmuş olan Ittahadû Terakkinin karşısına çıktı. Yılmadan mücadele ettiği bu adamlardan zulüm gördü. Bir defada tehtid edilerek işkenceye maruz bırakıldı. 1910 yılında askerlikten istifa etti ise de Balkan harbi sırasında yaralılara hizmet etmek üzere tekrar orduya katıldı. Aynı yıl morg müdürü oldu, bilahare ittihatçılara karşı amansız muhalefeti sebebiyle sürgüne gönderildi. 8 yıl menfa hayatı geçirdikten sonra mütarekede vatana dönerek yeniden mücadeleye atıldı. Bu sırada teşekkül etmekte olan Ilk Ankara hükümetinin kurucularından oldu. Cumhuriyet tarihinin ilk Maarif Vekilliğini deruhte etti. Aynı yıl bir müddet de Hariciye vekilliği yaptı. 1920 de fevkalade murahhas heyeti azası olarak Rusyaya gitti. 1921 senesinde ise tekrar Sıhhiye Vekili oldu. Sakarya meydan muharebesinde doktor olarak hizmet gördü. 1922 de Ukranyaya giden heyete reis seçildi. Dönüşünde tekrar

Sıhhiye Vekili oldu. Bilâhare de mükerreren Hariciye Vekilliğini deruhte etti.

Lozan muahedenamesinin imzasıyla yurda dönen Rıza Nur ikinci devre Sinop mebusluğuna seçilmiştir. Fakat bu bahiste tafsilatını bulacağınız Lozan hakkındaki kanaatleri sebebiyle kısa bir zaman sonra memleketten ayrılarak bir köşeye çekilip kendini tarih ve edebiyata vermek mecburiyetinde kalmıştır. Lozanda milli misak'dan sırf sulhu temin etmek sebebiyle yapılan fedakârlıklara şiddetle muhalif kalmıştır. Çünkü Milli misak millet önünde yapılmış bir yemin mânasını taşıyordu. Dürüst, mert karakter sahibi bir insan olan Dr. Rıza Nur'a bu fedakârlıklar çok ağır geliyordu. Bu muahedenin eksiklerini hiç olmazsa milliyetçi ve şahsiyetli bir politika takip etmek suretiyle telafi edebiliriz ümidini beslemişse de gitgide bu ümidinin de bir hayal olduğunu gördü. O milli hudutlarımız dışında bırakılmış olan Türk ve Müslüman unsur için Türk gençliğinin şuur ve fikriyatını uyanık tutmayı ve zuhur edebilecek en küçük fırsatlardan istifade ederek düzeltmeler yapmayı temin edebilecek bir istikamet tutulmasını arzu ediyordu. Fakat hadiseler onun arzu ettiği istikamette inkişaf etmedi. İkinci murahhas sıfatiyle bilmecburi imzasını koyduğu muahedenin şartlarına ve hatta tatbikatına ömrünün sonuna kadar muhalif kaldı. 1926 senesinde mebusluğu bırakarak Parise yerleşti. Burada hatıralarını yazarak Britısh Museum'a tevdi etti (1) Oradan İskenderiyeye geçti. Burada kendini ilme ve edebiyata verdi. 14 ciltlik bir Türk tarihi vücuda ge-

(1) Fazla bilgi için bakınız Orhan Cavit Tütengil - Dr. Rıza Nur üzerine, Ankara, 1965

tirdi. Türklerin biri Orta Asyada ve diğeri de Ön Asyada olmak üzere sadece iki devlet kurmuş olduklarını değişik devlet isimlerine rağmen değişmelerin birer hanedan değişikliği mahiyetinde olduğunu müdafaa etti. Tarih şuuru bakımından fevkalâde önemi olan bu mütalâanın uzun uzun delillerini yazdı, ayrıca Türk Bilik Revüsü namıyla ilmî, tarihî ve hatırat nevinden hacimli bir mecmua neşretti. Bir doktor olması hasebiyle yıllarca gurbetlerde yıpranmış olan vücudunun ölüme yaklaşmakta olduğunu hissedince vatan toprağına kavuşmak hasretiyle 1938 senesinde Türkiyeye geldi. Türkiyede de kendini fikri ve edebi çalışmalara hasretti. 1942 senesinin 7-8 eylül gecesi hayata gözlerini yumdu. Böylece meşrutiyet ve milli mücadele devirlerinin bu metin ve kanaatlerinden en küçük fedakârlığa yaklaşmıyan büyük vatan evlâdı ebediyete intikal etmiş oldu. Onun tarih ilminin bütün derinliklerine vakıf bir insan sıfatiyle son asır siyasî hayatımızdaki hâdiselerin tahlilinde müstesna bir başarı gösterdiği muhakkaktır. Genç nesillerin karakter ve dava sahibi bir insan olarak üzerinde ibretle ve dikkatle durmaları lâzım gelen büyük bir vatanperverdi. Devrinin şartları icabı bazı hissi düşünceleri mevcut ise de esas itibariyle vatan ve millet sevgisi ile dolu olan kalbi ve ilimle mücehhez kafasıyla daima milleti ve memleketi için çalışmıştır.

LOZAN MUAHEDENAMESİ

VE

RIZA NUR BEY

Lozan muahedenamesinin imzasının üzerinden 40 seneyi mütecaviz bir zaman geçti. Bu müddet zarfında gerçekten, başından beri bu muahedenin eksik ve kusurlu taraflarına muhalif kalmış olan Dr. Rıza Nur'u hadiseler müthiş bir suretle doğrulamıştır. Lozanda iktisadi desteklerden mahrum olarak sadecee şekli bir surette de olsa genç devletinizin varlığı ve istiklâli milletler arası bir garantiye kavuşmuşsa bunda en büyük hisse hiç şüpse yok ki ilmi ve dirayeti ile Rıza Nur'undur. Ne hazindir ki, bu kadar tabii bir hakkımızın teyidinden ibaret bir netice elde edilmesine mukabil ileride izah edilmiş olduğu üzere pekçok haklarımızında heder edildiği Lozan sulh konferansı hadisesini, sayın İnönü, müthiş bir istismar vesilesi yapmıştır. Sanki Türk tarihinde misilsiz güçlükler içinde başarılmış muazzam bir zafer abidesi ortada varmış gibi sultani tavırlar takınmakta ve sözüm ona böyle bir zaferin şeref payını da kimseyle paylaşmayan bir uslûp içinde konuşmaktadır. Her yıl bu muahedenamenin seneyi devriyeleri dolayısıyle verdiği beyanatlarda hiç olmazsa Rıza Nur gibi elde edilen nisbi muvaffakiyetleri de kendisine borçlu olduğu büyük bir vatan evlâdını hatırlamak lüzumunu duymamaktadır. Her yıl yelesini biraz daha

kabartarak Lozan muahedenamesini bir övünme vesilesi telâkki etmekte ve bu hadisenin bugüne kadar genç nesillere ve efkârı umumiyeye tek taraflı olarak maledilmiş olmasından aldığı cesaretle konuşmaktadır. Böylece de her yıl mağlûmiyetten mağlûbiyete dûçar olduğu siyasi hayatındaki muvaffakiyetsizlikler için Lozan hâdisesinden psikolojik bir destek çıkarmaya çalışmaktadır. Sanki istiklâlimiz İnönü'nün bahşayişi olmuştur. Ve böyle bir eser onun müstesna dirayetinin neticesidir. Gerçekten böyle bir övünmeğe muhtaç olduğu da söylenebilir. Zira hayatında serbest ve normal olarak cereyan etmiş hiçbir seçimi kazanamamış olduğu gibi halk efkârı umumiyesinde de kabule mazhar olmuş bir manevi mevkie nail olamamıştır. Bizzat kendi siyasi hizbi içinde dahi daima kendisinin bir huzursuzluk mevzuu olduğu çeşitli hadiselerle sabittir. Şimdi mevzua avdet edersek onun Dr. Rıza Nur hakkındaki hissiyatını (hemen Lozanı müteakip bir devrede) aşağıya koyduğumuz şu vesika göstermektedir:

Telgraf

Mahreci : Ankara

Tarihi : 4 Teşrinisani 39 (= 4 Kasım 1923) Sinop mebusu muhterem Dr. Rıza Nur Beyefendi Hazretlerine.

Cumhuriyetin terakkisi ve vatanın dahilen ve haricen salabet ve itilası Dr. Rıza Nur gibi nadir evlât-ı vatanın istinadına müftekirdir. Bu kanaatim Lozan'da ve Heyet-i Vekilede arkadaşlığımız zamanından daha ziyade sağlam ve samimidir. Mezuniyetiniz zamanının hitamına muntazırım. Daima muhabbet ve müzaheretinize arz-ı ihtiyaç ederim. Bilhassa gözlerinizden öperim kardeşim.

İsmet

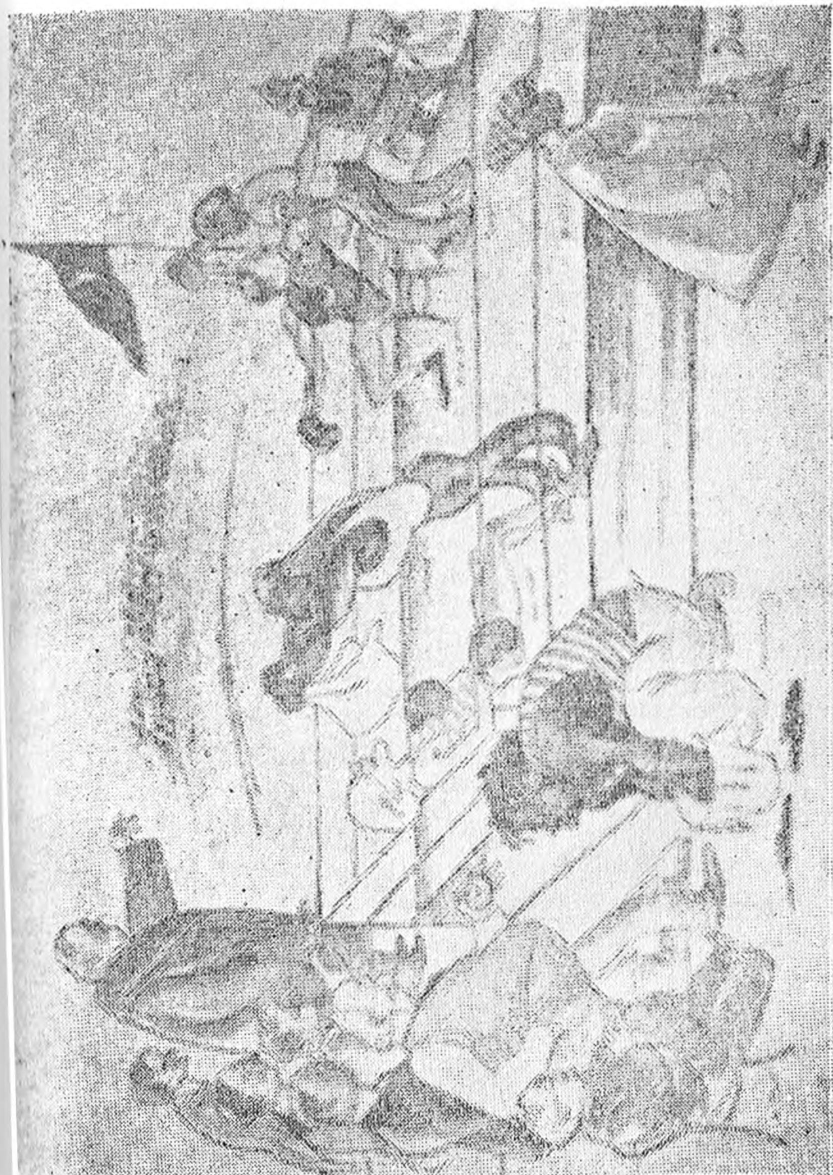
İşte bu vesikada görüleceği üzere «daima muhabbet ve müzâharetine arz-ı ihtiyaç» hissettiğini beyan ettiği mesai arkadaşını hiçbir Lozan yıldönümünde hatırlamamak şöyle dursun, 19 Mayıs 1944 de söylediği mahut nutukta utanmadan ebediyete intikal etmiş olan bu büyük insana iğrenç isnat ve iftiralarda bulunmuştur.

Metin ve gayet natuk bir politikacı olan Rıza Nur İnönü'yü birçok defalar terletmiş olan Türk düşmanı Venizelos'un sert bir münakaşada heyecanlı bir şekilde bayılmasına sebep olmuştur. Evet bu bir vakiadır. Bu vak'aya dair meşhur karikatürist DERSO'nun çizdiği bir karikatürü arka sayfada bulacaksınız. Bu karikatürün tetkiki Lozan'da İnönü'nün ve Rıza Nur'un rollerini çok iyi belirtmektedir. Ve hatırda tutmak lâzım gelir ki, bizim gibi onlarla aynı milletten olmadığı için Derso'nun hissi bir saike kapılarak bu karikatürü çizdiği söylenemez. Bu itibarla Lozan muahedenamesinin gerçek şampiyonnun kim olduğunu bir ecnebi müşahidin kalemiyle Türk milletine ifade etmiş oluyoruz. Fakat daha sonra vukua gelen hadiseler Rıza Nur'a Lozan muahedenamesinde kazanılmış olan bazı noktaların gerçekleşmesinde hiçbir rol ayırmamak ve hatta onu suçlu telakki etmek gibi bir vaziyet dahi husule gelmiştir.

Bu hakikatler meydanda iken bir gün gelmiş Lozan'daki mağlûbiyetlerden Rıza Nur mes'ul tutulmak istenmiştir. 9 Nisan 1964 tarihli Milliyet gazetesinde bir haber şu serlevhayı taşımakta idi. «Patrikhanenin Türkiyede kalmasına Rıza Nur sebebolmuş.»

Ankara Mustafa Ekmekçi bildiriyor:

«Lozan görüşmeleri sırasında Rum Patrikhanesinin **İstanbul'da kalmasına Dr. Rıza Nur'un sebebolduğu açıklanmıştır.**

karikatür ünlü Fransız karikatüristi DERSO'nundur. Türk bayrağının altın-
boksör Rıza Nur'dur. İnönü Rıza Nur'un başına soğuk su serperek serinleti-
Bayılan Venizolosun arkasında İngiliz, Fransız, İtalyan murahhasları var
Gürzon elinde saat Venizelosun nakavtını ilân etmek için saniyeleri sayıyor.

Lozan'daki İngiliz Heyeti Başkanı Lord Gürzon'a Rıza Nur «Bu meselenin Türk hükümetinin bir meselesi olmadığını, İsmet Paşanın kendi ısrarı olduğunu» söylemiş ve bunun sonucunda, Patrikhanenin İstanbul'da kalması sonucu doğmuştur.

Delegasyon Başkanı İsmet Paşa, görüşmeler sırasında «Patrikhanenin Türkiyeden mutlaka nakledilmesi» konusunda ısrarlı isteklerde bulunduğu sırada, bu istek karşı tarafta yankı yapmış ve Aynaroz'da Patrikhane için yer bile hazırlanmıştır. Bunu İnönü'ye Venizelos bilahare itiraf etmiştir.

Tam görüşmelerin hareketli sırasında Lord Gürzon'un, «Patrikhanenin nakli ısrarından vazgeçmelerini» söylemiş, hilafeti de bahis konusu ederek «Patrikhanenin kalmasında ne mahzur var?» diye sormuştur. Rıza Nur da «Bu meselenin Türk hükümetinin ısrarla üzerinde durduğu bir mesele olmadığını, İsmet Paşanın kendisinin bunu mesele yaptığını ve ısrar ettiğini» söylemiştir.

Rıza Nurla görüşmelerinden sonra, Lord Gürzon İsmet Paşayı davet ederek bir görüşme yapmış ve «Benim bugün doğum günüm. Sizler de bana bir doğum hediyesi vereceksiniz» diyerek Rıza Nurla yaptığı konuşmayı nakletmiş ve «Patrikhane meselesinin sadece İsmet Paşanın bir kararı olduğunu öğrendiğini, artık daha fazla direnmemesi gerektiğini» ifade etmiş İnönü görüşmelerde bütün ısrarlarına rağmen Patrikhanenin yurt dışına çıkarılması görüşünü kabul ettirememiştir.»

Bu kuyruklu yalanın mucidi acaba kimdir? Ümit ve temenni etmek isteriz ki İnönü değildir. Fakat kendisi değilse bile öyle bir yalanı hayatta bulunduğu ve üstelik başvekillik koltuğuna oturmakta olduğu bir za-

manda hiç olmazsa tekzip etmesi tarihe karşı borcu değil mi idi? Zira aşağıya klişesini koyduğumuz 22 ağustos 1922 çarşamba tarihli zabıt ceridesinin ilgili kısmının ifâdesi onu böyle bir yalana tahammül edememek vaziyetinde bırakmaz mı?

وبالخاصه مرخص اوله‌رق برابر چالیشدیغم دوقتور رضا
نور بگی کمال توقیرله یاد ایتمك ایسترم . (آلقیشلر)
آرقداشلر ! کوناکون تأثیرات آلتنده یالکز علم
ووقوف و تجربه کافی دکلدر . فوق العاده بر متانت اعصاب
لازمدر . حقیقة بر (ایده آله) خدمت لازمدر .
فوق العاده بر فراغت نفس حسی ایله یکدیگرینه کلنمك
ویکدیگرینه صمیمی بر مظاهرت کوسترمك لازمدر .
آرقداشلرمدن وبالخاصه رضا نور بکدن بونی کوردم .
دوقتور رضا نور بك تورك هیئت مرخصه‌سی ایچنده
باشلوجه مدار موفقیت اولمشدر . مادة بونی سویلمك
وظیفه‌مدر

«Ve, bilhassa murahhas olarak beraber çalıştığım Dr. Rıza Nur Beyi kemal-i tevkirle yâdetmek isterim.. (Alkışlar).

Arkadaşlar! Günâgûn tesirat altında yalnız ilim ve vukuf ve tecrübe kâfi değildir. Fevkalâde bir metanet-i asab lâzımdır, Hakikaten bir ideale hizmet lâzımdır. Fevkalâde bir feragat-i nefis hissi ile yekdiğerine eklenmek ve yekdiğerine samimi bir müzaheret göstermek lâzımdır. Arkadaşlarımdan ve bilhassa Rıza Nur beyden

bunu gördüm. Dr. Rıza Nur Bey Türk heyeti murahhasası içinde başlıca medarı muvaffakiyet olmuştur. Millete bunu söylemek vazifemdir.»

Bu meselenin gerçek veçhesi Patrikhane bahsinde ele alınmıştır. Ancak şimdiden şu kadarı bilinmelidir ki, Venizelos yukarıdaki karikatürden de anlaşılacağı üzere talepleri için Rıza Nur'dan en küçük bir müsamaha görmüş olmak şöyle dursunu bilâkis hücumların en müthişine maruz kalmış ve işi bayılmağa kadar götürmüştür. Buna konferans sırasında gazetelerde çıkmış bir haberi ve klişesini de ilâve edelim de artık kendini müdafaa edemiyecek bir durumda ebediyete intikal etmiş olan ve esasen bütün hezimetlere rağmen Lozan'da Türk milleti namına ne elde edilmişse onu da kendisine borçlu olduğumuz büyük bir vatanpervere karşı yöneltilen bu ithamın çirkinliği ve böyle bir ithamı bizzat yapmış veya yaptırmış değilse bile tarih ve hakikat önende susmuş bir insan olarak İnönü'nün mevkii bir daha anlaşılsın.

Bir an için bu yalanın doğruluğunu kabul etsek dahi İnönün'nün Lord Gürzon'a bir doğum günü hediyesi olarak Patrikhaneyi hediye etmesi mi ıcabederdi? Müzakereler dikkatlice takibedildiğinde dessas bir politikacı olan Lord Gürzon'un henüz siyasi hayatı mahdut ve genç bir insan olan İnönü'yü çeşitli entrikalarla parmağının üzerinde oynattığı görülür. Çok muhtemeldir ki bu meselede de Lord Gürzon böyle bir ifade ile İnönü'yü bir kere daha oyuna getirerek tarih boyunca bir ihanet ve fesat yuvası halinde çalışmış olan ve bugünde Kıbrıs'a vaki yardımlarının kokusu fazla çıktığı için hesapları tetkike alınan Patrikhanenin hudutlarımız dahilinde kalmasını temin etmiştir.

قونفرانسده تهجیر بحثنده متولد بر حادثه

وینیزه‌لوسك سفسطه‌سنه رضا نور بكك اتهامی

رضا نور بك شرقده‌كی بوتون فلاكتلردن مسئول اولدیغنی بیان

ایتمش و جلسه تعطیل ایدلمشدر

لوزان، ۲۲ كانون اول [صورت مخصوصه‌ده كوندریلن تلغرافنامه‌در] — اقلیتلرك حقوقنی مذاكره ایدن تالی قومیسیونك جلسه‌سنده اقلیتلرك مبادله‌سی ایله تورك هیئت مرخصه‌سنك نقطهٔ نظرینك تأییدی موضوع بحث اولدیغی صیراده یونان مرخصی وینیزه‌لوس ایله رضا نور بك آراسنده بر حادثه وقوع بولمشدر.

مسئول و متهم وینیزه‌لوس

(ایلوستراسیون رساله‌سندن آلینمشدر)

وینیزه‌لوس حربده‌كی اقلیتلرك تهجیرنده و بو خصوصده تورك حكومتنك مسئولیتندن بحث ایده‌رك شدید تعریضاته جرأت ایتدیكی صیراده بولونمشدر. رضا نور بك وینیزه‌لوسك تعریضاته قارشی شدتله مقابله ایده‌رك بونی رد و شرقده وقوع بولان بوتون فلاكتلرك یگانه مسئولی وینیزه‌لوس اولدیغنی بیان ایتمشدر.

رضا نور بكك بیاناتی بیوك درجه‌ده ایی بر تأثیر بیراقمشدر.

Yukarıdaki paragrafta bahsi geçen gazete haberine ait klişe ve yeni harflerle nakli:

Konferansta tehcir bahsinde mütevellid bir hâdise

VENİZELOS'UN SAFSATASINA RIZA NUR BEYİN İTHAMI

Rıza Nur Bey, Şarktaki bütün felâketlerden Venizelos'un mesul olduğunu beyan etmiş ve celse tatil edilmiştir.

Haberin özü şu : Venizelos, inanılmaz ve izahı güç utanmazlıkla, Rumların Türk topraklarından uzaklaştırılmasından Türk hükümetini mes'ul tutuyor. Bu küstah iddiaya cevap veren Dr. Rıza Nur'dur

«Ekalliyetlerin hukukunu müzakere eden tali komisyon içtimaında Yunan murahhası Venizelos ile Rıza Nur Bey arasında bir hâdise vuku bulmuştur.

Venizelos Türkiyedeki Hıristiyan ekalliyetlerin tehcirinden ve bu hususta Türk hükümetinin mes'uliyetinden bahsederek şiddetle tarizata cür'et etmek küstahlığında bulunmuş, Rıza Nur Bey Venizelos'un tarizatına karşı şiddetle mukabele ederek bunu red ve Şark'da vuku bulan bütün felâketlerin yegane mes'ulü Venizelos olduğunu beyan etmiştir. Rıza Nur Beyin Beyanatı son derece iyi bir tesir yapmıştır.

MURAHHAS HEYETİNDE HAİNLER Mİ VARDI?

Hernasılsa murahhas heyetine dahil olmuş Hayim Naum efendi namındaki Hahambaşının Ankara Lozan ve Amerika arasında mekik dokuyarak Lozanın kulislerinde çok mühim bir rol oynadığı artık bugün anlaşılmış bulunmaktadır. Bir dergide: (1) «Garp dünyası bize bütün şahsiyeti ve mukaddesatınızı çiğnetmek bahasına Lozan sulhiyle maddi hayatımızı ve suri istiklâlimizi bağışlamıştır.» diye söze başlayarak Lozan'daki

---

(1) Büyük Doğu Mecmuası

müzakereler esnasında Hayim Naum'un oynadığı rolü teferruatlı bir şekilde ve efkâr-ı umumiye önünde izah etmiştir. Fakat ne gariptir ki hayatta olduğu halde İnö-

MÜSLÜMAN TÜRK EVLÂDI!.

Şu fotoğrafını gördüğün katrânî libaslar içindeki iblis, senin ırk ve dinine en büyük ihânetin baş tertipçisi Yahudi Hahambaşısı HAYİM NAUM'dur. oynadığı muazzam role mükâfat olarak Yahudilerce çok önemli olan MISIR Hakambaşılığına terfi ettirilmiştir. Uğradığımız ve uğramakta olduğumuz her ihânetin planı sinsi düşmanımız Yahudinin eseridir.

nü bu ifşaata karşı da en küçük bir tavır almamış ve Hayim Naum'un tesiri altında kalarak birçok feragat ve fedakârlıklarda bulunduğu ve müzakereler aksetmiyen kulislerde Türk milletinin hayat ve mukaddesatına müessir bazı taahhüdlere giriştiği yolundaki iddiaları tekzibetmemiştir.

HAYIM NAUM'un İngiliz entelicansı hesabına Lozanda nasıl bir yeraltı faaliyetine giriştiği ikinci cildimizin Hilâfet bahsinde tafsilâtlı olarak anlatılmıştır. Burada fikrimizi teyide medar olacak nispette devrin vatanperver Başvekili Rauf Orbayın hatıralarından bir kaç satır aktarmakla iktifa edelim:

«— İsmet Paşa, anlaşıldığına göre, Lozanda Ingilizlerle bir nevi gizli ara buluculuk rolü oynayan, İstanbulun Hahambaşısı Hayim Naum efendinin telkinleriyle, «Hilâfetin artık ne şekilde olursa olsun Türkiyede devamına müsaade edilmeyip derhal atılması lüzumu» fikrini tamamiyle benimsemiş bulunuyordu.

Pekiy, ya dört beş ay önceki «Hilâfete bağlılık, hattâ Hilâfetin kuvvetlendirilmesi» düşünce ve kanaati ve bu yoldaki kat'î ifadeler ve islâm âlemine bunun duyurulması husundaki telâş ve heyecan ne olmuştu? (1)

Osmanlı Devletide son zamanında böyle bir hata işleyerek «kurda kuzu teslim etmek» nevinden Hayim Nauma bir vazife vermişti (2)

DİĞER HAİNLER : H. CAHİD ve MALİYECİ CÂVİD

Burada birazda ömrünün son yıllarını büyük bir hürriyet istismarcısı olarak geçiren Hüseyin Cahid ile maliyeci Cavidin ihanetleri hakkında Dr. Rıza Nur Beyi Dinliyelim:

(1) Hatıraları ve Söyleyemedikleriyle Rauf Orbay İstanbul, 1965

(2) Hükûmetin tensibi ile Avrupa ve Amerikaya gönderilen Ha-

«Şimdi, bunlara tuz biber olarak fevkalâde bir şey yazayım da Türk milleti, gençliği şaşsın! Kendini şimdi Türklüğe boca etmek isteyen H. Cahid neymiş anlasın :

«Lozandan Câvid, Cahid Düyunu Umumiye işinden Fransızların tarafını tutup, Türk heyetinin aleyhinde çalışırlar idi. Bizimle var kuvvetlerile savaşıyorlardı. Dâva şu idi: Biz Türk borcunun sermayesi Türkiyeden ayrılan devletlere taksim edilecek, Düyun-u Umumiye ve iktisadî kapitülasyon kalkacak diyor, bu istikamette çalışıyorduk. Câvid, Cahid: Hayır, olmaz. Borcun yalnız senevî faizi taksim olunacak, asıl borç Türkiyenin sırtında kalacak, Düyunu Umumiye de duracak» diyorlar. Bunu böyle kendi adamlarımızdan, yani Câvid ve Cahidden işittiğimiz vakit bizi bir dehşettir almıştı. Çünkü bu dâva Fransız delegelerinin dâvası idi. Bununla anlaşıldı ki uzun yıllardan beri Düyunu Umumiyeden bal yemiş olan bu iki adam balı ortadan kaldırmak istemiyorlar ve bir bardak bala Türkiyenin iktisadi hayat ve istikbâlini yani mevcudiyetini ecnebilere satıyorlardı. O ecnebiler ki Türkün hala sulh etmemiş düş-

---

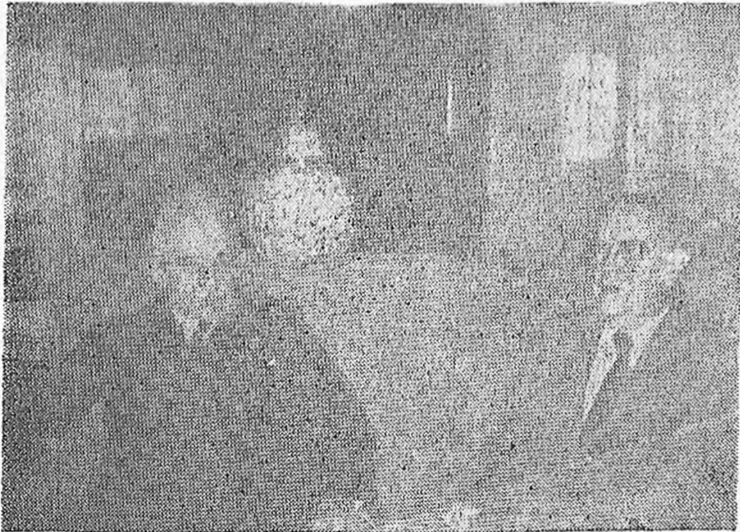
hambaşı Hayim Naum efendi 8 Mart 1919 günü İstanbula dönüşünde gazetecilere şu beyanatı vermişti:

«... Fakat ihtimal bilmezsiniz, ben bundan evvelde memleketime gene bu nevî bir hizmette daha bulunmuştum. 1915 yılında Osmanlı hükûmeti ile İngiltere hükûmetinin arasını bulmak hususunda da bir hizmetim var. O zaman Sadrazam Sait Halim Paşa, münferit bir sulh yapmak istiyordu. Bunun üzerine, İngiliz dostlarım nezdinde yaptığım teşebbüs neticesinde Dedeağaç'a gönderdikleri bir diplomatla buradan gönderilen bir diplomat temas ettiler. Fakat İngilizlerin şartları kabul edilemez derecede ağır görüldü. Bu meseleden sonra Almanlar beni, İtilâf hükûmetlerini sevmekle itham ettiler. Talât Paşa da benden bu hususta izahat istedi. Sonunda beni serbest bıraktılar.»

manı, onunla dört yıl vuruşmuş ve Türkiyeyi dünya haritasından silmeğe fiilen koyulmuş kimselerdi. Demek, bizim adamlar düşmanla birleşmişlerdi. Bu bir müthiş vatan hiyaneti idi. Artık, biz Türk delegeleri bir taraftan düşman yedi devlet delegeleri ile cenk ediyorduk, bir taraftanda adları Türk bu iki adamla cenkleşiyorduk. Bu iki adam bizim bir iki müşavirimizi, hatta bir murahhasımızı da elde etmişlerdi. Birlikte dâvamız aleyhine çalışıyorlardı. Cahit, Tanin gazetesinde Türk murahhasları aleyhinde hasımane makaleler neşrediyordu. İsmet Paşa buna köpürüyor ve: «Biz hâlâ Frenklerle harb halindeyiz. Bir Türk tebaası bizim aleyhimizde ve düşman tarafını tutuyor, ona hizmet ediyor. Hem bunlar düşman dâvasını alenen müdafaa ediyorlar. Bunlar haini vatandır. Cezası idamdır.» diyordu.

Hakkı vardı. Hakikaten biz kötü adam da olsak o zamanda bize hücum bizim birer kumandanı olduğumuz diplomatik ordumuzu arkadan vurmak, Türkiyeyi mahvetmekti. Bu da bütün vatan hiyaneti idi. Cahidin hüsnüniyeti olsa o vakit susar, sulh olunca aleyhimize döşenirdi. Mütarekeden beri işgal kuvvetlerine, Damat Feridle susan, o vakit hattâ İstanbulda bile değilde İtalyada oturan Cahid şimdi Lozanda celadet gösteriyordu, Zâloğlu Rüstem kesilmişti. Okuyuculardan rica ederim, o vakitki Taninleri okusunlar! Bu adamlardan pek sıkıldık. Müşkülât büyüdü. Tuhaf ki Türk tebaası, biri de müşavirimiz, birisi Türk gazetecisi olan bu iki adam hiç bizim semtimize uğramazlardı. Fransız heyeti ile konuşur, yemek yer, gezerlerdi. Onlara esrarımızı söylerlerdi. Sanki Fransız memuru idiler. Dâvaları da Frenklerinki idi. Casusluğa varıncaya kadar yapmışlardı. Bir gün İsmet Paşa bana «Bu adamlar vatan hainidir. Bunlardan nasıl kurtulacağız?» dedi. Köpürmüş,

telâş içinde idi. Ben Cavidi müşâvir olarak almak taraftarı değildim. Bunun için Istanbuldan Lozana kadar İsmet Paşa ile mücadele etmiştim. Nihayet benden habersiz getirmişti. Ben «biri dönme, diğeri Arnavut. Bunlar yıllarla Fransızlara hizmet ettiler, bunların nimetile beslenmişlerdir, onların adamlarıdır. Bu sebeplerden, bunlardan hayır gelmez, bilâkis zarar gelir. Gözleri Düyunu Umumiyeden çöplenmededir.» diyordum. İsmet Paşaya sözümü dinletemedim. Şimdi kendisine: «Ne haber? İsmet Paşa! Ben sana bunları söylemedim mi? Beni dinlemedin. Şimdi al!..» dedim. Cevap yok, sade dedi ki: «Nasıl kurtulacağız?» dedim: «Basit ve radikal. Lozandan kovalım» kabul etti. Fakat «Ben yapamam sen yap! dedi. Kovdum. Onlar gidince derhal

Rüzgâra göre yelken kullanan tecrübeli kaptan H. Cahitle samimi bir haspihal anında

ferahladık. Cavid gidince Fransız delegesi M. Pomparın telâşını görmeliydi! Artık, Düyunu Umumiyeyi de bizim istediğimiz gibi hal, iktisadi kapitülasyonları bu suretle imha ettik. Bu netice gösterir ki bu adamlar «fennen sermaye taksimi mümkün değildir» dedikleri bu dâvayı Fransızlara ve kendi şahsi menfaatlerine hizmet için yapıyorlardı. Bu suretle büyük ve tereddüd götürmez vatan haini idiler. Vatan haini başka ne türlü olur? Hüseyin Cahid işte itiraz götürmez bir surette sabit bir vatan hainidir. (1)

«Türkler Batılılara pek benzemeyen kıyafetleri içinde çok nâzik idiler. Bir gün Lozan Palas otelinin karşısındaki tretuvarda iki genç İsviçreli paletlerini almışlar, yağlı boya çalışıyorlardı. Merak ederek ne yaptıklarını öğrenmek için yanlarına yanaştım. Lozan Palas otelinin terasında dalgalanan Türk Bayrağının resmini yapıyorlardı. Birisi bana dedi ki: «— Bayraklarını gökte dalgalanan ay ve yıldız olarak benimsemek, bir milletin gururuna delâlet eder Türkler hakkında bize çok şeyler söylediler. Fakat ben bunların çoğunun yanlış olduğunu, dün tanıştığım Türk ikinci murahhasının nâzik ve bilgili izahlarından anladım. Bu zat Türk hükümetinde sıhhat işlerine bakan zatmış. Çok güzel ve mantıkî konuşuyordu. Tarihî malûmatına hayran oldum. Bir Lozanlı ve İsviçreli olarak kendilerini memleketimizde misafir etmekten zevk duyuyorum, ve İngilizlere daha müsamahalı ve hakkanir olmalarını tavsiye etmek istiyorum.»

Mr. Harron ARMSTRONG
(Hatırâtından)

(1) Rıza Nur Türk Bilik Revüsü No: 8 1 Şubat 1938, Mısır.

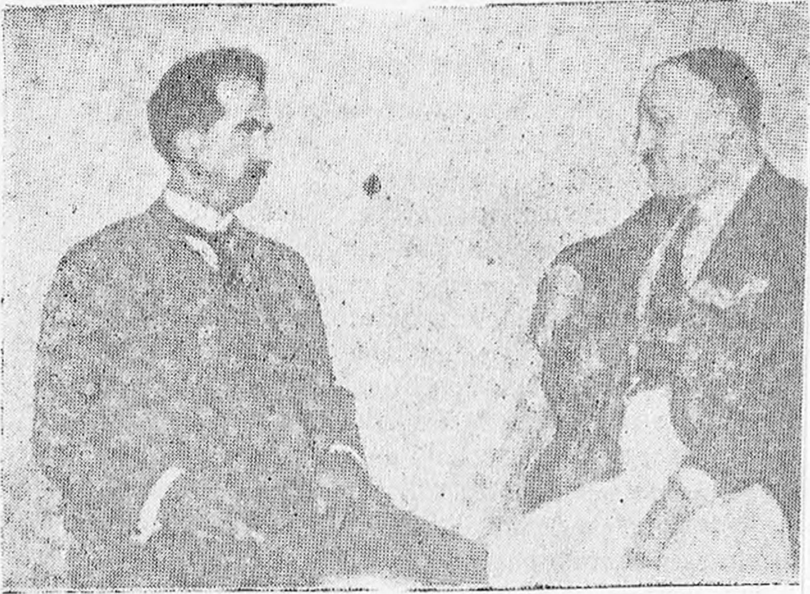
KENDİ BEYANI İLE H. CAHİD

«— Ne vicdânî kanaatlerim, ne hislerim beni Müslümanlık idealine sevketmiyordu.»

Hüseyin Câhit Yalçın
(On Yılın Hikâyesi)

«Rıza Nur bey, unutulmakta ve unutturulmakta şüphesiz yalnız değildir. Fani insanlar unutabilir, unutturulabilir, fakat ergeç baki tarih herkese lâyık olduğu yeri verecektir. Menfaatlere kapılarak hakikatleri, dolayısıyle hakları inkâr etmek ne kadar hatalı ise, hislere, kinlere kapılarak hakikatleri inkâr etmek de elbette hatalıdır. Hiç şüphesiz, Rıza Nur ve diğer zatların emeklerinin Lozan Muahdesini kutlama günlerinde yer alacağı ve tarihin bu sayfasında da aydınlığa, hakikate ereceği günler glecektir, hatta gelmiştir. Elbette bir çok kahramanlar, hizmeti olanlar Türk tarihini şerefle süslüyecekler, zafer günlerinde Mehmetçikle birlikte hayırla anılacaklardır.

İnönü muharebeleri hakkında da muhtelif söylentiler yayılmakta, o muharebelere iştirak etmiş kumandanların dikkate değer vesikaların hergün ortaya çıkmaktadır. İnönü zaferlerini kutlama günlerinde onun hakiki kahramanlarından ólduğu ispat edilmek istenmeyen 4 üncü Fıkra Kumandanı Miralay Şehit Nazım Beyden de kadirşinaslıkla bahsedilecek ve istiklâl tarihinin bu kahraman evlâdı kanı ile suladığı vatan topraklarının tarihinde de lâyık olduğu şerefli yeri alacak mıdır? (İdeal Komutanlarımızdan 4 üncü Fırka Kumandanı (Miralayşehit Nazım Bey Yazan : Ihsan İdikut, İstanbul Şirketi Mürettibiye basımevi. 1951 Eser 171 sayfalı ve resimlidir.) İnönü muharebelerinde kumandanlık yapmış ve yüksek rütbelere ulaşmış arkadaşlara onun nasıl bir kahraman olduğunu nasıl har-

Bu resim Lozan Sulh Müzakerelerinin en mücadeleli sırasındar merhum üstad Velid Ebüzziya tarafından bizzat çekilmiştir. İnönü ile Dr. Rıza Nur'u karşılaşılan güçlüklere bir çare bulmak için fikir teatisinde bulunurken gösteren bu resimde, her ikisinin de duruşlarındaki ifadeye dikkatinizi çekeriz.

bin kaderine tesir ettiğine tümen tümen şahitlik etmektedirler. İnşallah bu hakikat de milletçe duyulur ve hakikat, dolayısıyle hak bir defa daha yerini bulur. Dr. Rıza Nur'un arkadaşları ve yakınları onun hizmetlerini birer birer vesikalarla belirterek hakikate hizmet ederlerse, tarihin bazı karanlık sayfaları da nura kavuşabilir.

... Tarih sayfalarına iltimasla girenler ergeç çıkarlar. Tarih sayfasından çıkarılanlar ise ergeç hakikatin

muhteşem ışığıyla sayfalar üzerine şanla, şerefle doğarlar.» (1)

BİR TELGRAF

Türkiye Cumhuriyeti Başvekâleti Hususi

Dr. Rıza Nur Beyefendi Hazretlerine

Pek Muhterem Doktor

Londra Sefaretimiz -halen mümessilliğimiz- münhaldir. Bir defa zat-ı devletlerinin bu hususta bir fikir ve temayülleri olup olmadığı tamamen hususi bir mahiyette öğrenmek isterim. Sefaretin ehemmiyeti ve burada devletin siyaseti umumiyesi için ifa olunacak hizmetin büyük kıymeti hakkında bir mütalaa serdetmeye lüzum görmeyiz. Yalnız Teşkilât-ı Esasiye Kanununun maddei mahsusuna göre mebusluktan feragat etmek lâzım gelecek. Bu mümessilliğin -âtiyen sefareti- kabul etmeye muvafakat buyurup buyurmayacağınızı bana sureti hususiyede ve müstacelen bildirmenizi pek rica ederim. Sizden cevabı muvafakat alırsam muameleyi yürüteceğim. İngilizler evvelemirde yani resmi ağreman talebinden evvel sureti hususiyede istimzaç edeceğim. İngilizlerden ağreman talebine cevap alıncaya kadar keyfiyeti son derece mahrem tutmak lâzım gelecek. Seri cevabınıza intizar... takdimi ihtiramat eylerim kardeşim efendim.

3 Temmuz 1340

İSMET

Not : Dr. Rıza Nur bu sefirlik talebini reddetmiştir.

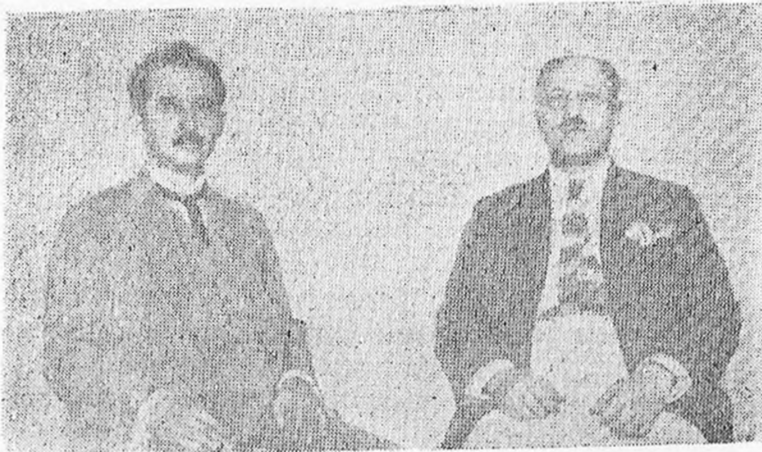
Buraya dercettiğimiz satırlar İnönü'nün her başı darda kaldığı zaman Dr. Rıza Nur'dan medet umduğunu göstermektedir. Buna ilâveten aralarındaki duru-

(1) Hikmet Tanyu Sevenlerinin Kalemiyle Dr. Rıza Nur İst., 1962

mu arka sahifeye koyduğumuz resimde veciz bir surette ifade etmektedir.

Şu bir hakikattir ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi Dr. Rıza Nur'u murahhas heyetine seçerken tarih bilen bir âlim ve batı politikasının veçhelerini kavramış tecrübeli bir diplomat olmasını nazarı itibare almıştır. İnönü ise hayatında ilk defa Türkiye hudutları dışına çıkıyor ve Batının kurt politikacılarıyla karşılaşmış oluyordu. Binanenaleyh politik kabiliyeti ve tecrübesi gayet kısırdı. Hâdiseler bunu teyid etmiştir. General Ali Fuad Cebesoy'un siyasî hatıralarından alınan şu satırlar bunu göstermektedir. (Lord Gürzon, arkalarında muzaffer ordular bekliyen mümessillerimizi konferans salonunda şaşırtmak ve onlara tazyik yapmak, şiddet göstermek suretiyle Yunan ordusuyla elde edemediği muvaffakiyeti bu yeni taktik ile elde etmek istiyorlar. Bizim murahhaslarımıza gelince Avrupa konferanslarının asırlardanberi inceliklerine, desaslıklarına ve lisan oyunlarına vukufsuzluğu ve ecnebi lisanlarına yeter derecede aşina olmaları Hindistanın bu eskî ve azametli valisinin oyunlarına fırsat veriyordu.)

İnönü'nün Lozan'a gönderilişi Mustafa Kemal'in şahsi tensibine istinat etmektedir. Filvaki mecliste bu iş için reye müracaat edilmiş ise de asıl rolü Mustafa Kemal'in tensibi oynamıştır. Esasen bidayette heyete Rauf Beyin riyaset etmesi düşünülmekte idi, fakat konferans Başvekiller seviyesinde değil, Hariciye vekilleri seviyesinde inikat edeceği için Rauf Bey gitmemiş oldu. Bu sırada istifa eden Hariciye vekili Yusuf Kemal Beyin yerine İnönü'nün seçilmesi kendisini Türk murahhas heyetinin tabii başkanı haline getirmiştir. Fakat müzakerelerin devamınca görülmüştür ki, Lord Gürzon'un baştan beri asâp yoran entrikaları karşı-

Bu resimde müzakerelerin en çetrefil anlarında çekilmiştir. Buradaki ifadede görüldüğü üzere İnönü'nün Rıza Nur'a karşı o zamanki his ve tavrını ifade etmektedir.

sında bunalmış ve kararsız bir hale gelmiştir. Zira karşı taraf, hiçbir zaman elde edemiyeceklerini kesin olarak bildikleri bazı talepleri Osmanlı İmparatorluğunun hân-ı yağma halinde taksim edilen mirasından ne koparırsak kârdır nevinden ileri sürmekte ve İnönü'nün acz ve asap bozukluğundan istifade ederek taleplerini habire arttırıyorlardı. Meselâ bizi, Yunanistanın Anadoluda yakıp yıktığı köy ve kasabalara karşılık olarak talep ettiğimiz ve anamızın sütü gibi hakkımız olan tazminattan vazgeçirmek için, birinci Dünya Harbine katılmış Osmanlı İmparatorluğundan bahisle 50 milyon altın lira harp tazminatı olarak istiyorlardı. Halbuki vaziyet gayet sarihti. Osmanlı İmparatorluğunun mirası genç Türkiye Cumhuriyetine bırakılmıyordu ki, mükellefiyetlerinden de o mesul olabilsin. Bu bir riyazi hakikatti. Kitabımıza ekli Lozan muahedenamesinin

tetkiki ile anlaşılacaktır ki, Mısırdan Trablusgarbe kadar Osmanlı devletinin bütün mirası kendilerince taksim edilmekte idi. Fakat İnönü'ye karşı bir sinir harbi olarak girişilen bu ve benzeri taktikler onu bunaltıyor ve yese sevkediyordu.

İşte bu zamanda imdadına yetişen yine rahmetli Rıza Nurdu:

«Ben bu taktiği zaten tahmin ediyordum. İsmet Paşa çok müteessirdi, hatta bedbindi. Kendisinin, beynelmilel bir müzakere masasında bu profesyonel siyasetçilerle ilk karşılaşması idi. Şunu temin etmek istedim: Onlar, bizi yeise sevketmek için ellerinden geleni yapacaklardır. Dayanacağız... Çünkü, Ingilteredeki son intihabat, Loyd Corc'un siyasetinin iflâsını gösteriyor. Dünya umumi efkârı, yeni bir harbi istemiyor. Taleblerimiz meşrudur ve istiyeceklerimizin asgarisidir. Garbî Trakya ve Halebe kadar olan cenup hudutları, Oniki ada, üzerinde ısrar etmeliyiz. Suret-i kat'iyyede tamirat ve tazminat bedeli almalıyız. Düyunu Umumiyeyi asla tekabül etmemeliyiz. Eğer bunlardan fedakârlık yaparsak, tarih huzurunda mesul oluruz. Zaman geçtikçe mukabil tarafta olanların taktikleri, bilhassa İsmet Paşa üzerinde müessir olmıya başladı. Fakat asıl sebebin, birinci Büyük Millet Meclisinde ve dahili siyasetin tecelliyatında olduğunu, Saltanatın ilgasının tevlid ettiği reaksiyona mukabil, sulhün bir an evvel imzasına kati lüzum görülmesinden doğduğunu, bu sebeple bir çok fedakârlıklara mecbur bırakıldığımızı, müttefiklerin de bizdeki bu ruh halini sezerek ondan âzami istifade ettiklerini söylemek isterim. Tâli komisyonlarda bile, 1923 senesi başında, yani konferansın onbeşinci celsesinden sonra bu psikolojik tezahür mevcuttu. Biz mütemadiyen fedakârlık yaptık. Buna rağmen, kapi-

tülâsyonlar işinde onların çok fazla direnmeleri seksen altı gün süren birinci safhadan sonra, 4 Şubat 1923 de müzakerelerin kesilmesine sebep oldu. İkinci safha başlayınca, iki taraf da daha çok yumuşaktı. Fakat biz, gerek hudutların tesbitinde, gerek mali mevzularda ve bilhassa tazminat ve tamirat işinde artık, ilk günlerin taleplerinden rücu etmiş vaziyette idik. Nitekim ikinci safha kısa sürdü.»

Bütün bu beyanattan çıkan neticeye göre mesele konferansın inkıtaa uğramasından sonra Büyük Millet Meclisinde kararlaştırılan taviz politikasiyle müttefiklerin gemi azıya aldıklarını ve herşeyin aleyhinize sökün ettiğini göstermiş olmaktadır. Zira Dr. Rıza Nur'un da işaret ettiği gibi konferansın birinci devresi seksen küsur gün sürdüğü halde ikinci devresi çok kısa sürmüştür. İkinci gurupun meclisteki tenkitleri fayda vermemiş ve meclis taviz politikasını benimsemiş olmakla esasen dâvayı kaybetmiş olduk. Bütün bunlara gûya bizden olan ve bizim menfaatimizi müdafaa etmekle mükellef bulunan sahte hürriyet münadisi Hüseyin Cahid ile maslup maliyesi Cavid'in ve bilhassa Hahambaşı sözümona müşavir Hayim Naum efendinin hıyanetleri eklenince netice istihsaline tabiatiyle imkân yoktu.(1)

---

(1) İsmet Paşa, Lozanda müzakereler kesilip de, Ankaraya geldiği ilk devrede olduğu gibi., kendisinin (o günün Türkiyesinde Avrupa politika âlemini ve dünya ahvalini herkesten iyi anlamış ve bilmiş bir politika adamı olarak) tanıtmak beceriklililiğini itiraf ederim ki, hatta Mustafa Kemal Paşa da dahil olmak üzere herkese bütün Ankaraya kabul ettirmişti. Şimdi açıkça söylenebilir ki, o zamanki şartlar altında, bunu böyle kabul edişimiz, bizim uysallık da denebilecek bir gafletimiz olmuştur.»

Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay sayfa 92 İstanbul, Sinan Matbaası.

Sayın general Ali Fuat Cebesoy'un siyasî hatıralarında belirttiği üzere şayet Osmanlı hariciyesinde çalışmakta olan eşhas yeni hükümete yardım ve iltihak etseydi belki binnisbet daha iyi bir durum hasıl olabilirdi.

RIZA NUR'UN NADİR NADİ'YE CEVABINDAN BIRKAÇ SATIR VE MUSTAFA KEMAL'İN TELGRAFI

«Sakarya muharebesi hazırlıkları ve muharebe beni dimaca ve bedence çok yormuştu. Millet Meclisi bu muharebeye başlanacağı vakit BAŞKUMANDANLIK HEYETİ TEFTİŞİYESİ hakkında mebuslardan mürekkep bir heyet teşkil, benide orada aza teşkil etmişti. Bir taraftan da Ankaradaki Darülmuallimin ve Sanayi mekteplerinin 1300 yataklı hastahaneye koyup gece gündüz yaralılara ameliyat yapmıştım. Düşünmeli ki ilk hamlede binyüz küsur yaralı birden gelmişti. Çok buhranlı günlerdi. Burada çok uzun ve fevkalâde mühim vukuat var. Şimdilik, bunları geçelim. Beni bu yorgunluklar hasta düşürmüştü. Harb bitince istirahat ve tedavi için Sinoba gitmiştim. Millet Meclisi gıyabımda beni Sıhhıye Vekilliğine intihap etmiş. O vakit kabine reisi olan Fevzi Paşa bana bir telgrafla bildirdi. Ankaraya dâvet etti. Kendisine kabul etmediğimi bir telgrafla bildirdim. Millet Meclisi ikinci reisi olan Dr. Adnan Bey yazdı. Onunla aramızda telgrafla birkaç muhabere oldu. Kabul etmedim. Bu sefer Mustafa Kemal Paşa bu telgrafı yazdı. Yine kabul etmedim. Bilâkis tedavim için dört ay müddetle Avrupaya gitmeme izin istedim. Nihayet Sinop ahalisini üzerime musallat ettiler. Bunlardan bir heyet evime toplandılar, kabul edeceksin dediler. Ben istemiyorum. Size ne dedim. Onlar, hayır bu iş bizimdir, seni mebus yapan biziz. Bu memuriyet Sinop'un şerefidir, bizim arzumuzu yapmağa mecbursun dediler,

hakları vardı, bunun üzerine kabul ettim.

Sıhhıye Vekili Dr. Rıza Nur Beyefendiye Mahsustur.

C. 26-12-37 şifreye

Hastalığınızdan pek müteessirim. Ciddi bir tedaviye ihtiyacınız lüzumunu da kabul etmekle beraber Heyeti vekile beyanında ifa buyuracağınız vazifeyi mühim ve vaziyet-i hazıramızda sebkedecek hizmet ve muavenetinizi elzem gördüğümden Ankaraya mümkün olan her türlü tedavi ve istirahatınıza rüfekaca da yardım edilmek üzere herhalde teşrifinizi ve hareketinizi makine başında inba' buyurulmasını rica ederim efendim.

28-12-1337 Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

MUSTAFA KEMAL

Nadir Nadiye Cumhuriyet Gazetesinde kendisine bir sütun ayırarak efkâr-ı umumiye önünde gerekli cevapları vermesine imkân verilmesini talep ettiği halde bu talep kabul edilmemiş ve gurbetteki bir insana tek taraflı tenkit ve ithamlar yapılmıştır.

Ne hazindir ki, Cumhuriyet Gazetesi merhum Rıza Nur'un hayatında böyle hareket ettiği gibi ölümünden sonra da aynı yolda devam etmiş ve sütunlarında hayatta iken kendisine müdafaa hakkı tanımadığı bu büyük vatanpervere yeniden hücumlara geçmiştir.(1)

RIZA NUR VE İSTİKLÂL MADALYASI

«Bu madalya üç türlüdür. Cephede hizmet edenlere kırmızı, o vakit mebus olanlara yeşil, cephe gerisinde hizmet etmiş olanlara ak kordelâlı verilir. Bana kırmızı yeşil.kordeleleri verildi. Bu benim iftiharımdı. Bü-

(1) Cumhuriyet 9 Mart 1964.

tün millî istiklâl savaşında yalnız bunu kazanmıştım. Mevkiler istememiş, para yağmalarına karışmamıştım. Bu servet bana yeterdi.» (1)

RIZA NUR VE İTTİHATÇILAR

İttihatçılar beni hudut dışına sürdüler, yani vatandan anamın babamın yurdundan kovdular. Kovarkende senin kaleminden zehir ve kan damlıyor, vücudun memleketin asayişine muzirdir dediler. Hakikatte ise kalemimden onlar için zehir memleketim için şifa damlıyordu.

Pariste edebî, tarihî, ilmî eserler hazırlıyordum. Umumi Harp bastırdı. Müracaat ettim, beni Türkiyeye sokmadılar Mısıra gittim, ikinci numaralı itilâfçılar emsali beni ittihatçıdır diye Mısırda İngilizlere jurnal ettiler. İngilizler askerî divanı harbi beni muhakeme etti. Ne tuhaftır, nekarabet ve ne feci idi! Beni yerimden yurdumdan ittihatçılar kovmuştu, şimdi Mısırda ikinci itilafçılar ittihatçı diye mahkemeye veriyordu. Şu felek işte böyle alçaktır. Vatanperverlik etmek güçtür, derde belâya, mahrumiyete, tezvire, iftiraya, hakarete, zindana, ölüme tahammüllü olmalı. Onun için asıl muhaliflik vatanperverliktir, muvafık vatanperver olmak iki katlı ekmek kadayıfıdır. Hüseyin Cahidin ki gibi! Gurbetler, zaruretler vatanperverliğin mihenk taşıdır. Bu nokta çok mühimdir. Birine vatanperver demek için bu imtihan geçmiş olması çok lâzımdır.» (2)

Dr. Rıza Nur Lozan hakkındaki samimi kanaatini şu sözlerle ifade etmiştir:

«Lozan Türk zaferinin bedeli değildir. Eksiktir, noksandır, kusurludur. Oluk gibi akan Türk kanı ve za-

(1) Türk Bilik Revüsü.

(2) Dr. Rıza Nur Türk Bilik Revüsü.

fere bağlanan Türk ümidinin tam karşılığı olmamıştır.» 5 misâl vermiştir: 1) Oniki ada, 2) Kıbrıs, 3) Halep, 4) Musul ve 5) Batı Trakya. Bunlardan başka bugünkü milli hudutlarımız dışında kalmış olan Türklerin hukukunu sonuna kadar ve azimle müdafaa etti. O dışarıda kalan Türklerin müdafaasız ve garantisiz bırakılmış olduğunu söylüyordu. Halbuki karşılarında kindar bir düşman bulunan bu kardeşlerimiz düşman küvvetlerine teslim edilirken hiç olmazsa bazı garantiler almak lâzımgelirdi. Tevhid-i Efkâr gazetesi adına kendisinden bir beyanat istenen Ebuzziyazâde Velid Beye ezcümle -Bu Türklük tabii böyle başı boş ve avare bırakılamaz- demiştir. Yunanlılar daha yapılan anlaşmanın mürekkebi kurumadan Türklere karşı sistemli bir yıldırma hareketine giriştiler. Velid Bey kendisine zulûm altındaki Batı Trakyalılardan gelen bir mektubu ekliyerek bir başmakale neşretti. Burada ekalliyet halinde düşman memleketlerine teslim edilmiş olan müslüman Türklerin sinsi ve hain usullerle imha edileceğini izah etti. Velid Bey Lozanda bizzat bulunmuştu. Hâdiseleri yakinen biliyordu. Evvelce de Milli Mücadele sırasında cesur mücadeleleri ile ün yapmıştı. Hatta bu yüzden Maltaya sürgün gitmişti.

Dr. Rıza Nur sulhun esas ve tatbikatına muhalif olduğunu bu suretle de bir kere daha göstermiş oluyordu. Ne yazıkki engin tarih bilgisinin beslediği aklıselim ve talâkatiyle ölümsüz müdafalar yapmış olmasına rağmen Dr. Rıza Nur'un kendisini murahhas heyetine seçen birinci meclisi mebusanın beklediği hizmeti hakkıyla ifa etmiş olduğu söylenemez. Zira Lozan (bize mecburi bir başeğme) haline getirmişti. Birinci meclisi mebusanda ikinci gurupun alâkalı bahsinde teferruatı görüleceği üzere ateşli tenkitlerine rağmen iş sonunda

reye dökülerek milli misaktan feragat kabul edilmişti. Böyle bir taviz kararı içinde Lozana giden heyetin muarızları da pek tabii boş durmamış, casus teşkilâtını harekete geçirmek suretiyle Ankara'nın artık millî misakta israr etmeme kararına vardığını anlamışlardı. Ayrıca murahhas heyetimizle Ankara arasındaki muhaberatın Köstence yoluyla yapıldığı ve burasının da İngiliz ve Fransızların kontrolu altında bulunduğu kayda değer bir keyfiyettir. Filhakika İnönü Ankaraya sorduğu suallerin cevabını alamamaktan mütevellit hükümet Reisi Rauf Beye tarizatta bulunuyordu. Halbuki İngiltere başvekili **Winston Churchill'in** hatıralarını neşriyle anlaşılmıştır ki İngiliz ve Fransızlar murahhas heyetimizle Ankara hükümeti arasındaki muhaberatı takibediyor ve gerekli mukabeleleri hazırlatmak için bilhassa geçiktiriyorlardı. Böylesine teknik gaflarda araya girince bugünkü milli hudutlarımız dahilinde yegane iktisadi faktör olan Musul'u kaybedişimiz Türkiyeye 42 mil mesafede olmasına mukabil Yunanistana 520 mil olan Kıbrısı alamayışımız Meis adası kadar pireleşmiş bir adadan Oniki adaya kadar bütün adaları kaybedişimiz tabiatiyle mukadder olacaktı.

Aradan geçen seneler Dr. Rıza Nur'un: «Daha çoğu hakkımızdı. Hakkımızdan çok azını aldık, Lozan Türk milli mücadelesinin bahası ve bedeli değildir.» dediği hakikat her gün zuhur eden yeni yeni hadiselerle anlaşılmaktadır Eğer bu muahedenin ıslahı yolunda bir cereyan başlatılarak ilk zuhur edecek fırsatları kullanamazsak Kıbrıs hadisesi ric'atimizde son hadise olmayacak buna daha birçok yenileri de eklenecektir.

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLISINDE

LOZANA DÂİR MÜZÂKERELER

I

BİRİNCİ
BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE
MURAHHAS HEYETİMİZİN TÜRKİYE DÖNÜŞÜ
VE
İNÖNÜ'NÜN VERDİĞİ İZAHAT

Lozan Konferansının birinci devresi 4 Şubatta sona erdi Hükümetten aldığı talimat üzerine murahhas heyetimiz yurda döndü. Bütün müttefikler konferansı tehir edilmiş kabul etmekle idiler. Lord Gürzon'un «gidersem bir daha dönmem» gibi bir tehdit savurmuş olmasına rağmen herkes konferansın tekrar toplanacağından ümitli idi. Fakat her ihtimale karşı Ankara hükümeti 8 Şubat tarihinde İzmit ve İzmir limanlarını ecnebî harp gemilerine kapamak ve hazine-i humâyunun mühim bir kısmını Konyaya nakletmek kararını aldı. Heyetimiz Ankaraya vasıl olur olmaz heyet başkanı meclise bilgi vermek arzusunu gösterdi. 21 Şubatta Türkiye Büyük Millet Meclisi General Ali Fuat Cebesoy'un riyasetinde toplandı. Murahhas heyeti reisi konferansın seyri hakkında saatler süren bir konuşma yaptı. Konferansın meseleleri 3 gurup halinde ele aldığını ve bu her gurupu teşkil eden meselelerde de çeşitli ihtilâflar zuhur eylediğini Garbi Trakyada halkın reyine müracaat olunmasını kabul ettiremediğini zira Bosna-Hersek'e kadar bütün müslümanların Türk hükümetine iltihak etmek için ateş üstünde durduğunu ifâde ettiklerini bu durumda Batı Trakyaya istiklâl vermenin Türkiyeye iltihakla neticeleneceğini söylediklerini, Garbi Trakyanın hududu, Musul vilâyeti ve Gelibolu yarı-

madası meselelerinde Yunanlılarla İngilizlerin ağız birliği ettiğini anlatarak beyanatına şöyle devam etti.

«... Biz Musul üzerinde kendileriyle anlaşmış bir sureti hal bulalım dedik. Musul vilâyetini derhal işgal edelim, fakat onların iktisadî inkişafı ve petrollerden istifade etmek gibi menfaatleri varsa veyahut bir takım unsurları kendi aleyhlerinde tahrik edeceğimizden endişeleri varsa onu tatmin edelim, bir sureti hal bulalım dedik. Onlar da bir sureti hal aramışlardı. Diyorlardı ki, Musul şehrini muhafaza edelim. Eğer biz menâfi-i iktisadiyesinden ve petrolünden dolayı Musulu vermiyorsak herkese verdikleri gibi onlar da bize bir hisse ayıracaklardı. Umumî celsede mesele bu safhaya girmişti. En sonunda müttefikler müttehit bir cephe alarak inkıta tehdidi ile bizi tehtid ettiler:

Musul ile Geliboluda bir garnizon bulundurulması meselesi doğrudan doğruya İngilizleri alâkadar etmişti. Sulh müzakerelerinin leh ve aleyhinde icrayı tesir edecek olan İngiliz donanma ve kudretine istinat ediliyordu. İtalyan işgali altında bulunan oniki ada meselesi konferansta bahis mevzuu olmadı. Çünkü böyle düşünülmüştü.

Müttefikler **arazi meselesinde**, Trakya, Adalar, Suriye hududu ve Musulu yekpare bir mesele olarak bize tasdik ettirmek istemişlerdi. Fakat biz diğer meselelere temas etmeksizin yalnız Musul üzerinde müzakerelerimizi teksif etmiştik. Bu suretle onların müttehit cephesini ayırmak istemiştik. Hakikatte arazi meselesinde Musul, halledemediğimiz ve ihtilâf halinde büyük bir mesele olarak kalmıştı.

Malî ve iktisadî meselelerin esaslarından da bidayetten beri ihtilâf halinde kalmıştık. Meselâ borçlarımız, Berlin Muahedesindenberi ayrılan memleketlere

taksim olunacakmış. Fakat bunlar taksim olunamamıştı. Bunun taksiminden emin olalım dedik. Senevî verilecek fâizlerin taksimiyle iktifa ederiz dediler. Harbi Umumi esnasında yaptığımız borçlarımızın Suriyeye ve Irak'a taksimini kabul etmediler. Gösterdikleri sebep mâlî olmayıp siyasî idi. Umumî harpten mağlûp çıktınız, habuki borçlarınızı bize yüklemek istiyorsunuz, bu nasıl şeydir, diyorlardı. Biz de cevaben demiştik ki: Harbi Umumiyi yapmış olan Osmanlı Imparatorluğuna Suriye ve Irak da dahildi, bu imparatorluk şimdi inkisama uğramıştır. O halde herkes borç hissesini kabul etmelidir. Mesuliyet meselesini Osmanlı İmparatorluğu ile görüşünüz. Bu mesele de böylece ihtilâfta kaldı. Suriye ve Irakta devlete ait olmıyan emlâki hususiye ve hazinei hassa emlâkini tanımak istemediler. Sonra mütareke esnasında İstanbul hükümetinin yaptığı mukavelelerin tarafınızdan tasdikini istemişler, ihtilâf halinde kaldı.

Tamirat bahis mevzuu oldu. Yunanlılardan istediğimiz tamiratı asla nazarı itibare almak istemediler. Muttasıl harpte iki taraf tebaasının zararlarından bahsettiler. Müttefikler tebaalarının zararlarını telâfi için on milyon liraya indiler. Senevî doksan bin lira olmak üzere bu parayı otuz yedi sene zarfında ödeyecektik. Yunan işgalinin sebep olduğu tamirat parasını dört milyon altın olarak istemiştik. Yunanlılar da tehcir edilmiş olan hıristiyanların emlâk ve arazi bedeli olmak üzere ve halen tediye etmekte oldukları masarif namı altında bir çok para istemişlerdi. Müttefiklerin istedikleri normlarla Yunanların tamirat parasını yekdiğerine bağışlamak şeklinde halletmek istediklerini ifade ettiler. Bunda da nihayetine kadar ihtilâf halindeyiz..

Eski Osmanlı kanunlarına göre teşekkül etmiş ec-

nebi **şirketleri meselesini beynelmilel** bir ahidnâmenin müzakeresine ithaf etmek istediler. Kabul etmedik. Kapitolasyonları da adlî sistem üzerinde buhranlar vücuda gelmişti. Biz, bidayetten itibaren herhangi iki devlet yekdiğerinin tebaası için mütekabiliyet esasına müsteniden mukaveleler aktediliyorsa sizinle onu aktederiz, demiştik. En serbest hükümleri de kabul ederiz, bundan başka bir şey kabul edemeyiz.

Onlar, **kapitülasyonlar** usulünde haksızlık olduğunu esas itibariyle kabul ediyorlar, ancak muvakkat bir intikal devresi lâzımdır, diyorlar. Onun içindir ki sizin hükümetinizde bir çok sermayeler yerleşmiştir. Bu sermaye, bu şirketler gelirken mevcut olan kapitülâsyonlar esasına istinat etmişlerdi. Bu usul üzerine sermaye getiriniz, dediniz ve biz de sermaye getirdik. Şimdi bu usulu kâmilen kaldırıyorsunuz, ne yapacağız? Onun için dört beş senelik bir müddet kabul ediniz. Bu dört beş sene zarfında bu kalan ecnebi şirketler, ya sizin sisteminizi kabul ederler ve yahut etmezler, çekilip giderler, demişlerdi. Bu şekilde kapitilâsyonları tadil ederek idame etmek istemişlerdi. Vekâlet beş senelik bir müddet olsun adlî sistemde bidayettenberi bir fark yaptılar. Konsolosların mahkemesinden vazgeçtiler. Bunun yerine muayyen yerlerde ecnebi hâkim usulünü teklif ettiler. Nihayetine kadar vazifelerini ifa edecek müşâvir dediler, müşavir namı veriyorlar, fakat hakim vezaifi gördürüyorlar.

Malî kapitülâsyonlardan vazgeçtikleri kabul edilebilir. Tarife esası üzerine diğer bir ticaret mukavelesi esasları müzakere edilmiş ve bir çok maddeler üzerinde mutabakatı efkâr hasıl olmuştu. Fakat kat'i karara iktiran etmemişti. .

İnkita sebepleri :

Beyanatına devam eden İnönü, müttefiklerin birdenbire taktiklerini değiştirdiklerini, meselenin heyeti mecmuasını bir proje haline koyduklarını işaret ederek demişti ki:

— Budan maada maksatları, hiçbir devlet kendi meselesi veyahut ihtilâf halinde bulunduğu mesele kabul edilmeyip konferansı inkıtaa götürecek olursa, kendi mes'ul görünmiyecektir. Bütün devletlerin konferansla ayrı ayrı meseleleri olmayıp, Türkiye devleti hariç diğerlerinin Türkiye ile insaniyet namına kül olarak dâvaları vardır. Eğer hakikatte bir devletten ihtilâfı yüzünden konferans inkıtaa uğramış ise, o devletin adı görünmeyecek, ihtilâf umuma ait olacak ve bu yüzden bir harp çıkacak olursa, devletler umumî menfaatleri namına harp etmiş olacaklardı ve mes'ul de Türkiye olacaktı.

Muahede projesini tetkik ettiğim zaman, baktım ki o zamana kadar konuşulupda halledilmemiş olan bazı meseleler tadil edilmişti. İhtilâf halinde kaldığımız bazı meseleler müttefiklerin noktai nazarına göre projeye ithal edilmişti. Hiç konuşulmayan meseleler de açıktan ithal edilmişti. Açıktan konulan meseleler için de öyle maddeler vardı ki bu yüzden muhakkak bir inkıta tahmin etmiş oldukları ve bir çok milleti aleyhimize tahrik edecekleri anlaşılıyordu.

Bu projede kapitülâsyon işlerinde ve diğer meselelerde bir çok devletleri tatmin edebilecek tadilat yapmışlardı. İnkıta olacak olursa, birçok milletlerin ve tarafsızların hukukunu temin için hasbetenlillâh silâha sarılmışlar gibi propagandaya başlamışlardı Şimdi muahede projesini bu tarzda hülâsa ettikten sonra bu muahedenin son şekli budur diye Ankaraya götürmek

muhakkak bir inkıta ve belki de harptir dedik. Ne için dediler? Çünkü çok ağırdır. Bilirsiniz ki bunun bir çok maddesi üzerinde konuşulabilir dediler. Projeyi bu haliyle Ankaraya götürdüğümüz takdirde ve hatta üzerinde konuşabileceğimizi söylediğimiz halde bize kimse inanmıyacaktır. Ve neticesi inkıta ve harp olacaktır, dedik. Bunun üzerine telâş ettiler ve dediler ki: Verdiğimiz proje bir ültimatom değildir, üzerinde konuşabiliriz. Müttefikler, daima hangi mesele bizim için diğerlerinden daha mühimdir, bunu anlamağa çok ehemmiyet veriyorlardı. Halbuki her mesele kendi sahasında hayatî bir değeri olduğu ve hiçbir fark göstermediğimiz için umumiyetle zannediyorlardı ki memleketin dahiline tallûk eden malî ve iktisadî meseleler nihayet bizim için haizi ehemmiyet olabilir. Bunları kabul ettirebilirler, zannediyorlardı. Herkes kendi fikri üzerine mütalâa dermeyan ediyordu. Fakat hiç bir devlet, bilhassa İngiltere inkıta ve harp olacak olursa, kendine taalluk eden bir ihtilaftan dolayı değil, bilâkis umumun menfaatini korumak maksadiyle olmuştur, denmesini istemişti.

Bundan sonra proje üzerinde tadilât olacak mı, olmıyacak mı konuşalım denildi. Bu esas olduğu zaman muahede resmen bize verildi. Müttefiklerin her biri ayrı ayrı söz aldı. Resmen ve alenen bir çok ağır beyanatta bulundular. Kabul etmek, alenen ilân etmek lâzımdır, dediler. Sulhi âlem için bunu kabul etmek elzemdir, dediler. İki gün sonra da İngiliz heyeti hareket edecekti.

Muahede projesini aldıktan sonra biz, Türkiye haricinde kalacak memleketler hakkında noktai nazarımızı bir daha ifâde ettik. Onu söyleyeceğim, dedim. Mısır, Suriye, Irak ve saire bu memleketin ahalisi kendi

mukadderatına hâkim olmak için diledikleri idareyi kabul edebilir. Bu memleketleri istiklâl uğrunda fedakârlık etmiş olanlar için affı umumî yapılabilir.

Bu muahedeyi şimdiye kadar konuşulmuş olan muhtelif meselelerin hülâsası ve lâyıhası olmak üzere alıyoruz, bunu mütalea için en aşağı bir hafta zaman lâzımdır. Bir hafta sonra mütaleamızı arzederiz dedik. Hususî bir celse yaptılar, mazeret serdederek bu müddetin azaltılmasını istediler. Maamafih üç, dört güne kadar olanca süratle cevabımızı vermeğe gayret ederiz dedim. Ertesi içtimalarda şunları söyledim. Esasta ihtilâfımız vardır, nasıl anlaşabiliriz, dedim. Arazi meselesini açtılar. Bende bu mesele üzerinde ısrar ettim. Çünkü o arazi meselesi İngilizlere aitti. Bilâhare adlî, malî ve iktisadî meselelere tallük eden bir takım mütalealardan sonra tarafımızdan bir hal tarzı gösterilirse, diğer muhtelif meseleler üzerinde çalışacaklarını ve müttefikler tekrar vaz edecekleri bir takım maddeleri söyleyecekler. Bende pekâla dedim. Cumartesi yine çağırdılar. Yapacakları son şeyleri söylediler. On beş milyon altın lira istemişlerdi, bunu on ikiye indirmişler, borcumuzun sermaye üzerinde taksim edilmesinden vazgeçmişlerdi esas üzerine taksimini kabul ediyorlar.

... Trakyada tahaddüs eden askerî meseleler vardı ki, ondan vazgeçmiş olduklarını bildirdiler. Bundan başka birşey yok mudur, dedik, cevaben yoktur, dediler. Yaptığım tetkikat neticesinde bir iki noktayı tadil ettikleri anlaşıldı. Bizden tamirat parası istiyorlar. Arazi meselesini olduğu gibi muhafaza ediyorlar, fakat Yunanlılara vermiyorlar. İktisadî meseleler olduğu gibi muhafaza ediliyor. Bu vaziyete göre, inkıta olursa ve bundan harp çıkarsa bütün cihan efkârı umumiyesine karşı Türkler hiçbir şeyde uyuşmak fikrinde değildirler.

Bidâyette ne söylemişlerse, nihâyetine kadar ısrarla kalmışlar ve bir eser-i hal göstermemişlerdir. Bunlar sulh yapmak için gelmemişler, kendi şartlarını bize dinletmek için gelmişler tarzında aleyhimize bir hava yaratmak çok mühimdi.

Şu veya bu şekilde bir takım usullerle meseleyi halletmek imkânı var mıdır? Bunu da iyice aramak lâzımdır. Cihanı alâkadar eden Boğazlar, ekalliyetler ve tabiiyetler meseleleri vardır ki bunları esas itibariyle halletmişizdir, milletlerin münasebatı ticariyeye girmeleri esaslı bir surette hal edilememiştir. Bir takım arazi meselelerinden Musul meselesi vardır ki inkıtaı bu mesele üzerinde hasretmemek için bunu muahedenin imzasından bir sene sonra İngilizlerle aramızda halletmeği ve Trakyada Yunanlıların silâh ile halledecekleri tarzında yapılacak bir propagandaya mâni olmak için 1918 hududunu kabul ederiz, dedik. Malî meselelerde ve tamirat meselelerinde bir takım meseleler kabul ederiz. Fakat mesâili iktisadiyeyi de kâmilen ihraç etmek şartiyle müzâkeresine devam ederiz dedik. Muvafakati efkâr hasıl olan meseleleri bir araya topladıktan sonra onu bir tarafa bırakarak muvafakati efkâr olmıyanlar üzerinde müzakereye devam olunur. Ya halledilir, veya edilemezdi. Bu tarzda muahedenin heyeti umumiyesi üzerinde konuşulurken kendimizi ınkıtaa bağlamıyacak bir yol üzerinde kalmamız lâzımdı. Zira bir kısmını kabul etmedikleri takdirde hiçbir kayıt altında değiliz, demek hakkını muhafaza edebilmeliydik. Bunu da kendilerine söylemiştik.»

İnönü, bundan sonra, Lord Gürzon ve arkadaşlarının Lozan'ı terketmesini müteakip hasıl olan durumu izah etmiş ve yapılan son tavassut ve teşebbüslerini anlatmıştır.

«— İtalyanlar ve ondan sonra Amerikalılar murahhas heyetimizin bulunduğu daireye gelmişlerdi. Amerikalılar bir tavassut yapabilmek için bir formül bulmuş ve mutabık kalmıştık. Vaktin dar olması ve İngiliz heyetinin Lozandan hareket etmesi ve Amerikan müşahitlerinin teşebbüslerine mâni olmuştu.

O gün düşündüler ve dediler ki kapitülâsyonlardan Lozan konferansı inkıta etmiştir. Ecnebilerin Türkiyede oturması ve yaşaması için Türklerden teminat istedik, vermediler, inkıta hasıl oldu. Güya bu suretle dünyadaki bütün ecnebiler Türkler aleyhine dönmüş olacaklardı. Onlar böyle düşünmüşlerdi.

Biz dedik ki: Türkiyeyi baştan aşağıya tecrit ettikten sonra bâki kalanı soymak istediklerinden inkıta olmuştur. Bankerler harp etmek istiyorlar.

İngiliz heyeti ayrıldıktan sonra Fransız murahhası ile temas ettim. Hareket edeceğimi, vaziyetin tenvirini müttefiklerden beklediğimi söyledim. Çünkü dedim, hususi bir vaziyet vardır. Aramızda aktedilmiş olan Mudanya mukavelesi kalkmıştır. Her iki taraf hareket serbestisini iktisap etmiştir. Böyle midir, dedim. Hayır değil, dediler.

Fransa murahhas heyeti de hareket etmişti. Çarşamba günü bende hareket edeceğim, dedim. İki esaslı nokta tezahür etti: Biri konferans inkıta etmemiş, talik olunmuştur. Diğeri: son celselerde ben şundan vazgeçeceğim, sen şundan vazgeçeceksin diye bir takım sözler söylendi. Türkler, talep ettikleri şeyleri kabul ederiz, veya etmeyiz, taleplerini kâğıt üzerinde tekrar etsin denildi. Amerikalılar, siz bunu kabul ederseniz, biz konferansı toplarız, dediler. Biz, noktai nazarımızı yazdık dedik. O noktai nazarınızda sebat ediyorsanız bunu da yazınız ve imza ediniz dediler. Anladık ki, bizden bir

taahhüt alarak vaziyeti tesbit etmek istiyorlar. İmtina ettim. İtalya heyeti de hareket etmişti. Dediler ki: Biz yalnız murahhaslar gideceğiz, heyetleri burada bırakacağız. Sizde kalınız. Hem murahhaslar hem de heyetler gitmiştir, biz ne için burada kalalım. Biz de gideceğiz dedik.

Vaziyet, olabildiği kadar halledilmiştir. Ortada bir muahede vardır. Bu muahede üzerinde ne tadilat yapılmıştır ve ne de tadilat yapılması memuldür. Biz hiçbir taahhüde girmemişizdir. Şimdi artık onların taahhüt tekliflerini kabulden imtina ediyor, memlekete dönmeğe çalışıyorduk. Müttefikler ise, vaziyet inkişaf ettikten sonra artık bunu imzalı bir senede vardıralım ve Türkleri bir kayıt altında bulunduralım zihniyetinde idiler.

... İtalyan ve Amerikan heyetleri de gittikten sonra ben de Çarşamba günü sabahleyin hareket etmiştim. Biz de onlar gibi bir iki kâtip bırakmıştık. Milano'da İtalya heyeti müşâvirlerinden birisi iktisadî ve mâlî meselelere bir hal sureti bulalım dedi. Kabul etmedim. Köstence yolundan gelmiştim. Romanya hükümeti mütelâşi görünüyordu. Tavassut etmek istediler, kazul etmedim. Çünkü hükümetim ile temas kalmamıştı. İstanbula geldiğim zaman üç devletin komiserleri ayrı ayrı ziyaretime gelmişlerdi. Muahede üzerine bir çok teklifler yapmışlardı. Ankara ile temasa geçmeden evvel bir cevap veremezdim.

Lord Gürzon muahedenin imza edilmesi hakkında tebligat yaptılar. Bunların hepsinde sarih bir vaziyet almaktan içtinap ettim. Şimdi son vaziyet şudur ki: muahede elde mevcut olan şekli ile herkesin bütün talepleri içine yazılmış ve müzakere edilmişti. Hiçbir taahhüdümüz olmıyarak bu mevcut muahede üzerinde ne

tedilât yapılmış ve nede tadilât yapılması ümit edilmiştir. Böyle bir vaziyetin içindeyiz. Vekillere de bu tarzda vaziyeti teşhir ettim. Şimdi biz, bir defa muahedeyi hükümette mütalea ederek heyeti umumiyesinden bir fikir hasıl ettik. Vaziyeti mütalaa ederken muvafık bir karara varmak ihtiyacındayız. Ondan sonra Meclisi âliye bu şekilde arzolunacaktır. Eski muahede sureti tercüme ve tabolunmuştur. Demek ki azayı kiram da bir iki gün zarfında bunu mütalâa edeceklerdir. Takip olunması lâzım gelen hattı hareket hakkında Meclisi âliye teklif eyapacağız. Meclisin vereceği karar hattı hareketimiz olacaktır.»

Bu uzun beyanatından sonra İnönü'ye mebuslar taraflndan müteaddit sualler sorulmuştur:

Rus murahhas heyetiyle Türk murahhas heyetinin münasebetlerine dair sorula suale:

— Rus heyeti ile bizim heyetimiz, konferansın başından sonuna kadar dâima dostane bir temas ve münasebat halinde bulunmuştu. Cereyanı ahvalden yekdiğerimizi haberdar ederdik. Dostane ayrıldık. Biz, Boğazlar meselesinde boğazların tahkim edilmesini ve harp sefinelerinin serbest olarak geçmesini kabul ettik. Halbuki Rus heyetinin noktai nazarı esas itibariyle Boğazların tahkim edilmesi ve kapalı kalması zemininde idi. Onun için Boğazlar meselesinde aramızda ihtilâf vardı. Diğer siyasî meselelerde ve umumî münasebatta anlaşmıştık.

Boğazlar hakkında kabul ettiğimiz şeklin muhadenet ahitnamesinde kabul ettiğimiz şekil ile çatışıp çatışmadığına dair suale de şu cevabı vermiştir.

— Biz muhadenet ahitnâmesini de Ruslarla beraber boğazlar meselesinin itilâf devletlerinin ve alâkadar milletlerin dahil olacağı bir konferansa tetkik ve

hallini kabul ettik. Taahhüdümüz beraber konferansa iştirâk edip boğazlar meselesini halletmekti. Yoksa boğazlar meselesinin şu veya bu şekilde halli hususunda ahkitleşmemiştik. Bilâkis biz Misakı Millide Istanbulun, Marmaranın âtisini ihlâl etmeksizin boğazların beynelmilel ticarete açık bulunmasını kabul etmişizdir. Ve muhadenet ahitnamesinde de kabul olunmuştur.

Bilâhare **Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey** merhum tarafından kendisine şu sual soruldu:

— Müttefiklerin projesinde mukabil teklif ettiğimiz muahede projesi kabul ve tatbik edilmiş olsaydı Trakya ve İstanbul derhal tahliye edilecek miydi, yoksa Musul meselesinin halline kadar işgal altında mı kalacaktı?

Sualin cevabı şudur:

— Lozan konferansının müzakeresine başlandığı vakit, Müttefikler demişlerdi ki: Evvelâ mukaddematı sulhiye yapalım, sonra mütebâkisine devam edelim veyahut hepsini bitirelim. Yani tam bir sulh yapalım. Bunun üzerine şu cevabı vermiştim: Her ikisini düşünebiliriz. Şu şartla ki her neyi imza edersek sulh tamam olmalı, İstanbul, elibolu ve Boğazlar tahliye edilmeli. Biz daima bu noktayı müdafaa ettik. Onun için teklifatımız da, mütaleatımız da sulh olur olmaz hiçbir şeye hacet kalmaksızın tahliye tamam olsun.

Müttefiklerin murahhas heyetimize empoze etmek istedikleri sulh projesine mukabil Millî menfaatlerimiz zaviyesinden ele alınmış yeni bir proje meydana getirmek için hükümet ile murahhas heyeti birlikte çalıştı. 27 şubatta Türkiye Büyük Millet Meclisi toplandı. İcra Vekilleri Heyeti sıfatiyle Rauf Bey müzakereyi açtı. Bilahare İnönü kürsüye gelerek müttefiklerin bize empo-

Mecliste İnönüyü çok sert tenkit ederek ikinci defa Lozana gönderilmemesini ve onun yerine başka birinin intihabını teklif eden Birinci Meclisin âteşin üyesi, Trabzon Mebusu gerçek Şehid ALİ ŞÜKRÜ BEY Merhum

ze etmek istedikleri projenin ihtiva ettiği şartları izah etti, bu İnönü İcra Vekilleri Heyetinin isâbetli gördüğü hattı hareketi de şu sözlerle izah etmiştir:

— Arazi meselesinde Misâkı Millî ile menfaatlerimizi âzami surette telif edecek bir hal sureti bulmak, bununla müttefiklerin teklifine yaklaşmak, diğer meselelerde hayatî menfaatlerimizi temin edecek tadilâtlan yeniden teşebbüse geçmek, Heyeti Vekile ile vermiş

olduğumuz kararın esası budur. Arazi meselesinde düşündüğümüz de şunlardır:

Garp hudutlarımızın tâyininde ötedenberi ısrar ettiğimiz 1913 hududur. Yaptığımız tekliflerde Meriç'in garbındaki araziyi istemekle başladık. Nihayet 1913 hududuna geldik. Yalnız **Karaağaç ile dahi iktifa ettik. Mümkün olmadı.** Bu arazinin ve Karaağaç istasyonunun kıymet ve ehemmiyeti bizim için çoktur. Bununla beraber bu talebimiz misak-ı millînin sarih hükümlerinden değildir. Doğuda Musul vilâyetinin hallini tâlik ediyoruz ve bir sene zarfında İngiltere ile halledilmesini kabul eyliyoruz. Mutabakat hasıl olamazsa, Milletler Cemiyetine müracaat etmek suretiyle müttefiklerin noktai nazarına yaklaşmak istiyoruz. Şimdi Heyeti Celile arazi meselesindeki tekliflerimizi kabul ederek diğer meseleleri de tasvip ederse, sulh teşebbüslerimize devam edeceğiz. Mesele bundan ibarettir. Arazi meselesinde bilfiil işgal etmediğimiz bir yeri işgal etmek yüzde doksan dokuz silâhla oraya girmeğe mütevakkıftır. Yalnız boğazlara kadar müsellah olarak dayandığımız vakit Edirne'ye kadar olan araziyi mukavele ile tahliye ettirmişlerdir. Harbe girmediğimiz halde tahliye ettirdiğimiz yalnız bu mesele vardır. Arada yine müttefiklerin müdafaa vasıtaları ile askerî kuvvetleri mevcuttur.

İnkıtai harp halini dâvet etmezden evvel dahile ve harice karşı sulh imkânını yeniden temin etmek için düşündüğümüz hareket hattı şudur: Arazi meselesinde müzakreye girerek diğerlerine yeniden başlamaktır. Olabilir ki malî, iktisadî ve idarî meselelerden dolayı hayati menfaatlerimiz temin olunamaz. Bizim teşebbüsümüz akamete uğrar. Fakat o zaman biz kendi vicdanımıza kendi memleketimize ve bütün dünyaya kar-

adamların maksadı tavazzuh etmiştir. Mesele şu ve bu değildir. Vaktiyle düşündükleri gibi bize hayat temin etmek istemiyorlar, deriz. Bu meydana çıktıktan sonra gerek milletimize ve gerekse diğer milletlere karşı herhangi bir kararımızda bittabi daha çok selâbet olur. Demiş ve sözlerini şöyle bitirmişti:

— Şimdi heyeti celilenize karar vermesini teklif ettiğimiz mesele şudur: Mesâili araziye, iktisadiye ve idariye bakımından bizi hiçbir noktadan tatmin etmiyorlar. Kâmilen red ederiz, bu elinizdedir. Birde yeniden sulh imkânını aramak lâzımdır. Sulh imkânını aramak için şunda fedakârlık edebilir, şunda edemeyiz diye bir kara vermek lâzımdır. Heyeti Vekile noktai nazarını söylemiştir.

MECLİS ELEKTRİKLENİYOR

Bundan sonra **İzmit Mebusu Sırrı Bey** :

— Misak-ı Millîden fedakârlık yapan bir hükümet ve murahhas heyetiyle herhangi bir mevzu üzerinde yapılmadan evvel meclisten itimat reyi istenmesi lâzımgelir demişti.

Esasen Lozandan dönen heyette mevcut mebus, mütehassıs ve müşavirlerin beyanat ve ifâdeleri de birbirini tutmadığı gibi birçok noktalarda da İnönü'nün yukarıya dercolunan tafsilatlı beyanatına da uymuyordu. Ayrıca İstanbul gazetelerininde konferansın inkitai ve cereyan eden hadiseler hakkında vâki olan neşriyatları da birbirini nakzedecek mahiyette idi. Bu müzakereye başkanlık eden **General Ali Fuat Cebesoy'un** siyasi hatıralarında da belirtmiş olduğu veçhile İnönü'nün beyanatı Büyük Millet Meclisini hakikaten tenvir edememişti. Müttefiklerin yanlış tercüme ve tabedilmiş sulh projesinden başka elde birşey yoktu.

İnönü'den sonra kürsüye meclisin o günkü muhalefetini teşkil eden ikinci gurupun lideri **Erzurum mebusu Hüseyin Avni** çıktı.

Vekiller heyetinin Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı istihfafkâr bir tavır takındığını Inönü'nün verdiği izahatın kâfi ve tatminkâr bulmadığını söyleyerek söylerine şöyle devam etti:

«— Vekiller heyeti kendi efkârını bize gösterecekti. Şöyle olsun diyecekti. Konuşulan yalnız haricî meseleler değildir. Buraya bütün Vekiller geleceklerdi. Murahhas heyeti avdetten sonra artık sıfatını kaybetmiştir. Maliye işlerinde Maliye Vekilini gönderdiği murahhası ile müşaviriyle memleketin iktisadiyatı hakkında elde ettiği fikir nedir? Buraya gelecek, onu tesbit edecek, son sözü söyleyecek ve bizden veçhe alacaktır. Paşayı ben dinledim, siz de dinlediniz. Şimdi sizden soruyorum, ne dinlediniz, efendiler? Maliye hakkında Avrupalılar ne düşünüyormuş, sonu ne olacakmış? Bu müzakereler böyle devam etmez. Proje bir kere okunur, Vekiller sıra ile deruhte etmiş oldukları hususatta yalnız bugün için değil, elli sene için ne gibi fikir aldıklarını tehlikeleri gösterir, biz de onu anlıyarak ona göre bir karar veririz......

«— Arkadaşlar bir teklifim var. Gerek vekiller heheyti ve gerekse Büyük Millet Meclisi, Misakı Millîden zerre kadar feda ederse, icabı namus ve milli için çekilip gitmelidir. Bugün Trakyanın manâsı kalmamıştır. Musulu veremeyiz. Biz harbe atıldığımız zaman daha zayıftık. Bugün elimizde ordumuz bulunduktan sonra öyle iğfalkâr vaziyete düşmek istemeyiz. İsmet Paşadan ricam şudur: Memleketin askerî fikirlerini hürmetle kendilerinden dinlerim. Fakat iktisadî müdafaalarını dinliyemem. Malî fikirlerini ise katiyen dinlemem. Ad-

lî meselelerde Adliye Vekili karışımıza çıkmalı, mali meselelerde Maliye Vekili çıkmalı, hem müşâvirleriyle bizi ikna edecek ve bir karar alabilecek şekilde çıkmalıdır. Bugün bu kadar kâfi gidip hazırlansınlar mevkilerini hazırlanacak adamlara terketsinler.»

Birinci Büyük Millet Meclisinde, fiilen muhalefet partisi halinde faaliyet gösteren ikinci gurupun mert, cesur ve vatanperver reisi Erzurumun kahraman evlâdı Hüseyin Avni Bey merhum.

Avni Beyin sık sık alkışlarla kesilen konuşmasından sonra **Mersin Mebusu Selâhattin Bey** kürsüye gelerek:

«Elimize verilen bu kâğıt parçasiyle ben, ne ecnebilerin hakiki teklifini ve nede arkadaşlarımızın kabul ettiği şeyi görüyorum. Bununla beraber bugün teklif edildiği gibi meselelerin bir kısmını tay edelim, bir kısmı üzerinde el kaldıralım, bendenizce bu doğru bir şey değildir. Yetmiş gün müzakereden sonra konferansın neden birdenbire durduğunun ve kapandığının izahını rica ederim. Ancak ondan sonra münakaşaya geçebiliriz.» dedi.

Usul hakkında söz isteyen birçok mebusun ve vâki münakaşaların gürültüye boğulduğu mecliste mebusların kâfi derecede aydınlanmamış oldukları anlaşılmıştır. Kürsüye mebusluk hayatlarında ender olarak çıkmış olanlar dahi söz istedikleri görülüyor birçokları oturdukları yerden İnönü'ye ve hükümet erkânına lâf atıyorlar, ve müdahalelerde bulunuyorlardı. Hükümetin murahhas heyetle birlikte çalışarak vücuda getirmiş olduğu yeni projenin misakı millîden yapılan fedâkarlıkları meclisin asla hazmetmiyeceği görülüyordu. Bu projenin kabulü halinde millet huzurunda yemin edilerek vücuda getirilmiş olan misâkı millî'nin tahakkuk edememesi gibi bir durum hasıl oluyor ve bu durumdan da bütün mebuslar büyük bir üzüntü ve heyecana kapılıyorlardı. Bir emrivâki karşısında kalmak endişesi ile meclis hem hükümete ve hem de murahhas heyetine karşı itimatsızlık duymakta idi. Bunu kürsüye gelen hemen herkes bir cesâret ve belâgatla ifâde ediyordu. Bütün bu durumu yatıştırmak için Mustafa Kemal ve Hüseyin Rauf beylerin çok ter dökmüş olduğunu tahmin etmek güç değildir. Mebuslar birçok meseleler meyanın-

da bilhassa Musul meselesi üzerinde duruyorlar İngilizlerle sulh yapılamadığı takdirde Cemiyeti Akvama gidilmesinden hiçbir netice elde edilemiyeceği kanaatini izhar ediyorlardı. Meclis misakı millî tahakkuk etmediği takdirde bunu tahakkuk ettirmek için harbe devam olunmak mecburiyeti hasıl olsa dahi ısrar edilmek lâzım geldiği kanaatinde idiler. Hüseyin Rauf Bey «Şimdi yapılacak 3 hal vardır. Hangisini yapalım diyoruz Birincisi müttefiklerin verdiği kabulü imkânsız olan muahede metnidir. Atalım. İkincisi diyoruz ki: Böyle bir proje yaptık bu projeyi teklif ile harbe girmezden evvel bir daha cihan huzurunda dahil ve haricin vicdanını tatmin etmektir. Bu da kabul edilmezse üçüncüsü harp olacaktır.» diyordu.

Fakat Rauf Bey daha kürsüden inmeden **Siirt Mebusu Necmettin Bey** kendisine şu suali sordu:

«Rauf Beyefendi, geçen celsede Musul hakkındaki beyânatınızda Musulun fevkalâde ehemmiyetli olduğunu ve burasının terki vilâyatı şarkiyenin hepsini terketmek kanaatinde olduğunuzu ifâde ettiniz. Kanaatinizi değiştirdiniz mi? Yoksa tebdili kanaat için bir mecburiyet mi gördünüz? Rauf Bey cevap verdi:

«Hayır, kanaatimi tebdil etmedim. Aynı kanaatteyim. Musul meselesi Vilâyatı Şarkiye meselesidir. Vilâyatı Şarkiye meselesi Türkiye meselesidir. Vilâyatı Şarkiye tehlikeye düşerse, Türkiye tehlikeye düşer.»

Mebuslar İnönü'nün konferans inkıtaa uğramadan hazırlayıp müttefiklere takdim ettiği projeye çok kızıyor ve şayet bu proje kabul edilseydi durumumuz ne olacaktı diye İnönün'nün selâhiyetlerini tecavüz ederek Türkiye Büyük Millet Meclisine danışmadan misakı millîden fedakârlık yapmaya kalkıştığını söylüyorlardı. Teklif edilen bu projenin misakı millîye uygun olup olmadığı

yolundaki ardı arkası kesilmeyen suallerle hükümeti sıkıştırıyorlar ve Rauf Bey cevap yetiştirmek için çok müşkülât çekiyordu. Bu arada Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey ile Rauf Bey arasında sert bir münakaşa cereyan etmiş ve Hüseyin **Avni bey İnönü'nün meclisi tenvir etmek için değil iskandil etmek için** geldiğini söylemiştir. Bundan sonra usul hakkında söz isteyen **Mustafa Kemal** kürsiye gelerek murahhas heyeti ile hükümeti müştereken hazırladıkları projenin uzun uzun müdafaasını yapmıştır.

27 Şubatın ikinci celsesi yine **Ali Fuat Cebesoy'un** riyâseti altında açıldı. En evvel Cebelibereket mebusu **İhsan Bey** ondan sonra **Mustafa Kemal** söz alarak Musul mevzuunda harbi tekabbül edip edemiyeceğimiz hususunda konuştu. Bunların müteakip **Lazistan mebusu Abidin Bey** ve ondan sonra da **Mersin mebusu Selâhattin Bey** söz aldılar. Lozan müzakere zabıtlarının tetkiki gerektiği izharî bir müzakere açılması lâzım geldiğini söylediler. **Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey** de söz alarak İnönü'ye sert tenkitler tevcih etmiştir. **Saruhan mebusu Reşat Bey** ve arkadaşlarının verdikleri kifayeti müzakere takriri kabul edilerek müzakere son buldu.

1 Martta mutad olan açılış merâsimi sebebiyle sulh müzakerelerine birgün ara verildikten sonra 2 martta tekrar başlandı. İlk söz konferansta **Rıza Nur** beye verildi: Rıza Nur bey tabiiyet, ekalliyetler, rehineler memleketimizin her tarafından Yunanlıların sivillerden toplayıp götürdüğü âkibeti bizce henüz meçhul olan kimseler ve Yunanlılar elinde bulunan harp esirleri, adlî kapitülasyonlar ve umumî af meselelerinin müzâkereleriyle Lozanda yakınen meşgul bulunduğunu ve bu meselelerde zuhur eden güçlükleri izah eden üç saatlik bir konuşma yaptı. Her iki taraftanda müteaddit kimselerin

zaman zaman kırıcı bir hüviyete bürünen sert konuşmamalarıyle müzâkereler günlerce devam etti. İnönü'nün Lozanda kendi insiyatifi ile mukabil bir proje hazırlayıp teklif etmesindeki mesuliyetsizlik ve meclise karşı istihfafkâr tavır üzerinde duruldu. Hükümetin mukabil sulh projesini niçin meclise getirmediği soruldu. Bu arada **İzmit mebusu Sırrı Bey** İnönü'den çeşitli mevzularda sualler sordu. Trabzon mebusu **Ali Şükrü Bey** ve ikinci gurupun reisi Erzurum mebusu **Hüseyin Avni Bey** Musul'un misakı millî içinde bulunması dolayısiyle asla fedâ edilmemesini ve hükümetin getirdiği yeni projenin burasını feda etmeğe müncer olacağını ifade eden sert tenkitleri oldu. Rauf Bey yeni projenin Musulu terk mânâsını tazammun etmediğini söyledi, ise de büyük bir çoğunluğu tatmin etmesi mümkün olmadı. **Trabzon me**busu Ali Şükrü Bey: Mehmetçiğin süngüsü ile kazanılan muazzam zaferin Lozanda heba edildiğini söylemiş Lord Gürzon'un oyunlarına ve desiselerine kurban gittiğimizi ifade ederek:

«Bu murahhas heyetinin sulh meseleleri üzerinde sözleri olamaz efendiler. Artık bunların vazifeleri bitmiştir.» demiştir. Bilâhare de Lozana yeni bir heyet gönderilmek lâzım geldiğini ve bu heyetin ne yolda faaliyet göstermesi icabettiğini izah ederek Yunanistanın elinde bulunan adalara ve Musul meselesi üzerinde ehemmiyetli bir surette durarak uzun bir konuşma yapmıştır. Bilâhare de birçok hatiplerden sonra **Mustafa Kemal'le Ali Şükrü Bey arasında çok sert bir münakaşa cereyan etmiştir. Saruhan mebusu Reşat Bey** ve arkadaşlarının kifayeti müzakere takriri 170 mebus tarafından imza edilerek risayete verildi. **Reis Ali Fuat Cebesoy takriri reye koymak istediği sırada ikinci guruptan itirazlar yükseldi.** Zira ikinci gurup İnönü riyasetindeki heyetin çok zayıf kal-

dığını ve sulh müzakerelerine aynı heyetle devam edildiği takdirde misakı millîden büyük ölçüde fedakârlıklar vukubulacağı hususunda müttefiktiler. Ne hazindir ki; kitabımızın her bir cildinde açıkça görüleceği üzere ikinci gurupun bütün endişeleri gerçekleşmiş ve ve Türk murahhas heyeti yoluna yoluna kuşa çevrilmiş bir vaziyette sulh muâhedesini aktedmiştir.

Zira misakı millîde mevcut olup Büyük Millet Meclisinin üzerinde çok büyük bir hassasiyetle durduğu **Musul** halledilemediği gibi İskenderun dahil Hatay bile hudutlarımız içine alınamamış, oniki adadan başka Kıbrıs, resmen İngilizlere verilerek muallakta olan ilhakı tescil ve teslim edilmiş, Şarkikaraağaç da tabiatiyle Yunanlılara bırakılmış %68 i Türk olan Batı Trakya üzerinde de hiçbir muvaffakiyet elde edilememiştir. Fakat tarihimizde acı bir gelenek olarak **«söyletmen urun»** zihniyeti rolünü oynamış ve ikinci gurupun meseleyi daha teferruatlı bir şekilde müzâkereden sarfınazar etmeyerek ihmale getirmemeyi nâtık takrirleri gürültüler patırtılar arasında ertelenerek kifayeti müzakere reye konulmuştur. Saruhan mebusu Reşat Bey ve arkadaşlarının takriri reye konulduğu zaman Trabzon mebusu **Ali Şükrü** Bey Karahisar mebusu **Sahip Hulusi** Çankırı mebusu **Neşet**, Karahisar mebusu **Mehmet Şükrü**, Erzurum mebusu **Hüseyin Avni** ve Sinop mebusu **Hakkı Sami** Beyler yüksek sesle rey vermekten içtinap ettiklerini söylediler. İzmit mebusu **Sırrı Bey** meclis riyasetini protesto maksadiyle rey vermiyeceğini söyledi ve bunu zapta geçirilmesini istedi. Reis takririn kabulü halinde hükümetin buna itimat telâkki edeceğini söyledi. Saruhan mebusu Reşat beyin takriri 170 reyle kabul edildi. Tasnif sonunda ikinci gurupa mensup 60 mebusun reye katılmadıkları anlaşılmıştır.

II.

İKİNCİ

BÜYÜK MİLLET MECLİSİNDE

Lozan muâhedenamesinin imzalanmasından sonra heyetin Türkiyeye gelmesi yeniden bu mevzua meclisçe avdet edilmesini icabettirmiş ve müzâkereler açılmıştır. Birinci Büyük Millet Meclisinde çok şahsiyetli insanlardan müteşekkil ve vatanperver bir kadro olarak bir muhalefet gurupu teşekkül etmişti. Buna ikinci gurup deniliyordu. Bu gurup gitgide kuvvetlenerek meclise hâkim olacak bir duruma gelmişti. Bundan evvelki bahiste izah edildigi üzere ikinci gurup Lozan müzakereleri kesilip heyetimiz Ankaraya dönünce başlayan müzakerelerde gerek murahhas heyeti ve gerekse hükümetle murahhas heyitinin birlikte hazırlanmış oldukları yeni sulh projesi üzerinde fikirlerini açıkça ve mertçe ortaya koymuşlardı. Bunlar misakı milliden yapılacak en küçük defakârlığın millet huzurunda kendileri için ve bütün meclisi mebusan için bir mahçubiyet teşkil edeceğini ve İnönü'nün riyasetindeki heyetin muvaffakiyetine inanmadıklarını açıkça ortaya koymuşlardı. Bu yüzden birinci meclisi mebusanın ikinci guruptaki celâdetli mebuslarla devamı halinde Lozanda aktedilen muâhedenin mecliste reddi muhakkaktı. İşte bu sebeple ikinci gurup mebuslarının meclise girememelerini temin etmek için seçim yoluna başvurulmuş ve Cumhuriyet Halk Partisi yegâne siyasî varlık olarak ve iki dereceli seçimle kendi arzu ettiği elemanlardan müteşekkil bir meclis kurmaya muvaffak olmuştur. Bu suretle ikinci gurupun birçok kıymetli mebusu meclis harici kalmıştır. Buda Lozan muâ-

hedenamesinin tasdikini kolaylaştırmıştır. Buna rağmen ikinci meclisi mebusanda da Lozan muâhedenamesi bir hayli tenkitlere uğramıştır. Zira misakı millî muvacehesinde ve Türkiyenin herkesçe mâlum olan millî menfaatleri önünde bu muâhedenin eksikler ve kusurlarla dolu olduğunu saklamaya imkân yoktu. Bilâhare hükümette vazife alarak bu muâhedenamenin tatbikatnda rol almış birçok insanlar bile bu muahedeyi ağır bir dille tenkid etmişlerdir. Bunlardan **Şükrü Kaya, Mustafa Necâti, Vasıf Çınar** ve **Faik Öztrak'ı** zikredebiliriz. Şurasını da belirtmek lâzımdır ki Lozan'ı tenkit edecek olanlar meclis umumi heyetinden önce yapılan Halk Partisi gurup toplantısında tespit edilmişlerdir. Tabiatiyle bu toplantı istişarî mâhiyette olmuştur.

Türkiye Büyük Millet Meclisi 21 Ağustos 1923 salı günü müzakereye başladı. Evvelâ muahedenin dört kısım üzerinde metni, Vekiller Heyetinin gerekçesi Hariciye Encümeninin matbazatası okundu. Vekiller Heyeti, muahedeye bağlı tasdik kanun lâyihasının müstaceliyetle müzakeresini teklif ediyordu. Meclise başkanlık eden Ali Fuad Paşa (Cebesoy) teklifi reye koydu. Kabulünden sonra Hariciye Encümeni reisi ve eski Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey söz aldı, muahedenin müdafaasını yaptı. Osmanlı İmparatorluğunun haşmetli devrinde bile müsavî şartlar altında muahedeye rastlanmadığını, Lozan'ın bundan istisna teşkil ettiğini söyledi ve dedi ki:

«Sulh muahedesinin heyet-i umumiyesi, Hariciye Encümeninizce millî emelleri tatmin eder mahiyette görülmektedir. Bu sebeple, heyeti celilinizden buna ait dört kanun lâyihasının kabul ve tasvibini istirham ediyoruz.»

Bu sırada muahede Ankarada günün konusu idi. Aleyhde konuşacakların kimeler olduğu merak ediliyordu. Fakat herşey ancak imâ yoluyla yazılabiliyordu: O

devrin havası öyleydi. Lozan'ın aleyhinde konuşulmasının vatan için gayet tehlikeli olduğu inancı yerleştirilmeye başlanmıştı: Bu kâfi değilmiş gibi bir de **Takrir-i Sükûn kanunu** ile Lozan hakkında bir dokunulmazlık temine çalışıldı. Bu hava maalesef hâlâ devam ettirilmektedir. Bu siyasi atmosfere rağmen «birçok aleyhte konuşanlar» oldu.

Aradan geçen zaman Lozan muahedenâmesini her türlü tesire rağmen tenkit etmiş olanların müthiş bir surette haklı olduklarını ortaya çıkarmıştır. Hattâ denilebilir ki, bu muahedenin eksik ve kusurlarının neticeleri onların tahmin ve tasavvur ettiklerinden daha da acı bir surette tezâhür etmiştir. İşte Kıbrıs! İşte Musul!. Ve işte Balkan Türklerinin Lozandan sonra ve bilhassa ikinci Cihan Harbi hengâmesinde başlarına gelen felâketler.

NİYAZİ BEYİN KONUŞMASI

Hariciye Encümeni Reisi Yusuf Kemal beyin «muâhedenin tasdiki» ni istiyen konuşmasından sonra, Meclis Reisi Ali Fuad Paşa ilk sözü Mersin mebusu Niyazi Beye verdi. (1)

Reis — Söz Niyazi Beyindir, buyurun.

Niyazi Bey — Efendiler, Tarihî bir gün yaşıyoruz. Ben isterdim ki; bugün tarihimizin dönüm yerinde olduğumuzu daha fazla bir suretle hissedelim. Önümüzde bir muâhedename vardır. Zannediliyor mu ki, bu muâhedename âmal-i milliyemizi tamamen tâyin ediyor? Zannediliyor mu ki, bu muâhedename millî hudutlarımız dahilinde bu devlete bir istiklâl-i tam veriyor?

Necip Bey (Mardin) — Hayır, vermemiştir.

---

(1) Niyazi Bey çok uzun bir konuşma yapmıştır. Zabıt Ceridesi Cilt I, S. 205-217.

Necip Bey (Mardin) — Cenup hududları keza

Niyazi Bey (devamla) — Efendiler! Lozan muahedenamesi şanlı büyük bir imparatorluğun hesabının tasfiyesini tazammun ediyor. Bu muahedenamenin ahkamı siyassiyesinde bizim Mısır ve Sudan'dan, Kıbrıs'tan, Adalardan, Trablus-Garbtan ve bütün kıtaat üzerindeki hukukumuzdan, ünvanlarımızdan feragat ettiğimizi ifade ediyor. Siz ki efendiler! Bunlar için çok defa çırpındınız. Siz ki Mısır için, **Kıbrıs** için kaç defalar didindiniz. Mısır dediniz, Kıbrıs dediniz, dedeleriniz, atalarınız bunlar için ne kadar uğraştı? Efendiler! Yalnız bu kadar da değil, muahedename dünkü bir imparatorluğun tasfiyesini de ihtiva ediyor. Filistin'den -Musul hariç olmak üzere Iraktan, Suriye'den ve bütün Arabistan kıt'asından el çekmemizi tazammun ediyor.

Bizden ayrılan bölgelerdeki halkın, kendi kaderini kendilerinin serbestçe tâyin etmelerini millî misakın bir şartı olarak müdafaa ettiğimizi hatırlatan Niyazi Bey, devamla:

Biz cemiyeti akvam nizamnamesini, onun mandaya mütedâir hakanını kabul ediyor muyuz? (Hayır sesleri) Ve bizim bu işi idare eden heyeti murahhasa reisi İsmet Paşa hazretleri -ki Fransa hükümeti tarafından ahıren neşrolunan **(Sarı kitap)** taki zabıtnamelerde münderictir. Birinci Lozan konferansının 23 kanunusanî 1923 tarihli celsesinde buyurmamışlar mı idi ki «Eski Osmanlı İmparatorluğunun herhangi bir kısmı üzerinde hiçbir devletin mandasını tanımıyoruz?» Halbuki efendiler! Muahedenamenin 16 ıncı maddesi beni düşündürüyor: **Türkiye, işbu muahedede masruh hudutlar haricinde kâin bilcümle arazi üzerinde -ki bu arazi ve cezirelerin mukadderatı alâkadarlar tarafından tâyin edilmiş veya edilecektir- her ne mahiyette olursa olsun haiz olduğu**

bilcümle hukuk ve müsteniattan feragat ettiğini beyan eyler. Ben, şimdiye kadar ilân ettiğimiz prensibe sadık kalarak, hak ve adalet düsturunda ısrar ederek diyorum ki: Bu yanlıştır ve katiyen kabul edemem. Bizden ayrılan memleketler kendi iradeleriyle tâyin edecektir. Sonra efendiler! Bu muahedename bizden İmparatorluğumuzun yalnız gayri Türk aksamının ayrıldığını göstermiyor. Bu muahedename bilhassa kemali teessürle söylerim ki ayni zamanda oldukça mühim miktarda öz Türk memleketlerinin de mukadderatını tehlikeye ilka ediyor.

Necip Bey (Mardin) — Beşyüz bin Türk nüfusudur.

Niyazi Bey — Bu Arab hudud u Irakiyesinin şimalinde ve muahedenamenin üçüncü maddesinde mevzu bahis olan hududun cenubunda yani bu iki hudut arasında kâin bir kaç vilâyetimiz cesametinde bulunan koca bir kıt'a-i araziyenin sâkinleri bizim din kardeşlerimizdir. Kan, din ve dil kardeşlerimizdir. (Doğru sesleri).

Efendiler! Ellerinizi kalblerinizin üzerine koyunuz ve iyi düşününüz.

Necip Bey (Mardin) — Gitmiyecektir. Alsas Loren'i nasıl reddetti ise biz de öyle red edeceğiz, öyle alacağız.

Niyazi Bey — Arkadaşlar! Şu noktayı bilhassa nazarı dikkatinize vaz etmek isterim. Bugün sizler, memleketimizin mühim bir kısım halkı sulh şenliği yapıyor. Fakat unutmayınız ki milletdaşlarımızdan bugün çok ağlayanlar da var. Bu mecliste de aza bulunan eski Meclis azayı muhteremesini işhad ederim. Kaç defalar Antakya ve İskenderun havalisindeki mağdur ve mazlum kardeşler bu meclisin büyüklüğüne müracaat ettiler. Ne kadar kardeşlerimiz bu meclisin eşiklerinde ağladılar! biliyoruz.

(**Ali Fuad Paşa'ya hitaben**) Müterakenin esnayı ak-

dinde bugün Meclisimizin ikinci riyasetini ihraz eden Ali Fuad Paşa hazretleri bizzat Kilis havalisinde bulunuyorlardı. Kendilerinden sorarım: Tarafeyn orduları nerede bulunuyordu? Türk kuvvetleri Haleb'in az şimalinde Müselmiye civarında değil mi idi?

Biz, efendiler! Kimsenin ocağını yıkmadık, kimsenin toprağında gözümüz yoktur. Biz öz yurdumuzu, öz toprağımızı istiyoruz! (Şiddetli alkışlar)

Kılıç Ali Bey (Gaziantep) — Hakkımızı istiyoruz.

Tunalı Hilmi — Bravo Niyazi.

Niyazi Bey — (devamla) — Efendiler, Millet esasına hürmet istiyoruz. Bu esas ki bilhassa son zamanlarda hudutların täyin ve tesbitinde umuman prensip olarak kabul edilmiştir. Bu esas ki bizzat Fransızların millî dâvalarında istinatgalları olmuştur. Arkadaşlar! Bu muahedename ile uğradığımız mülki, millî, iktisadî zayiatın ehemmiyetini gösterdim. Cenupta kalan Türklerin tarihi ırki, harsi, iktisadî vaziyetleri hakkında izahatta bulundum. Bu kardeşlerinizin idarelerini bidayetten beri kavlen ve fiilen izhar ettiklerini hikâye ettim. Bu büyük ve kıymetli kitle-i milliyetimiz halâsı ötedenberi dâvamızın esası olduğunu Londra ve Ankara müzakerat neticesinde asıl mukadderatının bilâhare muahedename ile tâyinine intizaren verilmiş bulunan asgari teminatı izah ettim. Maateesüf bu asgari teminatın bile tatbik olunmadığını gösterdim. Artık siz de benim gibi bu kardeşlerimizin selâmeti için, mülkümüzün büyük bir kısmının salah-ı iktisadiyesi için her türlü ihtilâfın izalesi için cenup hududunun milliyet esasına göre tashihi ve bu menatıkın millî hududumuz dahiline ithalini zarurî gördünüz.

Efendiler! Sabrınızı suistimal etmekten korkarım. Söylenecek söz çoktur. Yalnız bu meseleye müteal-

lik değildir. Trakyaya, Adalara, hazine-i hassanın hukukuna tamirat ve saireye ait bir çok söylenecek sözler vardır. Şimdi bunları teşrih fazla olur. İcap ederse izahat veririm......

Efendiler! Fazla söz söylemiye tahammülüm kalmadı. Yalnız bir şey diyeceğim: Bu muahedename bu şekliyle bence gayrı kabili kabuldur. Hepinizin hissiyatına ve teessürlerine vakıfım. Hepiniz de benim hissiyatıma iştirak edersiniz. Hisleriniz ve dertleriniz benimle müşterektir. Ben, teessürümün izâlesini bu muahedenamenin tamamiyle reddinde buluyorum. Siz teessürünüzü ne şekilde iblağ ederseniz ediniz, cihan duysun.

YAHYA KEMAL BEY'IN KONUŞMASI

Yahya Kemal Bey (Beyatlı) — Lozanda Rumeli hududumuzdaki daha küçük bir nehri bir seddi Çin gibi hudud-u tabii addediyorlardı. Ve orada (600.000) Türk ikâmet ediyordu. O (600.000) Türk'ü Yunanistana elleri, kolları bağlı teslim ettiler. Acaba cenupta Fırat, Meriç kadar bir hudud-u tabii teşkil edemez mi idi? Evet efendiler! Fıratın beri tarafında kalan saha, o saha ki: Diyarbakır, Siverek, Urfa, Mardin, Siirt ahalisi ağnamının mer'alarıdır. Oralar bize kalırdı ve o sahada gayet büyük bir mikyasta bir aşair-i temevvücani bulunurdu ve hudutta emn-ü asayiş daima baki kalırdı. Fakat Suriye'nin Rum ve Ermeni katolikleri -ki daima burunlarını şark meselesine sokarlar- onlar efkârı umumiyeyi ihlâl ettiler, dediler ki o sahada oturan ırk doğrudan doğruya Suriye ırkına mensuptur.

Necip Bey (Mardin) — Hayır yalan söylemişlerdir.

Yahya Kemal Bey — Hayır efendiler doğrudan doğruya Türk ve Kürt milletine mensup bir ırktır, ve doğrudan doğruya Ana-Vatana iltihak etmek istiyen bir ırktır.

Lozanda, maddesi ve mânası yolunarak tasfiye edilen imparatorluğumuz hicranını ölümsüz mısralarıyle terennüm eden büyük şair
YAHYA KEMAL BEY

Yahya Kemal bundan sonra Fransızların kırk sekiz sene Alsas-Loren için nasıl ağladıklarını hatırlattı, Lozan'ın bizlerden ayırdığı vatan parçaları için kalbimizin daima kanıyacağını söyledi, «Kürsüden inmeden evvel bir kelime daha söylemek istiyorum. Bu anda Antakya ve İskenderun mühim bir saat yaşıyor. Bu iki şehir, zannetmesinler ki onlar için bu saat hiçbir zaman veda saatleri değildir. Biz, o milletiz ki Yunan topları Haymana'dan Polatlı'ya doğru patlarken biz, bütün o ateş hattının arkasında ve İzmir'de, Bursada Edirne'de Türk bayraklarını görüyorduk. Ve o anda bizim mefkuremizi cinnet telâkki edenler vardı. Fakat bizim bu

cinnetimiz onları şaşırttı o akılları durdurdu. Biz bugün, bu anda Antakya'da İskenderun'da ve bütün o toprakların arkasında kalan Türk, Türkmen, bayraklarını görüyoruz ve bizim mefkûremizi hiçbir şey durduramıyacaktır. (Şiddetli ve sürekli alkışlar).

HAMDULLAH SUPHİ BEYİN KONUŞMASI

Hamdullah Suphi Bey — Fakat bu muahedenin içinde bazı maddeler var ki kalbimiz tasdikletmemiştir. Milletler istırap zamanlarında bilhassa zavallı, mağdur Türk milleti için vâki olduğu gibi arzularının hilâfında bir muahedeyi imzalarlar. Fakat elimizin imzaladığı kalbimizin imzalamadığı zamanda o tasdik hakiki değildir. Biz ana topraklarımızın haricinde kalan Türklere bahusus enyakın zamanlara kadar bizimle beraber ayni bayrağın gölgesinde yaşayan Türklere icabeden emniyet bahsedilmedikçe, onlar topraklarında hür ve mesut yaşamadıkça bu muahedeyi yine imza edebiliriz. Fakat ellerimiz bunu kerhen imzalar. Fakat kalbimiz asla buna razı değildir. Hududumuzun cenup kısmında kalan kardeşlerimize söylüyorum, o yerleri, yurtlarınızı terk etmeyen Anadolu mesafelerinin üzerinden o bedbaht kardeşlerimize, o Türk bayrağı altında yaşamak isteyen o zavallı kardeşlerimize söylüyorum: Sizinle beraberiz, sizinle beraber kalacağız. Talih bir zaman makûs görünse bile neticede bir gün gelecek eğer Fransızlar sözlerini tutmamakla devam ederlerse biz icabeden bütün şerâiti elde edeceğiz ve vaktile olduğu gibi yarın da millî bayrağımızın gölgesinde beraber yaşamak yolunu bulacağız. (Şiddetli alkışlar). Daha sonra Şükrü Kaya söz aldı:

Şükrü Kaya — Efendiler! Bugün önümüze terke-

dilen bu vesika-i siyasiye ensal-i âtiyeye hattâ korkarım ki bizim nesle bile esaslı ihtilâflar tevlit edecek tehlikeli ahkâmı muhtevî bulunuyor. Bir defa muahedenin Avrupa'da bizimle Yunanistan ve Bulgaristan arasında tesbit ettiği hududa bakınız ve bir de haritayı gözönüne getiriniz. Göreceksiniz ki bu muahede bize Balkan Harbi neticesinde, o elemli günlerde elde ettiğimiz 1913 hududunun temin edemiyor. Edirne'nin hayat ve ziya menbalarını kapıyor ve Edirne'yi matteesüf ölüme mahkûm ediyor.

Efendriler! Bir şehir tarihi millide tuttuğü yerle, hatıratiyle, âbidâtiyle yaşamaz. Bir şehrin yaşaması için kendisine bir muhiti iktisadî lâzım. İşte Edirne bu muhiti iktisadîden tamamiyle mahrum edilmiştir Edirnenin yaşayabilmesi için garpta kendisine geniş bir saha lâzımdır. Kendisini denize isal edecek, doğrudan doğruya millî hudutlarımızdan geçecek bir şimendifer ve bahri sefidin kendisine en yakın bir limanı lâzımdır. Bunların hiç birisi kendisine verilmemiştir. Edirnenin yarın bir âkıbeti elimiyeye düşmek ihtimali büyük bir kehanete tavakkuf etmez. Hudut yavaş yavaş tesirini yapmaktadır. Asırlardan beri yerleşen Türkler yavaş yavaş memleketlerini terk etmektedirler. Efendiler! muahedenin aynı maddesi tarihi ekseriyet-i nüfusu, dini, ırkı, âbidâtı hülâsa bir kıt-a-i araziyi bir millete bağlıyan ravabıtın kâffesi ile bize merbut olan Garbi Trakyayı hudutlarımızın haricinde bırakmıştır.

Esat Efendi — Balkan Harbinden sonra elli sekiz gün hükümet süren Trakyanın sözü, özü Türktür.

Şükrü Kaya — Balkan Harbinde bu arazi o zaman da güya bir hakkı tasarruf varmış gibi Bulgaristana verilmişti. Şimdi de Yunanistana veriliyor. Bu da gösterir ki Garbi Trakya, Ne Yunanistanın ve ne de Bulgarista-

nındır. Garbi Trakya Türktür ve Türkün olması lâzımdır. (Alkışlar).

Esat Efendi — Anadolunun Kurtuluş Taarruzundan evvel Garbi Trakyanın kıyam ve mücahedesi üzerine Yunanın üç fırkasının Rumeliye ve Garbi Trakyaya geçtiklerini kumandanlar tasdik eder. Acıyalım bu fedakâr halka, acıyalım.

Şükrü Kaya (devamla) — Birinci Lozan konferansında insaftan tecerrüt eden diplomatlar bu garip vatanı da bizden ayırmadan çekinmemişlerdir. Hem hudut oldukları için hassaten iyi çiğnemeğe mecbur bulunan Bulgarlar, Yunanlılar ve Türklerin arasına bir vesile-i nifak olmak üzere bu hali kabul eylemişlerdir. Bunun en iyi çâre-i halli Garbi Trakyanın sahibi aslîsi olan Türklere vermekti ve ancak ihtilâf bu suretle ref olunabilirdi. Bundan Balkan muvazenesine halel gelmez, bilâkis asıl muvazene o zaman teessüs ederdi. Yunanistanla aramızda bu mesele-i ihtilâf daha ziyade azalmış olurdu. Ve Bulgarlara müsaadekârlıkta bulunabilirdik. Bugün Garbi Trakya doğrudan doğruya vesilei ihtilâf olarak Yunanistanda kalmış ve oradaki müslümanlar ezilmekte bulunmuştur.

Garbi Trakyada müslümanlar mübadeleden istisna edilmiştir. Fakat Yunanistanın başka yerlerde muvaffakiyetle tatbik edildiği imha siyaseti yarın maalesef orada da her Türk'ü barındıramıyacaktır. Gazetelerde sütunlarla dolu fâcialar, bugün elimizde gezen istimdatnameler, hususî mektuplarla alabildiğimiz feci haberler, Türk'ün yüksek göğsünden yükselen ve yalnız semalarda mâkes bulan hıçkırıklariyle gizli matem ve gizli emellerinin binde biri derecesinde bile değildir.

Efendiler! Lozan muahedesinin hudutlar safhasında Türklere gösterdiği insafsızlık bundan ibaret değil-

dir. Boğazlara hâkim olan yerlerde bazı adalar vardır. Meselâ, bunlardan bir kısmı İmroz ve Bozcaadadır. Bunlar bize bazı kuyut ve şurutla iâde olunuyor. Fakat ayni derecede Boğazlara hakim Semedirek, Limni vardır. Bunlar unutuluyor. Herkesin malâmudur ki, boğazlara karşı olan tasallütlar, taarruzlar Limni Monrdos limanında ihzar olunur. Niçin bu memleketler, bu adalar Türkiyeye iade olunmuyor? Benim fikrimce bu itibarla ve birçok itibarla **Lozan Konferansının doğurduğu bu muahedenâme nakıstır, nâtamamdır ve pek çok tehlikeli mevaddı hâvîdir.** Boğazlardan sonra Midilli, Sakız ve Sisam adaları vardır. Rica ederim benimle beraber tekrar haritayı gözönüne getiriniz. Bu adalar Anadoludan kopmuş güzel birer parçadır. Ben bu adaların güzelliğinden, servetinden, oradaki Türk hayatının yaşattığı âbidattan bahsetmiyeceğim. Rica ederim, bir kere daha haritaya bakınız! Bu adalar yabancı ellerde bulundukça bizim sahillerde yaşamak imkânı var mıdır? (Yok sesleri) Sahillerimizin temini âsâyişi için edeceğimiz mütevalî fedâkarlıklar bu adaların zap-ü raptından daha ziyade güç olacaktır.

Biz sulha pürüzsüz, endişesiz bir surette girmek istiyorduk. Efendiler! Yine bize sulh ve sükun vermiyeceklerdir......

FAİK ÖZTRAK'IN KONUŞMASI

Şükrü Kaya Beyden sonra kürsüye **Tekirdağ Mebusu Faik** Bey geldi.

Faik Bey — Efendiler! Milletimizin bu kadar yüksek kahramanlıklarla dört senedir devam ettirdiği mücâdelenin neticesinde elde edilen bu muahede gönlüm isterdi ki, ancak tebrik, takdir ve teşekküre lâyık olsun. Fakat çok, pek çok teessüf ederim ki bu anda ben bu

vazifeyi ifaya muktedir değilim. Bu imkânı bulamıyorum. Çünkü efendiler, elinizdeki muahedenin maddeleri arasında esas hukukumuzu, yaşama ve var olma hakkımızı, meşru haklarımızı, bir kısım ırkdaşlarımızın hayat ve huzurunu tehdit ve ihlâl eden birçok maddeler vardır. Çok arzu ederdim ki, her türlü vasıtadan mahrum olarak, herşeyi yoktan ver ederek azim ve himmetle işe başlıyan büyüklü, küçüklü, kadınlı erkekli her varlığını cömertçe sarfeden bumilletin istiklâl ve haysiyet mücadelesi bize sadece Mondros mütârakesi ile vaadedilen şeyleri, hattâ kısmen getirmiş olmakla iktifa etmiş olmasın.. Çok isterdim ki Mondros mütârekesi ve o meşhur beyannamelerle meşhur nutuklarla vaadedilen milliyet istiklâl bekâ ve muhtariyet gibi hukuk-u esâsiye ve mukaddeseyi tanımaktan ibâret olan vaatlerden başka ayrıca bu kıymetli mücâhedenin hissesini de beraber getirsin. Fakat çok şayân-ı teessüftür ki, bizim elimizde olan bu muahedename bunlardan mahrumdur. Bendeniz muahede gördüğüm gayr-ı müsâit, muzir, haklarımızı yok eden maddelerin hepsinden bahsedecek değilim. Bunlarla daha çok alâkadar ve bu mevzular üzerinde daha selâhiyetli olan arkadaşlarımız kâfi miktarda izahat verdiler. Şüphesiz ki, sizi kâfi derecede eleme ve teessüre sürüklediler. Ben o arkadaşlarımızın kalblerinizde yarattığı acıyı kanatmıyarak, daha çok mazlum Trakya meselesi üzerinde duracağım.

Efendiler! Muahedenamenin bize «garp topraklarında biricik vilâyetimiz olan Edirne'nin, bu toprakların en güzel ve tarihî beldesinin, O'nun sinesinde Türk manevî varlığının en mükemmel bir eseri halinde yaşıyan, bütün İslâm âleminin kalbinde yeri olan Sultan Selim'in emniyetini temin etmiyor, bekasını garanti edemiyor. Garb hududumuz Edirne'nin pek yakının-

dan geçer ve onu her türlü müdafaa tedbirleri almaktan mahrum bırakır. Her türlü müdafaa tedbirleri almaktan mahrum bırakır. Her hangi bir taarruz zamanında Edirne'nin müdafaa edecek ne bir istihkâmı, ne de müstahkem bir müdafaa hattı mevcuttur. Şükrü Kaya Bey arkadaşımın demin izah ettiği üzere, Edirne iktisadî varlık ve inkişaftan da mahrum bırakılmıştır. Araya yabancı hakimiyetler konulmuştur.

... Muahede de Gelibolu yarımadasının (mezarlık) denilen bir kısmının yabancı devletlere terkedildiğini görüyoruz. Maalesef bu terketme, çok kuvvetli hukukî teminat ile karşı tarafa bırakılmıştır. Buna bahâne olarak itilâf devletleri, bu topraklardaki askerlerinin mezarlarının mahfuziyet ve korunmasını gösteriyorlar. Bendeniz bu sebebi hiç de doğru ve hakikî olarak bulmuyor böyle telâkki etmiyorum. Oradaki mezarların muhafazası, bizim ölülere karşı gösterdiğimiz hürmete emniyetle terkedilebilirdi. Orada gözlerinin önünde emniyet ve hürmetle muhafaza ettiğimiz Fransız mezarlığı bu hakikatin en kuvvetli delilleridir. Bunu da yapmak istemezlerse, Amerikalıların yaptıkları gibi, ölülerini alıp götürebilirlerdi. Onu da yapmadılar ve neticede mezarların mülkiyetini, tasarrufunu elde ettiler...

Efendiler!.. Bugün orada otuz beştane Ingiliz ve iki tane de Fransız mezarlığı vardır. Yarın bilmem kaç tane olacaktır. Burada duvar denir yapılır, yol denir yapılır, hülâsa türlü şeyler meydana çıkar. Onun için ben bu kaydın altında çok zehirli bir tehlike görüyorum. Bugün dünyadan elini ayağını çekmiş, fânilerin ihtirasatından uzak ölüleri yarının tecavüzleri için vasıta saymak, bizzat kendilerinin ölülere olan hürmetsizliğini gösterir. Fakat efendiler... Bizim de onlara bırakılan

bu topraklarda muazzez şehitlerimizin hatıralarına ne dersiniz? Onların ölülerinin mevcut olduğu bu yerlerde bizim de yüzbinlerce şehidimizin kanları ve kefenleri mevcuttur. Biz bu mücadele topraklarında karşımızdakilere karşı, vatanımızı istilâya gelmiş olanlara karşı bu imtiyazları vererek bu şehitlerin aziz hatırasını nasıl rencide edebiliriz? (Çok doğru sesleri).

Hazım Tepeyran (Niğde) — Evet... Maksadları başkadır... Bir gün bu memleketi ölülerle bile istilâyı düşüneceklerdir...

Faik Bey (devamla) — Efendiler! Trakya denildiği vakit hatıra bir de garbi Trakya gelir. Vakia Trakya heyeti mecmuasiyle birdir. Şark ve garp namlarıyla Trakya deniliyorsa da esası birdir. İki değildir. Trakya bir ve nakabili taksimdir ve müebbeden de Türk kalacaktır. (İnşallah sesleri).

Mehmet Bey (Biğa) — Herşey aslına rücu eder.

Faik Bey (devamla) — Efendiler! (Bu garbî Trakya) tabiri bir takım vekâyii meş'ume neticesi doğmuş ve maalesef o sebeple istimale zaruret hasıl olmuştur. Bu, hiç bir vakit ayrılığı ifade edecek mahiyeti hakikiyeyi hâiz değildir. Trakya Türk vatanının nâkabili-i terk ve taksim ve cüz'ü aslîsi olarak ötedenberi milletçe kabul edilmiş bir esas olmak itibariledir ki, Misak-ı Millîmizde garbî Trakyanın mukadderatı kendi evlâdının kemal-i serbesti ile verecekleri aranın neticesine tâlik edilmişti. Muahedenamemiz maalesef Misak-ı Millîmizi hiçbir suretle memnun edecek derecede olmadığı gibi, maalesef ona dâir bir kelimeyi de muhtevî değildir.

Efendiler! Garbi Trakya eseriyeti tefevvukisiyle tamamen Türktür. Emlâk ve arazisinin hemen tamamı

Türklerindir... Türkler, orada ticaret itibariyle diğer bütün anasıra fâiktir. Hars itibariyle hepsine gâliptir. Bu vaziyette bulunan bir kıt'a ve bu kıtanın evlâdı nasıl olur da ötedenberi onları imha etmek siyasetini kullanmadan başka birşey takip etmiyen zâlim, imhâkâr ve bir devlete bilâ kaydü şart teslim edilir. Nasıl olurda asırlardan beri orada yaşayan ve bize daima hudut bekçiliği eden ve her dâvet vukuunda hududa ve her vazife borusu çaldığı zaman bilâtereddüt vazifesi başına koşan sizin, bizimle beraber her zaman bu memleket bu vatan ve bu millet için herşeyi fedâ etmekten bir an tereddüt etmek istemeyen bu kardeşler, bu imhakâr düşman eline teslim olunur?

Efendiler! Garbi Trakyanın kendi mukadderatını bilfiil tâyin etmek hakkı bütün şerâiti tabiiye ve hukukiyesile mevcut olduğu gibi, onların en büyük kuvvei müeyyidesi olması lâzım gelen mücâhedesiyle de sâbit ve müeyyettir. Garbi Trakya bugün değil, elli sene, altmış sene, yüz sene evvel de hürriyeti için ve bu vatana merbutiyeti için mücâdele etmiştir. Kırcali'lilerin tarihe intikal eden fedakârlıklarını içimizde bilmiyen yoktur zannederim. Balkan Harbini müteakip feci, meş'um bir talih neticesi olarak Balkanlıların eline ge;-miş olan Garbi Trakya hiçbir taraftan yardım görmediği halde kendi kendine mücadele etmiştir.

Esat Efendi (Menteşe) — 58 gün hükümet sürmüş, dünyaya kendini göstermiş, Edirnenin halâsına âmil olmuştur.

Faik Bey (devamla) — Trakya kendi azmiyle, kendi irâdesiyle kendi silâhiyle mücadele etmiş ve orada icrai hükümet etmişti. Fakat efendiler maateessüf talihsizlik orada da zavallıya yetişmiştir...

Efendiler... O zamanki devlet ricali Trakyalıların

müstakil bir devlet kurma ve istiklâl yolundaki bu kahramanca hareketlerini bir takım siyasî mülahazalarla muzir görmüşler ve onları iğfal ederek demişlerdir ki: «Sizin bu hareketiniz Ana-vatanın temel varlığını tehlikeye düşürüyor. Biraz daha esârete katlanın. Biz size söz veriyoruz ki sizi kurtaracağız.»

İşte efendiler... Garbi Trakya Türk'ü ancak Ana-Vatanın hak ve huzuru için elindeki silâhı terketmiş kurduğu devleti yıkmıştır. Bu vaziyette olan halk, bilmem nasıl olur da, düşmanın eline bilâ kaydu şart teslim edilir?...

Ben zannediyorum ki, bize düşen borç onları kurtarmaktı. Fakat bu yapılamamış olsa bile imhalarına mâni olacak esbap temin edilebilirdi. Maalesef ve tekrar maalesef arzediyorum ki hiçbir şey yapılamamış, hiç bir kayıt istihsal edilememiştir. Ben bu şekilde bu şerait altında gelen muahedeyi bir taraftan bu vatanın menafiine muhalif gördüğümden, diğer taraftan da biraz vefasız bulduğum için maalesef kabul edemiyeceğim......

Efendiler... Bu muahede ile biz, Garbi Trakyanın en mühim aksamındaki hakkımızdan vazgeçmiş bulunuyoruz. Bilmiyorum ki, bu bir siyasî basiret midir? Garbî Trakya'nın hakkı Ana-Vatana kavuşmaktan ibaretti. Ahval ve şartlar bunu bir anda teminine müsaade etmezse, hiç olmazsa muhtarıyetlerinin temini lâzımgelirdi. O da temin edilmezse hiç olmazsa hayatlarını, huzur ve istirahatlerini temin edecek müeyyideler şarttı. **Fakat maalesef Yunanlıların Bozcaada ve İmroz gibi bir avuç toprak için kabul ettirdikleri şartları biz koca Garbi Trakya için kabul ettiremiyerek geldik.** Muahedede daha garip bir maddeye tesadüf ettim. Efendiler! Onun bir maddesinde Yunanlılar Anado-

luya yaptıkları zararı ve ziyanın esasını kabul ediyorlar. Acaba unutuldumu ki, bu vatanda Anadoludan başka bir küçük vatan parçası daha mevcut idi ve Yunanlılar orada da aynı mezâlimi ve aynı fecâyii ve aynı tecavüzâtı ve ayni zararları yaptılar. Evet, denilebilir ki, biz Yunanlılardan bunu affettik, affetmekle beraber bu itirafı zünup arasına Trakyanın da dahil edilmesi lâzım gelmez miydi acaba? Muahedenin münakalâta ait olan kısmının bizce şayanı kabul olmadığını görüyorum.

Efendiler! Arkadaşlarım mütarekenin şayanı kabul olmıyan noktasını kâfi miktarda izah ettiler. Bendeniz de hayli tasdiatta bulundum. Zannederim ki, maksadımı izah da ettim. Artık vicdanlarınıza ve sizin kalplerinize ve sizin takdirlerinize aittir. Ben kendi hesabıma söylüyorum ki, milletin yaptığı fedâkarlıkla mütenasip olmıyan bu muahedeye verilecek benden kırmızıdan başka hiçbirşey yoktur.

MUSTAFA NECATİ'nin KONUŞMASI

Bilâhare kürsüye, Mustafa Necati geldi.

Mustafa Necati — Efendiler! Bu memleketi kurtarmak için yaptığımız fedakârlıkları gözüyle görmüş bir arkadaşınız sıfatiyle arzediyorum ki, bir dâva uğrunda nice genç anneler evlâtlarını Ilgaz tepelerinde, bir tarafa yavrularını, bir tarafa kağnısını gömerek mahvolmuşlardır. O sevgili evlâtlarını, hemşirelerini, kızlarını, oğullarını, hayat arkadaşlarını kaybetmenin elemi içinde düşmanı süngüsünün ucuyla denize döken Mehmetçiğin şükran hisleri içinde, gözlerimin önüne hazin bir tablonun dikildiğini görüyorum: Dindaşlarımdan, mürekkeb kalabalıkların halâ esaret altında inlediklerini görüyorum.

Efendiler! Muahedename natamamdır, kat'i değildir. Efendiler... Biz böyle natamam bir muahede karşısında bilâkaydü şart rey veremeyiz. Çünkü kuponlar meselesi hallolunmamıştır. Muahede natamamdır. **Çünkü bizden ayrılması imkân dahilinde olmıyan Musul kıt'ası, Türktür ve ilelebet Türk kalacaktır.** Bütün dünya bilsin ki, Musuldan kendileri için birşey kazanmış olmıyacaklardır. Musul kıtası daimi surette Türklüğe merbuttur ve bu kıtai asliyeden biz hiçbir vakitte hiçbir kuvvetle ayrılmıyacağız ve bunu kürsiyi muallâdan tekrar arzediyorum ayrılmıyacağız! (Alkışlar) **Efendiler! Bu muahedede iktisadî millîmiz temin olunmamıştır. Muahede bu hususta da sakattır. Duyunu Umumiyenin taksiminde de adilâne bir taksim nazarı dikkate alınmamıştır. Bütün borçların kısmı küllisi Türk miletine yükletilmiştir.**

Efendiler! Müthiş bir haksızlık karşısında mütehayyir ve müteellim oldum: Servet itibariyle, nüfus itibariyle ve arazisinin genişliği itibariyle Osmanlı İmparatorluğunun mühim bir kısmını terkettik. Belki üçte dördüğünü bıraktık. Fakat efendiler, Düyun-u Umumiyenin yüzde altmış bize bırakılmış, yüzde kırkı bizden ayrılan yerlere terkolunmuştur. Bunun adalet neresindedir? Bu taksim adilâne midir?

Efendiler! Daha garip bir vaziyet vardır: Evrakı nakdiye ve istikrazı dahilînin ödenilmesi tekmil Türk milletinin üzerine bırakılmıştır. Bundan yedi, sekiz sene evvel bütün Osmanlı İmparatorluğu harbe sürüklenirken yalnız Türk milleti mi karar vermiştir? Osmanlı İmparatorluğunu teşkil eden ve onların mümessillerinden, mebuslarından mürekkep bir heyeti mebusan bu evrakı nakdiyeyi çıkarmıştır. Binaenaleyh bu borç hepsi bize ait değilken 173 milyon lira paranın bizim tara-

fımızdan ödenilmesi talep edilmiştir ve biz de kabul etmişizdir. Efendiler! Bu muahede nasıl oluyor da kabul ediliyor ve nasıl kabul edebiliriz? Efendiler! **Bu muahede eşhasın ve cemiyetlerin hukukuna da taarruz vardır. Bu muahedede efradın ve cemiyetin hukukunu tanımamıştır. Elli sekizinci maddede 1914 senesinde harp sefinelerine mukabil terk edilen parayı bağışlamış bulunuyoruz.**

Efendiler! Bu para kimin parasıdır? Bu para Türk milletinni parasıdır. Türk kadınının Türk çocuklarının gerdanından kopardığı elmaslarının parasıdır. Türklerin denizlerde gezdireceği donanmasının parasıdır. Bunu ne hakla terkediyoruz? İnsaniyete ders vermek istiyen bir hükümet nasıl bu parayı alırda cebine koyabilir? Milletleri, eşhasa karşı hürmetkâr olan devletler nasıl oluyor da bunu kabul ediyor?

Efendiler! **Bu muahedede kapitülâsyon kokusu vardır Kapitülâsyonu Türk milleti bundan yedi sekiz sene evvel lağvetmiştir. Zaten efendiler! Bilirsiniz ki kapitülâsyon ecdadımızın ecnebilere bahşettiği bir lütuftur. Vahidültaraf bir kukaveledir. Bunu istediğimiz zaman kaldırabiliriz, Binaenaleyh bu muahedede bir kapitülâsyon kokusu kokması, beni ürkütüyor, korkutuyor. Efendiler! Muahedenin 16 ıncı maddesine bakınız! Bu muahedede Harbı Umumide düveli ecnebiye tebaası gibi muamele görenlerin zararlarını kabul etmişiz. Yani muhanımiliği kabul etmişizdir. Biz düveli ecnebiye tebaası gibi Rumların muamele görenlerin zararlarını tazmin etmeğe mecbur kalıyoruz. Bu kapitülâsyon değil de nedir?......**

... Efendiler! **En ziyade nazarı dikkati celbeden bir mesele de mübadele meselesinde heyeti murahhasamızın lütufkârlığıdır.** Mübadelede zahiri bir şerâiti mütesavi-

ye vardır. Efendiler! Hakikî bir tarzda mübâdele meselesini karıştırdığımız zaman nazarlarımıza çok acı sahneler çarpar? Tasavvur buyurunuz. Bizim Yunanistandaki tebaamız inkiyatkârane hareket etmiş ve bütün Yunanistandaki tebaamız kanunlarına itaat ederek tam ve tebaa olarak yaşamıştır. Buradaki insanlar, Türk milletinin hayatına kasdetmiş, Türk milletinin toprakları üzerinde ve Türk milletinin ordusu İzmire doğru giderken hâin vatandaşlar da düşmanla beraber gitmiştir. Binaenaleyh mübâdelede cânilerle en ziyade insaniyetkârane hareket eden insanları müsavî görüyorsunuz. Bunun neresinde müsavat var? Eğer mübadele tam mânasiyle olsaydı? eğer İstanbulda bize sûikast eden Rumlar beraber gitseydi efendiler, bu şekilde ben heyeti murahhasamızın lütufkârlığını görüyorum. Cânilerle oradaki kalan müslümanları müsâvi addetmişler görüyorum. Bu itibarla ben müsavî bulmuyorum.

Zarar ve ziyanımız olarak tesbit edilen dört milyar altun frank düşmana hibe edilmiştir. Aaltmış milyon liralık hayvan sürülerimizi götürdüler. Onu bile istememişizdir. Onlar, başkalarından alacakları için ordular sevkediyorlar. **Fransa tamirat bedelini almak için Almanyaya yürüyor. Nasıl olur da Türk milleti üç milyon halkın hakkını feda edebilir? Razı iseniz, evlerinden uzak ve mahrum kalmış, babaları kesilmiş evlâtların feryatları kulaklarınıza gelmiyorsa, eğer efendiler dul kalmış annelerin kalplerinden kopan ah ve fîganları vicdanlarınızı sızlatmıyorsa, evleri yanmış, ocakları sönmüş eski ocakzedelerin feryadları ruhlarınızı sarsmıyorsa, bu muahedeyi kabul edebilirsiniz.** Yoksa efendiler, orada üç milyon halk yersiz, yurtsuz, aç kalmıs feryat ederken, imdat ve muavenet bulmayan bu halkın feryadını dinlemezseniz bunlar ölecektir, aç ka-

lacaktır. Türkiye milletinin bütçesi buna kâfi değildir. Avrupalılarda insaniyet varsa aç bîilâç bıraktıkları sefil bıraktıkları insanlara acısınlar. Çünkü efendiler gözlerimle gördüm ve şâhit oldum:

Geçen, sene binlerce kardeşlerimiz yokluktan sefaletten ölmüşlerdir. Binaenaleyh doğrudan doğruya heyetiyeti murahhasamızın tamirat meselesinde gösterdiği lütufkârlığa karşı ben hiçbir vakitte bu milletin bir evlâdı olmak itibariyle beyaz rey veremem. Benim buna vereceğim rey sulh muahedesini saran bu kırmızı kâğıttan başka birşey değildir.

VASIF ÇINAR'ın KONUŞMASI

Mustafa Necati'den sonra kürsüye eski Maarif vekillerinden Vasıf Çınar geldi.

Vasıf Çınar — Arkadaşlar! Adliye Vekilini Türk kanunlarını tatbik edip etmediği hususunda kontrol edecek yegâne bir müessese vardır. O da Büyük Millet Meclisidir. Adliye Vekilimizi Büyük Millet Meclisinden başka hiçbir kuvvet, bilhassa ferdi hâkimiyeti yıktıktan sonra hiçbir kuvvet murakabe edemez. Maateessüf ki, bu muahede bütün fecaatiyle bu esası ihtiva etmektedir.

Efendiler! Bu muahede iyice tetkik edildiği zaman görülür ki, istihlâl-i iktisadî ve mâlîmiz de tamamen müemmen değildir. İstiklâl-i mâlî, iktisadımızı muhil birçok maddeler vardır, gerek ticaret mukavelesinde ve gerek kapotaj meselesinde ve gerek Düyunu umumiye ve gerek şirketler ve imtiyazât meselelerinde.

Tâ, Sivas kongresinden beri Boğazlarda serbesti seyrüseferi kabul ettiğimizi ilân etmişiz ve misakı millîmizde de mevcuttur. Binaenaleyh bunun haricinde bir karar almak mümkün değildir. Boğazlara âit kararı-

mızın hiçbir maddesinde gayri askerî ve bîtaraf mıntakalar yapacağımıza dair sarahat yoktur. Maalesef Lozan muahedenamesi boğazlarda askerî ve bitaraf mıntakalar kabul etmiştir. Yani icabında boğazları müdafaa etmek hakkını taksim etmiştir. Ve bu hak taksim edilirken bunda İngilizlerin Gladeston'danberi takip ettikleri siyasetin bariz safhaları görülüyor.

Arkadaşlar! Ticaret noktaı nazarından serbestii seyrüsefer için bitaraf mıntakalara ihtiyaç varsa, beynelmilel idarelere ihtiyaç varsa, sorarım Büyük Britanya İmparatorluğu için Cebelitarık ve Süveyş Kanalında, daha umumî tariki bahrî olan bu yerlerde neden bu şekli kabul etmemiştir?

Türk kalbi bugün şanlı bayrağının, şanlı gölgeleri haricinde kalan muhtelif Türklerin iftirakından müteessirdir. Garbi Trakyanın Türk olduğu, Musulun Türk olduğu, cenubî hudutlarda kalan Antakya ve Iskenderun'un Türk olduğu dünkü arkadaşların müdellel ifadeleriyle sabit olmuştur. O halde hars itibariyle, vicdan itibariyle bizden ayrı olmayan ve her hususta bize merbut olan bu kardeşlerimizi bizden ayırmak, medeniyetin en büyük ve en zalim bir cinayetleri değil de nedir? Düveli âkide cinayetlerinde şüphe ve tereddütsüz yürümüşlerdir. Fakat bizim heyeti murahhasamız bunu imza ederken en derin bir ıstırap duymamışlardır. Yalnız arkadaşlar! Dramadan itibaren Yunan idaresinde bulunan bütün o havalideki Türkler mecburi mübadeleye tabi tutulmaktadır. Maalesef oradaki Türk kardeşlerimiz buraya geldikten sonra, itiraf etmeğe mecburuz ki, Garbi Trakyadaki Türkler çok fenâ bir muahede neticesi olarak yerlerinde bırakılıyorlar.

Esat Efendi (Menteşe) — Kurbanlık bırakılıyorlar.

Vasıf Çınar — (devamla) Bir kere oradaki Türkler şimdiye kadar Yunanın imhakâr siyasetine kurban edil-

mekte, fecî bir akibete maruz bırakılmaktadır. Maalesef hükümetin tarzı hareketi Yunanistanın fecî olan siyasetini kabul ettiğini işrap etmektedir. Bu şekil kabul edildiği takdirde arkadaşlar, niçin Garbi Trakyanın bir kısmı diğer kısımlarına tercih edilmiştir? Bunun esbabını anlamakta âciz ve mütehayyirim. Ben öyle zannediyorum ki, milletin bütün âmâlini temsil eden Meclisi Âliniz ve Meclisi Âlinizin etrafında dâima yekvücut olarak yaşayan Türk milleti, Lozan muahedesinde bizden ayrı olarak bırakılan parçalar için muvafakat kararını vermemiştir. Herhangi bir hükümet ve herhangi bir hükümetin murahhasları siyasî bir cebir karşısında ıstırap çekerek imza vazeder. Şüphesiz o imzalar siyaseten muteberdir. Fakat emin olalım ki, arkadaşlar, Türkün bütün ruhlarının ihtizazlarını tetkik buyurunuz, göreceksiniz ki, orada bırakılan kardeşlerine ebedî bir merbutiyet ve ebedi bir alâka vardır. (Alkışlar) Garbi Trakyadaki Türklerin yerlerinde ipkası neticesinde ve ipkası mukabilinde İstanbul Rumları yerlerinde kalmıştır. Arkadaşlar! Tebaadan herhangi biri bizim bayrağımız altında hür olarak, daima hür olarak yaşamak hakkına mâliktir. Fakat arkadaşlar! O tebanın da diğer tebaa gibi hukuku tabiiyete tâbi olması ve şerâit dahilinde yaşaması zaruridir. Arkadaşlar! Hangi Rumdan ve hangi Rumlardan bahsediyoruz? Arkadaşlar! Artık Rum yoktur. Silâh atan hainler vardır. Bunlar tebaa değildir., benim hemşiremin namusunu ezen cânilerdir. Bunları nasıl affediyorsunuz?...

... Bu ıstırapların ve eninlerin kulaklarımızdaki hazin akisleri benim ruhumu titrettikçe arkadaşlar! **Maalesef ben bu muahedeye reyi kabul vermekte mazurum.** (Bravo sesleri), (Alkışlar).

Bilâhare muahede ve ona bağlı dört kanun ayrı ayrı reye konuldu, 227 mebustan 213 kabul, 14 red oyu çıktı.

KIBRIS
VE
LOZAN KONFERANSI

> «EĞER GEÇMİŞ, HAKİKATEN OLMUŞ BİTMİŞ İSE, ONA KARŞI ALACAĞIMIZ YALNIZ BİR TAVIR VARDIR: ÖLÜLERİ KENDİ HALİNE BIRAKMAK, FAKAT GEÇMİŞ ZAMAN BİLGİSİ, BUGÜNÜ ANLAMAK İÇİN BİR ANAHTARDIR. TARİH GEÇMİŞ İLE UĞRAŞIR. GEÇMİŞ İSE, BUGUNÜN TARİHİDİR.»
>
> JOHN DEWEY
>
> (Amerika Filozofu)

KIBRIS ADASININ ÖNEMİ

Kıbrıs Adası Stratejik bakımından büyük bir önemi hâizdir. Bu yüzden meşhur İngiliz Başvekili **Disraeli** **«Kıbrıs Batı Asya'nın anahtarıdır»** demiştir. Gerçektende Kıbrıs Amerikanın keşfinden evvel stratejik ve ticarî bakımlardan büyük bir rol oynamakta iken Amerikanın keşfi ile önemi biraz azalmış ise de bilâhare Süveyş Kanalının açılması ile tekrar büyük bir ehemmiyet kazanmıştır. Coğrafi bakımdan Anadolunun bir devamı mahiyetindedir. Bu da ayrıca bizim için stratejik bir değer yaratmaktır. Zira Kıbrıs İskenderun limanına hâkim bir vaziyettedir. Rusyaya karşı muhtemel bir harpte Türkiyenin yegâne masun cephesi Güney cephesi olacaktır. Kıbrısın Yunanistan gibi zayıf ve bugünkü hâdiselerle görülmekte olduğu veçhile komünis-

ti bol bir memleketin eline geçmesi Türkiyeyi müstahbel bir Rus tehlikesine karşı daima tehlikeye maruz bırakmaktadır. 1878 senesinde Kıbrısı kendi namına ve sırf bir üs olarak kullanmak şartıyla Ingiltereye vermek mecburiyetinde kalan büyük diplomat **Sultan ikinci Abdülhamit Hanın** 4 haziran 1878 tarihli anlaşmada iki hususa ehemmiyet atfettiği görülür:

1 — «**Hukuku şahâneme asla halel gelmemek**» ibâresiyle adanın mülkiyetinin bize ait olduğunu ve İngilizlere sadece bir kullanma hakkı verildiğini esas metne ilâve ettirmiştir.

2 — Muhtemel bir Rus tehlikesine karşı İngilterenin Osmanlı devletine yardım etmesi mecburiyeti de bu anlaşmanın metninde esaslı bir nokta olarak zikredilmişti. Zira Kıbrıs Adası Türkiye için büyük bir stratejik ehemmiyeti hâizdir. Rus tehlikesi kim ne derse desin kıyamete kadar bâkidir. Daha dün Rusya Boğazların kontrolünü ve Kars ve Ardahanın kendisine verilmesini talep etmiş değil midir?

KIBRIS ADASININ TARİHİ

Kıbrıs adasının uzun ve teferruatlı tarihine kısaca bir nazar atfedecek olursak bu adanın hiçbir zaman Yunan hâkimiyetinde bulunmamış olduğu görülür. Kıbrıs ismine ilk defa Mısır kralı Thotmes III ün Kıbrısı zaptettiği 15 inci asırda rastlanılmaktadır. Bilâhare Hititlerle Mısırlılar arasında el değiştiren adaya milâttan önce bin yıllarına doğru Fenikeliler yerleşerek 291 yıl hüküm sürdüler. Kıbrıs Mısır kralı Amasisin fethine kadar da (milâttan önce 569) Asurların elinde kaldı. Milâttan önce 520 yılında Perslerin idaresine geçti ve bir nevi muhtariyet aldı. Milâttan önce 500 yılında Onesilos isyan ettiysede Perslere karşı mağlu-

boldu. Kıbrıs krallığı bilahare Perslerin mağlûbiyeti üzerine İskender'in hâkimiyetini tanıdı. Bundan sonra birçok defalar ada el değiştirdi. 395 yılında Roma Imparatorluğu ikiye taksim olunca Kıbrıs Doğu Roma İmparatorluğuna kaldı. Halife Hz. Osman zamanında Suriye valisi olan Hz. Muaviye 647 senesinde adayı işgal etti. Fakat burada iki sene kalabildi. Müteakiben müslümanlar buraya müteaddit akınlar yapmışlardır. 1184 yılında Prens İsaac Commene adaya gelerek kendini Kıbrıs kıralı ilân ettirdi. Üçüncü Haçlı seferi sırasında ada Aslan Yürekli Rişar'ın gemisinin fırtınaya tutulup buraya yaklaşması sebebiyle işgali altına girdi, fakat paraya ihtiyacı olduğu için Kıbrısı yüzbin bezata altınına Tempilers şövalyelerine sattı. Aşağı yukarı dört asır (1195-1573) Kıbrıs Lâtinlerin elinde kaldı. (Fransız, Venedik-Ceneviz).

Bilâhare burada Venedikliler hâkim oldu. Istanbulun Fatih Sultan Mehmet Han tarafından fethinden sonra Ortodokslara tanınan serbesti Kıbrıslıların gözlerini kamaştırdı. İmparatorluk dahilindeki azınlıkların elde ettikleri haklardan istifade etmek için adayı fethetmeleri zımnında Sultanlara heyetler gönderiyorlardı. 1570 tarihinde bir Türk ticaret filosunu soyan korsanlar Kıbrısa iltica etmişlerdi. Padişah **İkinci Selim** tazminat olarak Venediklilerden adanın Türklere terkedilmesini istedi. Venedikliler Kıbrıstan çekilmeyeceklerini bildirdi. Bir zamanlar Müslümanların olan bir arazinin istirdadı için harbin câiz olduğuna dair devrin meşhur şeyhülislamı Ebussuud efendi fetva verdi. 1570 senesi ağustos ayında Türk filosu **kaptanı derya Piyale Paşanın** kumandasında adaya sevkedildi. Yüzbin kişilik bir çıkartma kuvveti **Lala Mustafa Paşanın** emrine verilmişti. Bu suretle ada Türklerin eline

geçmiş oldu. Bundan ürken papalık Türklere karşı bir haçlı seferi tertip etti. Bu seferde ceman ikiyüzelli gemilik bir filo tertip edildi. Nepant'ta büyük bir deniz harbi cereyan etti, ve bütün Türk filosu hemen hemen tahribedildi. Fakat devrin dirayetli Sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa bir kış içinde Türk donanmasını eskisinden daha mükemmeli bir surette inşa ettirdi. Bu muharebeden sonra Sokulluyu ziyaret eden Venedik elçisı Le Bayle'e **Sokullu**'nun verdiği şu cevap Kıbrısın stratejisini göstermek bakımından da büyük bir ehemmiyet taşımaktadır. Son kazadan sonra cesaretimizin ne halde olduğunu görmeğe geliyorsunuz? Biz sizden Kıbrısı alarak sizin kolunuzu kestik, siz bizim filomuzu imha ederek sakalımızı tıraş ettiniz, bu suretle biz sizden daha az kaybettik, çünkü, kesilen sakal daha gür olarak yerine gelir fakat koparılan kol yeniden büyüyemez.»

Fetihten sonra **Gazi Lala Mustafa Paşa** bütün Osmanlı ülkesinde mevcut olan huzur aşayiş ve adaleti burada da tesis etti. Türk askerlerinin otuz bini bu adaya yerleşmek arzusunu izhar ettiler. Paşa onların bu arzusunu kabul ederek kendilerine toprak verdi ve ailelerini getirip yerleştirmelerine müsaate etti.

Müstakbel bir Rus harbine karşı Türkiyeye yardım mecburiyeti taahhüt edilmek kayıt ve şartıyla adanın idaresi, 4 haziran 1878 de Sadrazam Saffet Paşa ile büyük Britanyanın Türkiye elçisi Layert arasında İstanbulda imza edilen anlaşma gereğince İngiltereye verildi. «İngiliz politikasını çok iyi bilen Abdülhamit Han bütün manevralara rağmen adayı terketmek istemedi. İngiliz dostu Rüştü Paşanın yerine sadrazamlığa getirilen Saffet Paşa da ehemmiyetini müdrik olduğu adanın muhafazasına azmetmişti.»(1)

---

(1) Kıbrısın Politik Durumu Dr. Şükrü Torun İst. 1956 sayfa 28

Mezkûr anlaşmadan sonra oradaki müslüman ahalinin idaresine dair de 1 temmuz 1878 de İstanbulda ek bir anlaşma imzalanarak gerekli teminat alınmaya çalışıldı. Fakat tarihte birçok defa olduğu gibi bu konuda da İngiltere'nini 1878 anlaşmasını çiğnediği görüldü. Bu anlaşmanın ada üzerindeki Türk hâkimiyetine son vermiş olmadığı İngilterenin sadece bir idarî hak elde ettiği defalarca İngiliz devlet adamları tarafından tekrarlandığı halde anlaşma çiğnenmiştir. Meselâ 1908 de M. Orr, şöyle yazıyordu:

«Ada idaresini İngilizlere terk etmekle Sultan, Kıbrıs üzerindeki hâkimiyetinden hiç bir suretle vazgeçmemiştir.» Mr. Churchill de 1907 de: «Diğer yandan ada müslümanlarının arzusu, İngiliz işgalinin Osmanlı Imparatorluğunun parçalanmasını intaç etmemesi ve şarkta B. Britanya politikasının Sultanın hâkimiyetini zayıflatıcı bir gaye gütmemesidir. Bunlar, Kraliyet hükümetlerinin hürmetle mütalaa etmek zorunda olduğu hususlar arasındadır.» Diyordu. 1912 de Ingiliz Yüksek Komiseri Golds Adams, şu beyanatı veriyordu:

«... 1878 denberi İngiltereyi Kıbrıs mevzuunda Türkiye ile anlaşarak üzerine aldığı mükellefiyetlerden azad edebilecek hiçbir hâdise vâki olmadığını işaret etmeği lüzumsuz addederim. Binaenaleyh 4 haziran 1878 anlaşmasının hükümleri anlaşmasının imzalandığı günkü kadar bu gün de yürürlüktedir. Büyük Britanya radikal hiçbir değişmeye rıza gösteremez.»

Kıbrıs Adası üzerinde 1878 den sonra da hukuken Türk hükümranlık haklarının devam etmesi meselesinde hemen bütün tanınmış hukukçular aynı fikirdedirler. C. Rousseai, Devletler Umumi Hukuku ders notlarında: «... Böylece yaratılan durum hukuki bakımdan acaipti. Kıbrıs adası ismi olarak Türk hâkimiyetinde

kalıyor ve Osmanlı İmparatorluğunun bir cüzü olmakta devam ediyordu.» (2)

Bütün bunlara rağmen İngiltere 5 kasım 1914 tarihinde anlaşmayı feshederek (tek taraflı olarak) Türkiyeye harp ilân etti. Bu durum harp sonuna kadar Kıbrısın kaderini muallak kılmış oluyordu.

LOZANDAKİ DURUM

Kıbrısın tek taraflı olarak İngiliz hükümeti tarafından 1878 anlaşması feshedilerek 5 kasım 1914 de ilhak kararı Lozanda maateessüf kabul edilmiştir. Bu suretle Kıbrıs üzerindeki hâkimiyet hakkımızdan feragat etmiş olduk. Bu kat'i bir durumdur. Halbuki İngilterenin yukarıda bahsi geçen 1878 anlaşmasını ilk zuhur eden fırsatta ve tek taraflı olarak fesh etmiş olması ve birde İngiliz başmurahhası Lord Gürzon'un bütün konferans boyunca Yunanlıları savunmuş bulunması dikkate alınırsa bu feragatin ileride nereye kadar sürüp gideceğini kestirmek kolaylaşırdı. Adanın diğer birçokları gibi Yunanistana iltihakını birdenbire ortaya atamadıkları için böyle dolambaçlı bir yola gitmişlerdi. Zira Lozanda kabul edilen 21 inci madde, ileride Türklerin adada ekalliyet haline gelmesini sonuçlandıracak bir açık kapı bırakıyordu. O da şuydu Türk tabiiyetini seçmek istiyenler bu seçim haklarını kullandıkları tarihten itibaren 12 ay zarfında adayı terkederek Türkiyeye hicret etmeye mecbur tutuluyorlardı. Bu durumda 20 inci maddeyle adanın İngiltereye kati bir surette terkini 21 inci maddeyle de Türk nüfusunun zamanla intaç edecek bir kararı kabul ve imza eden İnönü'nün bu günkü Kıbrıs facialarından mesul kılınma-

(2) Kıbrısın Politik Durumu Dr. Şükrü Torun İst. 1956 sayfa 40

sından daha tabiî ne olabilir. Fakat ne gariptir ki, İnönü büyük bir açıkgözlülükle Kıbrıs dâvasında bu en temel hataları işlememiş gibi konuşmakta ve yavuz hırsız ev sahibini bastırır atasözüne misal teşkil etmektedir.

Lozan Muahedenamesinin Kıbrısla ilgili şu maddelerini başka türlü anlamaya ve tefsir etmeye imkân var mıdır? Esasen İnönü de şimdiye kadar Kıbrıs mevzuunda her önüne geleni tenkit ettiği halde, sözlerini Lozan Muahedenamesinden bir esasa istinat ettirerek sağlam bir müdafaa yapmak imkânını bulamamıştır. Son iktidarı devresinde de Kıbrısla ilgili münasebetlerin fiili ve psikolojik yenilgelerle devam etmesinin başlıca sebebi budur. Maalesef Lozandan sonra yapılmış olan anlaşmalarda elde edilmiş olan haklardan dahi istifade edememiş birçok kere fırsat zuhur eylediği halde mevcut müdahale hakkımızı kullanamamış ve mütemadî yenilgelerin âmili olmuştur. Lozanın Kıbrısla ilgili maddelerini birlikte okuyalım:

Madde: 20 Kıbrısın Britanya hükümeti tarafından 5 teşrinisâni 1914 de ilân olunan ilhakını Türkiye tanıdığını beyan eder.

Madde: 21 5 teşrinisâni 1914 de Kıbrıs adasında mütemekkin olan Türk tebası kanun-u mahallinin tâyin ettiği şerâit dairesinde İngiltere tabiyetini iktisap ve bu yüzden Türk Tabiyetini zâyi ideceklerdir. Maahaza işbu muahedenamenin mevkii meriyete vazından itibaren 2 senelik bir müddet zarfından Türk tabiyetini ihtiyar idebileceklerdir. Bu takdirde hakk-ı hıyarlarını istimal ettikleri tarihi takip eden 12 ay zarfında Kıbrıs adasını terk etmeye mecbur olacaklardır.

İşbu muahedenamenin mevkii meriyete vazi tarihinden itibaren Kıbrıs arasında mütemekkin olupta

kanunu mahallînin tâyin ettiği şerâit dâiresinde vukubulan müracaat üzerine tarih-i mezkûrde İngiltere tabiyetini ihraz etmiş veya etmek üzere bulunan Türk tebası dahi bundan dolayı Türk tabiyetini zayi edeceklerdir.

Şimdi şu mesele üzerinde de ehemmiyetle durulmak gerekmektedir ki, Lozanda en hâkim tavrı takınan İngiliz başdelegesi Lord Gürzon enosise taraftardı. Bunu yanda gördüğünüz şu gazete kupürü ifade etmektedir.(1) Haberde şöyle denilmektedir:

---

(1) 31 Temmuz 1920 Tercüman-ı Hakikat Gazetesi.

قبرص مسئله سی

لورد كورزون الحاق طرفداری

لورد كورزون

KIBRIS MESELESİ,

LORD GÜRZON İLHAK TARAFTARI:

LORD GÜRZON TARAFTARI:

LORD GÜRZON BUGÜN KIBRIS RUMLARI CEMAATİNİ TEMSİL EDEN MÖSYÖ DENİLESİ KABUL ETMİŞTİR! CEMAAT MÖSYÖ LOYD CORC'A (İNGİLİZ BAŞVEKILI) RUMLARIN ANAVATANA ILHAK ARZUSUNU TEVDİ ETMİŞLERDİR LORD GÜRZON VERDİĞİ CEVAPTA BU TEMENNİNİN GERÇEKLEŞMESİ İÇİN ELİNDEN GELENİ YAPACAĞINI SÖYLEMİŞTİR.

Bu vesikanın ışığı altında Lozanda kabul edilen maddeler birkere daha mütalâa edildiği zaman Enosisin temellerinin Lozanda takviye edildiğini kabul etmek icabeder. Bir kere bu vesikanın tarihi 1920 dir. Sonra da haber bir Türk gazetesinde çıkmaktadır. Yunanlılar iltihak istemekte Lord Gürzon'da bunu için elinden geleni yapacağını vadeylemektedir. Inönü, bu gerçeklerden gafil olarak Kıbrısı İngiltereye teslim etmiş ve Türk tebası olmak isteyenlerin de Türkiyeye hicretini kabul ederek Enosisin zamanla tahakkukuna yardım etmiş olmaktadır. Şu halde Kıbrısın Ingiltereye ilhakının Enosis için sadece geçici bir safha olarak Ingiltereyle Yunanistan arasında kararlaştırılmış olduğu, İnönü'nünde bu oyuna geldiği anlaşılmaktadır.

Şimdi aziz okuyucu başını avuçlarının içine alarak iyice düşün. Lozanda kabul edilmiş olan esaslar Kıbrıs meselesinin bugünkü hale gelmesini intaç etmiş değil midir?

KIBRIS VE BAZI GERÇEKLER

1 — Kıbrıs Türkiyeye 40 mil, Yunanistana ise 520 mil mesâfededir.

2 — Kıbrıs hiçbir zaman Rum hâkimiyetinde bulunmamış fakat 1570 tarihinden itibaren malûm olan güne kadar üçyüz kusur sene Türk hâkimiyeti altında kalmıştır.

3 — Kıbrıs coğrafî bakımdan Anadolunun bir devamı mahiyetindedir.

4 — Kıbrıs Türkiyenin müdafaası bakımından büyük bir stratejik ehemmiyet taşımaktadır.

Lozanda Kıbrısa dair kabul edilmiş olan esasların zamanla Kıbrısın Yunanistana ilhakı ile neticeleneceği muhakkaktı. Zira yukarıdaki izahattan da anlaşılacağı üzere Enosisin tarihi, Lozan muahedenamesinden evvele dayanmaktadır. Türk nüfusunun zamanla azal-

masını intaç edecek bir kararı imza eden Inönü, Enosise bir destek ihdasına âmil olmuştur. ŞEMSEDDIN SAMİ'nin «Kâmûsül Alâm»'ının Kıbrıs maddesinde adadaki müslüman Türk nüfusunun üçte biri olduğu kayıtlıdır. Bu eserin intişarı aşağı yukarı 1878 anlaşması ile Kıbrısın İngiltereye bir üs olarak (bugünkü Amerikan üsleri gibi) verildiği tarihlere rastlar. 1323-1907 de neşredilen «Memalik-i Osmaniye Cep Atlası» nda da Devleti Aliyeyi Osmaniyenin ahvali coğrafiye ve istatikiyesinden bahsedilirken 205 inci sahifeye tesadüf eden Kıbrıs sahifesinde 1903 nüfus sayımında 246,519 olarak görülen ada halkının gene üçte biri Müslüman Türk olarak kayıtlıdır. 1903 ten Lozan muahedenamesinin aktine kadar da bu nisbet muhafaaz edilmiştir. Bugün adadaki Türk nüfusunun beşte bire inmiş olmasının Lozanda kabul edilen esaslarla ilgisi bu suretle ortaya çıkmaktadır.

Lozan muahedenamesinin imzasından sonra Türkiye Büyük Millet Meclisinde cereyan eden müzakereler sırasında Aydın mebusu Hoca Esat Efendinin daha o zaman bu gerçeği gördüğü de kaydetmek gerektir:

Ben Yunanlıları bilirim, bu adamlar, ergeç bir hâdise çıkaracaklar ve emin olunuz arkadaşlar, ne Garbi Trakyadaki, ne de Kıbrıstaki ırkdaşlarımızı rahat bırakmıyacaklardır. Biz üç senedir oluk gibi kan döktük. Bağrımıza taş bastık. Ayni hakka mücadelemiz âlemi hayrette bırakan bir zaferle tetevvüç etti. Fakat bu muahededeki Cezairi Bahri Sefid dediğimiz adalarla Kıbrıs ve Garbi Trakya ahvalinin zaferimizle gayrıkabili izah bir şekilde halledildiğini görmekle müteellim ve mahzunum.»

Bu sözlerin bir kehanet gibi nasıl hâdiseler tarafından doğrulandığını bugün içimiz sızlayarak müşahade etmekteyiz. Ne yazık ki, Esat Hoca merhumun gördüğü gerçekleri, büyük adam jestleriyle kamçılanmış ihtiras-

larını tatminle meşgul sayın İnönü görememiştir. Yakın tarihin Türk Yunan münasebetleri incelenirse Yunanlıların Türk millî varlığı için korkunç bir yok etme plânı olan **Megalo İdea**'ya adım adım yaklaştıkları görülür. Dünün Girit hâdisesi ve bugünün Kıbrısı Megalo İdea'nın sadece birer safhâsıdır. Şâyânı teessüftür ki, haksız ve küstahça bir tecâvüz ile Anadolu toprağına ayak bastıktan sonra zulüm ve işkencelerin hayal ötesi şekilleriyle masum halkı süngüden geçiren, mâmureleri yakıp yıkıp harabeye çeviren Yunan palikaryalarına karşı kazanılan zaferin Lozan sulh masasında hebâ edildiği bir hakikattir. Zira Yunanlılara karşı Lozanda elde edilmiş hiçbir müsbet netice yoktur. Bize karşı mağlûp oldukları halde yine de Meis adasına kadar bütün adalar kendilerine verilmiş özbeöz malımız olan Batı Trakya onlara bırakılmış, Anadolu'da ikâ eyledikleri zulüm yangın ve vahşetin karşılığında tamirat ve tazminat bedeli olarak bir kuruş alınamamış, Patrikhane İstanbulda ibkâ edilmiş ve Türkiyede kalmış olan ekalliyetlere saymakla tükenmez imtiyazlar bahşedilmiştir. Bu durum muvacehesinde Lozanı Yunanlılar hesabına bir zafer sayan ve Venizelosun harpte kaybettiğini Sulh masasında kazanmış bulunduğunu söyleyen Yunan generali N. Andokea'nın ne kadar haklı olduğu meydandadır. Halbuki Lozanda muzafferiyetin meyvaları hakkıyla devşirilmiş olsaydı muhakkak ki Megalo Idea ağır bir darbe yemiş olacaktı. Kıbrısın sağlama alınamayışıyla da Megalo İdea'nın yeni bir adım ve hamlesine zemin hazırlayan baş mesul; İnönüdür. Kıbrısı Megalo İdea'nın bir meselesi olarak görmek tarih şuurunun emperatifidir. Esasen karşı taraf bunu zaman zaman ifşa eder mahiyette konuşmaktan çekinmemekte ve Kıbrıs vesilesi ile elde ettiği fiili ve psikolojik mesnetten bilistifâde iddialarını bakınız nerelere kadar götürmektedir:

«... Bizans İmparatorluğu zamanında din düşmanı barbar akıncılar Küçük Asyadan gelip buralara akın ettikleri zaman bir, Panayiamıza sığınmıştık Konstantionopolisteki Ayasofya kilisesinde âyini yarıda bırakıp çanlarımızı susturdukları zaman da yine Panayiamıza sığınmıştık. Yunan milleti Türk esâreti altında geçirdiği yıllar boyunca da Panayiadan imdat bekledi. Bu duâlar boşa gitmedi, bir gün elbette Panayiamızın yardımıyla Ayasofyada ÇANLARIMIZ ÇALACAKTIR...»

Makarios 8.9.954

Yunan emellerinin Kıbrıstan ibaret olmadığına ve Kıbrısın sadece bir köprü başı teşkil ettiğine dair misalleri alabildiğine çoğaltmak mümkündür. Bunlardan bir iki tanesini daha zikretmekle iktifa edelim:

Aşırı sağcı ve aşırı milliyetçi Yunan gazetesi Ethnikos Kiriks 9.8.955

«... Yunan istiklâl bayramı olan 25 mart tarihinde Yunan okullarında bu arada meselâ Gümülcinedeki Rum Lisesinde oynanan bir piyese göz atalım: Sahnede bir kraliçe, onun karşısında birkaç genç kız vardır. Elleri ve kolları kalın zincirlerle bağlı olan bu kızların herbiri bir Yunan eyâletini temsil etmekte, her kızın üzerinde (Rodos), (Girit), (Oniki adalar), (Trakya), (Makedonya), (Epir), gibi bölgelerin isimleri yazılı bulunmaktadır. Bu esir eyâletler hep bir ağızdan:

— Kraliçemiz bizi kurtar! diye bağırmaktadrrlar.

Bu sırada sahneye yakışıklı bir Yunan askeri girer ve bütün kızların zincirlerini çözer. Genç kızlar sevinç içindedirler. Fakat ikinci plândan yürekler paralayıcı iki feryad yükselir:

— Kraliçemiz bizleri kurtarmıyacak mısın? Bu şekilde bağıran ve elleri diğer kızlar gibi zincirli olan dilberlerden birinin üstünde KIBRIS, diğerinin üzerinde ise İSTANBUL, kelimeleri yazılı bulunmaktadır...»

Cumhuriyet 19.1.954

Bütün bu gerçekleri tarih şuurunun ışığı altında mülâhaza eden bir muharrir bakınız nasıl feryad ediyor:

«... Üç yüz senedenberi veriyoruz. Kara, deniz, gök, ada veriyoruz. Yetişmiş evlât veriyoruz. Galip gelsek de, mağlûp olsak da veriyoruz, vatan veriyoruz.

Bütün ömrüm, ciğerim parça parça koparılıyormuş gibi, halis Türk ülkelerinin anavatandan ayrılışını görmekle geçti. Öyle ki, gittikçe daralan anavatana sınırlarının nerede karar kılacağını bilmemenin huzursuzluğu için, günün birinde vatansız kalmağa mahkummuşum gibi göz karartıcı bir endişenin pençesinden kurtulmak için halâ çırpınıyorum.

Dokuz yaşında idim, Bosna-Hersek gitti. Peşinden Trablusgarb gitti. İki sene geçti geçmedi, içinde dört Balkan devleti barındıran koskoca Rumelimiz gitti. Giridimiz gitti. Cezayir-i Bahrisefid = Akdeniz adaları gitti. Birkaç sene sonra Irak gitti, Batı Trakya gitti. Yarım asır içinde Türk topraklarının yarıdan fazlası gitti.

Kayıplarımızın çoğu millî aczimizin değil, resmî ihmallerimizin neticesidir. Balkan Harbinden pek az evvel, Osmanlı Hariciye Nazırı Asım Bey, Mebusan Meclisimizde «Balkanlardan namusum kadar eminim» demişti. Birkaç sene evvel, Kıbrıs meselesi patlak verdiği sırada o zamanki Hariciye Vekilimiz de «Bir Kıbrıs meselesi yoktur» dedi. (1)

Lozanda ileride Yunanistana geçmek ihtimali varit olmak üzere İngiltereye verilen Kıbrısla ve orada yaşıyan Müslüman Türklerle Lozandan sonra hiçbir suretle alâkadar olunmamıştır. Daha konferanstan evvel adanın Yunanistana ilhakı için çalışmaya başlamış

---

(1) Peyami Safa Türk Düşüncesi Kıbrıs Sayısı Şubat-Mart 1958 Sayfa 6,

olan Yunanlılara karşı Türk millî menfaat ve tarih şuurunun emri olarak hiçbir mukabil faaliyette bulunulmamıştır. Yalnız Kıbrıstaki Türkler için değil Lozanda gayet hatalı olarak çizilmiş bulunan hudutlarımızın dışındaki bütün Türkler unutulmuştur. Fakat Kıbrıstaki hâdiseler daha Lozan muahedenamesinin mürekkebi kurumadan dikkatimizi çekmesi lâzım gelen bir mahiyet almıştır. Dahili siyasetinde sadece çevireceği manevralarla meşgul bulunan İnönü dış Türklerle hiçbir suretle ilgilenmediği gibi zaman zaman kendi kaderine terkedilmiş bu ırkdaşlarımızı düşünen muhtelif şahıs ve zümreleri de takbih ve cezalandırma yolunu tutmuştur. Devrinin ünlü demagogu Recep Peker 1943 senesinde (Türkiyenin haricindeki Türkler bizim için bir hatırai tarihiyeden ibarettir.) diyordu. Bu, İnönü devrinin dış Türklerle ilgili siyâsetini ifâde eden bir sözdü. 1943-1944 yıllarında dış Türklerle ilgilenen bir gurupu da ırkçılık Turancılık ithâmı altında zulümlerin en müthişine maruz bırakmıştır. Buna Kıbrısla ilgili şu misâli eklersek İnönünün dış Türklerle ilgili zihniyetini ve bugün Kıbrısta cereyan etmekte olan facıaların ortaya çıkmasındaki rolünü hakkıyla belirtmiş oluruz.

BİR HÂDİSE ve BİR ZİHNİYET

28 Kasım 1946 tarih ve 43 sayılı Millet Mecmuası Anadolu Ajansının 25 Ekim 1946 tarihinde Lefkoşe mahreçli olarak verdiği bir haberi esas olarak Rumların hazırlığına dikkati çekmekte ve bizim lâkaydimizi tenkid etmekteydi. Ne hazindir ki; O zaman Millet Mecmuasının naşiri Cemal Kutay bedbaht Kıbrısın elden gitmekte olduğunu haykırdığı için İstanbul örfi idare kumandanlığına celbedilmiş ve nâzik bir zamanda devletin haricî siyasetinin tenkidinin ağır mesuliyeti kendisine ihtar edilerek mahkemeye sevkedilmiştir. Bugün Kıbrıs politikasındaki yenilgileri başkalarına maletme-

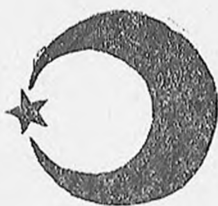
ye çalışan İnönü bakınız daha dün Kıbrıs hakkında nasıl bir tutumun âmili olan bir idarenin başındaydı. Yunanlılar Kıbrısı kendilerine mal etmek için harıl harıl çalışırken bizimde uyanmamız lâzımgeldiğini söyleyen gerçek vatanperverler mahkemeye veriliyor, ve bu suretle Kıbrısın bugün tevâli etmekte olan fâciaları hazırlanmış oluyordu. Daha doğrusu Yunan hazırlıklarını durduracak hiçbir mukâbil harekete geçilmemekten mütevellit karşı tarafa her türlü imkân verilmiş oluyordu.

İşte dün Kıbrıs mevzuundaki vurdum duymazlığımızı böylesine samimiyetle tenkit edenleri mahkemeye sevkedenlerin bugün sıkılmadan Kıbrıs mevzuundan başkalarını mesul tutmağa açlışmaları gerçekten şaşılacak bir keyfiyettir. Kıbrısı Enosise bir merhale teşkil etmek üzere Lozanda İngilizlere peşkeş çekmekle kalmamış bilâhare de orada cereyan eden Rum hazırlıklarına gözlerini yumup kulaklarını tıkayarak imkân bahşetmiş ve üstelikte bu durumu tenkid edenleri de mahkemelere sevketmiş olan İnönü'nün Kıbrıs faciasından ne derece mesul olduğunun takdirini okuyuculara bırakıyoruz.

Bütün bu izahattan anlaşılacağı üzere Kıbrısta diğer birçok kayıplarımız yanında Lozanda kaybedilmiş ve oradaki Türklerin hayat mematıyla ilgili hiçbir garanti elde edilememiş olduğundan bilâhare ve milletçe çok iyi bildiğimiz ve büyük ızdırabını yüreğimizde taşıdığınız feci hâdiseler vukua gelmiştir. Bunların izahı bahsimiz dışındadır. Ancak Batı Trakya gibi Kerkük gibi Kıbrıstaki Türklerinde Lozanda hiçbir garantiye mazhar kılınamamış olmalarından doğan katliama ait pek çoğu maşeri şuurumuzu doldurmuş bulunan vakıalardan bir tanesine ait fotoğrafı buraya koyuyoruz. Bunun ve emsallerinin mesullerini ve bu dâvanın nereye kadar gideceğini düşünmek senin Türklük ve Müslümanlık borcundur, Aziz okuyucu!...

تركيا
بيوك ملت مجلسى خارجيه وكالتى

لوزان

صلح معاهده نامه سى

مقاولات و سندات سائره

٢٤ تموز ١٣٣٩ - ١٩٢٣

استانبول
احمد احسان و شركاسى
١٣٣٩

Nakle esas aldığımız muahede metninin kapak klişesi

TÜRKİYE
B.M.M. Hariciye Vekâleti

L O Z A N

S U L H M U H E D E N Â M E S İ

Mukavelât ve Senedâtı Sâire

24 Temmuz 1923 - 1339

İSTANBUL

Matbaacılık Osmanlı Şirketi
1339
Ahmet İhsan ve Şürekâsı

SULH MUAHEDENÂMESİ

Bir taraftan,

Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Isloven devleti ve diğer taraftan, Türkiye.

1914 senesinden beri Şarkın sükûnunu ihlâl eden hali harbe kat'i surette hatime vermek arzuyu mütekabiliyle mütehassis olarak, ve kendi milletlerinin müşterek refah ve saadeti için elzem olan dostane ve ticarî münasebatı beyinlerinde tesis etmek emelinde bulunarak, ve bu münasebâtın devletlerin istiklâl ve hâkimiyetine hürmet esasına müstenid olması vücübunu mülâhaza ederek, bu maksatla bir muahede akdine karar vermişler ve murahhas olarak:

Haşmetlû Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyet-i Müttehidesi, Maverayı Ebhâr Britanya Arazisi Kralı ve Hindistan İmparatoru Hazretleri:

İstanbulda fevkalâde komiser asaletlû Sir Horas Jorj Montagu Rumbold, Barone J.S.M.J.

Fransa Cumhuriyeti;

Fransa Sefiri, Cumhuriyetin Şark fevkalâde komiseri, Lejon Donör nişan-ı millisinin Grand Ofisiye rütbesini haiz ferik General Mösyö Maurice Pelle.,

Haşmetlû İtalya Kralı Hazretleri:

Kraliyetin senato âzası, İtalya sefiri, İstanbulda fevkalâde komiser Sen Moris Velazar ve kuron ditali nişanlarının grand kuruvasını haiz asaletlû marki Camille Garoni, Atina fevkalâde murahhas ve orta elçisi Sen Moris Velazar nişanlarının komandor rütbesini ve kuron ditali nişanının grand ofisiye rütbesini haiz Mösyö Jül Sezar Montanya Haşmetlû Japon İmparatoru Hazretleri.

Soley-Lövan nişanının birinci rütbesini hâiz, Roma fevkalâde sefiri kebiri ve murahhası Mösyö Kentaro Uçiyai Jozammi.

Haşmetlû Yunanlılar Kralı Hazretleri:

Sabık hey'eti nezzar reisi, sovur nişanının grand kuruva rütbesini haiz Mösyö Elefteriyos K. Venizelos.

Londra orta elçisi Sovur nişanının komandor rütbesini haiz Mösyö Demeter Kaklamanos, Haşmetlû Romanya Kralı

Hazretleri: Orta elçi Mösyö Kostantin İ. Diyamandi, orta elçi Mösyö Kostantin Konçesko, Haşmetlû Sırp, —Hırvat— İsloven Kralı Hazretleri: Bernde fevkalâde murahhas ve orta elçi Mösyö Dr. Milotin Yuvanoviç.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti :

Edirne Mebusu, Umur-i Hariciye Vekili İsmet Paşa, Sinop Mebusu Umur-u Sıhhiye ve Muavenet-i İçtimaiye Vekili Dr. Rıza Nur Bey, Trabzon Mebusu sabık Vekil Hasan Bey. (I)

Hazaratını tâyin etmişlerdir. Müşarünileyhim usulüne muvafık ve muteber tanınan selâhiyetnâmelerini ibrazdan sonra âtideki mevaddı kararlaştırmışlardır :

(I) Hasan Saka.

KISIM : I

SİYASÎ MEVAD

Madde : I — İşbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihinden itibaren bir taraftan Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp- Hırvat- İsloven Devleti ve diğer taraftan Türkiye arasında ve kezalik tarafeyn teb'aları beyninde hal-i sulh suret-i kat'iyyede tekrar teessüs edecektir.

Tarafeyn arasında münasebat-ı resmiye vücud bulacak ve tarafeynin arazileri dahilinde siyasî ve şehbenderi memuriyn vaki olacak itilâf-ı hususiyeye halel gelmeksizin hukuku düvel esasatı umumiyesiyle tayin edilmiş olan muameleye mazhar olacaklardır.

FASIL : I

I — Araziye müteallik ahkâm

Madde :2 — Bahri siyahdan Adalar Denizine kadar Türkiyenin hududları berveçhizir tespit edilmiştir. (Merbut bir numaralı haritaya müracaat)

1 — Bulgaristan ile :

Rezvaya mansıbından Meriç üzerinde kâin Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristana ait üç hududun nokta-yı iltisakına kadar : Bulgaristanın elyevm tahdid edilmiş olduğu şekilde cenup hududu,

2 — Yunanistan ile :

Oradan Arda ve Meriç nehirlerinin birleştiği noktaya kadar.

Meriç mecrası:

Oradan Arda menbaına doğru bu nehir üzerinde ve Çürek Köyün hemen civarında olmak üzere arazi üzerinde tayin edilecek bir noktaya kadar :

Arda mecrası:

Oradan cenubi şarkî istikametinde Bosna Köyün bir kilometre munsab cihetinde Meriç üzerinde kâin bir noktaya kadar :

Bosna Köyünü Türkiyede bırakan hissolunacak derecede

müstakim bir hat. Çürek Köyü, beşinci maddede zikr edilen komisyon tarafından ahalisi ekseriyet itibariyle Türk veya Rum olarak tanınacağına göre Türkiye veya Yunanistana verilecektir. 11 Teşrini evvel 1922 tarihinden sonra bu köye hicret eden ahali hesaba alınmıyacaktır:

Oradan Adalar Denizine kadar: Meriç mecrası.

Madde : 3 — Bahri Sefidden İran hududuna kadar Türkiyenin hududu berveçhi zîr tespit edilmiştir:

1 — Suriye ile :

20 Teşrini evvel 1921 senesinde akd olunan Fransa — Türkiye itilâfnamesinin sekizinci maddesinde musarrah ve muayyen hudud :

2 — Irak ile :

Türkiye ile Irak arasındaki hudud işbu muahedenâmenin mevki-i meriyete vaz'ından itibaren dokuz ay zarfında Türkiye ile Büyük Britanya arasında suret-i muslihanede tayin edilecektir.

Tayin olunan müddet zarfında iki hükûmet arasında itilâf husule gelmediği takdirde ihtilâf Cemiyet-i Akvam Meclisine arz olunacaktır.

Hattı hudud hakkında ittihaz olunacak karara intizaren Türk ve Britanya Hükûmetleri mukadderat-ı katiyyesi bu karara muallâk olan arazinin halihazırında her hangi bir tebdil ikama bâis olacak mahiyette hiç bir hareket-i askeriyye veya sairede bulunmamağı mütekabilen taahhüt ederler.

Madde : 4 — İşbu muahede de zikrolunan hududlar işbu muahedeye merbut bulunan 1 000 000 da 1 mikyasındaki haritalar üzerinde tersim edilmiştir. Muahede metni ile haritalar arasında ihtilâf vukuunda muahede muteber olacaktır.

Madde : 5 — İkinci maddenin ikinci numarasında muharrer hudutları arazi üzerinde çizmeye bir tahdit ve hudut komisyonu memur edilecektir. Bu komisyon her devlet için birer murahhas olmak üzere Yunanistan ve Türkiye murahhaslarından ve mezkûr hükûmetlerce bir devleti sâlise tebası meyanından müntehep bir reisden terekküp edecektir.

Mezkûr komisyon idari hudutları ve mahalli menafii iktisadiyeyi mümkün olduğu kadar nazarı dikkate alarak işbu muahededeki tarifâtı yakından takip etmeğe her hal-i kârda ceht ve gayret edecektir.

Komisyonun mukarrerâtı ekseriyet-i ârâ ile ittihaz edile-

cek ve mukarrerâtı mezkûre alâkadar taraflar için mecburiyülifa olacaktır.

Komisyonun masârifi alâkadar taraflar canibinden mütesaviyen deruhte edilecektir.

Madde : 6 — Bir nehir veya ırmağın sahilleriyle tayin olunmayıp mecralarıyla tayin edilen hudutlara gelince işbu muahedenamede istimal edilen mecra (cours) ve kanal (chanal) tabirleri bir taraftan seyrüsefere gayri müsait olan nehirlere su mecrasının veyahut başlıca kolunun diğer taraftan seyrüsefere müsait olan nehirlerde başlıca seyrüsefer kanalının mutavassıt hattı manasını ifade eder.

Maahaza hattı hududun muhtemel olan tebeddülâtında hattı hududun bu suretle tayin edilen mecra veya kanalı mı? takip edeceğini veyahut mezkûr mecra veya kanalın işbu muahedenâme mevki meriyete vaz edildiği anda haiz bulunduğu vaziyette mi suret-i katiyede tayin edileceğini tasrih etmek tahdidi hudut komisyonuna ait olunacaktır.

Madde : 7 — Alâkadar devletler komisyona vazifeleri için lâzımgelen her türlü vesaiki, bilhassa hududu hazira ve sâbıkanın tahdidine müteallik zabıtnamelerin sureti musaddaklarını mevcut büyük mikyastaki bütün haritaları, mesahaya müteallik malûmatı, tertip ve tanzim edilip neşredilmiş mesaha haritalarını ve hudut boyundaki nehirlerin yatak tebdil etmesi hakkındaki malûmatı itâ etmeği taahhüd ederler. Türk devairi nezdinde bulunan haritalar, mesahaya müteallik malûmat ve tertip edilip neşredilmiş haritalar işbu muahedenin mevkii icraya vazı anından itibaren müddeti kasirei mümkine zarfından komisyon reisine dersaadette teslim edilecektir.

Bundan maada alâkadar devletler komisyona bütün vesaikin bilhassa plânlar ve kadastroların ve tapu defterlerinin tevdii ve mezkûr komisyonun talebi üzerine emlâk ve araziye ve iktisadi cereyanlara dair bilcümle malûmatın ve izahat-ı lâzıme-i sairenin itası zımnında memurinini mahalliye talimat vereceklerini taahhüt ederler.

Madde : 8 Alâkadar devletler, tahdid-i hudut komisyonuna vazifesinin ifası için lâzımolan münakalât, mesken, amele ve malzeme (direk, hudut işareti) ye müteallik muaveneti gerek doğrudan doğruya ve gerekse memurin-ı mahalliye vasıtasiyle ifa eylemeyi taahhüt ederler.

Bilhassa Türk hükûmeti icab-ı takdirinde, vazifesinin ifa-

sında tahdidi hudut komisyonuna muavenet etmeye salih memurin-ı fenniye tedarik etmeyi taahhüt eyler.

Madde : 9 — Alâkadar devletler, komisyon tarafından vazedilmiş olan nirengi noktalarını, işaretleri ve direk veya hudut işaretlerini hüsn-ü muhafaza etmeyi taahhüt ederler.

Madde : 10 — Hudut işaretleri biribirinden gözle görünebilecek mesafelere vazolunacaktır. Bunlara numara vaz edilecektir. Bulundukları mevkiler ve numaraları bir harita üzerinde işaret edilecektir.

Madde : 11 — Tahdid-i hududa ait kat-i zabıtnâmeler, haritalar ve onlara merbut vesaik üç nushai asliye olarak tanzim olunacaklardır. Bunlardan ikisi hemhudut devletler hükûmetlerine tevdi edilecek ve üçüncü nüshasıda işbu muahedeye vaz-ı imza eyleyen devletlere birer suret-ı musaddakasını tevdi eylemek üzere Fransa cumhuriyeti hükûmetine irsal kılınacaktır.

Madde : 12 Şarkî bahr-ı sefit adaları üzerinde ve İmroz ve Bozcaadaları ile Tavşan adalarından gayri bilhassa Limni, Semendrek, Midilli, Sakız ve Sisam ve Nikarya adaları üzerinde Yunan hakimiyetinin kabulüne dair 17/30 Mayıs 1913 tarihli Londra Muahedenâmesinin beşinci ve 1/14 Teşrinisani 1913 tarihli Atina Muahedenamesinin 15 inci maddeleri ahkâmına tebean 13 Şubat 1914 tarihli Londra konferansında ittihaz edilip 13 Şubat 1914 tarihinde Yunan hükûmetine tebliğ edilen karar, işbu muahedenamenin İtalyanın hâkimiyeti altına vazedilen ve 15 inci maddede mezkûr olan adalara müteallik ahkâmı mahfuz kalmak şartiyle teyid edilmiştir. Asya sahilinden üç milden dûn mesafede kâin adalar, işbu muahedede hilafına sarahat bulunmadıkça Türkiye hakimiyeti altında kalacaklardır.

Madde : 13 — Sulhun muhafazasını temin zımnında Yunan hükûmeti Midilli, Sakız, Sisam ve Nikarya adalarında âtideki tedabire riayet etmeyi taahhüt eder.

1 — Mezkûr adalarda hiç bir üssü bahrî, hiçbir istihkâm tesis ve inşa edilmiyecektir.

2 — Yunan askeri tayyarelerinin Anadolu sahili arazisi üzerinde tayeran etmesi menedilecektir. Mukabeleten Türk hükûmeti askerî tayyarelerinin mezkûr adalar üzerinde tayeranini men edecektir.

3 — Mezkûr adalarda Yunan kuvayı askeriyesi, taht-ı si-

lâha alınıp mahallinde talim ve terbiye edebilecek olan insan erbabının miktar-ı mutadına ve bütün Yunan arazisinde mevcut bulunan jandarma ve polis miktarı ile mütenasip olacak jandarma ve polis miktarına münhasır kalacaktır.

Madde : 14 — Türk hâkimiyeti altında kalan İmroz ve Bozcaadaları idare-i mahalliye ile eşhas ve emvalin himayesi hususunda gayr-i müslim ahalii mahalliyeye her türlü teminatı bahşeden anasır-ı mahalliyeden mürekkep bir teşkilât-ı mahsusa-i idariyeye nail olacaktır. Mezkûr adaların emniyet ve asayişi balâda mezkûr idare-i mahalliye marifetiyle ehaliyi mahalliye meyanından alınan ve idare-i mebhusenin emri tahtında bulunan bir heyeti zâbıta vasıtasiyle temin edilecektir.

Rum ve Türk ahalinin mübadelesine dair Yunanistan ile Türkiye arasında aktedilmiş veya aktedilecek ahkâm İmroz ve Bozcaadaları ahalisine kabil-i tatbik olmayacaktır.

Madde : 15 — Türkiye zirde tadadolunan adalar üzerindeki bilcümle hukuk ve müstenidatından İtalya lehine feragat eder.

Elyevm İtalyanın tahtı işgalinde bulunan Avstropalia, Rodos, Harki, Sekar, Panto, Kasos, Piskopis, Misiros, Kalimnos, Leros, Patnos, Lipsos, Sombiki ve İstanköy adaları ile bunların tevabiindan olan adacıklar ve Kastello, Rizo (iki numaralı haritaya müracaat).

Madde : 16 — Türkiye, işbu muahedede musarrah hudutlar haricinde kâin bilcümle arazi üzerinde ve bu araziye müteallik ve kezalik işbu muahede ile üzerlerinde kendi hakkı hâkimiyeti tanınmış olan adalardan gayri cezireler üzerinde — ki bu arazi ve cezirelerin mukadderatı alâkadarlar tarafından tâyin edilmiş ve edilecektir. — Her ne mahiyette olursa olsun, haiz olduğu bilcümle hukuk ve müstenadından feragat ettiğini beyan eyler.

İşbu maddenin ahkâmı mücaveret münasebeti ile Türkiye ile hemhudut memleketler arasındaki takarrur etmiş ve edecek olan ahkâmı hususiyeyi ihlâl etmez.

Madde : 17 — Türkiyenin Mısır ve Sudan üzerindeki bütün hukuk ve müstenidatından feragatinin hükmü 5 teşrinisani 1914 tarihinden muteberdir. ;

Madde : 18 — Mısır vergisiyle temin edilen Osmanlı istikrazlarına yâni 1855, 1891, 1894 istikrazlarına müteallik bil-

cümle taahhüdat ve mükellefiyattan Türkiye ibra olunmuştur. İşbu üç istikraz mürettebâtı için Mısır tarafından vaki olan tediyatı seneviye Mısır duyun-u umumiyesi mürettebatının elhâleti hâzıhi bir kısmını teşkil etmekte bulunduğundan duyun-u umumiye-i Osmaniyeye müteallik sair bilcümle mükellefiyattan Mısır ibra olunmuştur.

Madde : 19 — Mısır devletinin tanınmasından müteallik mesail alâkadar devletler arasında tâyin edilecek şerait dairesinde muahheren takarrür edecek ahkâm ile hâl edilecek ve işbu muahede mucibince Türkiyeden ayrılan araziye müteallik muahede-i mezkûre ahkâmı Mısır devletine tatbik edilecektir.

Madde : 20 — Kıbrısın Britanya hükûmeti tarafından 5 teşrinisani 1914 de ilân olunan ilhakını Türkiye tanıdığını beyan eder.

Madde : 21 — 5 teşrinisani 1914 tarihinde Kıbrıs adasında mütemekkin olan Türk tebası kanun-u mahallinin tâyin ettiği şerait dairesinde İngiltere tabiyetini iktisab ve bu yüzden Türk tabiyetini zayi edeceklerdir. Maahaza işbu muahedenamenin mevkii meriyete vazından itibaren 2 senelik bir müddet zarfında Türk tabiyetini ihtiyar edebileceklerdir. Bu takdirde hakk-ı hıyarlarını istimal ettikleri tarihi takip eden 12 ay zarfında Kıbrıs adasını terk etmeye mecbur olacaklardır.

İşbu muahedenamenin mevkii meriyete vazi tarihinde Kıbrıs adasında mütemekkin olup da kanunu mahallinin tayin ettiği şerait dairesinde vukubulan müracaat üzerine tarih-i mezkûrde İngiltere tabiyetini ihraz etmiş veya etmek üzere bulunmuş Türk tebası dahi bundan dolayı Türk tabiyetini zayi edeceklerdir.

Şurası mukarrerdir ki, Kıbrıs hükûmeti, Türk hükûmetinin muvafakati olmaksızın Türk tabiyetinden başka bir tabiyet ihraz etmiş olan kimselere İngiltere tabiyetini tefvizden imtina etmek selâhiyetini haiz olacaktır.

Madde : 22 — Türkiye, 27 nci maddesinin ahkâm-ı umumiyesine halel gelmemek şartiyle 18 teşrini evvel 1912 tarihli Lozan muahedesi ve ona mütaallik senedat mucibince herne mahiyette olursa olsun Trablusgarp (Libya) üzerinde haiz olmuş olduğu kâffe-i hukuk ve imtiyazatın ilga-i katisini tanı-

2

AHKÂM-I MAHSUSA

Madde : 23 — Tarafeyn-i âliyeyn-i âkıdeyn boğazların usulüne dair bugünkü tarihle münakit mukavele-i mahsusada beyan olunduğu veçhile Çanakkale boğazında, Marmara denizinde ve Karadeniz boğazında bahren ve tarik-i havaiye ile gerek sulh ve gerek harb zamanlarında serbesti-i mürur ve seyr-i sefain esasını tasdik ve beyan hususunda müttehitdirler. Mezkûr mukavele buradaki tarafeyn-ı aliyeyn-i âkıdeyn nazarında işbu, muahedede münderiç olduğu takdirde haiz olacağı hüküm ve kuvvetin aynını haiz olacaktır.

Madde : 24 — İşbu muahedenin ikinci maddesinde tarif edilen hudutların usulüne müteallik ve bugünkü tarihle münakit mukavele-i mahsusa buradaki tarafeyn-i aliyeyn-i âkideyn nazarında işbu muahedede münderiç olduğu takdirde haiz bulunacağı hüküm ve kuvvetin aynını haiz olacaktır.

Madde : 25 — Türkiye, kendisiyle yanyana harb etmiş olan devletler ile diğer düvel-i âkide beyninde münakit muahedat-ı sulhiye ve mukavelât-ı munzamanın tamame-i meriyetini tanımayı ve eski Almanya imparatorluğu, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan arazisine dair ittihaz olmuş veya olunacak mukarreratı kabul etmeği ve böylece tâyin edilen hudutlar dahilindeki yeni devletleri tanımayı taahhüt eder.

Madde : 26 — Türkiye şimdiden Almanya, Avusturya, Bulgaristan, Macaristan, Yunanistan, Lehistan, Romanya, Sırp - Sloven - Hırvat devleti ile Çek - Slovakya devletinin hudutlarını, işbu hudutlar 25 inci maddede beyan olunan muahedeler veyahut mütemmim bilcümle mukavelelerle tesbit edilmiş veya edilecek olduğu şekilde tasvip ve kabul edildiğini beyan eder.

Madde : 27 — Türkiye hükûmeti veya Türk memurini tarafından, Türk arazisi haricinde işbu muahedeye vazıulimza diğer devletlerin taht-ı hâkimiyetinde veya himayesinde bulunan arazi tebası ile Türkiyeden ayrılan arazi tebası üzerinde siyasî, teşriî veya idarî hususattan herhangi bir sebebe müstenit olursa olsun hiçbir selâhiyet veya hakkı kazâ istimal edilmiyecektir.

Şurası mukarrerdir ki; memurin-i mezhebiye-i islâmiyenin vezaif-i diniyelerine halel iras edilmiş değildir.

Madde : 28 — Tarafeyn-i aliyeyn-i akideyn, Türkiyede kapitülâsyonların kâffe-i nukat-ı nazardan tamamen ilgasını herbiri kendisine taallüku cihetinden kabul ettiklerini beyan ederler.

Madde : 29 — Fransız tebası Faslılar, Tunuslular, Türkiyede diğer Fransız tebasının tâbi olduğu usulün her hususta aynına tâbi olacaklardır.

Trablusgarb tebası, Türkiyede diğer İtalyan tebasının tabi olduğu usulün her hususta aynına tabi olacaklardır. Bu maddenin ahkâmı aslen Tunuslu, Trablusgarblı, Faslı olup da Türkiyede yerleşmiş bulunanların tâbiyetleri bahsinde bir hükmü tazammun etmez.

Türk tebası, birinci ve ikinci fıkralardaki ahkâmdan ahalisinin müstefit bulunduğu memleketlerde. karşılıklı olarak Fransa ve İtalyadaki usulün aynından mütekabilen müstefit olacaklardır.

Birinci fıkradaki ahkâmdan ahalisi müstefit olan memleketlerden vürud eden veya o memleketlere sevkolunan eşyanın Türkiyede tâbi olacağı usul ile bilmukabele Türkiyeden vürudeden veya Türkiyeye sevk edilen eşyanın mezkûr memleketlerde tâbi olacağı usul, Fransa hükûmetiyle Türk hükûmeti arasında bilitilâf tâyin edilecektir.

FASIL 2

TABİİYET

Madde : 30 — İşbu muahede ahkâmı mucibince Türkiyeden ayrılan arazide yerleşmiş Türk tebası bihakkın ve kavanin-i mahalliyece mevzu şerait dahilinde işbu arazinin intikal ettiği devletin tebası olacaklardır.

Madde : 31 — 18 yaşını mütecaviz olup da 30 uncu madde ahkâmı mucibince Türk tabiiyetini zayi ve bihakkın yeni tabiyet iktisap eden eşhas işbu muahedenin mevki-i meriyete vazı tarihinden itibaren 2 sene müddet zarfında Türk tabiyetini ihtiyar etmek selâhiyetini hâiz olacaklardır.

Madde : 32 — İşbu muahede ahkâmı mucibince Türkiyeden ayrılan arazide yerleşmis ve 18 yaşını mütecaviz olup

2 sene müddet zarfında ahalisinin ekseriyeti kendisinin ırkına mensup olan devletlerden birinin tabiiyetini mezkûr devletin mezkûr arazideki ekseriyet ahaliden ırk itibariyle ayrı olan kimseler, işbu muahedenin mevkii meriyete vazından itibaren muvafakati şartiyle ihtiyar edebileceklerdir.

Madde : 33 — 31, 32 nci maddeler ahkâmı mucibince hakkı hıyarlarını istimal eden eşhas bunu takip eden 12 ay zarfında ikametgâhlarını hakk-ı hıyarlarını lehine istimal ettikleri devlet arazisine nakle mecburdurlar.

Hakk-ı hıyarlarını istimalden mukaddem mukim bulundukları diğer devletin arazisinde malik oldukları emval-i gayrimenkuleyi muhafaza etmekte serbest olacaklardır. Hernevi emval-i menkulelerini beraberlerinde nakledebileceklerdir. Bundan dolayı kendilerine ne ihraç ne de ithal için hiçbir harç veya resim tarh olunmıyacaktır. ,

Madde : 34 — İşbu muahede ahkâmı mucibince Türkiyeden ayrılan arazi ahali-i asliyesinden olup 18 yaşını mütecaviz olan ve işbu muahedenin mevkii icraya vazı anında memalik-i ecnebiyede yerleşmiş bulunan Türk tebası, Türkiyeden ayrılan memalikte icra-i hâkimiyet eden hükûmetler ile kendilerinin yerleşmiş bulundukları memleketlerin hükûmetleri arasında aktine lüzum görülebilecek itilâfât kayd-ı ihtirazisi tahtında ahali-i asliyesinden bulundukları arazide meri olan tabiiyeti iktisapta muhayyerdirler. Şu şartla ki: ırkları itibariyle bu arazi ahalisinin ekseriyetine mensup olalar, o arazide icra-i hâkimiyet eden hükûmet de buna muvafakat ede.

Bu hakk-ı hıyar işbu muahedenin mevkii meriyete vazı tarihinden itibaren iki sene müddet zarfında istimal edilmelidir.

Madde : 35 — Düvel-i âkide, işbu muahedede veya Almanya, Avusturya, Bulgaristan veya Macaristan ile münakit sulh muahedelerinde veyahut Türkiyeden başka düvel-i âkide-i mezkûre ile veya onlardan biri ile Rusya beyninde veya kendi aralarında münakit bir muahedede derpiş edilen ve alâkadarâne kendileri için iktisabı mümkün olan herhangi bir başka tabiiyeti ihraz müsaadesini bahşeden hakk-ı hıyarın istimaline hiçbir veçhile mümanaat göstermiyeceklerini taahhüt ederler.

Madde : 36 — İşbu fasıl ahkâmının tatbikına mütedair olan kâffe-i husus âtda zatül zevç kadınlar zevçlerinin ve 18

yaşından dûn olan çocuklarda ebeveynlerinin tabi oldukları şeraite ittiba edeceklerdir.

FASIL 3
EKALİYETLERİN HİMAYESİ

Madde : 37 — Türkiye, 38 den 44 e kadar olan maddelerde musarrah ahkâmını kavanin-i asliye şeklinde tanınmasını ve hiçbir kanun, bir nizam ve hiçbir muameleyi resmiyenin bu ahkâma münafi veya muarız olmamasını ve hiçbir kanun, nizam ve hiçbir muameleyi resmiyenin ahkâm-ı mezkûreye ihraz-ı tefevvuk etmemesini taahhüt eder.

Madde : 38 — Türk hükûmeti, tevellüt, milliyet, lisan, ırk veya din tefrik etmeksizin Türkiye ahalisinin kâffesine hayat ve hürriyetlerince himaye-i taamme ve kâmile bahşetmeyi taahhüt eder. Türkiyenin bütün ahalisi intizam-ı âmme ve âdab-ı umumiye ile gayr-ı kabil-i telif olmayan her din, mezhep veya itikadın gerek umumi ve gerek hususi suretiyle serbest-i icrası hakkına malik olacaklardır. Gayrimüslim ekalliyetler, bütün Türk tebasına tatbik edilen ve Türk hükûmeti tarafından müdafaa-i milliye veya intizam-ı âmmenin muhafazası için memleketin her tarafında veya bir kısmında ittihaz edilen tedabir mahfuz kalmak şartiyle serbesti-i seyrü sefer ve muhaceretten tamamiyle istifade edeceklerdir.

Madde : 39 — Gayrimüslim ekalliyetlere mensup Türk tebası Müslümanların istifade ettikleri ayni hukuku medeniye ve siyasiden istifade edeceklerdir. Türkiyenin bütün ahalisi din tefrik edilmeksizin kanun nazarında müsavi olacaklardır. Din, itikat veya mezhep farkı hiçbir Türk tebasının hukuku medeniye ve siyasiyeden istifadesine vebilhassa hıdemat-ı âmmeye kabulüne memuriyet ve meratibe nailiyetine veya muhtelif mesalik ve sanayi icra etmesine bir mânı teşkil etmeyecektir. Bilumum Türk tebasının gerek münasebat-ı hususiye veya ticariyede, gerek din, matbuat veya her nevi neşriyat hususunda gerek içtimaat-ı umumiyede herhangi bir lisanı istimal hakkına malik olmalarına karşı hiçbir kayıt vazedilemiyecektir. Lisan-ı resmî mevcut olmakla beraber Türkçeden gayri lisan ile mütekellim bulunan Türk tebasına mehakim huzurunda kendi lisanlarını şifahî suretle istimal edebilmeleri zımnında teshilât-ı münasebe ibraz olunacaktır.

Madde 40 — Gayri müslim ekalliyetlere mensup olan Türk tebası hukuken ve fiilen diğer Türk tebaya tatbik edi-

BİRİNCİ FASLA MERBUT LÂHİKA

1 Teşrinisani 1914 tarihinden evvelki Duyun-u Umumiye-i Osmaniyenin cetveli

A KISMI

(1) İstikraz	(2) Mukavelenâme Tarihi	Faiz (3) %	Devre-i itfa (4)	(5) İhracaden bank
duyunu muvahhede	1-14/9/1903, 8-21/6/1906	4		
ikramiyeli Türk tahvi.	5/1/1870			
Osmaniye	18-30/4/1890	4	1931	Osmanlı Bankası
Tömbeki	26/8-4/5/1893	4	1954	» »
40 milyon franklık şark şimendiferleri	1-13/3/1894	4	1957	Deutsche Bank gurubu, Enternasyon Banka ve 2 Fransı bankası dahil olduğ
% 5 1896	29/2-12/3/1896	5	1946	Osmanlı Bankası
Gümrük 1902	17-29/5/1886, 28/9-10-11/1902	4	1958	» »
% 4 1903 seyd-i bahri	3/10/1888, 21/2-6/3/1903	4	1958	Deutsche Bank
Bağdat I. tertip	20/2-5/3/1903	4	2001	» »
%.4 1904	4-17/9/1903	4	1950	Osmanlı Bankası
% 4 1901-5	21/4-11/12/1901, 25/4-8/5/1905	4	1951	» »
Teçhizat-ı Askeriye	4-17/4/1905	4	1961	Deutsche Bank
Bağdat II. tertip	20/2-5/6/1908	4	2006	» »
Bağdat III. tertip	20/2-5/6/1908	4	2010	» »
% 4 1908	6-19/9/1908	4	1965	Osmanlı Bankası
% 4 1909	30/9-13/10/1909	4	1950	» »
Soma - Bandırma	20/3-11/12/1910	4	1992	» »
Hudeyde - Sana	27/9-10/11/1910	4	1952	Fransız bankası Deutsche Bank Hurubu
Konya ovası	5-18/11/1913	5,5	1943	
% 5 1914	13-26/4/1914	5	1962	Osmanlı Bankası

NOT : İşbu iki cetvel bu faslın nihayetine dercolunması gerekirken yanlışlıkla buraya konmuştur. (Özür dileriz)

:ütün idarei nhisariyesi avansı % 5	4/8/1913			
1911 hazine tahvilâtı Şefain-i harbiye mübayaası Banka Os- mani 1912 ıazine tah- vilâtı	13/8/1911	5	1916 X	Türkiye Millî Bank
Banka Os- mani)13 hazine :hvilâtı doğ-	8/21/1911	5	1916 X	Osmanlı Bankası
ıdan doğ- ıya ihraç lilen tahvi- .t dahil	19/1-1/2/1953	5	1918 X	Periye ve şürekası
K) 54 üncü addeye üracaat				

B Kısmı

Avanslar	Mukavelename tarihi	Faiz	İtibari Sermayei iptidaiyesi (T.L.)
Bağdat şirketi	3-16 Haziran 1908		
Fenerler İda.	5-18 Ağustos 1904		
Fenerler İda.	5-18 Temmuz 1907	7	300 000
Köstence	27-9 Teşriniev. 1904	8	55 000
kablo Şti.		7	300 000
Tünel şirketi		4	17 335
Eytam sandığı			3 000
Deutsche Bank	Muhtelif tarihlerde		153 147
Fenerler idaresi	13-26 Ağustos 1912	5,5	33 000
Anadolu demir-	3-16 Nisan 1913	7	500 000
yolu	24-5 Mart 1914	6	200 000

len aynı muamele ve teminattan müstefit olacaklardır. Bunlar bilhassa masrafları kendine ait olmak üzere her türlü müessesat-ı hayriye, diniye veya içtimaiyeyi, her türlü mektep vesair müessesatı talim ve terbiyeyi tesis, idare ve murakabe etmek ve buralarda kendi lisanlarını serbestçe istimal ve âyini dînilerini serbestçe icra eylemek hususlarından müsavi hukuka malik olacaklardır.

Madde: 41 — Tedrisat-ı umumiye hususunda Türk hükümeti gayrı müslim tebasının mühim bir nisbet dahilinde mütemekkin oldukları şehirler ve kazalarda bu Türk tebasının çocuklarının iptidaî mekteplerde kendi lisanlariyle tahsil etmelerini temin zımnında teshilât-ı münasebete ihraz edecektir. Bu hüküm Türk hükümetinin mezkûr mekteplerde Türk lisanının tedrisini mecburî kılmasına mâni olmayacaktır.

Gayri müslim ekalliyetlere mensup Türk tebasının mühim nisbette mevcut oldukları şehirlerde veya kazalarda devlet bütçesi, belediye veya sair bütçeler tarafından terbiye, din veya emri hayır maksadıyla tahsis edilen mebaliğden bu ekalliyetlere de muhakkak bir hisse temin olunacaktır.

Mebaliğ-i mezkûre alâkadar müessesatın sahibi selâhiyet mümessillerine ita edilecektir.

Madde 42 — Türk hükümeti gayrı müslim ekalliyetlerin hukuk-u aile veya ahkâm-ı şahsiyeleri bahsinde bu mesailin mezkûr ekalliyetlerin örf ve âdetlerince hâl ve fasl edilmesine müsait ahkâm vaz'ına muvafakat eder.

İşbu ahkâm Türk hükümetiyle alâkadar ekalliyetlerden her birini müsavi miktarda mümessillerden mürekkep hususî komisyonlar tarafından tanzim olunacaktır. İhtilâf vukuunda Türk hükümetiyle cemiyet-i akvam meclisi Avrupa hukukşinasları meyanından müntehep bir hakemi alel hakemi bilittifak tayin edeceklerdir. Türk hükûmeti mezkûr ekalliyetlere ait kiliselere, havralara, mezarlıklara vesair müessesatı diniyeye her türlü himayeyi bahşeylemeyi taahhüt eder. Ayni ekalliyetlerin hali hazırda Türkiyede mevcut olan evkafına ve müessesat-ı diniye ve hayriyelerine her türlü teshilât ve müsaadat ita olunacak. Ve Türk hükümeti yeni müessesat-ı diniye ve hayriye ihdası hakkında bu kabil sair müessesat-ı hususiyeye temin edilmiş olan teşhilât-ı lâzımeden hiçbirini diriğ etmeyecektir.

Madde: 43 — Gayrı müslim ekalliyetlere mensup Türk te-

bası, ahkâm-ı diniyelerine mugayir veya dinî âyinlerini muhil herhangi bir muamelenin ifasına mecbur tutulamıyacakları gibi istirahat-ı esbuiyeleri olan günde mahkemelerde isbat-ı vücut etmekten veya herhangi bir muameleyi kanuniye icrasından istinkâf ettiklerinden dolayı hiçbir hakları sâkıt olmayacaktır.

Maamafih bu hüküm mezkûr Türk tebayı intizamı âmmenin muhafazası için diğer Türk tebaya tahmil edilen mecburiyetlerden âzade kılmıyacaktır.

Madde 44 — Türkiye işbu faslın yukarıki maddelerinin Türkiyenin gayrı müslim ekalliyetlerine taallûk ettiği mertebede ahkâm-ı mezkûrenin beynelmilel menfaati haiz taahhüdat teşkil etmelerini ve cemiyeti akvamın kefaleti altına vazedilmelerini kabul eyler.

Bunlar cemiyeti akvam meclisinin ekserisinin muvafakati olmaksızın tadil edilemiyeceklerdir. Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya cemiyeti akvam meclisi tarafından işbu mevat hakkında usulü dairesinde kabul edilecek olan her türlü tadilâtı reddetmeyi muahedeyi hazıra taahhüt ederler.

Türkiye, cemiyeti akvam meclisi âzasından herbirinin bu taahhüdatdan herhangi birine karşı vuku bulan tecavüzü veya tecavüz tehdidini meclisin nazarı dikkatine arza selâhiyettar olacağını ve meclisin icabı hale göre münasip ve müessir telâkki edilecek bir sureti hareket ittihaz ve talimat ita edebileceğini kabul eder. Bundan başka Türkiye işbu mevatta mütedair hukukî veya fiilî mesailde Türk hükümetiyle vazı-ul imza diğer devletlerden biri veya cemiyet-i akvam meclisi âzasından diğer bir devlet beyninde ihtilâf-ı efkâr vukua geldiği takdirde işbu ihtilâfın cemiyet ahitnamesinin 14 üncü maddesi ahkâmına nazaran beynelmilel mahiyeti haiz bir ihtilâf gibi telâkki edilmesini kabul eder. Türk hükümeti bu kabilden olan her ihtilâfın diğer taraf talep ettiği takdirde beynelmilel adalet mahkeme-i daimesine tevdiini kabul eder. Mahkeme-i daimenin kararı kabil-i istinaf olmayıp cemiyeti akvam ahitnamesinin 13 üncü maddesi ahkâmı mucibince verilmiş bir kararın ayni kuvvet ve hükmünü haiz olacaktır.

Madde 45 — İşbu fasıl ahkâmı ile Türkiyede bulunan gayrı müslim ekalliyetler hakkında tanınan hukuk, Yunanistan tarafından kendi arazisinden bulunan müslüman ekalliyet hakkında dahi tanımıştır.

KISIM 2

AHKÂM-I MALİYE

FASIL I

DÜYUN-U UMUMİYE-İ OSMANİYE

Madde 46 — İşbu fasla merbut cetvelde muharrer düyun-u umumiye-i Osmaniye işbu fasılda münderiç şerait dairesinde Türkiye ile 1912-1913 Balkan muharebeleri neticesinde lehlerine Osmanlı İmparatorluğundan arazi terkedilmiş olan devletler ve işbu muahedenin 12 ve 15. maddelerinde mevzuubahs olan adaların ve işbu maddenin son fıkrasında mezkûr arazinin kendilerine ilhak olunduğu devletler ve nihayet işbu muahede mucibince Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan Asya arazisi üzerinde müceddeden teşekkül eden devletler arasında taksim edilecektir. Bundan maada bâlâda zikrolunan devletlerin kâffesi 53 üncü maddede gösterilen tarihlerden itibaren işbu fasılda münderiç şerait dairesinde düyunu umumiyei Osmaniye mürettebatına ait mükellefiyatı seneviyeye dahi iştirâk edeceklerdir.

53. maddede tesbit edilen tarihlerden itibaren Türkiye diğer devletlerin uhdesine tahmil edilen hısas-ı iştirakiyyeden hiçbir veçhile mesul tutulmayacaktır.

1 Ağustos 1914 tarihinde Osmanlı hâkimiyeti altında olup Türkiyenin işbu muahedenamenin ikinci maddesinde tayin edilen hudutları haricinde bulunan Türkiye arazisi, düyunu umumiyei Osmaniyenin taksimi hususunda mezkûr muahedename mucibince Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış gibi telâkki edilecektir.

Madde 47 — Düyunu Umumiyei Osmaniye meclisi, işbu fasla merbut cetvelin (a) kısmında münderiç istikrazata ait olan ve alâkadar devletlerden her birine isabet eden tekasit-i seneviyenin miktarını işbu muahedenamenin mevki-i meriyete vazı tarihinden itibaren 3 ay müddet zarfında 50 ve 51. maddelerde mevzu esasat üzerine tayin edecek ve bunu düvel-i mezkûreye tebliğ eyleyecektir.

Salif-üz zikir devletler düyunu umumiyei Osmaniye meclisinin bu husustaki mesaisini takibetmek üzere İstanbula murahhaslar göndermek selâhiyetini haiz olacaklardır.

Düyunu umumiye meclisi, Bulgaristan ile 27 Teşrinisani 1919 tarihine mün'akit sulh muahedenamesinin 134 üncü maddesinde zikrolunan vezaifi ifa edecektir.

Işbu maddede muharrer esasatın tatbikına müteallik olarak alâkadar taraflar beyninde tahaddüs edebilecek olan bütün ihtilâfat, birinci musarrah tebligatın ifasından sonra nihayet bir ay zarfında cemiyet-i akvam meclisinden iraesi rica edilecek bir hakeme tevdi olunacak ve işbu hakem âzamî 3 ay müddet zarfında kararını ita edecektir. Hakeme verilecek ücret, cemiyeti akvam meclisi tarafından tayin ve diğer masarifi tahkimiye ile beraber alâkadar taraflara tahmil edilecektir. Hakemin mukarreratı kat'î olacaktır. Zikrolunan hakeme müracaat tekasid-i seneviyenin tediyesini tehir etmeyecektir.

Madde 48 — İşbu fasılda merbut cetvelin (a) kısmında gösterilen düyunu umumiyei Osmaniyenin aralarında taksim edilecek devletlerden Türkiyeden maadası 67 inci maddede mevzuu bahs olan tekasidi seneviyeden mütenazıran uhdelerine isabet eden hisseleri hakkında maddei mezkûre ahkâmı mucibince kendilerine vuku bulacak tebligat gününden itibaren 3 ay zarfında düyunu umumiye meclisine kendi hisselerinin tediyesini temin için kâfi miktarda karşılık (rehin) irae edeceklerdir.

Bâlâda muharrer müddet zarfında mezkûr karşılıklar tesis olunmadığı veyahut tesis olunan karşılıkların muvafık olup olmadığı hakkında ihtilâf zuhur ettiği takdirde işbu muahedenameye vazı-ul imza herhangi bir devlet tarafından cemiyet-i akvam meclisine müracaat edilebilecektir.

Cemiyet-i akvam meclisi, karşılık olarak tahsis olunan varidatın cibayetini Türkiyeden maada aralarında düyunu umumiye taksim edilecek olan devletler arazisinde mevcut beynelmilel teşkilât-ı maliyeye tevdi edebilecektir. Cemiyeti akvam meclisinin mukarreratı kat'î olacaktır.

Madde 49 — Alâkadar devletlerden her birine isabet eden tekasidi seneviyenin 47 inci madde ahkâmına tevfikan tayin-i kat'îsine tevessül olunduğu günden itibaren bir ay müddet zarfında işbu fasla merbut cetvelin (A) işaretli kısmında muharrer düyunu umumiyei Osmaniyenin re'sul mal-i itibarisinin tarz-ı taksimini tesbit etmek üzere Pariste bir komisyon içtima edecektir. İşbu taksim; tekasid-i seneviyenin tevzii için kabul edilmiş olan nisbetlere göre ve istikraz mukavelename-

leriyle işbu faslın ahkâmı nazarı itibare alınarak yapılacaktır. Birinci fıkrada muharrer komisyon Türk hükümetinin bir mümessili ile düyunu umumiyei Osmaniye meclisinin ve düyunu muvahhede ile Rumeli demiryolu tahvilâtından gayri duyunun birer mümessilinden ve alâkadar devletlerden her birinin tayin edebileceği mümessilden terekküp edebilecektir. Komisyonda ihtilâf hasıl edilemiyen kâffe-i mesai 47 inci maddenin 4 üncü fıkrasında muharrer hakeme tevdi edilecektir.

Türkiye kendi hissesi için yeni esham ihracına karar verdiği takdirde bir Türk hükümeti mümessili ile düyunu umumiye meclisinden ve düyunu muvahhide ile Rumeli demiryolu tahvilâtından gayrı düyun mümessilinden mürekkep bir komite marifetiyle, evvel be evvel Türkiyeye müteallik olmak üzere sermaye-i düyunun taksimi icra edilecektir.

Müceddeden ihdas edilecek esham komisyona tevdi edilecek ve komisyon Türkiyenin ibrasını ve diğer taraftan düyunu umumiyei Osmaniyeden uhdelerine birer hisse tahmil olunan diğer devletlere karşı hamillerin hukukunu mübeyyin şerait dairesinde esham-ı mezkûrenin hamillere itasını temin edecektir. Düyunu umumiyei Osmaniyeden her devletin hissesini temsilen ihraç edilecek esham tarafeyn-i aliyeyn-i akıdeyn arazisinde her türlü damga resminden veya işbu ihraçtan tevellüt edecek sair rüsumdan muaf tutulacaktır. Alâkadar devletlerden her birine isabet eden mürettabatı seneviyenin tediyesi re'sul mal-i itibariyenin taksimine müteallik işbu maddede münderiç bulunan ahkâmdan dolayı tehir edilemiyecektir.

Madde 50 — Kırkyedinci maddede mezkûr mürettebatı seneviyenin ve 49 uncu maddede mevzuubahs olan düyunu umumiyei Osmaniyenin mali itibarisinin taksimleri berveçhi âti vuku bulacaktır.

1) 18 teşrinievvel 1912 tarihinden evvelki istikrazlar ile onlara ait mürettebatı seneviye 1912-1913 Balkan Harbleri neticesinde bulunmuş olduğu hal üzere Osmanlı İmparatorluğu ile muharebatı mezkûre neticesinde Osmanlı devletinden lehlerine arazi tefrik olunan Balkan hükümetleri ve işbu muahedenin 12 ve 15 inci maddelerinde mevzuubahs adaların kendilerine ilhak olunduğu devletler arasında taksim olunacak ve mezkûr muharebata hateme veren muahedelerin veya muahheren aktedilmiş muahedatın mevkii mer'iyete vaz'ılarından sonra vu-

ku bulan arazi tahavvülâtı nazarı itibare alınacaktır.

2) Bu ilk taksimden sonra devlet-i Osmaniyenin uhdesinde kalan istikrazat bakiyesi ile onlara ait mürettabat-ı seneviye bakiyesine devleti Osmaniye tarafından 17 teşrinievvel 1912 tarihi ile 1 teşrinisani 1914 tarihi arasında aktolunan istikrazat ile onlara ait mürettebatı seneviye ilâve olunmak suretiyle hasıl olacak yekûn Türkiye ile Asyada yeni teşkil olup işbu muahede mucibince devlet-i Osmaniyeden lehlerine arazi tefrik edilen devletler ve nihayet mezkûr muahedenin 46 ıncı maddesinin son fıkrasındaki arazi kendisine ilhak edilen devlet arasında taksim olunacaktır. Re'sul malinin taksimi işbu muahedenin mevki-i meriyete vaz'ı tarihinde her istikrazın re'sul malinin baliğ olduğu miktar üzerinde icra olunacaktır.

Madde 51 — 50 inci maddede beyan olunan taksim neticesi olarak düyunu umumiye-i Osmaniye mürettebatı seneviyesinden alâkadar her devlete isabet eden hisse berveçhi âti tayin olunacaktır.

1) 50 inci maddenin fıkra-i ûlâsında beyan edilen taksim için evvel emirde 12 inci ve 15 inci maddelerde zikrolunan adalar ile Balkan harbleri neticesinde Osmanlı devletinden ayrılan arazinin mecmuuna isabet eyleyecek hisse miktarının takdirine tevessül olunacaktır. İşbu hissenin 50 inci maddenin birinci fıkrası ahkâmına tevfikan taksim olunacak tekasid-i seneviye yekûnuna nisbetle baliği 1907 senesinde mevzu gümrük rüsum manzumesi hasılatı da dahil olduğu halde 1910 - 1911, 1911 - 1912 sene-i maliyeleri esnasında Osmanlı devletinin varidat-ı umumiyesi yekûn vasatisi ile mezkûr adalar ve arazi-i münfekenin birlikte olarak varidat-ı umumiyesi yekûn vasatisi arasındaki aynı nisbet dairesinde olacaktır. Böylece tayin edilecek yekûn lehlerine bâlâdaki fıkrada mezkûr arazi ilhak edilen devletler arasında taksim edilecek ve bu tarzda mezkûr devlete isabet edecek hissenin beyinlerinde taksim edilecek yekûn-u umumiyeye nisbetle baliği bu devletlerden her birine ilhak edilen arazi varidat-ı vasatisi ile Balkan harbi neticesinde Osmanlı devletinden ayrılan arazinin ve 12 inci ve 13 üncü maddelerde mezkûr olan adalar mecmuunun 1910 - 1911 ve 1911 - 1912 sene-i maliyeleri zarfındaki varidat-ı umumiye vasatisi arasındaki aynı nisbet dairesinde olacaktır.

İşbu fıkrada mevzuubahs varidatın hesabından gümrük

hasılatı nazarı itibare alınmayacaktır.

2) 46 ıncı maddenin son fıkrasında zikrolunan arazi dahil olduğu halde işbu muahede mucibince Osmanlı devletinden ayrılan araziye gelince alâkadar devlete isabet eden hissenin 50. maddenin ikinci fıkrası ahkâmına tevfikan taksim kılınacak tekasid-i seneviye yekûn-u umumiyesine nisbetle baliği, arazi-i münfeke vasatî varidatı ile 1910 - 11 ve 1911 - 12 senev-i maliyeleri esnasında (1907 senesinde mevzu gümrük rusum manzumesi hasılatı da dahil olduğu halde) Osmanlı devletinin vasatî varidatı umumiyesinden birinci fıkrada zikrolunan arazi ve adalar hissesinin badettenzil kalan miktarı arasındaki aynı nisbet dairesinde olacaktır.

Madde 52 — İşbu fasla merbut cetvelin (B) kısmında mezkûr avanslar Türkiye ile 46 ıncı maddede zikrolunan diğer devletler arasında şerait-i âtiye dairesinde taksim olunacaktır.

1) Cetvelde muharrer olup 17 teşrinievvel 1912 de mevcut bulunan avansların, işbu muahedenin mevkii icraya vaz'ı tarihinde tesviye olunmayan re'sul mali varsa işbu re'sul mâl ve kezalik 53 üncü maddenin birinci fıkrasında zikredilen tarihlerden beri müterakim faizler ile tevarih-i mezkûreden beri vuku bulan tediyat, 50 inci maddenin birinci fıkrası ile ve 51 inci maddenin birinci fıkrasında münderiç ahkâma taksim olunacaktır.

2) İşbu ilk taksim neticesinde Osmanlı devletine isabet eden mebaliğ ile cetvelde muharrer olup devleti mezkûre tarafından 17 teşrinievvel 1912 tarihi ile 1 teşrinisani 1914 tarihi arasında aktedilmiş bulunan avansların işbu muahedenamenin mevkii mer'iyete vaz'ı tarihinde tesviye olunmayan re'sul mali varsa işbu re'sul mal ve kezalik 1 mart 1920 tarihine kadar müterakim faizleriyle mezkûr tarihten beri vuku bulan tediyat, 50 inci maddenin ikinci fıkrasiyle 51 inci maddenin ikinci fıkrasında münderiç ahkâma tevfikan taksim olunacaktır.

Düyunu umumiyei Osmaniye meclisi mezkûr avanslardan alâkadar devletlerden her birine isabet eden hisse miktarını işbu muahedenin mevkii mer'iyete vaz'ından itibaren 3 ay müddet zarfında tayin ve bunu mezkûr devletlere tebliğ eyleyecektir. Türkiyeden maada devletlere tahmil edilen mebaliğ mezkûr devletler tarafından düyunu umumiye meclisine tediye edilecek düyunu umumiye meclisinde de ya dayinlere tesviye veyahut Türkiyenin mezkûr devletler hesabına gerek faiz

ve gerek re'sul mal akçesi namıyla tediye etmiş bulunduğu mebaliğ miktarına tekabül edinceye kadar Türk hükümeti hesabına irat kaydolunacaktır.

Fıkra-i anifede icrası zikrolunan tediyat işbu muahedenamenin mevkii mer'iyete vaz'ından itibaren müsavi 5 tekasid-i senevi ile icra olunacaktır. Tediyat-ı mezkûrenin Osmanlı devleti dayinlerine ifa edilecek kısmı avans mukavelâtında mukarrer faizleri de ihtiva edecek ve Türk hükümetine ait olan kısım ise bilâ faiz eda olunacaktır.

Madde 53 — Balkan muharebatı neticesinde lehlerine Osmanlı devletinden arazi ayrılmış olan devletlerin borçlu olduğu, işbu fasla merbut cetvelin (A) kısmında münderiç düyunu umumiye-i Osmaniye istikrazatı tekasid-i seneviyesi mebhûsun anh arazinin düvel-i mezkûreye intikalini mübeyyin olan muahedelerin mevkii mer'iyete vaz'ı tarihinden itibaren lüzum-ut-tediye olacaktır. On ikinci maddede musarrah adalara gelince bunların taksid-i senevisi 1/14 teşrinisani 1913 tarihinden ve 15 inci maddede mevzuubahs olan adaların taksid-i seneviyesi 17 teşrinievvel 1912 tarihinden itibaren vacibüt tediye olacaktır.

İşbu muahede mucibince Osmanlı devletinden fekkedilen Asyadaki arazi üzerinde yeni müteşekkil devletler üzerinde 46. maddenin son fıkrasında gösterilen arazi kendisine ilhak edilen devletin borçlu oldukları tekasid-i seneviye 1 Mart 1920 tarihinden itibaren lâzımüttediye olacaktır.

Madde : 5 4— İşbu fasla merbut cetvelin (A) kısmına tâdat edilen 1911 - 1912 - 1913 hazine tahvilâtı, mukavelâtın tayin edildiği tediye tarihlerinden itibaren 10 sene müddet zarfında mukarrer faizleriyle beraber tasfiye olunacaktır.

Madde 55 — Türkiye dahi dahil olduğu halde 46 ıncı maddede zikrolunan devletler işbu fasla merbut cetvelin (A) kısmında tasrih olunduğu vechile düyunu umumiyei Osmaniyeden kendilerine isabet eden ve 53 üncü maddede muayyen tarihlerden itibaren lâzımüttediye olup tesviye edilmemiş bulunan tekasid-i seneviye miktarını düyunu umumiye-i Osmaniye meclisine tediye edeceklerdir. Bu tediye işbu muahedenin mevkii mer'iyete vaz'ından itibaren müsavi 20 taksit-i senevî ile ve bilâ faiz ifa edilecektir Türkiyeden maada devletler tarafından düyunu umumiye meclisine tediye olunacak tekasid-i seneviye düvel-i mezkûre hesabına Türkiye tarafından tediye

edilmiş olan mebaliğ miktarına tekabül edinceye kadar Türkiyenin borçlu kalacağı tekasid-i mütedahileye mahsub edilecektir.

Madde 56 — Fimabâd düyunu umumiyei Osmaniye meclis idaresinde Alman, Avusturyalı ve Macar hâmillerin murahhasları bulunmayacaktır.

Madde 57 — Düyunu umumiye-i Osmaniye istikraz ve avanslarına ve karşılığı Mısır vergisiyle temin edilmiş olan 1855 ve 1891 ve 1894 Osmanlı istikrazatına ait faiz kuponlarının ibraz mühletleri ile salifüzzikr istikrazlardan kurası çıkmış olan eshamın tahsili bedelâtı için ibraz mühletleri tarafeyn-i aliyeyn-i akideyn arazisinde 29 teşrinievvel 1914 tarihinden itibaren işbu muahedenin mevkii mer'iyete vaz'ından 3 ayın inkızasına kadar tecil edilmiş addolunacaktır.

FASIL II

AHKÂM-I MUHTELİFE

Madde 58 — Bir taraftan Türkiye, diğer taraftan (Yunanistan hariç olduğu halde) düvel-i saire-i âkide, Türkiyeyle düveli mezkûrenin ve kezalik (eşhası hükmiyye de dahil olduğu halde) tebealarının, 1 ağustos 1914 tarihiyle muahedeyi hazıranın mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihi beyninde güzeran eden müddet zarfında gerek ahval-i harbiyede, gerek istimval, zabt, sekvestro tasarruf veya müsadere tedabirinden münbaisi zayiat ve zararu ziyanlardan dolayı her türlü metalibi nakdiyede bulunmaktan mütekabilen feragat ederler.

Maamafih bâlâdaki hüküm, işbu muahedenin üçüncü kısmında muharrer ahkâma (ahkâm-ı iktisadiye) halel vermiyecektir.

Almanya ile mün'akit 28 Haziran 1919 tarihli sulh muahedenâmesinin 259 uncu maddenin (1) işaretli fıkrası ve Avusturya ile mün'akit 10 Eylül 1919 tarihli sulh muahedenamesinin 210 uncu maddesinin (1) işaretli fıkrası mucibince Almanya ve Avusturya tarafından devredilmiş olan altun nükut üzerindeki her türlü hukukundan Türkiye (Yunanistan müstesna olarak) diğer âkid devletler lehine feragat eder.

Birinci tertip Türk evrak-ı nakdiyesi hakkında gerek 20 Haziran 1331 (3 temmuz 1915) tarihli mukavelename ile gerek

mezkûr evrakı nakdiyenin zahrında muharrer metne nazaran düyun-u umumiye-i Osmaniye meclisine tahmil edilmiş olan bilcümle tediye mükellefiyâtı fesholunmuştur.

Kezalik Türkiye, Hükümet-i Osmaniye tarafından İngiltereye sipariş olunup Britanya hükümeti tarafından 1914 tarihinde vaziyet edilmiş olan harb sefinelerine mukabil tediye kılınmış bulunan mebaliğin iadesini ne Britanya hükümetinden ve ne de tebalarından talep etmemeği kabul ve bundan dolayı her türlü metalibinden feragat eder.

Madde 59 — Yunanistan harb kavaninine mugayir olarak Anadoluda Yunan ordu veya idaresinin ef'alinden mütevellit hasaratın tamiri mecburiyetini tanır.

Diğer taraftan Türkiye, harbin temadisinden ve onun netayicinden mütevellit Yunanistan vaziyet-i maliyesini nazar-ı dikkate alarak tamirat hususunda Yunanistana karşı her türlü metalibattan suret-i kat'iyede feragat eder.

Madde 60 — Gerek Balkan muharebeleri neticesinde ve gerek işbu muahede ile lehlerine Osmanlı İmparatorluğundan arazi ayrılmış ve ayrılmakta olan devletler işbu arazi üzerinde kâin olup Osmanlı İmparatorluğuna ait kâffe-i emval ve emlâki meccanen iktisap edeceklerdir.

26 Ağustos 1324 (8 Eylül 1908) ve 20 Nisan 1325 (2 Mayıs 1909) tarihli iradelerin hazine-i hassadan devlete naklini emrettikleri emval ve emlâk ve kezalik 30 Teşriniévvel 1918 de hazine-i hassa tarafından hıdemat-ı umumiye menfaatine idare edilmiş olan emvâl ve emlâk, düvel-i mezkûre bu emvâl ve emlâke müteallik hususatta Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olacakları ve emvâl-i mezkûre üzerine müesses olan vakıfların muteber tanınması lâzım geleceği cihetle, fıkra-i ânifede gösterilen emvâl ve emlâk meyanına dahil olduğu mukarrerdir.

Gerek Balkan muharebeleri neticesinde ve gerek bilâhare Yunanistana intikal etmiş olan eski Osmanlı İmparatorluğu arazisi üzerinde kâin olup hazine-i hassadan devlete geçmiş bulunan emval ve emlâk hakkında Türk hükümeti ile hükümet-i Yunaniye arasında mütekevvin ihtilâf, aktolunacak bir tahkimnameye tevfikan ve 1-14 Kânunuevvel 1913 tarihli Atina muahedesine merbut 2 numaralı hususî protokol mucibince Laheyde bir mahkeme-i hakemiyeye tevdi olunacaktır.

Bu maddenin ahkâmı, hazine-i hassa namına mukayyet

olup veya onun tarafından idare edilip işbu maddenin 2 inci ve 3 üncü fıkralarında mevzuubahs olmayan emval ve emlâkin mahiyeti hukukiyesini tebdil etmeyecektir.

Madde 61 — İşbu muahede mucibince Türkiyeden gayri bir devletin tebaası meyanına giren ve mülkî ve askerî tekaüt ve mazuliyet ve eytam ve eramil maaşatından istifade edenler maaşlarından dolayı Türk hükümetine karşı hiçbir talep dermeyan edemeyeceklerdir.

Madde 62 — Almanya ile mün'akit 28 Haziran 1919 tarihli Versay sulh muahedenamesinin 26 ıncı maddesi ve 10 Eylül 1919 tarihinde Avusturya ile ve 27 Teşrinisani 1919 tarihinde Bulgaristan ile ve 4 Haziran 1920 tarihinde Macaristan ile mün'akit sulh muahedenamelerinin mevaddı mütenazırası mucibince Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristanın Türkiyeden olan bilcümle matlubatının devrini Türkiye kabul eyler.

Sair düveli âkide bu husustan dolayı Türkiye zimmetine terettüp eden düyundan Türkiyeyi ibra ederler.

Türkiyenin Almanya, Avusturya, Bulgaristan ve Macaristandan olan matlubatı dahi sair düveli âkide lehine devrolunmuştur.

Madde 63 — Harpten sonra Almanyadan Türkiyeye ihraç olunacak emtia bedelâtına mukabil Almanya hükümetinin Türkiye evrak-ı nakdiyesini muayyen bir kambiyo fiatiyla kabul edeceğine dair yapmış olduğu taahhüdatdan Almanya hükümetini ibra eylediğini Türkiye hükümeti sair düveli âkide ile bilittifak beyan eder.

KISIM 3

AHKÂM-I İKTİSADİYE

Madde 64 — Bu kısımda (düveli müttefika) tabirinden maksat Türkiyeden maada düveli âkidedir. (Müttefikîn tebaası) tabiri, Türkiyenin gayrı düveli âkide tebaasından bulunan veyahut düveli mezkûreden birinin tahtı himayesindeki bir devlet veya arazi tebaasından olan eşhası hakikiye, şirkât, cemiyatat ve müessesata şamildir.

Bu kısmın (müttefikin tebaasına) müteallik bulunan ahkâmın, düvel-i müttefika tabiiyetini haiz olmadıkları halde

fiilen bu devletler tarafından mazhar-ı himaye olmuş bulunmalarından dolayı memurin-i Osmaniye canibinden müttefikîn tebaası gibi muamele görmüş ve bu yüzden zarara duçar olmuş olan eşhas hakkında da tatbik edilecektir.

FASIL I

EMVAL - HUKUK VE MENAFİ'

Madde 65 — 29 Teşrinievvel 1914 tarihinde düveli müttefika tebaası olan eşhasa ait olup işbu muahedenin mevkii icraya vaz'ı tarihinde Türk kalacak arazi üzerinde hâlen mevcut ve kabili teşhis olan emval, hukuk ve menafi, bulundukları hal üzere, menlehülhaklarına derhal iade olunacaktır.

Bilmukabele, Türk tebaasına ait olup 29 Teşrinievvel 1914 tarihinde düveli müttefikanın hâkimiyeti veya himayesi altında bulunan veyahut Balkan muharebelerini müteakip Osmanlı İmparatorluğundan fekkedilerek bugün düveli mezkûrenin taht-ı hâkimiyetinde bulunan arazi üzerinde hâlen mevcut ve kabili teşhis olan emval, hukuk ve menafi'de bulundukları hal üzere menlehülhaklarına derhal iade edilecektir. Kezalik bu muahedeyle Osmanlı İmparatorluğundan ayrılmış arazi üzerinde bulunup Türk tebaasına ait olan düveli müttefika memurini canibinden tasfiye edilmiş veya lâalettayin sair tedabiri istisnaiyeye tâbi kılınmış bulunan emval, hukuk ve menafi hakkında aynı iade muamelesi derhal yapılacaktır.

İşbu muahedeyle Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir toprakta kâin olup Osmanlı hükümeti tarafından tedabiri fevkalâdei harbiyeye tâbi tutulmuş olduktan sonra mezkûr toprakta icra-i hâkimiyet eden devlet-i âkidenin elyevm yedinde bulunan kabil-i teşhis kâffe-i emvâl ve hukuk ve menafi sahibi meşrularına, bulundukları hal üzere, iade edilecektir. Mezkûr arazi üzerinde icra-i hâkimiyet eden devlet-i âkide canibinden tasviye edilmiş olan emval-i gayrı menkule dahi aynı iade muamelesine tâbi tutulacaktır. Efrat arasında bunlardan maada olan bilcümle istihkakı müddeiyatı, selâhiyettar mahallî mahkemelerine raci olacaktır.

İstihkak iddia olunan emvalin teşhisine veya iadesine müteallik kâffe-i ihtilâfat bu kısmın beşinci faslında muharrer

muhtelit hakem mahkemesine arzedilecektir.

Madde 66 — 65 inci maddenin birinci ve ikinci fıkraları ahkâmının tenfiz ve icrası için tarafeyn-i âliyeyn-i âkıdeyn menlehulhakları en seri bir usulle ve kendilerinin rızası olmaksızın tahmil edilmiş olabilecek hergüna tekâlif ve kuyuttan âzâde bir halde emval, hukuk ve menafilerine mutasarrıf kılacaklardır. Emval ve hukuk ve menafi-i mezkûreyi bu iadeyi icra edecek olan hükümetten bilvasıta veya bilâ vasıta iktisabetmiş olup ta iadeden dolayı mutazarrır olmuş bulunacak olan eşhası salisenin tazmin-i zararı dahi o hükümete ait olacaktır. İşbu tazmin-i zarar keyfiyetinden tahaddüs edebilecek ihtilâfatın halli mehakim-i umumiyenin daire-i selâhiyetinde bulunacaktır.

Sair kâffe-i ahvalde, tazmin-i zarar için eşhas-ı müteallika aleyhine ikame-i dâva etmek, mutazarrır olan eşhas-ı saliseye ait olacaktır.

Bu maksatla düşman-ı emval, hukuk ve menafi hakkında tarafeyn-i âliyeyn-i âkıdeyn tarafından tevessül ve ittihaz olunan bilcümle muamelât-ı tasarrufiye ile tedabir-i istisnaiye harbiyye, emri tasviye henüz hitam bulmamış ise, derhal ref'u tevkif edilecektir. Sahiplerinin metalibi de emvali hukuk ve menafi-i mezkûre teşhis olunur olunmaz hemen iade kılınmak suretiyle is'af olunacaktır.

65 inci madde ile iadesi mukarrer olan emval hukuk ve menafi işbu muahedenin imzası tarihinde tarafeyn-i âliyeyn-i âkideyn hükümetlerinden birinin memurini canibinden tasfiye edilmiş bulunur ise, mezkûr hükümet, bedeli tasfiyeyi sahiplerine tesfiye etmek suretiyle emval ve hukuk ve menafi-i mezkûreyi aynen iade etmek mecburiyetinden vareste kalacaktır. Eğer sahibinin müracaatı üzerine beşinci fasılda zikrolunan muhtelit hakem mahkemesi, tasviyenin, değer fiatını bulduracak şerait altında icra edilmemiş olduğu reyinde bulunur ise mezkûr mahkeme, tarafeyn arasında itilâf hasıl olmadığı takdirde, muhik göreceği miktarda bedeli tasfiyeyi tezyid edebilecektir. Mal sahibi ile hasıl olan itilâftan veyahut ânifüzzikr hakem mahkemesi kararından itibaren 2 ay zarfında tediye vuku bulmadığı takdirde, emval, hukuk menafi mezkûre iade edilecektir.

Madde 67 — Bir taraftan Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven devleti ve diğer taraftan Türkiye kendi orduları ve

devairi canibinden Türkiye arazisinde veya mütenazıran Yunanistan, Romanya ve Sırp - Hırvat - Sloven devleti arazisinde ahz ü kabz edilmiş veya sekvestro olunmuş olup ta elyevm kendi arazileri dahilinde bulunan her nevi emvali menkulenin memleketlerinde taharri ve iadesi hususunda gerek tedabir-i idariyei münasibenin ittihazı, gerek evrak ve vesaik-i aidesinin teslimi suretiyle teshilât irâesini mütekabilen taahhüt ederler.

Işbu taharri ve iade keyfiyeti, kezalik Almanya, Avusturya-Macar veya Bulgar orduları ve devairi tarafından Yunan, Romanya veya Sırp-Hırvat-Sloven devleti arazisi üzerinde zapt veya sekvestro olup ta Türkiyeye veya tebasına devrolunmuş bulunan anifüzzikr eşya ile Yunan, Romen veya Sırp orduları tarafından Türk toprağında zapt veya sekvestro edilerek Yunanistana, Romanyaya veya Sırp-Hırvat-Sloven devleti veya tebalarına devredilmiş olan eşya hakkında dahi cari olacaktır.

Bu taharri ve iadeye müteallik metalib, muahedenin mevki-i mer'iyyete vaz'ından itibaren altı ay zarfında vâki olacaktır.

Madde 68 — Türkiyenin Yunan ordusu tarafından işgal edilmiş bulunan metanıkında bir tarafta Yunanistan memurini ve devairi ve diğer taraftan Türk tebası arasında aktolunmuş mukavelâttan mütevellit düyun, mezkûr mukavelelerde münderiç şerait dairesinde Yunanistan hükümeti tarafından tesviye olunacaktır.

Madde 69 — Bir ağustos 1914 te müstefit oldukları usule göre düvel-i müttefika tebasından ve mallarından alınmayan hiçbir vergi, resim veya resm-i munzam 1922 - 1923 sene-i maliyesi tahakkukatından mukaddemki seneler için tebayi-i mezkûreden veya mallarından cibayet edilmeyecektir.

1922 - 1923 sene-i maliyesinden mukaddemki seneler hesabatına ait olmak üzere 15 Mayıs 1923 den sonra mebaliğ ahzü tahsil edilmiş bulunur ise işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ında, mukabili menlehulhaklara reddolunacaktır.

1923 Mayısının 15 inden mukaddem tahsil edilen mebaliğ hakkında hiçbir talep ve iddia icra olunamıyacaktır.

Madde 70 — 65, 66, 68, 69 uncu maddelere müstenit metalip işbu muahedenin mevki-i icraya vaz'ından itibaren 6 ay müddet zarfında selâhiyettar memurini nezdinde ve itilâf hâsıl olmazsa yine işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ından iti-

baren 12 ay müddet zarfında muhtelit hakem mahkemesi nezdinde dermeyan ve ikame olunacaktır.

Madde 71 — Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Romanya ve Sırp-Hırvat-Sloven devleti veya bunların tebaaları kendi emval, hukuk ve menafileri hakkında 29 teşrinievvel 1914 tarihinden evvel hükümet-i Osmaniye nezdinde serd-i metalip veya ikame-i dâva etmiş olduklarından, işbu kısmın ahkâmı, bu gibi metalip veya deâviyi bir suretle ihlâl edemiyecektir. Britanya, Fransa, Italya, Romanya ve Sırp-Hırvat - Sloven hükümetleri nezdinde hükümet-i Osmaniye veya tebaası tarafından serd veya ikame olunmuş metalip veya deâvi hakkında da aynı muamele cari olacaktır. Bu metalip veya deâvi Türkiye hükümetiyle işbu maddede gösterilen hükümetler nezdinde kapitülâsyonların ilgası nazarı itibare alınmak şartıyla aynı şerait altında tâkip olunacaktır.

Madde 72 — Muahede-i hazıra ile Türk kalan arazi dahilinde Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristana veya onların tebaalarına ait olup ta işbu muahedenin mevkii mer'iyete vaz'ından mukaddem hükûmet-i müttefika canibinden haciz veya işgal edilmiş emval, hukuk ve menafi, mezkûr hükûmetlerle Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan hükûmetleri veya onların alâkadar tebaları arasında takarrür edecek itilâfların in'ikadına kadar hükûmet-i müttefika yedlerinde kalacaktır. Eğer emval ve hukuk-u menafi-i mezkûre tesfiye edilmiş ise bu tesfiye muamelâtı tasdik edilmiştir.

İşbu muahede ile Türkiyeden ayrılmış arazi dahilinde icra-i hâkimiyet eden hükümetler, bu muahedenin mevki-i icraya vaz'ından itibaren bir sene zarfında o arazide bulunan Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristana veya tebaalarına ait emval ve hukuk ve menafii tasfiye edebileceklerdir.

Şimdiye kadar icra edilmiş olsun veya henüz icra edilmemiş bulunsun tasfiyelerin hâsılatı, eğer bu emvali Alman, Avusturya, Macar ve Bulgar devletlerine aitse, alâkadar devlet ile akdolunmuş olan sulh muahedesiyle müesses tamirat komisyonuna i'tâ edilecektir. Eğer tasfiye edilen emval, emval-i hususiyeden ise bedeli doğrudan doğruya sahiplerine verilecektir. Bu maddenin ahkâmını Osmanlı anonim şirketlerine tatbik olunmaz.

İşbu madde ile derpiş edilen tedabirden dolayı Türkiye hükümeti hiçbir veçhile mes'ul olmayacaktır.

FASIL II

MUKAVELÂT VE MÜRUR-U ZAMANLAR

Madde 73 — 82 inci maddede târif edildiği veçhile muahharen düşman olmuş olan taraflar beyninde ve mezkûr maddede gösterilen tarihten mukaddem mün'akid olup âtide zikredilen envaa mensup bulunan mukaveleler, ihtiva ettikleri ahkâm ve işbu muahedenin münderecatı kaydı ihtirazisi altında mer'î kalırlar.

A) Emval-i gayri menkule satışına müteallik mukavelât, 82 inci madde mucibince tarafeynin düşman olduğu tarihten mukaddem teslim muamelesi fiilen icra olunmuş ve fakat nefsibey muamelesi usulen tahakkuk ettirilmemiş bulunsa bile;

B) Efrad arasında mün'akit icar ve isticar mukaveleleriyle bedeli icar ve vadi icar mukaveleleri;

C) Efrad arasında mün'akit meadin, orman veyahut ziraat edilecek arazi işletilmesine müteallik mukavelenameler;

D) Gayrımenkulâtın teminatı iraesine müteallik mukaveleler ile menkulâtın rehnine ve teminat gösterilmesine dair mukavelât;

E) Şirket tesisine mütedair mukavelenameler, bu hüküm tâbi oldukları kanuna göre şürekânınkinden başka bir şahsiyeti bulunmayan kollektif şirketlere (partnırşip) tatbik olunamaz;

F) Mevzu ne olursa olsun efrad veya şirketlerle devlet, vilâyet, belediyeler veya diğer buna mümasil eşhası hükmiyeyi idariye arasında mün'akit mukaveleler;

G) Aile ahkâmına müteallik mukaveleler;

H) Hibelere veya ne mahiyette olursa olsun teberrüata ait mukaveleler;

İşbu madde, mukavelâta hin-i akitlerinde bizzat haiz oldukları kıymetten başka bir kıymet izafesi için ihticac olunamaz. Bu madde imtiyazat mukavelâtına tatbik olunmayacaktır.

Madde 74 — Sigorta mukaveleleri işbu faslın zeylinde münderiç ahkâma tâbidir.

Madde 75 — Muahheren düşman olmuş eşhas beyninde aktedilmiş olup 73 üncü ve 74 üncü maddelerde tadad olunanların ve imtiyaz mukavelâtının gayrı mukaveleler tarafeynin

düşman oldukları tarihten itibaren münfesih olmuş addedileceklerdir.

Mamafih mukavele âkitlerinden her biri işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ından itibaren 3 ay zarfında, icabederse taraf-ı diğere, mukavelenin akti tarihindeki şerait ile icrası talep olunduğu tarihteki mevcut farka tekabül edecek tazminatı tediye etmek şartıyla o taraf diğerinden mukavelenamenin icrasını talep edebilecektir. Bu tazminat tarafeyn arasında itilâf temin edilemediği halde muhtelit hakem mahkemesi tarafından tesbit edilecektir.

Madde 76 — İşbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ından evvel 73 ile 75 inci maddelerde muharrer mukavelenamelerin düvel-i âkide tebaasından olan âkidler arasında ve bilhassa bu mukavelâtın feshine, idamesine, suver-i icraiyesine veyahut tadiline dair — tediye edilecek akça cinsine veya kambiyo rayicine müteallik itilâflar da dahil olduğu halde — vukua gelen suver-i tesviyenin muteber olduğu tasdik olunur.

Madde 77 — 30 teşrinievvel 1918 den sonra müttefikîn tebaası ile Türk tebası beyninde mün'akit mukavelât muteber ve ahkâm-ı umumiyeye tâbidirler. 30 teşrinievvel 1918 tarihinden sonra 16 mart 1920 tarihine kadar İstanbul hükümetiyle usulü dairesinde aktolunmuş mukavelât dahi kezalik muteber ve ahkâm-ı umumiyeye tâbidir.

16 mart 1920 den sonra İstanbul hükümetiyle usulü dairesinde aktolunmuş ve mezkûr hükümetin hâkimiyet-i fiiliyesi altındaki araziye müteallik bulunmuş olan ve bütün mukavelât ile itilâfat işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ından itibaren 3 ay müddet zarfında alâkadarların vuku bulacak müracaatları üzerine, Türkiye Büyük Millet Meclisinin tasvibine arzolunacaktır. Bu mukaveleler mucibince vuku bulmuş olan tediyat, tediyatı mezkûreyi icra etmiş olan taraf hesabına usulen matlup kaydedilecektir.

Büyük Millet Meclisince tasdik ve tasvip olunmadığı halde alâkadar tarafın — eğer mevcut ise — doğrudan doğruya ve fiilen duçar olduğu zarara tekabül edecek miktarda bir tazmine istihkakı olacak ve bu tazmin muslihane bir itilâf hâsıl olmazsa muhtelit hakem mahkemesi canibinden tesbit edilecektir.

Bu maddenin ahkâmına, imtiyaz mukavelâtına, ne de imtiyazatın devir ve ferağına tatbik olunamaz.

Madde 78 — Bilâhare düşman olmuş, tarafeyn arasında, imtiyaz mukavelâtından başka mün'akit mukavelelere ait olarak zuhur etmiş veya zirde gösterilen altı ay müddetin inkızasından evvel zuhur edebilecek olan bilcümle ihtilâfat, muhtelit hakem mahkemesi tarafından halledilecektir. Maahaza bitaraf devletlerin kanunlarının tatbikinden dolayı düvel-i mezkûre mehakim-i milliyesinin daire-i selâhiyetine dahil olan ihtilâfat müstesnadır. İşbu şık âhırde ihtilâfat-ı mezkûre muhtelit hakem mahkemesi tarafından değil mehakim-i milliyeyi mebhusun anh tarafından hal ve fasl edilecektir. Bu madde mucibince muhtelit hakem mahkemesinin daire-i selâhiyetinde olan ihtilâfata müteallik şikâyetin mezkûr mahkemeye teşkili tarihinden itibaren altı ay müddet zarfında arzedilmiş olması lâzımdır. Bu müddetin inkızasında muhtelit hakem mahkemesine arzedilmemiş olacak ihtilâfat, ahkâm-ı umumiyeye tevfikan selâhiyettar mehakim tarafından hal ve fasl edilecektir.

Bu maddenin ahkâmı, ne harp esnasında aynı memlekette oturmuş ve şahıslarıyla mallarını serbestçe mutasarrıf bulunmuş olan bütün taraflar arasında mün'akit mukavelâta, ne de tarafeynin düşman oldukları tarihten mukaddem selâhiyettar bir mahkeme tarafından bir hükme iktiran etmiş ihtilâfata tatbik olunamaz.

Madde 79 — Tarafeyn-i âliyeyn-i âkideyn arazisi üzerinde düşmanlar arasındaki münasebatta mürur-u zaman, mehil-i kanunînin mürurundan mütevellit ademi istima dâvaya veya sukutu hakka dair her türlü müddetler, ister harbin bidayetinden evvel, ister ondan sonra cereyana başlamış olsun 29 teşrinievvel 1914 den muahede-i hâzıranın mevki-i mer'iyete vaz'ından üç ayın inkızasına kadar tatil edilmiş addolunacaktır.

İşbu hüküm bilhassa faiz ve temettü kuponlarının ibrazı müddetlerine velecelittediye kurası isabet etmiş olan veyahut sair bir suretle vacibüt tediye olan eshamın ibraz müddetlerine de tatbik edilir.

Romanyaya taallûk eden hususatta bâlâda mezkûr müddetler 27 ağustos 1916 tarihindden itibaren tatil edilmiş addolunacaklardır.

Madde 80 — Düşmanlar beynindeki münasebatta kablelharb tanzim edilmiş olan hiçbir senedi ticarî, mahza kabul ve-

ya tediye için müddeti matlube zarfında ibraz edilmediğinden veya harb esnasında ne keşidecilere, ne cirontalara adem-i kabul veya adem-i tediyeden dolayı ihbar vuku bulmadığından ne protesto ve ne de merasimden herhangi birinin şekli ademi ifasından dolayı gayrı muteber addedilemiyecektir.

Eğer bir sened-i ticarînin kabul veya tediyesi zımnında mecburiyet ibrazı yahut adem-i kabul veya adem-i tediyenin keşideci veya cirontalara mecburiyeti ihbarı veya o senedin protesto mecburiyeti için muktazi müddet, harb esnasında munkazi olmuş ve senedi ibraz veya protesto etmek veya ademi kabul veya ademi tediyesini ihbar eylemek ile mükellef olan taraf bunu harb zamanında ifa etmemiş ise senedi ibraz, ademi kabul veya ademi tediyeyi ihbar veyahut protesto tanzimi için kendisine işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ından itibaren üç ay müddet verilecektir.

Madde 81 — Vacibüttediye olmuş düyunu teminen harbten evvel tesis kılınmış menkul veya gayri menkul merhunat veya teminatı akçeye tahvil için harb esnasında yapılmış olan satışlar, merhunu haberdar etmek üzere muktazi merasim kâmilen ifa olunamamış olsa bile — medyunu mezkûrun her türlü zürur ve ziyanlar hakkında ruyet-i muhasebe için daini muhtelit hakem mahkemesine dâvet edebilmesi hakkı mahfuz kalmak kaydı sarihi ihtirazisi tahtında — muteber tanınacaktır.

Mahkeme tarafeyn arasında hesabatı tasfiye etmek ve rehin veya teminat olarak verilen malın şeraiti furuhatini tetkik eylemek ve eğer dayin suiniyetle hareket etmiş, yahut rehni satmaktan içtinap için veya satışın bir mutedir fiat tahakkukunu temin edecek şerait tahtında icrası zımnında yed-i iktidarında olan her vasıtaya müracaat etmemiş ise, medyunun satış hasebiyle uğradığı zararı tamir mecburiyeti dayine tahmil eylemek vazifesini haiz olacaktır.

Bu ahkâm ancak düşmanlar arasında kabili tatbik olacak ve bâlâda muharrer muamelâttan 1 mayıs 1923 tarihinden sonra icra edilmiş olanlarına teşmil edilmeyecektir.

Madde 82 — Bu faslın müfadınca bir mukavelenin tarafeyni teşkil eden eşhas, aralarında ticaretin fiilen gayrı mümkün olduğu veya bunlardan birisinin tâbi olduğu kavanîn, evâmir veya nizamat ile ticaret men edildiği veya gayrı kanunî

bir mahiyet iktisap ettiği tarihten itibaren düşman ad ve telâkki olunacaklardır.

Akti mukavele edenlerden birisi için düşman memleketi olduğu halde harp esnasında orada ikamet ederek şahıs ve emvali hakkında serbestçe tasarrufta bulunabilmiş olduğu tarafeyn-i âliyeyn-i âkideynden birinin arazisi dahilinde (şirketler de dahil olmak üzere) düşman eşhas veya onların acentaları arasında aktolunmuş mukavelât 73, 75, 79, 80 inci maddeler ahkâmından müstesna olarak ahkâm-ı umumiyeye tâbi tutulacaktır.

Madde 83 — Bu kısmın ahkâmı Japonya ile Türkiye arasında tatbik olunmayacak ve bu kısımda mevzuubahs olan mevat mezkûr iki memleketin her birinde kavanini mahalliyeye tevfikan hal ve fasl edilecektir.

LÂHİKA

I - Hayat Sigortaları:

1 — Bir sigortacı ile bilâhare düşman olmuş bir şahıs arasında aktedilmiş olan hayat sigorta mukavelenameleri muhasematın küşadı veya şahs-ı mezkûrun düşman olması dolayısıyla mefsuh addedilmeyecektir.

Fıkra-i sâlifeye göre mefsuh addedilmeyen bir mukavelename ahkâmınca harb esnasında vacibüttediye olmuş olan her sigorta edilmiş meblâğ bâdelharb kâbil-i tasfiye olacaktır. İşbu meblâğ vacibüttediye olduğu zamandan tasfiye edildiği tarihe kadar senevî yüzde beş faiz zam edilecektir.

Harp esnasında sigorta ücuratının adem-i tediyesinden veyahut mukavelename ahkâmının adem-i icrasından naşi şayet bir mukavelename hükümsüz veya tesirsiz kalmış ise sigorta olan şahıs veya vekilleri veyahut menlehulhukuku işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihinden itibaren on iki ay zarfında her zaman, poliçenin hükümsüz kaldığı veyahut mefsuh addedildiği günkü kıymeti iştiraiyesini sigortacıdan senevî yüzde veş zammı faizi ile talep edecektir.

Hayat sigorta mukavelenameleri 29 teşrinievvel 1914 tarihinden mukaddem imza edilip işbu mukavelenamelerin ahkâmına nazaran ücuratın adem-i tediyesinden nâşi işbu muahedenameden evvel fesh veyahut tenzil edilmiş olan Türk te-

bası işbu muahedenamenin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihinden itibaren üç ay zarfında ve şayet o esnada berhayat iseler sigorta edilen sermayenin tamamı için poliçeleri yeniden tanzim etmeye selâhiyettar olacaktır. Bunun için kumpanya doktorunun yapacağı ve kumpanyanın kâfi addedeceği bir muayene-i tıbbiyeden geçtikten sonra mütedahil ücuratı yüzde beş faizi mürekkep zammı ile tediyeye mecbur olacaklardır.

2 — Elyevm bir müttefik devlet tebası olan şirketlerle Türk tebası arasında 1914 senesi 29 teşrinievvelinden mukaddem aktedilmiş olup Türk altınından gayri bir naktile tediyesi kabul ve ücuratı 18 teşrinisani 1915 tarihinden evvel ve sonra veyahut yalnızca bu tarihten mukaddem tediye edilen hayat sigortası mukavelâtının berveçhi âti tasfiye ve tanzim edilmeleri takarrür etmiştir.

18 teşrinisani 1915 tarihinden evvelki zamanlar için mukavelenamede zikredilen cins para ile ve bu cins nakti ihraç eyleyen memleketin rayicine göre sigorta edilen şahsın hukuku poliçenin şerait-i umumiyesine tevfikan tesbit edilecektir. (Meselâ Frank, altın Frank yahut evrak-ı naktiye Frank olarak tasrih edilen her meblâğ Fransız frankıyla tasfiye edilecektir.) 18 teşrinisani 1915 tarihinden sonraki müddet için — Türk lirasının kıymeti harpten evvelki kıymetine müsavi farzolunmak iktiza ettiğinden — Türk evrak-ı naktiyesi ile tesfiye edilecektir.

Şayet mukavelenameleri Türk parasından gayri bir nakt ile aktedilmiş olan Türk tebası 18 teşrinisani 1915 den beri ücretlerini mukavelenamelerden zikredilen nakit ile tediye ettiklerini isbat ederlerse mezkûr mukavelenameler 18 teşrinisani 1915 den sonraki zamanlar için bile işbu nakti ihraç etmiş olan memleket rayicine göre tesfiye edilecektir.

Mukavelenameleri elyevm müttefik bir devletin taht-ı tâbiiyetinde bulunan şirketler ile 29 teşrinievvel 1914 tarihinden evvel Türk parasından gayrı bir nakit ile aktedilmiş ve ücuratın tediyesi dolayısiyle el'an mevki-i mer'iyette kalmış olan Türk tebası işbu muahedenamenin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihinden itibaren işbu mukavelenamelerde mezkûr para ile o nakti ihraç eyleyen memleketin rayicine göre sermayelerini itmam için poliçelerini yeniden tanzim ve tesis etmek hakkına malik olacaklardır. Bu maksatla 18 teşrinisani 1915 den beri vâdeleri hitam bulmuş olan ücuratı işbu para ile tesfiye ede-

ceklerdir. Buna mukabil mumaileyhin mezkûr tarihten itibaren Türk evrak-ı naktiyesi ile tediye ettikleri ücurat ise kendilerine aynı nakit ile iade edilecektir.

3 — Türk lirası olarak aktedilmiş olan sigorta mukavelâtı bedelâtının tesfiyesi Türk evrak-ı naktiyesiyle vuku bulacaktır.

4 — Sigorta şirketiyle bir mukavele-i mahsusa ile poliçelerinin kıymeti ve ücuratın suret-i tediyesini evvelce tanzim etmiş olan sigortalı şahıslarla işbu muhadenamenin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihinde poliçeleri suret-i kat'iyede tediye edilmiş olan şahıslara ikinci ve üçüncü fıkraların ahkâmı tatbik edilmeyecektir.

5 — Fıkarat-ı sâlifenin tatbikı zımnında tarafeynin taahhüdat-ı mütekabilelerini hesap için hayat-ı beşerin ihtimalâtına faizin miktarını meczederek istinat eden sigorta mukaveleleri hayat üzerine yapılmış sigorta mukavelâtı hükmünde addolunacaktır.

II - Diğer Sigortalar:

Tarafeynin düşman olmalarından mukaddem muhatara başlamış olduğu takdirde ve sigortacının tâbi olduğu devlet veya işbu devletin müttefikleri tarafından vuku bulan harekât-ı harbiye neticesindeki hasaratı temin ve tazmine dair olması şartıyle deniz sigorta mukavelenameleri muhtevi bulundukları kuyudat-ı ihtiraziye tahtında mefsuh addedilmiyeceklerdir.

III - Hârik Sigortaları ve Diğer Sigortalar:

Fıkra-i sâlifede zikredilen kaydi ihtirazî tahtında hârik veya diğer sigorta mukavelenameleri mefsuh addedilmiyeceklerdir.

FASIL III

DUYUN

Madde 84 — Harpten evvel aktedilmiş mukavelât mucibince harpten evvel veya harp esnasında vacibüttediye olmuş bulunan ve harp sebebiyle tasfiyesi kalmış olan duyunun mukavelâtta münderiç şerait dairesinde ve mukavele edilen para

ile o paranın ihrac edildiği memlekette cari rayici üzerinden tasfiyesi lâzım geleceğini tanımakta tarafeyn-i âliyeyn-i âkideyn müttefiktirler.

İşbu kısmın ikinci faslı lâhikasının ahkâmına halel gelmemek şartıyla şu cihet mukarrerdir ki harpten evvelki bir mukavele mucibince icrası lâzım gelen bir tediyat, mezkûr mukavelede gösterilen paradan gayri bir para ile kısmen veya tamamen tahsil edilmiş bulunan mebaliğin mukabili olduğu takdirde bu tediyat hakikatte tahsil olunmuş olan mebaliğin, tahsilâtın vuku bulduğu para ile eda etmek suretiyle icra olunabilecektir. Bu hüküm işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ından evvel alâkadarlar arasında suret-i muslihane vâki olmuş olan ve hükmü mezbure muhalif bulunan taahhüdatı haleldar edemiyecektir.

Madde 85 — Düyunu umumiye-i Osmaniye işbu fasıldan ve işbu kısmın (ahkâmı iktisadiye) diğer füsulünden bilittifak hariç bırakılmıştır.

FASIL IV

MÜLKİYET-İ SINAİYYE EDEBİYYE VEYA BEDİİYYE

Madde 86 — İşbu muahede ahkâmı mahfuz kalmak kaydiyle mülkiyeti sınaiyye, edebiyye veya bediiyye hakları, âkit devletlerden her birinin kavaninine nazaran 1 ağustos 1914 de bulunmuş oldukları hal üzere tarafeyn-i âliyeyn-i âkideyn arazisinde, işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ından itibaren, bu hukuktan haliharbin başlandığı anda müteneffi olan eşhasın veya menlehulhaklarının lehine tekrar tesis veya iade olunacaktır. Kezalik eğer harp vukua gelmemiş olsa idi, bir mülkiye-i sınaiyyenin veyahut bir edebî veya bediî eserin neşri hususunda himayesi için kanun dairesinde vâki olmuş bir müracaat üzerine harp esnasında iktisabı hukuk etmeleri mümkün bulunan eşhası hukukun dahi işbu muahedenamenin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihinden itibaren eşhası mezkûre lehine olarak tasdik ve tesis edilecektir.

Bâlâda mukarrer hükme tevfikan yeniden tesis edilecek olan hukuka halel iras etmemek şartıyla esnai hakta müttefik devletlerden birinin teşrii, icraî veya idarî bir makamı tarafından ittihaz kılınmış olabilen tedibiri mahsusaya ibtinaen Os-

manlı tebasına müteallik mülkiyeti sınaiye, edebiye ve bediiye hakkında ifa edilen bilcümle muamelât (ruhsat itası da dahil olmak üzere) mer'î kalacak ve hükümleri tamamiyle câri olmakta devam edecektir. Bu hüküm herhangi bir müttefik devlet tebasının hukuku hakkında Osmanlı makamatı tarafından ittihaz edilmiş mümasil tedabir hakkında dahi aynı vechile câridir.

Madde 87 — Bir ağustos 1914 tarihinde zaten iktisap edilmiş olan veyahut eğer harp vâki olmamış bulunsa idi, harpten evvel veya harp esnasında yapılmış bir talep ile o tarihten beri icrası mümkün olan mülkiyet-i sınaiye hukukunu istihsal veya muhafaza veya bu bapta itiraz edebilmeleri maksadiyle diğer bir âkit devlet arazisinde Türk tebasına ve Türkiyede mezkûr devletlerin tebasına resmi munzam ve herhangi bir nevi ceza olmaksızın her muameleyi icra, merasimi ikmal, rusumu tesfiye ve sureti umumiyede her devlet kavanin ve nizamatının istilzam ettiği kâffe-i muamelâtı icra eylemek üzere işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihinden itibaren ekalli bir sene müddet verilmiştir.

Bu muamelenin ikmal, merasiminden birinin icra edilmemesinden veya bir resmin verilmemesinden dolayı sakıt addedilmiş olan mülkiyeti sınaiye hakları — ihtira beratiyle resimlere ait hususatta mezkûr berat veya resimlerin gayri mer'î addolunduğu zamanlarda bunları işleten veya istimal eden eşhas-ı sâlisenin hukukunu sıyanet için her devletin muktazi nısfet addedeceği tedabiri ittihaz edebileceği kaydı ihtirazisi ile — tekrar iktisabı mer'iyet edeceklerdir.

Bir ihtira beratı hükmünün mevki-i fiile vaz'ı veyahut bir alâmet-i fârika veya ticariye veya bir resmin istimali için verilen mehilde 1 ağustos 1914 ile işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihi arasındaki müddet dahil-i hesap edilmeyecek ve bundan başka, 1 ağustos 1914 tarihinde muteber olan hiçbir ihtira beratı alâmet-i fârika ya ticariye veya resim işbu muahedenin mevkii icraya vaz'ından itibaren iki sene müddet geçmedikçe, sırf mevki-i fiile adem-i vaz'ı veya adem-i istimali cihetiyle, sukut veya feshe tâbi olamıyacaktır

Madde 88 — Bir taraftan Türk tebası ile Türkiyede mukim olan veya Türkiyede sanatlarını icra etmekte olan eşhas ve diğer taraftan müttefik devletlerin tebası ile müttefiklerin arazisinde ikamet veya san'atlarını icra eden eşhas ve keza-

lik bu eşhasın harp esnasında bazı hukuk devretmiş olduğu eşhası salise taraflarından, hali harp tarihiyle işbu muahedenamenin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihi arasında geçen müddet zarfında, diğer taraftan arazisinde, hudusa gelmiş ef'al dolayısiyle ve bu ef'al, esna-i harpte herhangi bir zamanda mevcut bulunmuş olan veyahut 86 ıncı maddeye istinaden yeniden tesisi icabeden mülkiyet-i sınaiyye veya edebiye veya bediiye hukukunu haleldar etmiş addolunabilmek sebebi ile hiç bir davayı ikame ve hiçbir talep dermeyan edemiyecektir.

Bâlâda zikrolunan ef'al meyanında, tarafeyn-i âliyeyn-i âkideyn hükümetleri veya onlar hesabına veya onların muvafakatiyle diğer eşhas tarafından mülkiyeti sınaiyye edebiye veya bediiye haklarının istimal ve kezalik bu hukukun tatbik olunabileceği mahsulat, âlât ve mevat veya her türlü eşyanın füruhati ve mevkii füruhatiye vaz'ı ve istimali fiilleri de dahildir.

Madde 89 — Mülkiyeti sınaiye hukukunun işletilmesi veyahut âsar-ı edebiye veya bediiyenin tab ve teksiri hakknda, bir taraftan müttefik devletler tebaları veya onların topraklarında sakin veya onların san'atlarını icra etmekte olan eşhas ile diğer taraftan Osmanlı tebası arasında esnai harpte aktedilmiş olan îta-i ruhsat mukaveleleri Türkiye ile her devlet-i müttefika arasında mütehaddis hali harp tarihinden itibaren mefsuh addedilecektir. Ancak herhalde, bu nevi bir mukaveleden iptidaen müstefid olan kimse işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ı tarihinden itibaren 6 ay zarfında sahibi hukuktan yeni bir ruhsat talep etmek hakkını haiz olacak ve bunun şeraiti tarafeyn arasında bilitilâf kararlaştırılamazsa 5 inci kısımda münderiç muhtelit hakem mahkemesi tarafından tayin olunacaktır. O takdirde mahkeme, icabederse, harp esnasında hukukunun istimalinden dolayı muhik göreceği lâzımuttesfiye hisse miktarını tayin edecektir.

Madde 90 — İşbu muahede mucibince Türkiyeden ayrılan arazi ahalisi, gerek infikâka gerek bunun neticesi olarak hâsıl olan tebeddül-i tâbiiyete rağmen, Osmanlı kavaninine göre bu tebeddül anında sahip oldukları mülkiyeti sınaiyye, edebiye ve bediiye haklartndan Türkiyede tam ve kâmil bir surette istifadelerini muhafaza edeceklerdir.

Bu muahede ile Türkiyeden ayrılan arazi de bu infikâk anında mer'î veya 86 ıncı maddeyi tatbikan yeniden tesis veya

iade edilecek olan mülkiyeti sınaiyye, edebiye ve bediiye hukuku bu arazinin intikal edeceği devlet tarafından tanınacak ve Osmanlı kavanini mucibince devamı kabul edilen müddetçe bu arazi üzerinde mevkii mer'yette kalacaktır.

Madde : 91 — Osmanlı İmparatorluğu hükûmetinin dersaadette veya mahalli sairede 30 teşrinievvel 1918 tarihinden beri usulen vermiş olduğu ihtira beratları veya alâmâtı fârika hakkında ifâ etmiş olduğu muamelâtı tesciliye ve kezâlik bu beratlarla alâmâtı fârikanın devir ve ferağına müteallik her türlü kayıt veya tescil muameleleri işbu muahedenin mevkii meriyete vazından itibaren 3 ay zarfında alâkadarların vukubulacak müracaatları üzerine Türkiye hükûmetine arz ve hükûmeti müşarünileyha tarafından tescil edilecektir. İşbu tescilin hükmü tescil iptidai tarihinden muteber olacaktır.

FASIL 5

MUHTELİT HAKEM MAHKEMESİ

Madde : 92 — Bir taraftan müttefik devletlerden herbiri diğer taraftan Türkiye arasında muahedei hâzıranın mevkii meriyete vazı tarihinden itibaren 3 ay müddet zarfında birer muhtelit hakem mahkemesi teşkil olunacaktır.

Bu mahkemelerden herbiri ikisi mütekabilen alâkadar hükûmetlerin her biri tarafından tâyin olunmak üzere, 3 âzadan mürekkep olacaktır. Bu hükûmetler bir kaç zatı tâyin etmek selâhiyetini haiz olacaklar ve mahkemede âza sıfatiyle bulunacak zatı icâbı hale göre bunlar meyanından intihap edeceklerdir. Reis, alâkadar iki hükûmet arasında bâdel itilâf tâyin olunacaktır.

Muahedei hâzıranın mevkii meriyete vazı tarihinden itibaren iki ay müddet zarfında bu itilâf husulpezir olmadığı takdirde reisi mumaileyh, alâkadar hükûmetlerden birisinin talebi üzerine LAHEY Beynelmilel Adalet Mahkemei Dairesi reisi tarafından harb esnasında bitaraf kalmış olan devletler tebasına mensup zevat meyanından tâyin edilecektir.

Eğer bu iki ay zarfında alâkadar hükûmetlerden birisi kendisini mahkemede temsil edecek âzayı intihap etmeyecek olursa diğer alâkadar devletin talebi üzerine mezkûr âzanın emri tâyini cemiyeti akvam meclisine ait olacaktır.

Mahkeme âzasından birisinin vefatı veya istifası üzerine

veyahut mahkeme âzasından birisinin vezayifini ifa etmesi herhangi bir sebepten dolayı imkânsız bulunursa, vefat, istifa veyahut ademi imkânın usulü dairesinde subutu yönünden iptidar eden iki ay zarfında, nasp için mukarrer usule tevfikan, yerine diğerinin tâyinine tevessül edilecektir.

Madde : 93 — Muhtelit hakem mahkemelerinin merkezi İstanbulda olacaktır. Eğer mesalihin kemiyet ve keyfiyeti muhik gösterirse alâkadar hükûmetler herbir mahkemede bir veya birkaç şubei munzama ihdas etmek selâhiyetini haiz olacaklardır. Bunların merkezleri münasip görülecek bir yerde tâyin olunabilecektir. Bu şubelerin her biri bir reisi sâni ile 92 nci maddenin 2 ile 5 inci fıkralarında mezkûr olduğu veçhile mensup iki âzadan mürekkep olacaktır.

Her hükûmet mahkemede kendisini temsil etmek için bir veya birkaç memur (ajan) tâyin edecektir.

Şayet muhtelit bir hakem mahkemesinin veyahut şubelerinden birisinin teşkilinden itibaren 3 sene sonra işbu mahkeme veya şube mesaisini itham etmemiş bulunur veya mezkûr mahkeme veya şubenin merkezi kendi arazisinde bulunan devlet de talep ederse bu merkez işbu arazi haricine naklolunacaktır.

Madde : 94 — 92 ve 93 üncü maddeler mucibince ihdas edilen muhtelit hakem mahkemeleri işbu muahede mucibince kendi selâhiyetleri dahilinde bulunan ihtilâfat hakkında hüküm vereceklerdir.

Ekseriyet âzanın verdiği karar mahkemenin kararı olacaktır.

Tarafey-i aliyeyn-i âkideyn, muhtelit hakem mahkemelerinin mukarrerâtını kati addettiklerini ve kendi tebaları hakkında bunları mecburiyülittibâ kılacaklarını ve ilâmât kendilerine tebliğ edilir edilmez hiçbir tenfiz kararı ittihazına hacet kalmaksızın bütün arazileri dahilinde icrasını temin edeceklerini kabulde müttefiktirler.

Bundan başka tarafeyn-i aliyeyn-i âkideyn bilhassa tebligâtın isaline ve delailin cem'ine ait hususatta kendi mahkeme ve memurlarının muhtelit hakem mahkemelerine, yed'i iktidarlarında bulunacak olan her türlü muaveneti doğrudan doğruya ifa etmelerini taahhüt ederler.

Madde : 95 — Muhtelit hakem mahkemelerinin rehberi adalet, hakkâniyet ve hüsnüniyet olacaktır. Her mahkeme ma-

saliha tamame-i vukufu temin etmek için muktazi tercümelerin birlikte itâsını emrederek huzurunda istimal olacak lisanı tâyin edecek ve huzurunda takip edilecek usulü muhakeme kavaidini müddetlerini tanzim eyleyecektir. Bu kavaidin tanziminde, esasâtı âtiyeye riayet olunacaktır:

1) Usulü muhakeme, lâyiha, ve lâyiha-i cevabiye ibrazını mütekabilen ihtiva edecek ve lâyihayi reddiyei cevabiye mukabil, lâyihayi reddiyei cevabiyenin itâsı ihtiyarî olacaktır. Şayet tarafeyden biri mülâhazatı şifahiye dermeyan etmek veya ettirmek talebinde bulunursa, tarafı diğere de böyle bir halde aynıyla hareket etmek selâhiyeti verilmek şartıyla buna mezun olacaktır.

2) Mahkeme tahkikatı icrasını, evrak ibrazını, ehli hibreye havaleyi emretmek mahallerinde keşif ve muamele icra, her gûna malûmatı talep eylemek, şahitleri istima etmek ve tarafeynden veyahut mümessillerinden hertürlü izahatı şifahiye veya tahririyeyi talep etmek hususlarında kâffei selâhiyeti haiz olacaktır.

3) Muahedei hâzırada hilâfına münderiç ahkâm müstesna olmak üzere mahkemenin teşkilinden itibaren 6 ay müddet hitamından sonra hiçbir talep ve iddia kabul olunmayacaktır. Meğer ki, mahkemei mezkûrenin bir kararı ile ita edilmiş ve bûdimesafe veya kuvvei mucbire esbabına mübteni olarak sureti istisnaiyeti muhik görülmüş müsaadeyi mahsusa mevcut ola.

4) Bir sene zarfında mecmuu sekiz haftayı tecavüz etmeyecek olan tatil devreleri müstesna olmak üzere her hafta mesalihin sür'ati cereyanını temin etmek için muktazi miktarda celse aktedmek mahkemenin cümlei vazaifindendir.

5) Hükümler işin mahkemece müzakereye konulduğunu ifade eden hitamı muhakemeden itibaren nihayet iki ay sonra her halde isdar edilmiş olmalıdır.

6) İşin icabına göre murafaat-ı şifahiye ile herhalde hükümlerin tefhimi celse-i aleniyede vukubulacaktır.

7) Her muhtelit hakem mahkemesi. mesalihin hüsnü temşiyetine nâfi addettiği takdirde, merkezinin haricinde bir veya birkaç celse akti selâhiyetini haiz olacaktır.

Madde : 96 — Alâkadar hükûmetler herbir mahkeme için bilittifak bir kâtibi umumî tâyin edecekler ve herbiri ona bir veya birkaç kâtip terfik eyleyeceklerdir. Kâtibi umumî ile kâ-

tipler alâkadar hükûmetlerin muvafakatiyle muavenetlerine lüzum görülen eşhası hizmetlerine alabilecek olan mahkemenin tahtı emrinde bulunacaklardır.

Her mahkeme kaleminin daireleri İstanbulda olacaktır. Diğer herhangi bir mahalde mülhak daireler ihdas etmek alâkadar hükûmetlere ait olacaktır.

Her mahkeme kendisine tevdi edilecek olan mesaliha ait evrak, muharrerât ve vesâiki kaleminde muhafaza edecek ve vazifesinin hitamında bunları merkezinin bulunmuş olduğu hükûmetin hazinei evrakına tevdi edecektir. Bu evrak alâkadar hükûmetlere daima küşâde kılınacaktır.

Madde : 97 — Her hükûmet, tâyin ettiği muhtelit hakem mahkemesi âzası ile tâyin edeceği memur (ajan) veya kâtiplerin ücurât-ı muhassasâtını tediye eyleyecektir.

Reis ile kâtibi umuminin ücurât ve muhasasasâtı alâkadar hükûmetler tarafından müttefikan tâyin olunacak ücurat ve muhassasâtı mezkûre ile mahkemenin masarifi müşterekesi her iki hükûmet tarafından münâsefeten tediye edilecektir.

Madde : 98 — İşbu fasıl Japonya ile Türkiye beyninde muahedei hâzıra mucibince muhtelit hakem mahkemesinin dairei selâhiyetinde bulunacak olan mesalih hakkında kâbili tatbik olmayacaktır Mesalihi mezkûre iki hükûmet arasında bilitilâf hal ve fasl olunacaktır

FASIL 6

MUAHEDENÂMELER

Madde : 99 — İşbu muahedenâmenin mevkii meriyete vazı akabinde ve diğer cihetten havi olduğu ahkâm haleldâr olmaksızın zirde tadât olunan iktisadi veya fennî mahiyetteki zeviletraf muahedât, mukavelât ve itilâfât Türkiye ile diğer düveli âkideden bunlara taraf olanlar arasında yeniden mevkii meriyete gireceklerdir:

1) Tahtelbahir kablolarının muhafazasına dair 14 Mart 1884 ve 1 Kanunuevvel 1886 ve 23 Mart 1887 tarihli mukavelenâmelerle 7 Temmuz 1887 tarihli ihtimami protokol;

2) Gümrük tarifelerinin neşrine ve gümrük tarifelerinin neşri için beynelmilel bir ittihat teşkiline dair 5 Temmuz 1890 tarihli mukavelenâme;

3) Pariste beynelmilel Hıfzıssıhai umumiye dairesi teşkiline dair 9 kânunuevvel 1907 tarihli itilâfnâme;

4) Romada beynelmilel bir ziraat enstitüsü teşkiline dair 7 Haziran 1905 tarihli mukavelenâme;

5) Esko nehri üzerinde mürurîye rüsumunun mübayaasına ait 16 Temmuz 1863 tarihli mukavelenâme;

6) İşbu muahedenâmenin 19 uncu maddesindeki ahkâmı mahsusa kaydı ihtirazisi tahtında, Süveyş kanalının serbest-i istîmalini temin edecek bir usul tesisine ait 29 teşrinievvel 1888 tarihli mukavelenâme;

7) 30 teşrinisâni 1920 tarihinde Madritte imzalanan mukavelenâme ve itilâfnâme de dahil olduğu halde posta ittihatı umumiyesi hakkındaki mukavelenâme ve itilâfnâmeler;

8) 10 - 22 Temmuz 1875 tarihinde Sen - Petersburg'ta imzalanan beynelmilel telgraf mukavelenâmeleri ve 14 Haziran 1908 de Lizbon beynelmilel telgraf konferansında kararlaştırılan nizamnâmeler ve tarifeler;

Madde : 100 — Türkiye âtide zikrolunan mukavelenâme veya itilâfnâmelere iltihak veya onları tasdik eylemeyi taahhüt eyler.

1) Otomobillerin milel-i muhtelife memalikinde seyrine müteallik 11 teşrinievvel 1909 tarihli mukavelenâme;

2) Gümrüğe tabi vagonların kurşunlanmalarına dair 15 mayıs 1886 tarihli itilâfnâme ve 18 mayıs 1907 tarihli protokol;

3) Müsademe, muavenet ve umuru tahlisiyei bahriye hakkındaki bazı kavaidin tevhidine dair 23 eylül 1910 tarihli mukavelenâme;

4) Hastahane gemilerinin limanlarda rüsum ve tekâliften muafiyeti hakkındaki 11 kânunuevvel 1904 tarihli mukavelenâme;

5) Kadınların fuhşuyata teşviklerinin meni hakkında 18 mayıs 1904, 4 mayıs 1910, 30 eylül 1921 tarihli mukavelenâmeler;

6) Mugayiri ahlâk neşriyatın men'ine dair 4 mayıs 1910 tarihli mukavelenâme;

7) 54, 88 ve 90 ıncı maddeler hakkındaki kuyudâtı ihtiraziye mahfuz kalmak şartiyle, 17 kânunusani 1912 tarihli mukavelei sıhhiye;

8) Flokseraya karşı ittihaz olunacak tedâbire ait 3 teşrinievvel 1881 ve 15 nisan 1889 tarihli mukavelenâmeler;

9) Afyon hakkında 23 kânunusani 1912 tarihinde LAHEY'de imzalanan mukavelenâmeyle 1914 tarihli munzam protokol;

10) 5 temmuz 1912 tarihli beynelmilel telsiz - telgraf mukavelenâmesi;

11) Afrikada mevad-dı küüliyenin tâbi olacağı usule dâir Sen-Jermen-Anley'de imzalanan 10 Eylül 1918 tarihli mukavelenâme;

12) 26 şubat 1885 tarihli Berlin senedi umumisiyle, 2 temmuz 1890 tarihli Brüksel beyannâme ve senedi umumisinin yeniden tetkikini mutazammun Sen-Jermen-Anley'de imzalanan 10 eylül 1909 tarihli mukavelenâme;

13) 1 mayıs 1920 tarihli protokol ahkâmına tatbikan vaziyeti coğrafiyesinin iktiza ettirdiği tâdilâta Türkiye nail olduğunu gördüğü takdirde seyahati havaiyenin tanzimine dair olan 13 teşrinievvel 1918 tarihli mukavelenâme;

14) Kibrit imalinde beyaz fosfor istimalinin men'ine dair 26 eylül 1906 da Bern'de imzalanan mukavelenâme; Türkiye bunda nbaşka telli ve telsiz telgraf hakkında beynelmilel yeni mukavelâtın tanzimine iştirâk etmeyi taahhüt eder.

KISIM 4

TARİK-İ MÜNÂKALE VE MESAİLİ SIHHİYE

FASIL 1

Tarik-i münâkale

Madde : 101 — Türkiye transitik serbestisi hakkında Barselon konferansı tarafından 14 nisan 1921 tarihinde kabul edilmiş olan mukavelenâme ve nizamnâme ile ve menafii beynelmilel olan kâbili seyir ve sefer yollara tatbik olunacak usul hakkında mezkûr konferans tarafından 19 nisan 1921 tarihinde kabul edilmiş bulunan mukavelenâme ve nizamnâme ve munzam protokolu kabul ettiğini beyan eyler.

Binaenaleyh Türkiye işbu muahedenin mevkii meriyete vazından itibaren bu mukavelenâme nizamnâme ve protokoller ahkâmının mevkii tatbika vazını taahhüt eder.

Madde : 102 — Türkiye sahilden mahrum devletlerin bah-

rî bayrağa malikiyet haklarının tanınmasını mutazammın 20 nisan 1921 tarihli beyannamesini kabul ettiğini beyan eder.

Madde : 103 — Türkiye 20 nisan 1921 tarihli Barcelon konferansında beynelmilel usule tabi limanlara ait olan vesayaasını kabul ettiğini beyan eder.

Türkiye bu usul altına vazedilecek limanları bilâhare bildirecektir.

Madde : 104 — Türkiye, 20 nisan 1921 tarihli Barcelon konferansının beynelmilel demiryollarına müteallik vesayaasını kabul ettiğini beyan eder. Bu vesayaa mütekabil olmak kaydı ihtirazisiyle işbu muahedenin mevkii meriyete vazından itibaren Türk hükûmeti tarafından tatbik edilecektir.

Madde : 105 — Türkiye, işbu muahedenin mevkii meriyete vazını müteakip 14 teşrinievvel 1890, 20 eylül 1893, 16 temmuz 1895, 16 haziran 1896, 19 eylül 1906 tarihlerinde Bernde imza edilen demiryolları vasıtasiyle emtia nakli hakkındaki mukavelenâmeleri ve suveri tesfiyeyi kabul ve tasdik ettiğini taahhüt eder.

Madde : 106 — Yeni hudutların güzergâhı dolayısiyle ve aynı memleketin iki kısmını yekdiğerine rapteden bir hattı diğer memleketin kat'ettiği veyahut bir memleketten başlayan bir şube hattı diğer bir memlekette nihayet bulduğu takdirde iki memleket arasındaki ticarî münâkalâta müteallik hususatta işletme şeraiti, mukarerâtı mahsusa mahfuz olmak kaydiyle, alâkadar şimendifer idareleri beyninde akdedilecek bir itilâfla tanzim edilecektir. Bu idareler işbu itilâfın şeraitinde uyuşmağa muvafık olamadıkları takdirde şeraiti mezkûre tahkim tarikiyle tâyin edilecektir. Türkiye ile hemhudut devletler beynindeki bilûmum yeni hudut istasyonlarının tesisi ve bu istasyonlar arasındaki hududun işletilmesi aynı şerait dairesinde akdolunacak itilâflarla tanzim edilecektir.

Madde : 107 — Gerek Osmanlı hükûmetine ve gerek hususi şirketlere ait olup işbu muahede mucibince Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan arazide kâin limanlar ile demiryollarının devrine müteallik ahkâmı hususiye kaydı ihtirazisi ile kezalik işbu muahedenamenin eshabı imtiyaza ve memurinin umuru tekaüdiyelerine müteallik ahkâmı maliye kaydı ihtirazisi tahtında, demiryolların devri berveçhi âti şerait dahilinde vukubulacaktır.

1) Bilûmum demiryollarının mebanî ve tesisatı tamamiy-

le ve mümkün olduğu kadar iyi bir halde terkedilecektir;

2) Kendisine mahsus müteharrik malzemesi olan bir şebeke tamamiyle terkedilmiş olan arazi üzerinde bulunduğu takdirde bu malzeme 30 teşrinievvel 1918 tarihli son müfredat cedveli mucibince takımıyla terk olunacaktır ;

3) İşbu muahede mucibince idaresi inkısama uğrayan hututun malzeme-i müteharrikesinin taksimi müteaddid şuâbatın tâbi oldukları idareler arasında sulhen uyuşmak suretiyle tesbit edilecektir. Bu uyuşma 30 teşrinievvel 1918 tarihli son müfredat cedveline göre bu hudut üzerine kaydedilmiş olan malzemenin ehemmiyeti servis hatları da dahil olmak üzere hududun uzunluğunu, ticarî münakalât mahiyet ve ehemmiyetini nazarı itibare alacaktır. Adem-i itilâf halinde ihtilâfât tahkim tarikiyle halledilecektir. Bu hakem kararı ledelicap her şubede bırakılması iktiza eden lokomotifleri, yolcu eşya vagonlarını tayin, bunların teslimi şeraitini tesbit ve mevcut atelyelere nakledilen malzemenin mahdut bir müddet zarfında muhafazasını temin için lâzım görülecek suver-i halliyeyi tanzim edecektir.

4) Malzeme, eşya ve edevât, malzeme-i müteharrikenin aynı şerait tahtında terkedilecektir.

Madde 108 — Mevrit veya mahreci Türkiye ve Yunanistan olup Yunan - Bulgar hududu ile Kuleliburgaz karibindeki Yunan - Türkiye hududu arasında kâin şark şimendiferlerinin aksâm salisesinden transit suretiyle müstefit olan yolcular ve emtia-i ticariye, işbu transitten dolayı hiçbir resim veya harca ve ne de bir güna pasaport veya gümrük muayenesi muamelesine tâbi olmayacaklardır.

İşbu maddenin icrai ahkâmı Cemiyet-i akvam meclisi tarafından intihap edilecek olan bir komiser tarafından temin edilecektir.

Yunanistan ve Türkiye hükûmetleri bu komiser nezdine salifüzzikir ahkâmın icrasına müteallik her meseleyi komiserin nazarı dikkatine vaz'etmekle mükellef ve vazifesinin ifası emrinde bilcümle teshilât-ı lâzımeye mazhar olacak olan bir mümessil tayin etmek hakkını haiz olacaklardır. Bu mümessiller ihtiyaçları olacak mâdun heyeti memurînin miktar ve evsafı hakkında komiserle itilâf edeceklerdir.

Ahkâm-ı mezkûrenin icrasına müteallik olup halline muvaffak olamadığı her meseleyi cemiyet-i akvam meclisinin ka-

rarına arzetmek mezkûr komiserin uhdesine terettüp edecektir. Yunanistan ve Türkiye hükûmetleri ekseriyet-i ârâ ile ittihaz-ı mukarrerat eyleyen meclis-i mezkûr tarafından sâdır olan her karara riayet eylemeyi taahhüt ederler.

Anifüzzikr komiserin maaşı ve ifa edeceği hizmete mürettip masarif Yunanistan ve Türkiye hükûmetleri tarafından münâsefeten deruhte edilecektir.

Türkiye bilâhare Edirneyi Kuleliburgaz ile Istanbul arasındaki hatta rapteden bir şimendifer hattı inşa eylediği takdırde işbu maddenin mütekabilen Kuleliburgaz ve Bosnaköy karibinde kâin Yunanistan - Türkiye hudut nukâtı arasındaki transite müteallik ahkâmı hükümsüz kalacaktır. Alâkadar hükûmeteynden her biri muahede-i hâzıranın mevki-i mer'iyete vaz'ından itibaren beş senelik bir müddetin hitamına işbu maddenin ikinciden beşinciye kadar olan fıkralarında musarrah murakabeyi idame etmeye mahal olup olmadığına dair bir karar verdirmek için cemiyet-i akvam meclisine müracaat etmek hakkını haiz olacaktır. Maahaza şurası da mukarrerdir ki Yunan - Bulgar hududuyla Bosnaköy beyninde kâin şark şimendiferlerinin iki kısmı üzerinde transite dair olan birinci fıkranın ahkâmı mer'i kalacaktır

Madde 109 — Hilâfına ahkâm mevcut olmadıkça yeni bir hudut çizilmesi yüzünden bir devletin usulü miyahl (cetvel küşadı), feyezan, irva ve iska, teybis veyahut buna mümasil hususât) diğer bir devletin arazisinde icra edilecek mesaiye merbut bulunduğu veyahut bir devletin arazisi üzerinde harpten mukaddemki teamülât mucibince diğer bir devletin arazisinde mütevellit miyah veya kuvayı miyahiyye istimal edildiği takdirde, alâkadar devletler arasında her birinin menafi ve hukuk-u müktesebelerini muhafaza edecek mahiyette bir itilâf tesis edilmek lâzımdır

Adem-i itilâf halinde mesele tahkim tarikiyle hal olunacaktır

Madde 110 — Romanya ve Türkiye Köstence - İstanbul kablosunun işletme şeraitini muhik bir surette tesbit için aralarında uyuşacaklardır' İtilâf husul bulmadığı takdirde mesele tahkim tarikiyle hal olunacaktır

Madde 111 — Türkiye bizzat kendi nâmına ve tebası nâmına artık kendi arazisinden geçmeyen kabloların cümlesi veya aksamı üzerindeki herhangi bir mahiyette olursa olsun bil-

cümle hukuk, müstenidat ve imtiyazatından sarfınazar eder.

Eğer bâlâdaki fıkra mucibince devredilmiş olan kablolar veya kabloların bir kısmı emvali hususiyyeden ise eshabının zarar ve ziyanlarını tazmini mülkiyetin müntakil olduğu hükûmâta ait olacaktır. Tazminatın miktarında itilâf halinde bu miktar tahkim tarikiyle tayin edilecektir.

Madde 112 — Türkiye, lâakal bir kısmı Türkiye arazisinde kara ile ittisal peyda eden kablolar üzerinde mukaddemâ haiz olduğu hukuk-u mülkiyeti muhafaza eder. Maruz-üz zikr kablolardan Türk olmayan arazide Yunanlıların kara ile ittisal hukukunun istimali ve işletmelerinin şeraiti alâkadar devletler tarafından suret-i muslihanede tanzim olunacaktır. Adem-i itilâf halinde ihtilâf tahkim tarikiyle halledilecektir.

Madde 113 — Tarafeyn-i âliyeyn-i âkideyn her biri kendisine taallûku cihetinden Türkiyede ecnebi postahânelerinin ilgasını kabul ederler.

FASIL II

MESAİL-İ SIHHİYE

Madde 114 — İstanbulda Meclisi Âli-i Sıhhiyesi lâğvolunmuştur. Türkiye sevâhil ve hududunun teşkilâtı sıhhiyesiyle Türk hükûmeti vazifedardır.

Madde 115 — Mekadir ve şeraiti muhik olacak olan yegâne ve aynı tarife-i sıhhiye, Türk bayrağiyle ecnebi bayraklarını tefrik etmeksizin bütün gemilere ve Türkiye tebasına tatbik edilen aynı şerait dairesinde, düvel-i ecnebiye tebasına tatbik olunacaktır.

Madde 116 — Türkiye açıkta kalmış olan memurin-i sıhhiyenin sabık İstanbul meclis-i âli-i sıhhiyesinin nukudundan bittefrik verilmek üzere tazminâta istihkaklarına ve işbu meclisin memurîn-i hâzıra ve sabıkasının veyahut onların menlehulhaklarını diğer bilcümle hukuku müktesebelerine tamamen riayet etmeyi taahhüt eder. Bu hukuka, sabık İstanbul meclis-i âli-i sıhhiyesinin ihtiyat akçesinin cihet-i tahsisiyesine eski idare-i sıhhiyenin tasfiyei kat'iyesine müteallik bilcümle mesail ile kezalik buna müşabih veya merbut olan diğer her mesele, suret-i mahsusada müteşekkil bir komisyon tarafından hal ve tesfiye edilecek ve bu komisyon, Almanya, Avusturya ve

Macaristan müstesna olmak üzere İstanbul meclis-i âli-i sıhhiyesine iştirâk eden devletlerden her birinin bir mümessilinden mürekkep olacaktır. Gerek yukarıda beyan olunan tasfiyeye ve gerek bu tasfiyeden sonra kalan nukudun cihet-i tahsisine müteallik bir meseleden dolayı işbu komisyonun âzaları arasında ihtilâf zuhuru halinde mezkûr komisyonda temsil edilen devletlerden her biri, karar-ı kat'î ittihaz edecek olan Cemiyet-i Akvam Meclisine hakk-ı müracaata mâlik olacaktır.

Madde 117 — Türkiye ile Kudüs ve Hicaz hacılarına ve Hicaz şimendiferine nezaretle alâkadar devletler beynelmilel mukavelât-ı sıhhiye ahkâmına tevfikan tedâbir-i mahsusa ittihaz edeceklerdir. İcraatta bir vahdet-i tâmme temini zımnında bu devletlerle Türkiye Hac umuri sıhhiyesinin telif ve tanzimi için bir komisyon teşkil edecekler ve bu komisyonda Türkiye devair-i sıhhiyesiyle Mısır deniz ve garantina sıhhiye meclisi temsil edilmiş olacaktır.

Bu komisyon, arazisinde içtima edeceği devletin evvelce muvafakatini istihsal edecektir.

Madde 118 — Hac umuru sıhhiyesinin telif ve tanzimi komisyonunun mesaisi hakkında gerek Cemiyet-i Akvam Hıfzıssıhha Komitesine ve beynelmilel umumî hıfzıssıhha idaresine ve gerek hac ile alâkadar her memleketin müracaat edecek olan hükûmetine raporlar verilecektir. Komisyon kendisine Cemiyet-i Akvamdan beynelmilel umumî hıfzıssıhha idaresinden veyahut alâkadar hükûmetler tarafından vuku bulacak bütün sualler üzerine reyini beyan edecektir.

KISIM V

AHKÂM-I MÜTEFERRİKA

I — Üserâyı Harp

Madde: 119 — Tarafeyn-i âliyeyn-i âkıdeyn ellerinde kalmış olan harp esirleriyle sivil mevkufları derhal memleketlerine iadeyi taahhüt ederler. Yunanistan ve Türkiyenin mütekabilen ellerinde bulunan üserâyı harbiye ve sivil mevkufînin mübadeleleri işbu hükûmetler arasında 30 kânunusani 1923 tarihinde Lozanda imza edilmiş olan hususî itilâfnamenin mevzuunu teşkil eder.

Madde 120 — İnzibata mugayir harekâttan dolayı mahkûmunaleyh veya tâkibata mâruz kalmış olan üserayı harp ve sivil mevkufîn, cezalarının veyahut aleyhlerine başlamış olan tâkibat-ı kanuniyenin ikmâli nazarı dikkate alınmaksızın iade edileceklerdir. İnzibata ait ceraimden maada ef'alden dolayı mahkûmunaleyh veya tâkibata mâruz olanların hapis ve tevkifleri idame edilebilecektir.

Madde 121 — Tarafeyn-i âliyeyn-i âkıdeyn gaiplerin taharrisi veya adem-i iade arzusunu izhar etmiş olan üserâyı harbiye ve sivil mevkufiyenin tâyini hüviyetleri için mütekabilen kendi arazileri üzerinde her türlü teshilâtı irae etmeyi taahhüt ederler.

Madde 122 — Tarafeyn-i âliyeyn-i âkıdeyn işbu muahede mevki-i mer'iyete vaz'edilir edilmez üserâyı harbiyeye ve sivil mevkufine ait olan veya ait olmuş bulunan alıkonulmuş bilcümle eşya, akçe, senedat, vesaik veya her nevi eşyayı zatiyenin iadesini taahhüt ederler.

Madde 123 — Tarafeyn-i âliyeyn-i âkıdeyn orduları tarafından esir edilmiş olan üserâyı harbiyenin idaresi için masruf ve mebaliğin mütekabilen tediyesinden sarfı nazar eyledikierini beyan ederler.

II — Mezarlıklar

Madde 124 — Âtide gelecek 126 ıncı maddede mevcut ahkâm-ı hususiyeye halel gelmeksizin tarafeyn-i âliyeyn-i âkıdeyn içlerinde her birinin 29 teşrinievvel 1914 den beri meydanı harpte veya mecruhiyetle veya kaza veya hastalık neticesinde vefat etmiş berrî ve bahrî askerleriyle aynı tarihten beri esârette iken ölmüş olan üserâyı harbiye ve sivil mevkufînin kendi hâkimiyetleri altında bulunan arazi üzerindeki mezarlıklarına, merkadlerine ve medfenlerine ve tezkir-i namları için tesis edilen âbidelerine hürmet ve onları idare ve muhafaza ettireceklerdir.

Tarafeyn-i âliyeyn-i âkıdeyn içlerinden her birinin mâruzikr mezarlıklarını, medfen ve merkadlerini tayin, kayıt ve idareye ve bunların bulundukları mahallerde münasip âbideler rekzine memur edebilecekleri komisyonlara, arazileri üzerinde vazifelerini îfada bilcümle teshilâtı mütekabilen irae hususunda itilâf edeceklerdir. Bu komisyonlar hiçbir askerî mahiyeti haiz olmayacaklardır.

Âkıdeyn-i mezkûre berveçhi bâlâ zikrolunan berrî ve bahrî askerlerin bekayayi ecsadının vatanlarına iadesi hususundaki taleplerini tatmin zımnında kavanin-i milliyetleri ahkâmı ve sıhhat-ı umumiye zaruretleri nazarı dikkate alınmak kaydı ihtirazîsi tahtında her türlü teshilâtı mütekabilen irae etmeye muvafakat ederler.

Tarafeyn-i âliyeyn-i âkıdeyn:

1) Esarette vefat eden üserâyı harbiye ve sivil mevkufînin tayin-i hüviyetleri için faideli tafsilâtın ilâvesiyle beraber tam bir cetveli,

2) Hüviyetleri tayin edilmeksizin defnolunan emvatın mezarlıklarının adet ve mevkileri hakkında her türlü târifatı mütekabilen yekdiğerlerine ita etmeyi taahhüt eylerler.

Madde 126 — Romanya arazisinde 27 ağustos 1916 dan beri vefat eden Türk asâkiri berriye ve bahriyesinin ve üserâyı harbiyesinin merkad mezarlık ve medfenlerinin tezkir-i nâmları için dikilen âbidelerin idare ve muhafazası ile sivil mevkufîne müteallik hususatta yüz yirmi dört ve yüz yirmi beşincimaddelerden mütevellit sair her türlü mecburiyetler Romanya hükûmetiyle Türk hükûmeti arasında hususî bir itilâfa mevzu teşkil edeceklerdir.

Madde 127 — 124 ve 125 inci maddelerinin umumî mahiyette olan ahkâmının ikmali için bir taraftan Britanya İmparatorluğunun Fransa, ve İtalya hükûmetleri, diğer taraftan Türkiye ve Yunanistan hükûmetleri 128 inciden 136 ncıya kadar olan maddelerdeki ahkâmı mahsusayı kararlaştırmışlardır.

Madde 128 — Türk hükûmeti Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İtalya hükûmetlerine karşı kendi arazisi üzerinde bunların meydân-ı harpte veya mecruhiyetle veya kaza veya hastalık neticesinde ölmüş olan berrî ve bahrî askerleri ile esârette vefat eden üserâyı harbiyelerine ve sivil mevkufîne ait merkad, mezarlık ve medfenleri tezkir-i nâmları için dikilmiş âbidleri muhtevi olan arsaları kendilerine ayrı ayrı ebediyen terketmeyi taahhüt eder. Kezalik 130 uncu maddede mezkûr komisyonlar tarafından birleştirme mezarlıkları, medfenler veyahut âbideler tesisi için âtide lüzumu görülecek olan araziyi de onlara terkedeceklerdir.

Bundan maada işbu mezarlıklara, medfenlere ve âbidata serbestii duhule müsaade etmeyi ve ledeliktiza lâzım olan cadde ve yolların inşasına ruhsat vermeyi taahhüt eder.

Yunan hükûmeti kendi arazisine müteallik olarak aynı hususatı taahhüt eder.

Yukarıdaki ahkâm, terkolunan arazide Türk veyahut hale göre Yunan hâkimiyetine irâsı halel etmez.

Madde 129 — Türk hükûmeti tarafından terkedilecek arsalar meyanına hususiyle Britanya Imparatorluğu için üç numaralı haritada gösterilmiş olan Anzak (Arıburnu) havalisi dahil olacaktır.

Britanya İmparatorluğunun bâlâda beyan olunan araziden istifadesi berveçhi âti şeraite tâbi tutulacaktır:

1) Mezkûr arazi işbu sulh muahedenâmesiyle tayin olunan ciheti tahsisinden gayri bir suretle istimal edilemiyecektir. Binaenaleyh hiçbir askerî veya ticarî maksatla veya anifülbeyan ciheti tahsise mugayir sair herhangi bir maksatla kullanılamıyacaktır;

2) Türk hükûmeti mezarlıklar da dahil olduğu halde, mezkûr arsayı teftiş ettirmek hakkını her zaman haiz bulunacaktır;

3) Mezarlıkların muhafazasına tahsis edilen sivil bekçilerin adedi her mezarlık için bir bekçiden fazla olmayacaktır. Mezarlıkların haricinde bulunan arsa için mahsus bekçiler bulundurulmayacaktır;

4) Mezkûr arsada mezarlıkların dahil ve gerek haricinde sarfı muhafazalara lâzım olacak meskenlerden başka ebniye inşa edilemiyecektir.

5) Mezkûr arsanın sahil üzerinde eşhas ve emtiayı ticariye ihrac ve erkânını teshile medar olabilecek, hiçbir rıhtım mendirek veya iskele inşa edilemiyecektir.

6) Bilcümle muamelâtı lâzıme yalnız boğazların iç sahilinde icra edilebilecek ve arsaya adalar denizi sahilinden duhul ancak mezkûr muamelenin icrasından sonra müsaade olunacaktır. Türk hükûmeti mümkün olduğu kadar basit olması lâzımgelen işbu muamelâtın bu maddenin diğer ahkâmına halel gelmemek şartiyle Türkiyeye giden diğer ecnebiler hakkında mevzu muamelâttan ziyade müenneti mucip olmamasını ve lüzumsuz her nevi tehire mahal vermeyecek şerait tahtında ifasını kabul eder;

7) Arsayı ziyaret etmek isteyen eşhas müsellâh olmayacaklar ve Türk hükûmeti işbu memnuiyeti kat'iyenin tatbikına nezaret hakkını haiz bulunacaktır.

8) 150 kişiden ziyade olan her züvvar kafilesinin muvasalatından lâakal bir hafta evvel Türk hükûmetinin haberdar edilmesi muktazidir.

Madde 130 — Britanya, Fransa ve İtalya hükûmetlerinden her biri Türkiye ve Yunan hükûmetlerinin de birer mümessil memur edecekleri bir komisyon tayin eyleyecekler ve bu komisyon merkadlere, mezarlıklara, medfenlere ve âbidata müteallik mesaili mahallinde halletmeye memur olacaktır. Bu komisyonlar bilhassa:

1) Emvâtın defnedildiği veya defnedilmiş olabileceği menâtıkı keşf ve tayin ve mevcut merkadleri, mezarlıkları, medfenleri ve âbidatı tesbit etmek,

2) Merkadlerin eğer mahal varsa, bir araya yeniden cem edilmesine ne gibi şerait tahtında tevessül edileceğini tayin etmek, Türk arazisinde Türk mümessille, Yunan arazisinde Yunan mümessille bilitilâf yeniden bir araya cem olunacak mezarlıklara medfenler ve tesis edilecek âbidatın mevkilerini tayin eylemek ve işgal edilmiş olan sathı lâzım olan haddi asgarîye tenzil suretiyle işbu mevakıın hudutlarını tahdit etmek,

3) Kendi tebaları için tesis edilmiş veya edilecek merkadlerin, mezarlıkların, medfenlerin, âbidatın kat'i plânlarını mensuboldukları hükûmetler nâmına Türk ve Yunan hükûmetlerine tebliğ etmek vazifeleriyle mükellef olacaklardır.

Madde 131 — Arsanın terkolunduğu hükûmetler terkedilen arsaları yukarıda zikrolunandan gayrı surette istimal etmemeyi ve istimale müsaade eylememeyi taahhüt ederler. Bu arsalar deniz kenarında vâki ise sahili arsanın terkolunduğu hükûmet tarafından herhangi askeri bahri ve ticari hiçbir maksat için istimal edilemiyecektir. Tahsisi fekkedecek âbide rekzi için de istimal edilmiyecek olan merkad ve mezarlık arsaları Türk veyahut hale göre Yunan hükûmetine avdet edecektir.

Madde 132 — 128 inciden 130 uncu maddelerde zikrolunan arsaların tam ve kâmil intifaı Britanya, Fransa ve İtalya hükûmetlerine müebbeden terk için icabeden teşriî veya idarî tedâbir 130 uncu maddenin üçüncü fıkrasında beyan edilen tebliği tâkibedecek olan 6 ay zarfında Türk hükûmeti ve Yunan hükûmeti tarafından ittihaz edilecektir. Eğer istimlâkat lâzım gelirse işbu istimlâkler Türk ve Yunan Hükûmetlerine ait arazi üzerinde mütekabilen mezkûr hükûmetler marifetiyle ve masarifi kendilerine ait olmak üzere icra edilecektir.

Madde 133 — Britanya, Fransa ve İtalya hükûmetleri tebalarının merkad, mezarlık, medfen ve âbidelerinin tesis, tanzim ve idaresini münasip gördükleri herhangi vasıtai icraiyeye tevdide serbest olacaklardır. Bu vesait mahiyeti askeriyeyi haiz olmayacaktır. Merkadlerin birleştirilmesini mezarlık ve medfen tesisini temin için lâzım addedilecek olan ihracı emvad ve nakl-i ecsad ile kendilerine arsaların terkolunduğu hükûmetlerce vatanlarına iadesi icabedeceğine hükmolunacak emvatın ihrac ve ecsadın nakli keyfiyetlerine tevessül ettirmek hakkını yalnız bunlar haiz olacaklardır.

Madde 134 — Britanya, Fransa ve İtalya hükûmetleri Türkiyede kâin mezarlıkların, merkadlerin, medfenlerinin ve âbidâtının tebaları meyanında tayin edilmiş bekçiler tarafından muhafazasını temin ettirmek hakkını haiz olacaklardır. Bu bekçiler Türk memurini tarafından tanınacaklar ve merkadler, mezarlıklar, medfenler ve âbidatın muhafazasını temin için memurların muavenetine mazhar olacaklardır. Mezkûr bekçiler hiçbir sıfatı askeriyeyi haiz olmayacaklar ve fakat şahıslarının müdafaası için bir rovelver veya otomatik tabanca ile müsellâh olabileceklerdir

128 inciden 131 inci maddeye kadar olan maddelerde zikrolunan arsalar Türkiye ve Türk memurini veya hale göre Yunanistan ve Yunan memurini tarafından hiçbir nevi bedel-icar, resim ve vergiye tâbi tutulmayacaktır. Britanya, Fransa, İtalya hükûmetleri mümessilleriyle merkadleri, mezarlıkları, medfenleri ve âbidatı ziyaret arzusunda bulunan eşhas için oralara duhûl her zaman serbest olacaktır. Türk hükûmeti ve Yunan hükûmeti mezkûr arsalara mevsul olan yolların müebbeden idare ve muhafazasını deruhte edecektir.

Türk hükûmeti ve Yunan hükûmeti mâruzzikr mezarlıklar, merkadler, medfenler ve âbidatın idare veya muhafazasına memur eşhasın ihtiyacatı ve arazisinin eskası için lâzım olan miktarda suyu tedarik edebilmeleri zımnında Britanya, Fransa ve İtalya hükûmetine teshilâtı bahşetmeyi taahhüt ederler.

Madde 136 — Britanya, Fransa ve İtalya hükûmetleri Türkiyeden ayrılan arazidekiler de dahil olmak üzere kendi hükümlerine tâbi arazide medfun bulunan Türk asâkiri-i berriye ve bahriyesinin merkadlerinin, mezarlıklarının, medfenlerinin ve tezkir-i nâmlarına mahsus âbidatın tesisi hakkında 128 ve

130 uncudan 135 inciye kadar olan maddeler ahkâmından istifadeyi Türk hükûmetine bahşetmeyi taahhüt ederler.

III - Ahkâm-ı Umumiye

Madde 137 — Tarafeyn-i âliyeyn-i âkıdeyn arasında hilâfına takarrür eden ahkâm müstesna olmak üzere 30 teşrinievvel 1918 tarihinden itibaren işbu muahedenin mevki-i mer'iyyete vaz'ına kadar İstanbulu işgal eden devletler tebalarının, ecnebilerin veya Türk tebasının hukuk, emval ve menafiine ve bunlardan her birinin Türkiye memurini ile olan münasebetlerine dair mezkûr devletlerin memurları tarafından veya onlarla bilittifak ittihaz olunan kararlar veya ita edilen evâmir muteber olacak ve bunlardan dolayı mezkûr devletler veya memurları aleyhine hiçbir talep dermeyan edilemiyecektir.

Bâlâda mezkûr mukarrerât veya evâmirden dolayı dûçar olunan bir zarardan münbais diğer kâffe-i metalip muhtelit hakem mahkemesine tevdi olunacaktır.

Madde 138 — Affı umumiye dair bugünkü tarihli beyannâmesinin 4 ve 6 ıncı bentleri ahkâmına halel gelmemek şartıyla mevaddı adliyede 30 teşrinievvel 1918 tarihinden itibaren işbu muahedenin mevki-i mer'iyete vaz'ına kadar Türkiyeden İstanbulu işgal eden devletlerin hâkimleri, mahkemeleri veya memurini tarafından ve kezalik 8 kânunuevvel 1921 tarihinde teşkil olunan muhtelit encümen-i adli cânibinden sâdır olan mukarrerat ve evâmir, tedbiri icraiyete dahil olmak üzere muteber olacaktır. Şu kadar ki bir askerî mahkeme veya bir polis mahkemesi tarafından mevadd-ı hukukiyeye dair sâdır olan bir kararı adliden dolayı efraddan biri lehine dûçar olduğu bir zararın tamiri zımnında diğer bir fert canibinden bir talep dermeyan olunduğu takdirde işbu talep muhtelit hakem mahkemesinin tetkikine arzolunacak ve o da icabederse bir bedel-i tazmin tediyesine hüküm ve hattâ bir iadeyi emredebilecektir.

Madde 139 — Mülkî, adlî veya malî idareler veya idarei evkafa müteallik olup Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir toprağın hükûmetinin münhasıran alâkadar eden ve Türkiyede bulunan evrak, defâtir, plânlar, senedat ve diğer her nevi vesaik ve bilmukabele bunlardan Osmanlı İmparatorluğundan ayrılan bir toprakta bulunup Türk hükûmetini münhasıran

alâkadar edenler mütekabilen iade olunacaklardır. Bâlâda beyan olunan defâtir, plânlar, senedat ve diğer vesaika vazıülyed olan hükûmet onlarda kendisini alâkadar addediyorsa onları kendisi muhafaza edebilecek ve alâkadar hükûmete talep üzerine fotoğraflarını veya musaddak suretlerini ita ile mükellef olacaktır.

Gerek Türkiyeden ve gerek arazi-i münfekkeden götürülmüş olan evrak, defâtir, plânlar, senedat ve diğer vesaik münhasıran alındıkları araziye müteallik bulundukça asılları mütekabilen iade olunacaktır.

İşbu muamelâttan mütevellit masârif talip olan hükûmete ait olacaktır.

Ahkâm-ı anife, eski Osmanlı İmparatorluğuna ait olup 1912 senesinden sonra Yunanistana intikal eden kazalarda kâin emlâk ve araziye veya evkafa müteallik defâtire de aynı şerait tahtında mabihittatbiktir.

Madde 140 — Esna-i harpte Türkiye ile diğer düvel-i âkıde arasında 30 teşrinievvel 1918 tarihinden mukaddem mütekabilen icra olunan iğtinamatı bahriye yekdiğerlerine karşı hiçbir talep ve iddiaya mahal vermiyecektir. Mütarekenin ihlâli sebebiyle İstanbulu işgal eden devletler tarafından tarih-i mezkûrden sonra vâki zabıtlar hakkında dahi aynı hüküm caridir.

Şurası mukarrerdir ki, İstanbulu işgal eden devletlerin hükûmetleri veya Türk hükûmeti tarafından 29 teşrinievvel 1914 tarihinden 1 kânunusani 1923 tarihine kadar kendi limanlarında veya işgal ettikleri limanlarda tasarrufata tâbi tutulmuş olan her nevi merâkib-i bahriye, hacmi istiabisi az sefain, yatlar ve mavnalar hakkında gerek mezkûr devletlerin hükûmetleri ve tebaları canibinden ve Türk hükûmeti tebası tarafından hiçbir talep dermeyan olunmayacaktır. Maahaza işbu hüküm affı umumiye dair bugünkü tarihli beyannamenin altıncı bendi ahkâmını ihlâl etmediği gibi 29 teşrinievvel 1914 tarihinden mukaddemki hukuka müstenit olarak efrad tarafından efradı saire aleyhine vâki olabilecek metalip ve müddeiyata da halel getirmeyecektir.

Kuvayı Yunaniye tarafından 30 teşrinievvel 1918 tarihinden muahhar olarak zaptolunan Türk bayrağını hâmil sefain Türkiyeye iade olunacaktır.

Madde 141 — İşbu muahedenin 25 inci maddesi ve 28 ha-

ziran 1919 tarihli Versay Sulh Muahedesinin 155 inci ve 250 inci ve 440 ıncı maddeleri ve kezalik 8 inci kısmın (tamirat) 3, lâhikasının cümle-i tatbikatından olmak üzere elhaletihazihı vâzıulyed bulunan müttefik hükûmetlerin rızası lâhik olmaksızın esna-i harpte Alman hükûmeti veya tebası tarafından Osmanlı hükûmetine veya tebasına devir ve ferağ edilmiş olan Alman sefaininin kâffesine müteallik olarak Alman hükûmetine veya tebasına karşı terettüp edebilmiş olan her güna taahhütten Türk hükûmetinin ve tebasının berî oldukları beyan olunur.

Türkiye ile kendi yanında harp etmiş olan diğer devletlerin münasebatından dahi eğer mahal varsa aynı hüküm cari olacaktır.

Madde 142 — Yunanistan ile Türkiye beyninde Rum ve Türk ahalinin mübadelesine dair 30 kânunusani 1923 tarihinde akdolunan hususî mukavelename mezkûr iki taraf-ı âli-i âkid arasında işbu muhadenamede muharrer olduğu takdirde haiz olacağı kuvvet ve kıymeti haiz olacaktır.

Madde 143 — İşbu muahede mümkün olduğu kadar kısa bir müddet zarfında tasdik edilecektir. Tasdiknameler Pariste tevdi edilecektir.

Japon hükûmeti tasdikin icra edilmiş olduğunu Pariste mümessili siyasisi vasıtasıyla Fransa hükûmet-i cumhurisine bildirmekle iktifa selâhiyetini haiz olacak ve bu takdirde mümkün olduğu sür'atle vesikasını tevdi edecektir. Düvel-i mümziyeden her biri işbu muahedeyi kendi tarafından imza edilmiş ve Lozan konferansının sened-i nihaisinde muharrer bulunmuş senedât-ı saire ile birlikte — eğer bunlar bir tastiki istilzam ediyorsa — tek ve aynı vesika ile tasdik edecektir.

Bir taraftan Türkiye, diğer taraftan Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya veyahut aralarından üçü tasdiknâmelerini tevdi eder etmez ilk tevdi zabıtnamesi tanzim edilecektir.

Bu ilk zabıtnâmenin tarihinden itibaren muahedenâme bu suretle onu tasdik eden tarafeyn-i âliyeyn-i âkıdeyn arasında mevki-i mer'iyete girecektir. Diğer devletler için tasdiknâmelerinin tevdi tarihinde müteakiben mevkii mer'iyete girecektir. Şu kadar ki Yunanistan ve Türkiyeye müteallik olmak üzere birinci maddenin iki numaralı fıkrası ile beşinciden onbirinciye (onbirinci hariç) kadar olan maddeler ahkâmı, Yunan ve

Türk hükümetleri kendi tasdiknâmelerini tevdi etmeleri akabinde işbu tarihte balâda beyan olunan zabıtnâme henüz tanzim edilmemiş olsa bile mevkii meriyete girecektir.

Fransa hükûmeti tasdiknâmelerin tevdii, zabıtnamelerinin musaddak birer suretini bilcümle düvel-i mümziyeye verecektir.

Tasdiken lilmakal maruzüzikr murahhaslar işbu muahedenameyi imza etmişlerdir. 24 temmuz 1923 tarihinde Lozanda bir nüsha olmak üzere tanzim edilmiş olup bu nüsha Fransa hükûmet-i Cumhuriyesi Mahzeni Evrakına vaz'edilecek ve hükûmet-i mezkûre düvel-i âkıdeden her birinin musaddak bir nüshasını tevdi edecektir.

İSMET	HORAS RUMBOLT
Dr. RIZA NUR	PELLE
HASAN HÜSNU	GARRONİ
	MONTENYA
	UÇIYAİ
	VENIZELOS
	KAKLEMANOS
	DIYAMANDİ
	KOSTANTİN KONÇESKO

BOĞAZLARIN USULÜNE DAİR MUKAVELENÂME

Bir taraftan, Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Sırp - Hırvat - Sloven devleti ve diğer taraftan Türkiye, bugünkü tarihli muahede-i sulhiyenin 23 üncü maddesiyle müeyyet esasa tevfikan boğazlarda bütün milletlere Bahr-i Sefid ile Karadeniz arasında serbesti-i mürur ve seyrü sefâini temin etmek emniyesiyle, ve bu serbestinin idâmesi sulhu umumî ve ticareti âlem için lâzım olduğunu nazar-ı dikkate aldıklarından, bu maksatla bir mukavelenâme akdine karar vermişler ve murahhasları olmak üzere:

Haşmetlû Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyet-i müttahidesi, mâverai ebhâtın Britanya arazisi kralı ve Hindistan İmparatoru hazretleri:

İstanbulda fevkalâde komiser asaletlû Sir Horace Montegu Rumbolt, Barrone J. S. M. J.

Fransa Cumhuriyeti Reisi: Fransa sefîri kebiri, cumhuriyetin Şark fevkalâde komiseri Legion d'honour nişânı millîsinin Grande Officier rütbesini haiz ferik general Mösyö Maurice Pelle,

Haşmetlû İtalya Kralı hazretleri:

Kraliyetin Senato âzası, İtalya sefir-i kebiri, İstanbulda fevkalâde komiser St. Maurice Velezar ve Coron d'Italy nişanlarının Grande Crouvasını haiz asaletlû Marki Camille Garroni, Atina fevkalâde murahhas ve orta elçisi, St. Maurice Velezar nişanlarının komandor rütbesini ve Coron d'Italy nişanının Grande Officier rütbesini haiz Mösyö Julius Cezare Montagnie,

Haşmetlû Japonya İmparatoru hazretleri:

Soleil Lovan nişanının birinci rütbesini haiz Roma fevkalâde sefir-i kebiri ve murahhas Mösyö Gentaro Uçiyai Jözammi,

Bulgaristan için:

Şimendifer, posta ve telgraf nâzırı sabıkı Mösyö Bogdan Morfof, fevkalâde murahhas ve orta elçi, hukuk doktoru St. Aleksandr nişanının Grande Crova rütbesini haiz Mösyö Dimitri Stençiof,

Haşmetlû Yunanlılar Kralı hazretleri:

Sabık heyeti nüzzar reisi Souvor nişanının Grande Crouva rütbesini haiz Mösyö Elefterios K. Venizelos, Londra orta elçisi Souvor nişanının komandor rütbesini haiz Mösyö Demetr Kaklamanos,

Haşmetlû Romanya Kralı hazretleri: Orta elçi Mösyö Kostantin İ. Diamondi, orta elçi Mösyö Kostantin Konçeşko, Rusya: Mösyö Nikola İvanoviç Jordanski.

Haşmetlû Sırp - Hırvat - Sloven Kralı hazretleri: Bernde fevkalâde murahhas ve orta elçi Mösyö Dr. Milotin İvanoviç,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti: Edirne mebusu, Umûru Hariciye Vekili İsmet Paşa, Sinop mebusu, Umûru Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Dr. Rıza Nur Bey, Trabzon mebusu, sabık vekil Hasan bey,
hazerâtını tâyin etmişlerdir. Müşarünileyhin usulüne muvafık ve muteber tanınan selâhiyetnamelerini ibrazdan sonra ahkâm-ı âtiyeyi kararlaştırmışlardır:

Madde 1 — Tarafeyn-i âlıyeyn-i âkıdeyn aşağıda (Boğaz-

lar) tâbiri umumisiyle yadedilen Çanakkale boğazı, Marmara denizi ve Karadeniz boğazında denizde ve havada seyrü sefer serbestîsi esasını tanımak ve ilân etmek hususunda müttehidül efkârdır.

Madde 2 — Boğazlardan harp ve sulh zamanlarında ticaret sefine ve tayyarelerinin ve harp sefine ve tayyarelerinin müruru ve seyrüseferi bâdemâ merbut lâhika ahkâmına tevfikan tanzim edilecektir.

LÂHİKA :

Boğazlardan ticaret sefine ve tayyarelerinin ve harp sefine ve tayyarelerinin müruru hakkında kavaid.

I

Hastahane gemileri, yatlar, balıkçı sefineleri ve gayrı askerî tayyareler dahil olduğu halde ticaret sefaini

A — Sulh zamanında:

Sancak ve hamule ne olursa olsun, beynelmilel ahkâmı sıhhiye kaydı ihtirazisi tahtında olarak kılavuzluk, fener, romörkör resimleri veyahut ayni mahiyetteki diğer rüsum gibi doğrudan doğruya ifa edilen hidemâta ait bulunmamak ve Türk hükûmeti tarafından elhâletühâzihi imtiyazı verilmiş idare ve müesseseler tarafından bu hususta istimal olunan hukuka halel gelmemek şartıyla hiçbir muamele, rüsum veya mükellefiyet olmaksızın gündüz ve gece seyrüsefer ve mürur serbest-i tâmmı,

Bu rüsumun cibayetini teshil için boğazlardan geçen ticaret sefineleri Türk hükûmeti tarafından tayin edilecek mevakie isimlerini, tâbiiyetlerini, tonilâtolarının miktarını ve semt-i maksutlarını bildireceklerdir.

Kılavuz ahzı ihtiyarî kalmaktadır.

B — Harb zamanında Türkiye bîtaraf kaldığı takdirde:

Balâda muharrer aynı şerait dahilinde, gündüz ve gece seyrüsefer ve mürur serbestii tâmmı. Bîtaraf bir devlet sıfatıyla Türkiye'nin hukuk ve vezaifi, suları ve havası Türkiyenin bîtaraf kaldığı bir harb esnasında sulh zamanında olduğu gibi tamamen serbest kalması lâzım gelen boğazlarda seyrüsefaini tas'it edebilecek mahiyette hiçbir tedbir ittihaz etmesine salâhiyet vermiyecektir. Kılavuz ahzı ihtiyarî kalmaktadır.

C — Harb zamanında Türkiye muharip olduğu takdirde:

Bitaraf sefineler ve bîtaraf gayri askerî tayyareler için işbu sefine ve tayyareler düşmana bilhassa kaçak eşya, düşman kıtaatı veya tebası taşımak suretiyle yardım etmedikleri takdirde, seyrüsefer serbestisi. Türkiyenin bu sefine ve tayyareleri teftişe hakkı bulunacak ve bu maksatla mekzûr tayyareler Türkiye tarafından bu husus için tâyin ve ihzar olunacak, menatıkta karaya veya denize inmeğe mecbur olacaklardır. Düşman sefinelerine hukuku düvelin kabul ettiği tedâbiri tatbik etmek hususunda Türkiyenin haiz olduğu hukuka halel gelmemiştir.

Türkiye, düşman sefinelerinin boğazlardan istifadelerini men için lâzım addedeceği tedâbiri ittihaz selâhiyeti tâmmesine maliktir. Mamafih bu tedâbir bîtaraf sefainin serbestii mürurunu men edecek mahiyette olmayacaktır. Ve bu maksatla Türkiye safaini mezkûreye lâzım gelen talimâtı veya kılavuzları vermeyi taahhüt eder.

II

Muavin sefineler, asker nakliye sefineleri, tayyare taşıyan sefineler ve askerî tayyareler dahil olduğu halde, sefaini harbiyye.

A — Sulh zamanında:

Sancak ne olursa olsun, hiçbir muamele, resim veya mükellefiyet olmaksızın, kuvvetlerin mecmuuna müteallik atideki kuyudu ihtiraziye tahtında, gündüz ve gece mürur serbestii tammı.

Bir devletin Bahri Siyaha müteveccihen boğazlardan imrar edebileceği âzami kuvvet Karadenize sahildar devletlere mensup ve mürur esnasında Bahri Siyahta mevcut en kuvvetli donanmanın âzami kuvvetini tecavüz etmiyecektir. Mamafih devletler Bahri Siyaha her zamanda ve her halde beheri on bin tonilâtoyu geçmiyen üç sefineyi tecavüz etmeyecek bir kuvveti bahriye göndermek hakkını muhafaza ederler.

Boğazlardan geçecek sefainin miktarı hususunda Türkiyeye hiçbir mesuliyet terettüp etmeyecektir.

İşbu kaideye müraata imkân bahşolmak için, onuncu maddede muharrer boğazlar komisyonu Bahri Siyaha sahildar devletlerin herbirinden her sene kânunusaninin ve temmuzun bi-

rinci günleri Bahri Siyahta mâlik bulundukları zırhlıların, muharebe krüvazörlerin, tayyare taşıyan sefinelerin, krüvazörlerin, torpido muhriplerin, tahtelbahirlerin veyahut sair her şekil (tip) sefainden deniz tayyarelerinin miktarını sefaini müsellâhayı, mevcudu tenzil edilen veya ihtiyata veya tamirde veyahut hali tadilde bulunan sefainden tefrik etmek suretiyle, talep edecektir.

Bunun üzerine Boğazlar komisyonu alâkadar devletlerin Karadenizdeki en kuvvetli donanmanın ihtiva ettiği zırhlıların, muharebe krüvazörlerinin, tayyare taşıyan sefinelerin, krüvazörlerin, torpido ve muhriplerinin, tahtelbahirlerinin, tayyarelerin ve icabı halinde sair şekildeki sefainin miktarından haberdar edecektir. Bundan başka mezkûr kuvvete mensup bir sefinenin Bahri Siyaha dühulünden veya oradan hurucundan mütevellit her güna tahavvülât derhal alâkadar devletlerin ıttılâına ihzar edilecektir.

Boğazlardan Karadenize müteveccihen geçirilecek bir kuvvei bahriyenin hesabında yalnız müsellâh sefinelerin adedi ve şekli — tipi — pişi mülâhazaya alınacaktır.

B — Harb zamanında Türkiye bitaraf kaldığı takdirde:

Sancak ne olursa olsun hiçbir muameleye, rüsuma veya hiçbir güna mükellefiyete tabi olmaksızın, ikinci bendin (A) işaretli fıkrasında mezkûr tahdidâtın aynı tahdidât dairesinde gündüz ve gece mürur serbestii tâmmı.

Maamafih, bu tahdidât muharip devletlere bunların Karadenizdeki muhariplik hukukuna irası halel edecek surette tatbik edilemiyecektir.

Bitaraf bir devlet sıfatiyle Türkiyenin hukuk ve vezaifi, suları ve havası Türkiyenin bitaraf kaldığı bir harb esnasında sulh zamanında olduğu gibi tamamen serbest kalması lâzımgelen boğazlarda seyrüsefaini tasvip edecek bir mahiyette hiçbir tedbir ittihaz etmesine selâhiyet vermiyecektir.

Muhariplerin harb sefinelerine ve askerî tayyarelerine boğazlarda bir güna zapt ve müsadereye tevessül etmek, hakkı muayene icra eylemek veya diğer herhangibir hareketi hâsmâne yapmak memnu olacaktır.

Harb sefineleri tamirat yapmak veya erzak almak hususlarında bahrî bitaraflığa dair 1907 tarihli 13 üncü Lahey mukavelenamesi ahkâmına tabi olacaktır.

Tayyarelerin bitaraflığı hakkındaki kavaidi tâyin edecek

beynelmilel bir mukavelenâmenin akdine intizaren askerî tayyareler boğazlarda 1907 tarihli 13 üncü Lahey mukavelenâmesinin harb sefinelerine bahşettiği mukaveleye mümasil bir muameleden müstefit olacaktır.

C — Harb zamanında Türkiye muharip olduğu takdirde:

Bîtaraf harb sefineleri için hiçbir muameleye, resme veya hiçbir güna mükellefiyete tabi olmaksızın ve fakat ikinci bendin (A) işaretli fıkrasında zikredilen tahdidâtın aynı tahdidâta tâbi olarak mürur serbestii tâmmı.

Düşman sefine ve tayyarelerinin boğazlardan istifadesine mâni olmak üzere Türkiye tarafından ittihaz edilecek tedâbir, bîtaraf sefine ve tayyarelerin serbestii mürûruna mani olacak mahiyeti haiz bulunmayacaktır ve bu maksatla Türkiye, mezkûr sefine ve tayyarelere lâzımgelen tâlimatı veya kılavuzları vermeyi taahhüt eyler.

Bitaraf askerî tayyareler boğazlardan, tehlike ve muhatara kendilerine ait olmak suretiyle geçebilecek ve mahiyetleri anlaşılmak üzere teftiş hakkına tabi bulunacaklardır. Bunun için tayyareler, Türkiye tarafından bu hususta tâyin ve ihzar olunacak menatıkta karaya veya denize inmeğe mecbur olacaklardır.

III

A — Türkiye ile hali sulhta bulunan devletlerin tahtelbahirleri boğazlardan ancak suyun yüzünde geçeceklerdir.

B — Gerek bahri sefitten gerek bahri siyahtan gelen bir kuvvei bahriyei ecnebiyenin kumandanı tahtı kumandasında bulunup boğazlara girmesi lâzımgelen sefinelerin miktarını ve isimlerini tevakkufa mecbur olmaksızın Çanakkalenin veya Karadeniz boğazının methalinde bir işaret istasyonuna tebliğ edecektir.

Türkiye, bu işaret istasyonlarını bildirecektir. Ve boğazlara dühul keyfiyeti tehire uğratılmamak lâzım geldiğinden tebliğ-i mezkûr vukubuluncaya kadar ecnebi harb sefinelerinin boğazlardan serbestii mürurları bâki kalacaktır.

C — Askerî ve gayri askerî tayyareler için işbu kavaid ile tâyin edilen şerait dairesinde boğazların üzerinden tayaran müsaadesi mezkûr tayyareler için:

1) Boğazların dar kısımlarının her bir tarafından fev-

kinde beşer kilometrelik bir arazi şeridi üzerinden uçmak serbestisini,

2) Tavakkufu arazi halinde Türkiyenin sahilinde karaya veya kara sularında denize inmek salâhiyetini tazammun eder.

IV

Harb sefinelerinin müddeti mürurlarının tahdidi:

Boğazlardan transit halinde geçen harb sefineleri, hasarat veya ârızai bahriye ahvali müstesna olmak şartiyle ve emniyetisefer demirlemeyi icabettirdiği takdirde esnai leylde demirleme müddeti dedahil olmak üzere, hiçbir halde mürurları için elzem olan zamandan fazla bir müddet boğazlarda tavakkuf edemiyeceklerdir.

V

Boğazların ve Karadenizin limanlarında tevakkuf:

A) İşbu lâyihanın birinci, ikinci ve üçüncü bentleri, boğazlardan ve bu boğazların fevkinde gemilerin, harb gemilerinin ve tayyarelerin mürununa tatbik olunurlar. Ve Türk limanlarını ve tayyare menzillerini aynı zamanda ziyaret edebilecek bir devletin harb sefineleriyle askerî tayyarelerinin miktar ve kezalik bunların müddeti ikameleri hakkında Türkiyenin lüzum göreceği nizamnameleri vazetmek hakkına halel iras etmez.

B) Karadenize sahildar devletler kendi limanları ve tayyare menzilleri için aynı hukuka mâlik olacaklardır.

C) Elyevm Tuna Avrupa komisyonunda temsil edilen devletlerin işbu nehrin munseplerinde ve Kalasa kadar istasyoner olmak üzere bulundurdukları hafif sefain ikinci bentte zikrolunan sefaine inzimam edecek ve icabı halinde diğer sefain ile tebdil edilebilecektir.

VI

Muhafazaı sıhhiyeye mütedair ahkâmı mahsusa:

Derunlarında veba, kolera veya tifüs vukuatı zuhur eden veya yedi günden beri zuhur etmiş olan sefaini harbiye ve keza bulaşık bir limanı beş kere yirmi dört saatten daha az bir zamandan beri terketmiş bulunan sefain boğazları karantina halinde geçmeğe ve boğazları bulaştırmak ihtimalini bertaraf etmek için muktazi tedabiri vakiyeyi sefine vesaikiyle ittihaz etmeye mecbur olacaklardır.

Derunlarında bir tabip bulunan ve boğazlardan bilâtevakkuf veya eşya çıkarmaksızın doğrudan doğruya geçen sefaini ticariye de aynı hükme tabi olacaklardır.

Tabibi bulunmayan sefaini ticariye boğazlarda tavakkuf etmeyecek olsalar bile oraya dühulden evvel kavaidi sıhhiyeyi beynelmilele riayet mecburiyetindedirler.

Boğazlar limanlarından birine uğrayacak olan sefaini harbiye ile sefaini ticariye bu limanda orada tatbik edilmekte olan kavaidi sıhhiyeyi beynelmilele tabi tutulacaktır.

Madde : 3 — Boğazlarda mürurü ve seyrüseferi her türlü mevaniden âzâde bulundurmak için dördüncüden dokuzuncuya kadar olan maddelerde münderiç bulunan tedabir, boğazların, sahillerine kezalik oralarda kain veya oralara karip ilan adalara da tatbik olunacaktır.

Mdde : 4 — Atide tâyin edilen mıntakalar ve adalar gayri askerî hale ifrağ edileceklerdir:

1 — Çanakkale ve Karadeniz boğazlarının berveçhi ati tahdit edilmiş mıntakalar ittisalınca iki sahilleri (merbut haritaya müracaat) :

Çanakkale boğazı: Şimali garbide, Gelibolu şibih ceziresi ve Saros körfezinin Baklaburnu şimali şarkisinden dört kilometre baid'den kâin bir noktasından beda ile Marmara denizi üzerinde Kumbağıda nihayet bulan ve Kavağın ,bu mevki hariçtir) cenubundan geçen bir hattın cenubu şarkisindeki saha.

Cenubu şarkide, sahil ile Bozcaada karşısında eski İstanbul burnundan beda'ile Marmara denizi üzerinde sahilin hemen Karabiga şimalinde kain bir noktasında nihayet bulmak üzere sahilden 20 kilometre baidden çizilmiş olan had arasındaki saha.

Karadeniz boğazı (İstanbul hakkındaki usulü mahsusaya halel gelmemek şartiyle, madde - 8): Şarkta, Karadeniz boğazının şark sahilinden 15 kilometre mesafede çizilmiş bir hatta kadar imtidat eden mıntaka.

Garpte, Karadeniz boğazının garp sahilinden 15 kilometre mesafede çizilmiş bir hatta kadar imtidat eden mıntaka.

2 — Emir Ali adası müstesna olmak üzere bütün Marmara denizi adaları.

3 — Adalar denizinde Semendrek, Limni, İmroz, Bozcaada ve Tavşan adaları.

Madde : 5 — Fransa, İngiltere, İtalya ve Türkiye hükûmetleri tarafından munsab dört âzadan mürekkep bir komisyon dördüncü maddenin (1) işaretli fıkrasında muharrer mıntakaların hudutlarını mahallinde tesbit etmek üzere işbu mukavelenin tarihi meriyetinden 15 gün sonra içtima edeceklerdir.

İşbu komisyonda temsil edilen hükûmetlerden herbiri kendi mümessillerine istihkakı olan tahsisat verecektir. Komisyonun ifai vazife etmesinden münbais masarifi umumiye temsil edilen devletler tarafından hasası mütesaviye veçhile deruhte edilecektir.

Madde : 6 — İstanbula dair olan 8 inci madde ahkâmı mahfuz kalmak şartıyla gayrı askerî hale ifrağ edilmiş mıntakalar ve adalarda hiçbir istihkâm, daimi topçu tesisatı, tahtelbahir işleyen aletler (tahtelbahir sefain müstesna) ve askerî tayyare tesisatı ve hiçbir üssü bahri bulunmayacaktır.

Buralarda inzibatın muhafazası için elzem bulunan ve silâhları, top müstesna olmak üzere tüfenk, rovelver, kılınç ve beher yüz nefer için dört hafif makineli tüfenk (fuzul mitralyoz) den ibaret bulunacak olan polis ve jandarma kuvvetinden başka hiçbir kuvvei müsallaha tevakkuf etmeyecektir.

Gayri askerî hale ifrağ edilmiş mıntakaların ve adaların karasularında tahtelbahir sefinelerden başka hiçbir güna tahtelbahir işleyen alet bulunmayacaktır. Balada mezkûr fıkralara rağmen Türkiye, Türk topraklarının gayri askerî hale ifrağ edilmiş mıntakalarından ve adalarından ve onların Türk donanmasının demir atma hakkına mâlik bulunduğu karasularından kuvai müsellahasını transit suretiyle geçirmek hakkını muhafaza edecektir.

Bundan başka Türk hükûmeti boğazlarda, tayyareler veya balonlar vasıtasiyle denizin sathını ve karnı tarassut ettirmek salâhiyetini hazi olacaktır. Türk tayyareleri, boğaz suları ve Türk arazisini gayri askerî hale ifrağ edilmiş mıntakaları üzerinde uçabilecekler ve oralarda her tarafta kemali serbesti ile karaya veya denize inebileceklerdir.

Kezalik Türkiye ile Yunanistan gayri askerî hale ifrağ edilmiş mıntakalarda ve adalarda ve bunların karasularında, buralarda tahti silâha alınacak efradın, mezkûr mıntakalar ve adalar haricinde, talim ve terbiyeleri için icap eden hizmet harekâtını icra etmek selâhiyetine mâliktirler.

Türkiye ile Yunanistan kendi arazilerinin mezkûr mınta-

ka ve adalarında her türlü tarassut, telgraf, telefon ve vesaiti ziyaiyye muhaberatı sistemini tesis hususunda haizi serbesti olacaklardır. Yunanistan, gayrı askerî hale ifrağ edilmiş Yunan adalarının karasularından donanmasını geçirebilecek ve fakat bu suları Türkiyeye karşı üssül harekât olarak veyahut bu maksatla bahri veya askerî tahşidat için kullanamayacaktır.

Madde : 7 — Tahtelbahir sefinelerden başka tahtelbahir işleyen hiçbir alet Marmara denizi sularına vaz edilemiyecektir.

Türk hükûmeti, Marmara denizinin ne sahai sahiliyesinde ve ne de Karadeniz boğazı mıntakai gayrı askeriyesinin şarkında kâin Anadolu sahai sahiliyesi kısmında, Darıcaya kadar, boğazlardan müruru tasib edebilecek hiçbir daimi top bataryası yahut torpil endaht mevkileri tesis etmeyecektir.

Madde : 8 — Payıtahtın ihtiyacatı için, İstanbul, Beyoğlu, Galata, Üsküdar ile adalar (Prens adaları) dahil olduğu halde ve mezkûr şehrin civarı karibinde âzami onikibin kişilik bir kuvvet bulunabilecektir. İstanbulda bir tersane ve bir üssü bahri muhafaza edebilecektir.

Madde : 9 — Eğer harb halinde Türkiye yahut Yunanistan muharip devlet haklarını istimal ederek balada muayyen gayri askerilik haline tadilât icra edecek olurlarsa sulh tesis eder etmez işbu mukavele ile muayyen usulü iadeye mecbur olacaklardır.

Madde : 10 — İstanbulda, onikinci maddede beyan edildiği veçhile müteşekkil bir beynelmilel komisyon tesis edilecek ve işbu komisyon, boğazlar komisyonu ünvanını alacaktır.

Madde : 11 — Komisyon vezaifini boğazların suları üzerinde ifa edecektir.

Madde : 12 — Komisyon bir Türk mümessilinin tahtı riyasetinde, işbu mukaveleye vazıül imza devletler olmak haysiyetiyle ve mukavelei mezkûrenin işbu devletler tarafından tasdiki vaki oldukça, Fransa, Büyük Britanya, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Rusya, Sırp - Hırvat - Sloven devleti mümessillerinden mürekkep olacaktır.

Amerika düveli müttahidesi hükûmeti için işbu mukaveleye iltihak keyfiyeti, komisyonda kezalik bir mümessil bulundurmak hakkını istilzam edecektir.

Aynı hak işbu maddenin birinci fıkrasında isimleri zikredilmeyen Bahri Siyaha sahildar diğer müstakil devletler için

aynı şerait dairesinde mahfuz olacaktır.

Madde : 13 — Komisyonda mümessil bulunduran hükûmetler kendi mümessillerinin müstehak olabilecekleri tahsisatı kendileri tesviye edeceklerdir. Komisyonun sair masarifi Cemiyet-i ekvamın masarifini taksim için tesbit edilmiş olan nisbet dairesinde mezkûr hükûmetler tarafından deruhte olunacaktır.

Madde : 14 — Komisyon, ikinci maddeye merbut lâyikanın ikinci ve dördüncü bentlerinin mevzuunu teşkil eden harb gemilerinin ve askerî tayyarelerin mürururna müteallik ahkâma lâyıkıyla müraat olunup olunmadığına bakmakla mükellef olacaktır.

Boğazlar komisyonu vazifesini Cemiyet-i Akvamın himayesi tahtında icra edecek ve her sene cemiyeti mezkûreye vazifesinin sureti ifasından bâhis bir rapor gönderecek ve bundan başka ticaret ve seyrüsefer noktai nazarından faideli her türlü malûmatı ita edecektir. Bu maksatla komisyon, boğazlardaki seyrüsefer meselesiyle iştigal eden Türk hükûmeti devairi ile münasebatta bulunacaktır

Madde : 16 — Vazifesinin ifası için lâzım olan nizamnameleri yapmak komisyona ait olacaktır.

Madde : 17 — İşbu mukavelename ahkâmı Türkiyenin Türk sularında donanmasını serbestçe cevelan ettirmek hakkına irası halel etmeyecektir.

Madde : 18 — Boğazların ve civar mıntakaların gayri askerî hale ifraının Türkiye için askerî noktai nazardan bigayri hakkın bir tehlike teşkil etmemesini ve boğazlar serbestisinde veyahut gayri askerî mıntakaların emniyetinin ef'ali harbiye ile tehlikeye düşmemesini arzu eden tarafeyn-i aliyeyn-i akideyn ahkâmı atiyeyi kabul ederler.

Eğer serbestii mürura müteallik ahkâma ika edilen bir tecavüz nâgihânî bir taarruz yahut herhangibir fiilihal veya tehdidi harb, boğazlarda seyrüseferin serbestisini veya gayri askerî mıntakaların emniyetini tehlikeye koyacak olursa tarafeyn-i aliyeyn-i akideyn ve her halde Fransa, Büyük Britanya, İtalya ve Japonya bu hususta Cemiyet-i Akvam meclisinin karar vereceği bütün vesaikle anı müştereken men edeceklerdir.

Yukarıki fıkrada muharrer harekete sebep olan efal nihayet bulur bulmaz, boğazlar nizamı işbu mukavele ahkâmı ile muayyen olduğu veçhile yeniden tamamiyle tatbik olunacak-

tır. Boğazların gayrı askerî hale ifrağına ve serbestisine taalluk eden ahkâmın bir cüz'ü mütemmini teşkil eder, işbu hüküm tarafı aliyeyn-i akideyn'in Cemiyet-i Akvam ahidnamesi mucibince haiz olabilecekleri hukuk ve vazaife halel iras etmez.

Madde : 19 — Tarafeyn-i aliyeyn-i akideyn gayri mümzi devletleri işbu mukavelenameye iltihaka imale için bütün gayretlerini sarfedeceklerdir.

İşbu iltihak diploması tarikiyle Fransa Cumhuriyeti Hükûmetine tebliğ edilecek ve hükûmet-i mezkûre tarafından da mümzi veya mültahak olan devletlerin kâffesine tebliğ olunacaktır. İltihak Fransa hükûmetine yapılacak tebliğ gününden itibaren muteber olacaktır.

Madde : 20 — İşbu mukavelename tasdik edilecektir.

Tasdiknameler sürati mümkine ile Pariste tevdi olunacaktır.

İşbu mukavelename bugünkü tarihli muahedei sulhiye ile aynı şerait dahilinde meriyete girecektir. Muahedeyi mezkûreye vazıul imza olmayıp bu esnada işbu mukavelenameyi henüz tasdik etmemiş olan devletler hakkında bu mukavelename düveli mezkûrenin diğer düveli âkideye Fransa Hükûmeti Cumhuriyeti tarafından ihbar edilecek olan tasdiknamelerini tevdi ettikçe meriyete girecektir.

Tasdiken lilmakal, balada mezkûr murahhaslar işbu mukavelenameyi imza etmişlerdir. 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan'da bir nüsha olarak tanzim edilmiş olup bu nüsha Fransa Hükûmeti hazinei evrakına vazedilecek ve hükûmeti mezkûre akid devletlerden herbirine anın mevsik birer nüshasını verecektir.

İSMET
DR. RIZA NUR
HASAN HÜSNÜ

HORACE RUMBOLT
PELLE
GARRONİ
MONTAGNE
UÇİYAİ
VENİZELOS
KAKLAMANOS
DİAMANDİ
KONÇESKO
MORFOF
İSTANÇİOF

TÜRKİYE HUDUDUNA DAİR MUKAVELENÂME

Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Solven devleti ve Türkiye Trakya hududlarında sulhun idamesi emniyesiyle ve bugün imza edilen sulh muahedenamesinin 24 üncü maddesinde beyan edildiği üzere bu hudutların her iki tarafında bazı tedabiri mahsusai mütekabilenin ittihazı lüzumunu bu maksatla takdir ederek,

bu bapta bir mukavelenâme aktine karar vermişler ve murahhasları olmak üzere, Haşmetlü Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyeti müttehidesi maverayı ebhar Britanya arazisi kralı ve Hindistan imparatoru hazretleri:

İstanbulda fevkalâde komiser asaletli Sör Horace George Montagü Rumbolt, barrona J.S.M.J.,

Fransa Cumhuriyeti Reisi:

Fransa sefiri kebiri, cumhuriyetin şark fevkalâde komiseri Legion d'honour nişanı milliyesinin Grande Officier rütbesini haiz ferik general Mösyö Mourice Pelle,

Haşmetlü İtalya Kralı hazretleri:

Kraliyetin senato âzası, İtalya sefiri kebiri, İstanbulda fevkalâde komiser St. Mourice Velazar ve Koron ditaliy nişanlarını Grande courvasını haiz asaletlü marki Camille Carroni,

Atina fevkalâde mürahhas ve orta elçisi, St. Mourice Velazar nişanlarının komandor rütbesini ve Koron ditaliy nişanının Grande Officier rütbesini haiz mösyü Joule Cezare Montagne,

Haşmetlü Japonya İmparatoru Hazretleri:

Soleil Lovan nişanının birinci rütbesini haiz Roma fevkalâde sefiri kebiri ve murahhas mösyö Gentaro Uçiyai Juzammi,

Bulgaristan için:

Şimendöfer posta ve telgraf nazır sabıkı Mösyö Bugdan Morfof, fevkalâde murahhas ve orta elçi, hukuk doktoru, St. Aleksandr nişanının Grande Kuruva rütbesini haiz Mösyü Dimitri Stançiof,

Haşmetlü Yunanlılar kralı hazretleri:

Sabık heyet-i nüzzar reisi Soover nişanının Grande Kuruva rütbesini haiz Mösyö Eleftrios K. Venizelos.

Londra orta elçisi, Soover nişanının Komandor rütbesini haiz mösyö Demetr Kaklamanos,

Haşmetlü Romanya Kralı Hazretleri:

Orta elçi Mösyö Kostantin İ. Diamandi,

Orta elçi Mösyö Kostantin Konçesko,

Haşmetlü Sırp - Hırvat - Sloven Kralı Hazretleri:

Bern'de, fevkalâde murahhas ve orta elçi Mösyö Dr. Milotyen Yuvanoviç,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti:

Edirne Mebusu, Umuru Hariciye Vekili İsmet Paşa,

Sinop Mebusu, Umuru Sıhhiye Muaveneti İçtimaiye Vekili Dr. Rıza Nur Bey,

Trabzon Mebusu, sabık Vekil Hasan bey hazaratını tâyin etmişlerdi: Müşarunileyhin usuluna muvafık ve muteber tanınan selâhiyetnâmelerini ibrazdan sonra ahkâmı âtiyeyi kararlaştırmışlardır:

Madde: 1

Adalar denizinden Karadenize kadar Türkiyeyi Bulgaristandan Yunanistandan tefrik eden hudutların tarafeynindeki arazi âtideki hudutlar dahilinde (merbut haritaya müracaat) ve takriben 30 kilometre vüs'atinde olarak gayrı askerî hale ifrağ edilecektir.

1 — Türkiye arazisinde Adalar denizinden Karadenize kadar :

Bugünkü tarihle imza edilen sulh muahedesinin ikinci maddesinin 1 ve 2 numrolu kısımlarında tâyin edilen Türkiyenin Yunanistan ve Bulgaristan ile olan hudutlarına oldukça muvazi bir hat ile tahdit edilecektir. Bu hat 40 kilise havalisinde 40 kilise kasabası ile kasabanın merkezinden itibaren asgari 5 kilometrelik bir dairesi gayri askerî bir hale ifrağ edilen mıntakadan hariç bırakmak şartiyle ve hududtan asgari askerî bir hale ifrağ edilen mıntakadan hariç bırakmak şartiyle ve hududtan asgari 30 kilometre mesafede çizilecektir. Bu hat adalar denizinde İbrice (İbritje) burnundan beda' ederek Karadenizde Serbest (Serbes) burnunda nihayet bulacaktır.

2 — Yunanıstan arazisinde, adalar denizinden Yunan - Bulgar hududuna kadar:

Mekri burnunun ucundan (Mekri kasabası hariç olmak üzere) başlayarak şimale doğru Tahtalıya kadar Merice oldukça muvazi bir istikamet takibederek ve badehu Meherkos (Meherkos) un şarkından küçük Derbendin takriben 15 kilometre garbında Yunan - Bulgar hududu üzerinde tâyin edilecek bir noktaya vasıl olan bir hat,

3 — Bulgaristan arazisinde, Yunan - Bulgar hududundan Karadenize kadar:

Berveçhi bala tâyin edilen noktadan beda' edip Papazköyün 5 kilometre garbında Edirne şösesini Kuskavak (Kuskavak) de kat ederek badehu Yunan - Bulgar ve Türk - Bulgar hududundan asgari 30 kilometre bir mesafeden geçerek ve yalnız Harmanlı mıntakasında Harmanlı kasabasıyla, kasabanın merkezinden itibaren asgari 5 kilometre bir daireyi gayrı askeri hale ifrağ edilmiş mıntaka haricinde bırakarak Karadenizde Anberler (Anberler) in şimali garbisinde kâin körfesin en içerlek noktasında hitam bulacak bir hat.

Madde: 2

İşbu mukavelenâmenin mevkii meriyete vazı tarihinden itibaren 15 gün zarfında teşkil edilecek bir tahdit komisyonu, birinci maddede izah edilen hududları arazi üzerinde tâyin edip çizecektir. Bu komisyon Fransa, Büyük Britanya - İtalya, Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye tarafından — her devlet için bir mümessil bulunmak şartıyla — tâyin edilecek mümessillerden mürekkep olacaktır. Bulgar, Yunan ve Türk mümessilleri ancak mütenazıran Bulgar, Yunan ve Türk arazisine ait ameliyata iştirâk edebileceklerdir. Mamafih bu ameliyattan hasıl olacak mesainin heyeti mecmuası komisyonun celsei umumiyesince kayıt ve tesbit edilecektir.

Madde: 3

Birinci maddede muharrer mıntakaların gayri askeri hale ifrağı âtideki şeraite göre icra ve idame edilecektir:

1 — Elyevm mevcut bulunan bilûmum daimi veya sahra istihkâmatı, bunların arazisinde bulunduğu devlet tarafından silâhtan tecrit ve hedm edilecektir. Bu kabilden hiçbir yeni müessese inşa edilemiyecek ve hiçbir silâh ve levazımı harbiye deposu ile taarruzi veya tedafüi olsun, askerî,, bahrî veya havaî sair hiçbir tesisat vücuda getirilmiyecektir.

2 — Jandarma, polis kuvveti, gümrük memurları, hudut muhafızları gibi asayişi dahiliyi temine ve hudutları tarassu-

da müktazi anasırı mahsusadan maada hiçbir kuvvei müsallaha ne ikame edilecek ne de harekâtta bulunabilecektir.

Tayyareyi ihtiva etmeyecek olan işbu anasırı mahususanın mevcudu âtiyüzzikr miktarı tecavüz etmeyecektir:

A — Gayrı askerî hale ifrağ edilen Türk arazisinde ceman — 5000 — kişi,

B — Gayrı askerî hale ifrağ edilen Yunan arazisinde ceman — 2500 — kişi,

C — Gayrı askerî hale ifrağ edilen Bulgar arazisinde ceman — 2500 — kişi.

Bunların teçhizatı her gün top hariç olmak şartiyle ancak rovelver, kılınç, tüfenk ve beher (yüz) nefer başına (4) makineli tüfenkten ibaret olacaktır.

Bu ahkâm 27 teşrinisani 1919 tarihi Noyyi muahedesi mucibince Bulgaristana terettüp eden mecburiyetleri ihlâl etmeyecektir.

3 — Askerlikten tecrit edilen menatık üzerinde herhangi bayrağı hâmil askerî veya bahrî tayyarelerin tayaranı memnudur.

Madde: 4

İşbu mukavelenâmede arazileri mevzuubahs olan hemhudut devletlerden birisinin ahkâmı salifeye riayet hususunda dermeyan edeceği bir talebi olduğu takdirde mezkûr devlet işbu talebi Cemiyeti Akvam meclisine tevdi edecektir.

Madde: 5

İşbu mukavelenâme tasdik edilecektir.

Tasdiknâmeler sürati mümkine ile Pariste tevdi edilecektir.

İşbu mukavelename Bulgaristan, Yunanistan ve Türkiye taraflarından mütekabilen tasdik edildiğinden itibaren mer'i olacaktır.

Bir zabıtnâmeyi mahsus bu tasdikleri kayıt ve tesbit edecektir. O zamanda bunu henüz tasdik etmemiş olan diğer devletler hakkında bu mukavelenâme düveli mezkûrenin diğer düveli akideye Fransa Hükûmeti Cumhuriyeti tarafından ihbar edilecek olan tasdiknamelerini tevdi ettikçe meriyete girecektir.

Japon hükûmeti tasdikin icra edilmiş olduğunu Paristeki mümessili siyasisi vasıtasiyle Fransa Hükûmeti Cumhuriyesine bildirmekle iktifa selâhiyetini haiz olacak ve bu takdirde

tasdiknâmesini sürati mümküne ile tevdi edecektir.

Tasdiken lilmakal maruzzikr murahhaslar işbu mukavelenameyi imza etmişlerdir.

İşbu mukavelenâme Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde bir nüsha olarak tanzim edilmiş olup mezkûr nüsha Fransa hükûmeti hazinei evrakına tevdi edilecek ve hükûmeti mezkûre mevsuk bir suretini düveli mümziyeden herbirine tevdi edilecektir.

İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN HÜSNÜ

HORACE RUMBOLT
PELLE
GARRONİ
MONTANYA
UÇİYAİ
VENİZELOS
KAKLAMANOS
DIAMANDİ
KONÇESKO
MORFÖF
STANÇİOF

İKÂMET VE SELÂHİYETİ ADLİYE HAKKINDA MUKAVELENÂME

Bir taraftan;

Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven devleti, diğer taraftan; Türkiye;

Türkiyede diğer devletler tebasının şerait ikâmetini ve işbu devletler arazisinde Türk tebasının şeraiti ikâmetini ve selâhiyeti adliyeye ait mesaili asrî hukuku düvele tevfikan tanzim eylemek arzusunda bulunduklarında, bu hususta bir mukavele akdine karar vermişler ve murahhasları olmak üzere:

Haşmetlü Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyeti Muttahidesi, Maverayı Ebhar Britanya arazisi kralı ve Hindistan imparatoru hazretleri:

İstanbulda fevkalâde komiser asaletlü Sör Horace George Montegü Rumbolt, Barrona J.S.M.J. Fransa Cumhuriyeti Reisi:

Fransa sefiri kebiri, Cumhuriyetin şark fevkalâde komiseri Legion d'Honour nişanı milliyesinin Grande Offisler rütbesini haiz ferik general Mösyö Mourice Pelle,

Haşmetlü İtalya Kralı Hazretleri:

Kraliyetin senato âzası, İtalya sefiri kebiri, İstanbulda fevkalâde komiser St. Mourice Velzar ve Kuron Ditaliy nişanlarının Grande Kruvasını haiz asaletlü Marki Camille Garroni, Atina fevkalâde murahhas ve orta elçisi St. Mourice Velazar nişanlarının komandor rütbesini ve Kuron Ditaliy nişanının Grande Officier rütbesini haiz Mösyö Julius Cesare Montagne,

Haşmetlü Japonya İmparatoru Hazretleri:

Soleil Lovan nişanının birinci rütbesini haiz Roma fevkalâde sefiri kebiri ve murahhas Mösyö Gentaro Uçiyai Juzammi,

Haşmetlü Yunanlılar Kralı Hazretleri:

Sabık heyeti nüzzar reisi Soover nişanının Grande Kruvasını haiz Mösyö Eleftrios K. Venizelos Londra orta elçisi, Soover nişanının komandor rütbesini haiz Mösyö Demetr Kaklamanos,

Haşmetlü Romanya Kralı Hazretleri:

Orta elçi mösyö Kostantin İ. Diamandi, orta elçi mösyö Kostantin Konçesko,

Haşmetlü Sırp - Hırvat - Sloven Kralı Hazretleri:
Bern'de fevkalâde murahhas ve orta elçi Dr. Milotyen Yuvanoviç,
Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti:
Edirne Mebusu Umuru Hariceye Vekili İsmet Paşa, Sinop Mebusu, Umuru Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Dr. Rıza Nur ber, Trabzon Mebusu sabık Vekil Hasan bey, hazaratını tâyin eylemişlerdir. Müşaruniileyhin usulüne muvafık ve muteber tanınan selâhiyetnamelerini ibrazdan sonra ahkâmı atiyeyi kararlaştırmışlardır:

FASIL I

ŞERAİT-İ İKÂMET

Madde: 1
İşbu fasılda münderiç ahkâmdan her birinin Türkiyede diğer düveli âkide tabaa ve şirketlerinde tatbiki, düveli mezkûre arazisinde Türk tebaa ve şirketler hakkında tam bir muamelei mutekabile tatbiki şarti sarihine muallâktır.
Düveli âkidei mezkûreden biri gerek kanunların iktizasınca ve gerek diğer bir surette mebhusun anh'e ahkâmdan herhangi birisi için muamelei mütekabile itasından imtina edecek olursa anın tebaa ve şirketleri Türkiyede zikrolunan ayni hükümden istifade edemiyecektir.
İşbu maddenin tatbikinde, düvell âkidenin dominyonları müstemlekatı ebl'e himayeleri veya hükümleri altındaki memleketlerden herbiri ayrı ayrı memaliki akide ad ve itibar edilecektir.

KISIM I

DUHUL VE İKAME

Madde: 2
Türkiye toprağında diğer düveli kaide tebaası şahısları ve malları itibariyle umumi hukuk beynetdüvele tevfikan mazharı kabul ve muamele olacaklardır. Tebayı mezkûre orada şahısları, malları, hukuk ve menafi hususunda kavanin ve memurini mahalliyenin himayei tamme ve müstemiresine nail olacaklardır. Muhacerata müteallik ahkâma halel gelmemek üzere tebaayı mezkûre memlekette meri kavanin ve nizamata

tevfiki hareket şartıyla Türkiyeye duhul ve orada ikâmet hususunda serbestii tamme malik olacaklar ve binaenaleyh Türkiyeye gidip gelebilecek ve orada ikâme eyleyebileceklerdir.

Madde: 3

Türkiyede diğer düveli âkide tebasının kavanın ve nizamâtı mahalliyeye tevfikan her türlü emvalı menkule ve gayrı menkuleyi ihraz, tasarruf, devir ve feraa hakları olacaklardır.

Tebaayı mezkûre bilhassa bey', mübadele, hibe, vasiyet yahut diğer her suretle emvali mebhuseden tasarruf edebilecekleri gibi bir mucibi kanun veraset tarikiyle veya hibe veyahut vasiyet suretiyle emvali mezkûreye malik olabileceklerdir.

Madde: 4

Türkiyede diğer düveli âkide tebaasının muhtelif ticaret, meslek veya sanat envaını icraya selâhiyetleri ve bilmukabele düveli mezkûre arazisinde Türk tebaasının muhtelif ticaret, meslek ve sanat envaını icraya selâhiyetleri işbu mukavelenamenin tarihi meriyetinden itibaren 12 ay zarfında Türkiye ile Düveli mezkûre arasında akdeyleyecek mukavelâtı mahsusaya mevzu teşkil edecektir.

Şurası mukarrerdir ki, mebhusun anh mukavelâtın aktine intizaren 1 kânunusani 1923 tarihindeki statüko muhafaza edilecek ve zikrolunan 12 ay müddetin inkızasına kadar mukavele akdolunamadığı takdirde, efradın 1 kânunusani 1923 tarihindeki hukuku muktesibesine riayet kaydı ihtirazısıyla düveli akideden herbiri tekrar serbestii hareketini iktisap eyleyecektir.

Madde: 5

Diğer düveli âkideden herhangi birinin arazisinde usulüne tevfikan teşekkül etmiş olan ticarî, sınaî veya malî şirketler, — nakliye ve sigorta şirketleri dahildir — Türkiyede tanınacaktır. Şirkâtı mezkûre teşekküllerine ehliyetlerine ve ikame ve def'i dâva haklarına müteallik bilcümle hususatta kanunu millilerine tevfikan muamele göreceklerdir.

Mezkûr şirketler Türkiye arazisinde teessüs edebilecekler ve teşekkül eylemiş oldukları memleket tebaası tarafından icra edilebilen ve mezkûr arazide millî şirketlere memnu olmayan her türlü ticaret ve sanatları icra eyleyebileceklerdir. Mebhusun ahn şirketler intizamı âmmeye müteallik ahkâme riayet kaydıyle zikrolunan arazide serbestçe muamelelerinin ifa edebilecekler ve bu hususta her mümasili millî şirketin hukukun-

dan aynen istifade eyleyeceklerdir.

Şirketi mezkûre kavanin ve nizamatı memlekete tevfikan her türlü emvali menkuleyi ihraz tasarruf, devir ve füruhat hakkına malik olacaklardır.

Şirketin ifayı muamele edebilmesi için lâzım olan emvali gayrimenkule hakkında dahi aynı hüküm cari olacak ise de bu halde emvali gayrimenkule ihrazı keyfiyeti şirketin hedefi mahsus teşekkülü olmamak mukarrerdir.

Madde: 6

Türkiyede diğer düveli âkide tebaası hizmeti askeriyeye müteallik kavanine tabi omayacaklardır, bunlar hizmeti askeriye yerine kaim olan her nevi hizmet ve mecburiyet veya tekliften muaf olacaklardır.

Menfaati âmmeye müstenit olduğu kanunen mütehakkik bir sebep bulunmadıkça ve evvelce muhik tazminat verilmedikçe tebaayı mezkûrenin emvali istimlâk olunamıyacak veya velev muvakkaten olsun bunlar mallarındaki hakkı intifalarından mahrum edilemiyeceklerdir. Evvelce ilân edilmedikçe hiçbir istimlâk muamelesi icra olunamıyacaktır.

Madde: 7

Türkiye gerek bir hükmü kanunî üzerine gerek zabıtai ahlâkiye sıhhıye veya teseül hakkındaki kavanin veya nizamata tevfikan ve gerek devletin emniyeti dahiliye veya hariciyesine müteallik esbaptan dolayı diğer akit devletler tebasını ferden tatbik olunacak tedabir ile tard ve tebit hakkını muhafaza eder. Düveli mezkûre gerek bunları gerek ailelerinin her vakit kabul etmeyi taahhüt eylerler.

Tard ve tebit muamelesi hıfzıssıhha ve insaniyete muvafık şerait tahtında icra olunacaktır.

KISIM II

AHKÂMI TEKALİF

Madde: 8

Diğer düvel-i âkide tebasını Türkiye arazisinde ve dördüncü madde mucibince kendilerine müsaade edilen her türlü ticaret, meslek, sanat ve istismarat icra eylemek veya Türkiyede her ne suretle olursa olsun faaliyette bulunmak için bunlar herne mahiyette ve herne nam ile olursa olsun Türk tebaası-

nın tabi olduğu vergi, rüsum veya tekaliften başka veya daha ağır vergi rüsum veya tekalife tabi tutulmayacaklardır.

Hariçte birleşmiş olup Türkiye arazisinde mürurları esnasında herhangi suretle faaliyette bulunacak düveli mezkûre tebaası aynı ehemmiyet ve mahiyette faaliyette bulunan Türk tebaası ile Türkiyede yerleşmiş sair ecnebilerin memlekette vergiler hakkında cari ahkâm mucibince tabi oldukları vergi, resim ve mükellefiyetten herne mahiyette ve herne nam ile olursa olsun başka veya daha ağır vergi, resim veya mükellefiyete tabi tutulmayacaklardır.

Salifülbeyan devletler tebaasının Türkiye arazisindeki emval, hukuk ve menafii gerek ihraz, tasarruf ve intifa ve gerek ferağ, intikal veya tevarüz hususlarında Türk tebaasının emval, hukuk ve menafiine ve bu hususlarda tahmil olunan bilcümle mükellefiyet ve bilvasıta veya bilavasıta resim veya vergiden başka veya daha ağır mükellefiyet, resim veya vergiye tabi tutulmayacaktır.

Madde: 9

Nakliyat veya sigorta şirketleri de dahil olmak üzere diğer düveli akideden birinin kavanini mucibince teşekkül etmiş olup işbu mukavelenamenin beşinci maddesi ahkâmına tevfikan Türkiyede teessüs veya orada icra-i muamele eden ticari, sınaî veya mali şirketler Türkiye kavanini mucibinde teşekkül etmiş aynı mahiyeti haiz şirketlerin tabi tutulmadıkları hiçbir vergiye, resme veya harca her ne mahiyette ve her ne nam ile olursa olsun tabi tutulmayacaklardır.

Aynı ahkâm mezkûr memleketlerin firma veya şirketlerini işbu mukavelenamenin 5 inci maddesi ahkâmına tevfikan Türkiyede müesses bulunan veya orada icrai faaliyet eden filyal, şube, acenta veya sair mümessilliklerine dahi tatbik olunacaktır. Şurası mukarrerdir ki işbu firma veya şirketlerin heyet'i idareleri Türkiye haricinde bulunduğu takdirde zikrolunan filyal, şube, acenta ve mümessillikleri ancak Türkiyede hakikaten mevzu sermayeleri üzerinden veya vergiye tabi olacak sermaye tahkik edilemediği takdirde mezkûr sermayeyi tâyine medar olabilecek hakikî kazanç ve iratları üzerinden vergi veya sair tekalife tabi olabileceklerdir.

Madde: 10

Eğer Türkiye hükûmeti herne nam ve mahiyette olursa olsun vergi faaliyetleri ihdas edecek olursa Türk tebaasına ve

Türk kavanini mucibince müteşekkil şirketlere olduğu gibi işbu faaliyetler Türkiyede müesses düveli âkide tebaa ve şirketlerine de bahşolunacaktır. İşbu hüküm devletçe vücuda getirilen müessesata veya bir hizmeti umumiye imtiyazını haiz olanlara bahşedilen vergi faaliyetlerinden istifadeyi talep için mâbihilihtiyaç olamaz.

Madde: 11

8 inci maddeden 10 uncu maddeye kadar mevzuubahs olan hususun kâffesinde Türkiyedeki diğer düveli âkide tebaasına vilâyetçe veya mahallî idarelerce tarholunabilecek tekâlif rüsum ve harçlar, Türk tebaasının tabi tutulacağından başka veya daha ağır olmayacaktır.

Madde: 12

Türkiyede teessüs eyleyen veya icrai faaliyet eden diğer düveli âkide tebasına veya bunların Türkiye toprakları dahilindeki emval hukuk ve menafii ile düveli mezkûre kavanini mucibince teşekkül etmiş olup Türkiyede teessüs veya icrai faaliyet eden şirketler filyaller ve şubeler veya acentalara, hali harbte bile olsa, bir güna istikraz mecburi ve servet üzerinden istisnai ifraz muamelesi tahmil olunmıyacaktır.

Madde: 13

Kapitülâsyonların lâğvına binaen Türkiye düveli ecnebiye tebaasına, kendi tebaasına bahşettiği muameleden daha müsaadekâr bir muamele bahşetmeyecek ve işbu fasılda tasrih olunan mevat hakkında kendi tebaasına ve diğer düveli âkide tebaasına müsavi muamele esasını tatbik edecektir.

FASIL II

SELÂHİYETİ ADLİYE

Madde: 14

Türkiyede diğer düveli âkide tebaası ve bilmukabele düveli mezkûre arazisinde Türk tebaası 18 inci madde ahkâmı mahfuz kalmak şartıyla her hususta tebayı mahalliyenin tâbi oldukları aynı şerait dairesinde mahakime serbestçe müracaat ile ikame ve def'i dâva edebileceklerdir.

Madde: 15

16 ncı madde ahkâmı mahfuz kalmak şartıyla Türkiye ve diğer düveli âkide arasındaki münasebatta selâhiyeti adliye mesaili hukuku beynetdüvel esasatına tevfikan hal olunacaktır.

Madde: 16

Türkiye ile diğer düveli âkide arasında mukarrerdir ki, düveli mezkûrenin Türkiyede mukim olan veya orada bulunan tebaayı gayrimüslimesine müteallik ahkâmı şahsiye mevadında yâni nikâh, iştirâki emiali zevceyn, talâk, tefriki ebden, cihaz, ebud, benut, tebenni, ehliyeti şahsiye, rüşt, vesayet, kayyımlık, hacir ve emvali menkuleye müteallik vasiyet veya tevarüz veyahut taksim ve tasfiyei tereke ve alelitlak hukuku aile mesailinde ancak ahkâmı şahsiyesi mevzuubahs olan tarafın tabi olduğu memlekette müteşekkil mahakimi milliye veya diğer makamatı milliye haizi salâhiyet olacaktır.

İşbu hüküm hukuku beyneddüvele veya âkid olunabilecek mukavelâtı hususiyeye nazaran konsolosların nüfus hukuatına müteallik mevadda haiz oldukları vezaifi mahsusayı haleldar etmediği gibi tarafeyn-in mahakimi milliye veya diğer makamatı milliyelerinin dairei selâhiyetlerine dahil olduğu berveçhi balâ takarrüreden mesaile ait delâil ve beyanatı Türk mehakiminin talep ve kabul ve istima hususundaki haklarına da halel vermez.

Birinci fıkra hükmünden müstesna olarak şayet dâvada alâkadar olanların kâffesi Türk mehakiminin kazasına tahriren razı olurlar ise, mahakimi mezkûre tarafeynin kanunu millî mucibince karar vermek üzere birinci fıkrada münderiç mesail hakkında dahi haizi selâhiyet olabilirler.

Madde: 17

Türkiyedeki ecnebilerin şahısları ve malları hakkında Türk mehakimi nezdinde hukuku düvele ve diğer devletlerde sureti umumiyede tatbik edilen esas ve usullere muvafık bir himaye temin edileceğini Türkiye hükûmeti beyan eyler.

Madde: 18

Türkiye ile diğer düveli âkide beynindeki münasebetta masarif muhakeme-i müemmen kefalet akçasını, ilâmatın icrasına, evrakı adliye ve gayrı adliyenin tebliğine, istinabeye, masarifi muhakemeye ait mahkûmiyetlere meccani müzahareti adliyeye din için hapse müteallik bilcümle vesaik alâkadar devletler arasında aktolunacak mukavelâtı mahsusa ile hal olunacaktır.

FASIL III

AHKÂMI NİHAİYE

Madde: 19

Düveli akide kendi hâkimiyet ve idarelerde tabi olan bir hükûmet muhtareye mâlik dominyonlarının, müstemlekelerinin memaliki mahmiyelerinin veya maverayı ebhardaki memleket veya arazilerden kâffesinde veya bazılarında mukavelenamei mezkûr ahkâmının tatbik olunmayacağını, mukavelei mezkûrenin mevkii meriyete duhulü anında beyan etmek hakkını muhafaza ederler, bu takdirde Türkiye, zikrolunan dominyonlara, müstemlekata, memaliki mahmiye memleketlerle araziye karşı işbu mukaveleden münbais taahhüdattan berî olacaktır. Şu kadar ki, düveli mezkûre işbu mukavele mucibince yapacakları beyanat ile mukaveleden ihraç edebilecekleri hükûmeti muhtareden müstefit dominyon, müstemleke, memleketi mahmiye, memleket veya araziden herhangi biri namına mukaveleye muahheren iştirâk edebileceklerdir.

Madde: 20

İşbu mukavelename tarihi meriyetinden itibaren 7 sene müddet için aktedilmiştir. Mukavelename müddeti mezkûre inkizasından laakal bir sene mukaddem tarafeyn-i aliyeyn-i akideynden herhangi bir tarafından fesih edilmediği takdirde, feshedilinceye kadar meri kalacak ve fesih ancak bir sene müddetin inkızasından sonra haizi tesir olabilecektir.

Mukavelename Türkiyeden gayrı akit devletlerden herhangi biri tarafından fesholunursa işbu fesih ancak mezkûr devletle Türkiye arasında haizi tesir olacaktır.

Türkiye mukavelenameyi gerek diğer bilcümle devletlere karşı ve gerek bu devletlerden yalnız birine karşı fesih selâhiyetini haiz olacak ve şıkkı ahirde mukavelename diğerlerine nazaran mevkii meriyette kalacaktır.

Madde: 21

İşbu mukavelename tasdik edilecektir.

Tasdiknameler sürati mümkine ile Pariste tevdi olunacaktır.

Mukavelename bugünkü tarihli sulh muahedesi ile aynı şerait tahtında mevkii meriyete girecektir.

Tasdiken lilmakal, balâda zikrolunan murahhaslar işbu

mukavelenameyi imzalamışlardır.

Lozan'da 24 Temmuz 1923 tarihinde bir nüsha olarak tanzim edilmiş olup bu nüsha Fransa hükûmeti cumhuriyesi hazinei evrakına tevdi olunacak ve hükûmeti mezkûre vazıül imza devletlerin herbirine anın mevsuk birer nüshasını ita eyleyecektir.

İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN HÜSNÜ

HORACE RUMBOLT
PELLE
GARRONİ
MONTANYA
UÇİYAİ
VENİZELOS
KAKLAMANOS
DİAMANDİ
KONÇESKO

TİCARET MUKAVELENAMESİ

Bir taraftan,

Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Solven ve diğer taraftan,

Türkiye,

Münasebatı iktisadiyelerini hukuku düvel esası üzerine ve ticareti teşvik ve mübadelâtı teshil edecek en münasip şekillerde tesis arzusuyla mütehassis olarak,

Bu maksatla bir mukavelename aktine karar vermişler ve murahhasları olmak üzere:

Haşmetlü Büyük Britanya ve İrlanda Kraliyeti müttahidesi, maverayı ebhar Britanya arazisi Kralı ve Hindistan İmparatoru hazretleri: ———

İstanbuldan fevkalâde komiser asaletlü Sör Horace George Montegü Rumbolt, Barona, J.S.M.J.,

Fransa Cumhuriyeti Reisi:

Fransa sefiri kebiri, cumhuriyetin şark fevkalâde komiseri, Legion d'Honour nişanı millisinin Grande Officier rütbesini haiz ferik general Mourice Pelle,

Haşmetlü İtalya Kralı Hazretleri:

Kraliyetin Senato âzası, İtalya sefiri kebiri, İstanbulda fevkalâde komiser St. Mourice Velzar ve Kuron Ditaliy nişanlarının Grande kuruvasını haiz asaletlü marki Camille Garroni.

Atina fevkalâde murahhas ve orta elçi, St. Mourice nişanlarının komandor rütbesini ve Kuron Ditaliy nişanının Grande Officier rütbesini haiz Mösyö Julius Cesare Montanya,

Haşmetlü Japonya İmparatoru Hazretleri:

Soleil Lovan nişanının birinci rütbesini haiz Roma fevkalâde sefiri kebir ve murahhası Mösyö Gentaro Uçiyai Juzammi,

Haşmetlü Yunanlılar Kralı Hazretleri:

Sabık heyeti nüzzar reisi, Soover nişanının Grande Kuruva rütbesini haiz Mösyö Eleftrios K. Venizelos,

Londra orta elçisi, Soover nişanının komandor rütbesini haiz mösyö Demetr Kaklamanos,

Haşmetlü Romanya Kralı Hazretleri:

Orta elçi Mösyö Kostantin İ. Diamandi, orta elçi Mösyö Kostantin Konçesko,

Haşmetlü Sırp - Hırvat - Sloven Kralı Hazretleri:

Bernde fevkalâde murahhas ve orta eçli Mösyö Dr. Milotyen Yuvanoviç,

Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti:

Edirne Mebusu, Umuru Hariciye Vekili İsmet Paşa,

Sinop Mebusu, Umuru Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Dr. Rıza Nur bey,

Trabzon Mebusu, sabık Vekil Hasan bey,

hazaratını tâyin etmişlerdir. Murahhasiyn müşarunileyhin makbul ve muteber tanınan selâhiyetnamelerini ibraz eyledikten sonra ahkâmı âtiyyeyi kararlaştırmışlardır:

FASIL I

Madde : 1 — İşbu mukavelenamenin mevkii meriyete vazından itibaren diğer düveli âkide arazisinden neş'et ve vürut eden mahsulâtı tabiiyeye veya mamûlâtâ, Türkiyeye hini ithallerinde kaabili tatbik tarifeler 1 eylül 1916 tarihinde mevkii meriyete konulan Osmanlı sikleti eşya tarifesinin aynı olacaktır.

Madde : 2 — 1 eylül 1916 tarihli Osmanlı tarifesinde muharrer olup Türk evrakı nakliyesi olarak istifa kılınan rüsum, berveçhi âti tâyin edilen şerait dairesinde kambiyo fiatına göre zaman zaman tâdi ve islâh olunacak olan emsali tezyide tabi tutulacaktır.

İşbu emsal 1 mart 1923 tarihinde mevkii meriyette bulunan emsal olacaktır. Ancak merbut (1) numrolu cetvelde tadât edilen mevad 9 misle tabi olacaktır.

Berveçhi balâ zikredilen emsal kambiyo fiatına göre âtideki kavaide tevfikan tanzim ve telif olunacaktır.

Bu emsal İngiliz lirası 745 kuruş kâğıt para kıymetinde olduğu bir zamanda tesbit edilmiş olduğundan eğer işbu mukavelenamenin mevkii meriyete vazına takaddüm eden ay zarfında Türk lirasında fi-i mezkûre nisbetle yüzde 30 dan fazla vasati bir tezayüd kıymet husule gelirse 12 ve 9 misilleri aynı ayın fii vasatısiyle mütenasiben tenzil edilmek lâzım gelecek bu suretle tâdil ve islâh edilen misil müteakip 3 ay zarfında mabihittatbik olarak devam edecektir. Bu misil 3 ay hitamında icabederse son ayın vasati kambiyo fiatına göre yeniden tâdil olunacaktır. Aynı veçhile eğer işbu mukavelenamenin

tâdil olunacaktır. Aynı veçhile eğer işbu mukavelenamenin

mevkii meriyete vazına takaddüm eden ay zarfında Türk lirası bir İngiliz lirasına 745 kuruştan ibaret fil iptidaiye nisbetle % 30 dan fazla vasati bir tenezzüllü kıymet gösterirse 12 ve 9 misilleri aynı ayın vasati fiatına göre tezyit olunabileceklerdir, bu suretle tâdil ve islâh edilen misil müteakip 3 ay zarfında mabihittatbik olarak devam edecektir. Bu misil 3 ayın hitamında icabederse son ayın vasati kambiyo fiatına göre yeniden tâdil olunacaktır.

Türk lirasının tenezzül kıymeti halinde beş misli, 12 ve 9 misillerinin tabi oldukları şerait dahilinde tezyit olunabilecek ve fakat Türk lirasının tezayütü kıymeti halinden misli mezkûr ancak İngiliz lirası olarak nakdiye olarak 5 Türk lirasından dûn bir kıymette bulunduğu zamandan itibaren tenzil olunmak icabedecektir.

Nakdi islâhat vukuunda berveçhi balâ tesbit olunan muhtelif misiller gümrük rüsumuna halel getirmeyecek surette yeni ve eski nükut arasındaki farka göre tadil olacaklardır.

Madde : 3 — Türkiye, âtideki hususat için lüzum görülebilecek olanlardan maada bilcümle ithalât veya ihracat memnuiyetlerini işbu mukavelenamenin mevkii meriyete vazından itibaren ref' etmeyi ve işbu mukavelenamenin müddeti esnasında tekrar tesis eylemeyi taahhüt eder.

1 — Hayatı maişete elzem olan menabii muhafaza ve milletin faaliyeti iktisadiyesini vikaye etmek,

2 — Selâmet-i devleti temin eylemek,

3 — Eşhas ve hayvanat ve nebatâtı emrazı sariye hayvaniye ve nebatiyeden vikaye etmek,

4 — Afyon vesair mevaddi simgenin istimaline mani olmak,

5 — Türkiyede istimali memnu bulunan mevaddi küliyenin ithalini men eylemek,

6 — Altun sikkenin veya altun madeninin ihracını men eylemek,

7 — Devlet inhisarları tesis veya idame eylemek.

Diğer düveli âkideden herbiri tarafından kendisine mezkûr devletin kavanini mucibinde muhik bir muameleyi mutakabele verilmek şartiyle Türkiye memnuatı hiçbir nevi fark gözetmeksizin tatbik etmeyi ve eşyayı memnua için istisnalar veya ruhsatlar bahşeylediği halde hiçbir âkid devlet ticaretinin zararına olarak diğer bir devleti âkide veya herhangibir

devlet ticaretini asla mazharı müsaade etmemeyi taahhüt eyler.

Madde : 4 — Muamelei mütekabile şartiyle Türkiyede aksız veya istihlâk resmi diğer düveli akide memalikinden neşet ve vürut eden emtiaya ancak Türkiyede istihsal edilen aynı veya mümasili eşya üzerinden istifa olunduğu miktar dahilinde olmak üzere tatbik edilecektir.

Bundan maada Türkiye merbut 2 numrolu cetvelde muharrer mevadda mezkûr cetvelde gösterilen istihlâk rüsumunu kendi tebaasıyla diğer düveli âkide tebaası arasında aynı şerait-i müsavat dairesinde olmak üzere tahsilde devam edebilecektir.

Muamelei mütekabile şartıyla Uktarvar rüsumu veya memurini mahalliyece istifa kılınan diğer her resim eğer Türkiyede istihsal edilen mevad üzerine mevzu ise Türk mahsulâtı ile diğer düveli âkide memalikinden neş'et ve vürut eden mahsulât arasında bir fark gözetilmeksizin aynı suretle tatbik edilecektir.

Madde : 5 — Diğer düveli akideden herbiri tarafından kendi kavaninine tevfikan Türkiyeye muhik bir muamelei mütekabile yapılmak şartıyla Türkiyenin mahsulâtı tabiiye veya mamûlâttan herhangi bir madde üzerine vazetmiş olacağı veya edebileceği her ihracat resmi hiçbir vasıta ile diğer düveli âkidede herhangi birisinin ticareti zararına bir fark ihdas edilemiyerek bilcümle mürsalüniileyha memalik için müsavi surette tatbik edilecek.

Madde : 6 — Türkiyenin tarife hususunda veya alelumum diğer her güna ticarî hususatta bugünkü tarihli muahedename mucibince Türkiyeden ayrılan herhangi birisine veyahut hudut ticareti için hemhudut bir devlete tatbik edileceği fevaidi mahsusa müstesna olmak üzere Türkiye birinciden beşinciye kadar olan maddelerde mevzuubahs hususatta diğer herhangi bir memlekete tatbik edeceği daha müsait her muameleden diğer düveli âkideyi istifade ettirecektir.

Madde : 7 — Türkiye ve diğer düveli âkide ithal edilen eşyanın menşei olan memleketi irae etmek üzere işbu eşyanın mezkûr memleket istihsalât ve imalâtı milliyesinden olduğu veyahut mezkûr memlekette uğradığı tahavvülât dolayısıyla o suretle telâkki edilmek lâzımgeldiğini müsbet resmî bir şahadetname ihracını ithalâtda bulunan eşhastan mütekabilen talep edebileceklerdir. İşbu fasla merbut 3 numrolu nümuneye

tevfikan tertip olunacak menşe şahadetnâmeleri gerek ticaret veya ziraat nezareti gerek mürselin mensup olduğu ticaret odası gerekse mursalunileyh memleketten muvafık göreceği diğer her teşkilât veya heyet tarafından ita edilecektir. Mezkûr şahadetnameler mursalunileyh memleketin bir mümessili siyasî veya şehbenderisi tarafından tasdik olunacaktır.

Posta paketleri mürselunileyh memleket bir mahiyeti ticariyeyi haiz irsalattan olmadığını anladığı takdirde menşe şahadetnamesinden vareste tutulacaklardır.

Madde : 8 — Maahaza işbu fasıl ahkâmından istifade keyfiyeti, diğer herhangi bir ecnebi memlekete bahşeder olduğu muamele kadar müsait bir muameleyi, mukavelenamenin bütün müddeti devamınca Türkiyeye temin etmeyecek olan düveli âkideden hiçbiri tarafından talep edilmeyecektir.

MERBUT I

9 MİSLE TABİ MEVADDIN LİSTESİ

	Tarife No:
Patates	65
Portakal	69
Şekerli müstahzarat	121
Maden suları	130
Parlak deriler	178
Domuz derileri	180
Ayakkabılar	685-187-188
Eldivenler	192
Ham ve mamûl kürkler	200-201
Möble	217-218
El işlemeleri (burodöri) dantelâ ve pamuk şeritler	275-274-273
Kaba ipek kırpıntısı	302
Gaze ilh.	305
İpek tül ilh.	306
İpekli mensucat	308
İpek tuhafiyeler	273-274-275
İpek kılıflar (pasmantöri)	314
Yün kuşak ve şallar	324
Elbise	339
Yazlık, kışlık şemsiyeler ilh.	348

MERBUT 2

İSTİHLÂK RÜSUMU

	Kilosu	Kuruş
Çay	»	40
Kahve	»	20
Petrol	»	6
Pirinç	»	10
Margarin ve üleu margarin ve diğer şuhumu hayvaniye	»	80
Starin mumu	»	30
Adi sabun	»	5
Yeni ve müstamel torba	»	5
Baharat	»	30
Kibrit Kibritlik beher kutusu	60	1/2
Mum kibrit Kibritlik behei kutusu	60	1
	kutusu 60	1
Sigara kâğıdı	yaprağı 50	1
Çakmak taşı	beheri	25
Şeker	kilosu	15
Tönbeki	kilosu	40
Bisküi		
Çikolata		
Süt hülâsası		
Şekerleme ve glikoz		
Meşrubatı gayrı küuliye, gazoz, limonata		
Diğer bütün şekerli müstahzarat		

muhtevi oldukları yüzde miktarındaki şekere nazaran bir istihlâk resmine tabidirler.

MERBUT 3

Menşe Şehadetnamesi Nümunesi

... ... de mukim
... ...
efendinin
de mukim ... ... efendinin vekili tüccardan kendi mesuliyeti altında olarak atide muharrer emtianın mürsel tarafından bize ibraz edilen vesaiki mutabereye istinaden (2) — Türk yahut ... ... menşe veya mamûlâtından olduğunun huzurumuzda beyan eylediğini tasdik eyleriz. (Şahadetnameyi ita eden daire) (3)

Bu emtia ... ... ye ... ... de tâcir veya fabrikatör ... ... efendiye (. . . . . . vapuru ile veya kara tariki) ile gönderilmiştir.

Denk envainin adedi	Markalar Numro	Vezin safi ve gayrı safi (Kilogram hesabıyla) yahut hacim istiab ve kıymet	emtia

Mesuliyetin tahtında olarak bu suretle tarafından teyid kılındı . . . . sene

(Beyannameyi verenin imzası)

Keyfiyet tarafımızdan (şahadetnameyi ita eden daire) bittasdik balâda muharrer emtianın muamelei beiyyesinin filhakika bu memlekette ifa eylediğini de ayrıca teyit eyleriz.

(Tarih ve şahadetnameyi ita eden dairenin imzası)

. . . . şehbenderhanece görülerek işbu imza tasdik olunmuştur.

---

1) Lüzumsuz meşruhat tay edilecektir.

2) Şehadetname müstahsil veya fabrikatör veyahut vekili tarafından alındığı zaman (mürsel tarafından bize ibraz edilen vesaik-i mutebereye istinaden) kelimeleri

FASIL : 2

Madde : 9 — Türkiye, aynı hususta kendisine muamelei mütakabelede bulunulmak şartıyla millî sefaine tatbik etmekte olduğu muameleye müsavi bir muameleyi veya diğer her hangi bir devlete tatbik etmekte olduğu veya edebileceği daha müsait bir muameleyi diğer düveli âkide sefainine tatbik etmeyi taahhüt eyler.

Türkiye, diğer düveli âkideden her birisi hakkında ve düveli mezkûreden herbiri Türkiye hakkında SAYDI MAHİYİ, BAHRİ GABOTAJI yâni toprağının bir limanından alınan emtia ve yolcuların aynı toprağın diğer limanına bahrennaklini ve limanlar hidematını yâni cer, ve kılavuzluk ve herhangi mahiyette olursa olsun bilcümle hidematı dahiliyeyi kendi sancağına hasretmek hakkını muhafaza eder.

Madde : 10 — SAYDI MAHİ - BAHRİ GABOTAJ ve liman hidematı hakkında maddei anifede zikrolunan istisnaat mahfuz kalmak şartıyla, memlekete vürut edecek veya memleketten çıkacak her nevi emtianın ithal veya ihracı veya yolcuların nakli hukukuna ve sefainin liman, dok, rıhtım ve mersalarda tevakkuf, tahmil ve tahliyelerine müteallik bilcümle teshilâttan istifadelerine ait hususatta, bir taraftan Türkiye ve diğer taraftan düveli âkidei sairenin her biri, millî sefaine tatbik ettikleri muameleye müsavi bir muameleyi mütekabilen yekdiğerine tatbik edeceklerdir.

Kezalik, aynı muamelei mutakabele şartıyla, hükûmet memurin eşhası hususiye cem'iyet veya hernevi müessesat nâm veya menfaatine olarak tahsil olunan rüsumu sıhhiye, liman, rıhtım, demirleme, kılavuzluk, karantina, fener rüsumu ve rüsum-u mümaselei saire gibi, sefainin mükellef olduğu hernevi rüsum tekalif ve tediyat hususunda da müsavat mutlaka cari olacaktır.

İthal veya ihraç edilen emtia üzerine mevzuurüsum ve

---

hazf edilecektir.

3) Şahadetnameler gerek ticaret veya ziraat nezaretleri, gerek mürselin mensubolduğu ticaret odası ve gerek mürselinileyh memleketin muvafık göreceği diğer her nevi teşkilât veya cemiyet tarafından ita edilecektir.

tekalif ancak emtiayı mezkûrenin menşe ve mevrit veya mahreçlerine göre tâyin edildiği ve birinci faslın ahkâmına tevfikan diğer bilcümle düveli akideye sureti mütesaviyede mabihitatbik bilunduğu cihetle Türkiye, muameleyi mütakabeleye mazhar olmak şartıyla ithal veya ihraç edilen emtiayı ithalât veya ihracata tavassut eden sefinenin sancağı muvasalat veya azimet limanları geminin seyrüseferi ve iskelelerde tevakkufu üzerine müesses hiçbir resm-i mütefavit, resm-i munzam veya herhangi mahiyette veya ne nam altında olursa olsun bir güna tezyit-i rüsuma tabi tutmamağı kezalik taahhüt eyler.

Madde : 11 — Sefine ve gemilere ve bunların hamulelerine ve yolcularına müteallik olup, harbten evvel Türkiye tarafından muteber tanınmış veyahut başlıca düveli bahriye tarafından atiyen muteber tanınabilecek olan her nevi vesaik veya evraki resmiye Türkiye tarafından diğer düveli âkide tabiiyetinde bulunân sefain hakkında muteber ve Türk sefine ve gemilerine ita edilen mütekabil vesaike muadil addedilecektir.

Bu ahkâm, Türkiye tarafından Türk sefine ve gemilerine başlıca bahri devletler tarafından tatbik edilen usule muadil şerait dairesinde olmak üzere ita edilen vesaik ve evrakı resmiye ancak diğer düveli âkidece bizzat kendileri tarafından verilen vesaik ve evrakı resmiyeye muadil addedildiği takdirde muteber olacaktır.

FASIL : 3

Madde : 12 — Türkiye, muamelei mütakabele şartiyle diğer düveli âkideden herhangi birisinin memleketinden neş'et eden mahsulâtı tabiiye veya mamûleyi muamelâtı ticariden her türlü gayrı kanunî rekabete karşı temin etmek üzere bilcümle tedabiri şeriye veya idariyeyi ittihaz ve ikamei dâvaya müsaade etmeyi taahhüt eyler.

Türkiye, kezalik muamelei mütakabele şartiyle üzerlerinde veya asıl ilk zarflarında yahut haricî zarflarında menşe, cins, mahiyet veya evsafı mahsusaları hakkında doğrudan doğruya veya bilvasıta sahte tahrifatı havi marka isim, işaret veya her türlü alâmeti taşıyan bilcüme mahsulât veya emtianın ithal veya ihracı ile dahilde imalini tedavülünü beyini ve meydanı füruhata vazını müeyyedatı mahsusa ile tecziye ve men etmeyi taahhüt eder.

Madde : 13 — Türkiye, aynı hususta kendisine muamelei mutakabelede bulunulmak şartıyla evsafı mahsusalarına toprak veya iklimden alan mahsulâtın bir ünvanı mahalli taşıması hakkını veya ünvanı mahalli istimalinin haiz olabieceği şeraitini tâyin veya tanzim edip diğer akit bir memlekette mevkii meriyette bulunan ve selâhiyettar memurini tarafından Türkiyeye sureti muntazamada tebliğ olunan kavanini ve kavanini mezkûre mucibince müttehaz idari veya adlî mukarrerata tevfiki hareket etmeyi taahhüt eyler, kavanin veya mukarreratı mezkûre hilâfına olarak ünvanı mahalli taşıyan mahsulât veya emtianın ithal ve ihracı ile imal, tedavül, bey', veya mevkii füruhata vazı Türkiye tarafından men ve onikinci maddede zikrolunan tedabir ile tecziye edilecektir.

Madde : 14 — Türkiye işbu mukavelenin mevkii meriyete vazından itibaren 12 ay müddetin inkızasından evvel:

1 — Mülkiyeti sınaiyenin himayesine dahil olup 2 haziran 1911 tarihinde Vaşingtonda tadil edilen 20 mart 1883 tarihli beynelmilel Paris mukavelenâmesine eşkâli muharrere dairesinde iştirâk etmeyi,

2 — Kezalik asarı edebiye ve bediiyenin himayesine müteallik olarak 13 teşrinisanı 1908 tarihinde Berlinde tadil edilen 9 eylül 1886 tarihli beynelmilel Bern mukavelenâmesi ile asarı ebediye ve bediiyenin himayesine dair 20 mart 1914 tarihli Bern munzam protokoluna iştirâk eylemeyi taahhüd eyler.

Mezkûr mukavelenâmelerle protokolun Türkçe lisanına tercüme hakkında dair ahkâmına müteallik olarak Türkiye tarafından dermeyan edilen kaydı ihtiraziye bu mukavelenâmenin mevkii meriyete vazını takip eden sene zarfında mezkûr mukavelenâmelerle protokolu müştereken imza etmiş bulunan diğer devletler tarafından hiç itiraz vukubulmadığı takdirde işbu mukavelenâmeye zavıul imza bulunan düveli sairede salifüzzikr kaydı ihtiraziyeye işbu mukavelenâmenin müddet devamında itiraz eylemeyeceklerdir.

İşbu mukavelenâmeye vazıul imza bulunan devletler, Türkiyenin hakkı tercümeye müteallik kaydı ihtirazisine iştirâkde devam edemedikleri takdirde Türkiye anfüzzikr mukavelenâmelerde protokola iştirâkde devama mecbur tutulmayacaktır.

3 — Türkiye aynı müddetin inkızasından evvel mezkûr mukavelenâmeler esasatına tevfikan düveli sairei âkide tebasına

mülkiyeti sınaiye, ebediye ve bediiyesini kavanini müessire ile teşvik ve himaye etmeyi taahhüt eyler.

Madde : 15 — Mülkiyeti sınaiye edebiye ve bediiyeye dumuruna müteallik olarak defatir ve plânları ve bunların Türkiyeye devairinden lehlerine Türkiyede arazi tefrik olunan devletler devairine muhtemel olan devir veya tebdirine dair bilcümle mesai alâkadar devletler arasında hususî mukavelât ile tanzim edilecektir.

AHKÂMI UMUMİYE

Madde : 16 — Düveli akide işbu mukavelenâmenin mevkii meriyete vazı anında kendi hâkimiyet veya idarelerine tabi olunan bir hükûmeti muhtareye mâlik dominyonların müstemlekelerinin memaliki mahmiyelerinin veya mevarayı ebharda kain memalik veya arazilerinin kâffesinde veya bazılarında mukavelenâmei mezkûr ahkâmının tatbik edilmeyeceğini beyan etmek hakkını muhafaza etmekte olup bu takdirde Türkiye, mezkûr dominyonlar, müstemlekeler memaliki mahmiye memalik veya araziye kadşı işbu mukavelenâmeden mütevellit taahhüdatından berî olacaktır.

Şu kadar ki, düveli mezkûre işbu mukavelenâme mucibince yapacakları beyanat ile mukaveleden ihraç edebilecekleri hükûmeti mumtareye mâlik her dominyon, müstemleke memleketi mahmiye memleket veya arazi namlna işbu mukavelenâme ahkâmına muahheren iştirâk edebileceklerdir.

Madde : 17 — Trabusgarpten neş'et eden veya oraya giden emtia ve mahsulât Türkiyeden İtalyan emtia ve mahsulâtının tabi olduğu usulün aynına tabi tutulacaktır.

Türkiyeden neş'et eden veya Türkiyeye giden emtia ve mahsulâtta Trablusgarpte diğer her ecnebi memlekete yapılan en müsait muameleden müstefit olacaktır.

Madde : 18 — İşbu mukavelenâme 5 sene müddet için akdolunmuştur.

Birinci fasla müteallik olarak bir taraftan Türkiye ve diğer taraftan Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven devleti daha kısa bir müddet zarfında mübadelâtı ticvariyeleri için yeni bir nizam tesisine tevessül lüzumunu gördüklerinden işbu mukavelenâmeyi 30 aydan ibaret olan ilk devrenin inkızasından sonra her zaman feshetmek hakkını fesihten 6 ay sonra salifüzzikr mukavelenâmenin tesiri nihayet bulmak üzere yekdiğerine karşı tanımakta mutabık kalmışlardır.

Bir taraftan Türkiye ve diğer taraftan düveli akidei saireden her biri mukavelenâmenin tatbiki hakkında berveçhi bala tesbit edilen müddetler zarfından her zaman ve kendilerinden bu hususta talep vaki olur olmaz, yeni ticaret muahedeleri akdi zımnında mezkûr müddetlerin inkızasından evvel ikmalini temin için kemali faaliyetle takip edecekleri müzakerata girişmeyi taahhüt ederler.

Eğer mebhusun anh müzakeratı salifül beyan müddetlerin inkızasından evvel netice pezir olmamış bulunursa taraeyn-i aliyeyn-i akıdeynden herbiri serbestii hareketini tekrar iktisap edebilecektir.

Madde : 19 — İşbu mukavelenâme tasdik edilecektir.

Tasdiknameler sürati mümküne ile Pariste tevdi olunacaktır.

İşbu mukavelenâme bugünkü tarihli muahedei sulhiye ile aynı şerait dahilinde mevkii meriyete girecektir.

Tasdiken lilmakal balada zikrolunan murahhaslar işbu mukavelenâmeyi imza etmişlerdir. Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde bir nüsha olarak tanzim edilmiş olup bu nüsha Fransa hükûmeti cumhuriyesi hazinei evrakına tevdi olunacak ve hükûmeti mezkûre vazıül imza devletlerin herbirine mevsuk bir nüshasını ita edecektir.

İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN HÜSNÜ

HORACE RUMBOLT
GARRONİ
PELLE
MONTANYA
UÇİYAİ
VENİZELOS
KAKLAMANOS
DİAMANDİ
KONÇESKO

RUM VE TÜRK AHALİNİN MÜBADELESİNE DAİR MUKAVELENÂME TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ HÜKÜMETİYLE YUNAN KRALİYESİ ATİDEKİ MEVADDI KARARLAŞTIRMIŞLARDIR:

Madde : 1 — 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren Türk arazisinde mütemekkin Rum ve Ortodoks dininde bulunan Türk tebaası ile Yunan arazisinde mütemekkin Müslüman dininde Yunan tebaasının mecburi mübadelesi icra edilecektir.

Bu eşhastan hiçbirisi mezkûr hükümetlerin müsaadesi olmadıkça ne Türkiyede ne de Yunanistanda tekrar ihtiyari ikâmet edemiyeceklerdir.

Madde : 2 — Birinci maddede müsarrah olan mübadele atideki ahaliye şâmil değildir: A — Dersaadet Rum ahalisi, Garbi Trakyanın Müslüman ahalisi.

Dersaadetin Rum ahalisi addedilecekler 1912 kanunu mucibince tahdit edilmiş bulunan Dersaadet şehremaneti daire-i belediyeleri havzasında 30 teşrinisanı 1918 tarihinden mukaddem sakin bulunmuş olan bilcümle Rumlardır. Garbî Trakyanın Müslüman ahalisi addedilecekler. Bükreş muahedesiyle 1913 te tâyin edilen hattı hududun şarkındaki havalide mütemekkin bilcümle müslümanlardır .

Madde : 3 — Rum ve Türk ahali mütekabilen mübadeleye tabi bulunan araziyi 1912 eylülünden itibaren terketmiş olan Rum ve Müslümanlar birinci maddede musarrah olan mübadeleye dahil edileceklerdir. İşbu mukavelenâmede zikri geçen muhacir tâbiri muhaceret edecek veya 1912 eylülünden itibaren muhaceret etmiş bulunan bilcümle eşhası maddiye ve mâneviyeyi kasdeder.

Madde : 4 — Aileleri Türk arazisini terk etmiş olup ta kendileri Türkiyede alıkonulmuş Rum ahaisine mensup gayrı malûl eşhas işbu muahede ahkâmı mucibince Yunanistana sevkedilen ilk kafileyi teşkil edeceklerdir.

Madde : 5 — İşbu itilâf ahkâmı mucibince icra edilecek mübadele dolayısiyle 9 ve 10 uncu maddeler ahkâmı kaydı ihtirazisi tahtında ve Türkiyedeki Rumların ve ne de Yunanistandaki Türklerin hukuku tasarrufiye ve matlubatına hiçbir halel iraz edilmiyecektir.

Madde : 6 — Mübadeleye tabi ahaliye mensup bir şahsın herne sebebe mebni olursa olsun azimetine bir gün haili vaz edilmeyecektir. Bir muhacir aleyhine bir cezayı terhibi ile mahkûmiyeti katiye lâhik olduğu halde veya henüz katiyet kesbetmemiş mahkûmiyet lühuku veya takibatı cezaiye icrası takdirinde o muhacir cezasını çekmek veyahut muhakeme edilmek üzere aleyhinde takibat icra eden memleket memurini tarafından azimet edeceği memleket memurinin teslim edilecektir.

Madde : 7 — Muhacirler terkettikleri memleketin tabiiyetini gaib ettikleri gibi azimet ettikleri memleketin arazisine

vusulleri anında o memleketin tabiiyetini iktsap ederler. İki memleketten bir veya diğerini terketmiş ve henüz yeni tabiiyetleri iktisap edememiş olan muhacirler işbu mukavelenâmenin imzası tarihinde mezkûr tabiiyeti cedideyi iktisap etmiş olacaklardır.

Madde : 8 — Muhacirler her cinsten menkul mallarını beraberlerinde götürmek veya nakil ettirmekte serbest olacaklardır. Bu yüzden ne ihraç ne ithal resmine ne de başka hiçbir resim vermeye tabi tutulmayacaklardır.

Kezalik işbu itilâfnâme ahkâmı mucibince hükümeteyn-i âkideynden birinin arazisini terkedecek olan cemaat âzası (cami, tekke, medrese, kilise, manastır, mektep, hastahaneler, şirketler, cemiyetler ve eşhası mâneviye ve herhangi mahiyette olursa olsun, diğer tesisatı memurin ve mensubunu) kendi cemaatlerine ait emvalı menkuleyi serbestçe beraberlerinde götürmek veya naklettirmek hakkına da mâliktirler.

Her iki memleket makamatı 11 inci maddede muharrer muhtelit komisyonun tavsiyesi üzerine bunların nakli hususunda âzami teshilât ibraz edeceklerdir. Emvali menkulelerinin tamamını veya bir kısmını beraberlerinde götürmeye kudretâyap olamayacak olan muhacirin bunları mahallerinde bırakabileceklerdir. Bu takdirde memurini mahhalliyeye bırakılan emvali menkulenin müfredat defterini ve kıymetini muhaceret eden şahsın muvacehesinde tesbit edeceklerdir. Muhacir tarafından bırakılan emvali menkulenin müfredat ve kıymetini mübeyyin olan zabıt varakaları 4 nüsha üzerine tanzim edilecek ve bunlardan biri memurini mahalliye nezdinde kalacak, ikincisi 9 uncu maddede muharrer tasfiye muamelesine esas teşkil etmek üzere 11 inci maddede mezkûr muhtelit komisyona, üçüncüsü muhacirin hicret ettiği memleketin hükümetine tevdi edilecek, dördüncüsü de muhacire ita olunacaktır.

Madde : 9 — 8 inci maddede musarrah muhacirin ve cemaata ait şehir dahilinde veya karadaki emvali gayrı menkule ve mezkûr muhacirin veya cemaat tarafından bırakılmış olan emvali menkule 11 inci maddede musarrah muhtelit komisyonlar tarafından âtideki ahkâma tevfikan tasfiye edilecektir.

Mecburi mübadeleye tabi havalide bulunup ve mübadeleye gayri tabi havalide sakin cemaatlerin müessesatı diniye ve-

ya hayriyesine ait olan emval dahi kezalik aynı şerait dahilinde tasfiye edilecektir.

Madde : 10 — Tarafeyn-i âliyeyn-i âkideynin arazisini vaktiyle terketmiş olan ve işbu mukavelenâmenin üçüncü maddesi ahkâmına tebean mübadelei ahalide dahil addedilen eşhasa ait emvali menkule ve gayrı menkulenin tasfiyesi 9 uncu maddeye tevfikan ve 18 teşrinievvel 1922 tarihinden beri Türkiye ve Yunanistanda müsadere veya mecburi bey' vesaire gibi işbu emval üzerindeki hakkı mülkiyete herhangi bir tahkik ve kayıt iras edici bir surette tesis edilmiş bilcümle kavanin ve nizamattan münbais her ne mahiyette olursa olsun bilcümle tedabire tabi tutulmaksızın icra edilecektir. İşbu madde ve 9 uncu maddede mezkûr emval bu cinsten bir tedbire maruz kalmış oldukları takdirde kıymetleri 11 inci maddede musarrah komisyon tarafından işbu tedabir tatbik edilmemiş gibi tâyin ve tesbit olunur.

İstimlâk edilmiş olan emvale gelince muhtelit komisyon her iki memlekette mübadeleye tâbi eşhasa ait ve mübadeleye tâbi arazide kâin olup 18 teşrini evvel 1912 den beri istimlâk edilmiş olan işbu emlâkin yeniden takdir kıymetine başlayacaktır. Komisyon müşahade edeceği zararları mal sahipleri lehinde tamir eyleyecek bir taviz tâyin ve tesbit edecektir. Bu tavizin mikdarı işbu mal sahiplerinin matlubuna ve istimlâk edilmiş olan emvali gayrimenkulenin bulunduğu arazideki hükûmetin zimmetine geçirilecektir.

8 ve 9 uncu maddelerde mezkûr eşhas mallarını intifaından şu veya bu suretle mahrum edilmiş oldukları takdirde işbu varidat kıymetinin kendilerine iadesi harbten evvelki iradı vasati üzerine ve muhtelit komisyon tarafından tesbit edilecek eşkale tevfikan temin olunacaktır.

11 inci maddede mezkûr muhtelit komisyon Yunanistandaki evkafa ait emvalin ve bundan mütevellit hukuk ve menafiin ve Türkiyede Rumlara ait mümasili tesisatın tasfiyesine başlarken mukaddem muahedanda bunlara menfaatdar eşhasın hukuk ve menafiini tamamiyle ihkak etmek maksadiyle tesbit edilmiş esasattan mülhem olacaktır.

11 inci maddede mezkûr komisyon işbu ahkâmı tatbike mecbur olacaktır.

Madde : 11 — İşbu mukavelenâmenin mevkii meriyete vazından itibaren bir aylık bir mühlet zarfında tarafeyn-i âli-

yeyn-i âkideynden herbiri için dört ve Cemiyet-i Akvam meclisi tarafından 1914 - 1918 harbine iştirâk etmemiş olan hükûmet tebaası arasında intihap edilmiş üç âzadan mürekkep Türkiyede veya Yunanistanda mukim muhtelit bir komisyon teşkil olunacaktır. Komisyon riyaseti işbu üç bitaraf âzanın her biri tarafından münavebeten deruhte edilecektir.

Muhtelit komisyon kendisine lâzım görünecek mahallerde her biri bir Türk, bir Yunanlı âza ile muhtelit komisyon tarafından tâyin edilecek bitaraf bir reisten mürekkep kendi emri altında çalışacak tali komisyonlar teşkil etmek hakkına mâlik olacaktır. Muhtelit komisyon tali komisyonlara verilecek selâhiyetleri tâyin edecektir.

Madde : 12 — Muhtelit komisyon işbu mukavelede mezkûr muhaceratı teftiş ve teshil ve 9 ve 10 uncu maddelerde mezkûr emvali menkule ve gayrımenkulenin tasfiyesine tevessül vazifesiyle vazifesiyle mükellef olacaktır.

Mezkûr komisyon muhacereti nve muruzzikr tasfiyenin eşkalini tesbit edecektir.

Umumî bir surette muhtelit komisyon işbu mukavelenâmenin icrasının istilzam edeceği tedabiri ittihaz ve işbu mukavelenâmenin tevlit edeceği bilcümle mesailde karar vermek hususlarında bütün selâhiyetleri haiz olacaktır.

Muhtelit komisyonun mukarreratı ekseriyeti arâ ile ittihaz olunacaktır. Tasfiye edilecek emval, hukuk ve menafie müteallik bilcümle itirazat, komisyon tarafından sureti katiyede hal edilecektir.

Madde : 13 — Muhtelit komisyon, alâkadaran dinlendikten veyahut bir ay istima usulüne tetvfikan dâvet edildiğinden sonra işbu mukavelenâmeye tevfikan tasfiye edilecek olan emvali menkule ve gayrimenkulenin takdir kıymetine başlattırılmak için bütün selâhiyetleri haiz olacaktır.

Tasfiye edilecek emvalin takdir kıymetine işbu emvalin altın sikke ile kıymeti esas olacaktır.

Madde : 14 — Komisyon, alâkadar mal sahibine elinden alınan ve kâin olduğu arazi hükûmetinin emrine kalacak olan emvalden dolayı kendisine borçlu kılınan meblâğı mübeyyin bir beyannâme tevdi edecektir.

İşbu beyannamelerdeki esas üzerine verilecek mebaliğ tasfiyenin vukubulacağı memleket hükûmetinin muhacirin mensup olduğu hükûmete karşı bir borcunu teşkil edecektir. Bu

muhacir esas itibariyle hicret ettiği memlekette alacağı olan mebaliğe mukabil terk ettiği emvale kıymet ve mahiyetce müsavi emval alacaktır.

Her 6 ayda bir mütekabilen hükûmetler tarafından berveçhi balâ zikrolunan beyannâmeler esası üzerine vacibüttediye mebaliğin bir hesabı tanzim edilecektir. Tasfiyei nihaiye eğer düyunu mutakabele arasında teadül mevcut ise buna müteallik hesabat takas ve mahsup edilmiş olacaktır. Eğer takas ve mahsup muamelesinden sonra hükûmetlerden biri diğerine karşı borçlu kalır ise borç berveçhi peşin tediye edilecektir. Eğer medyunu hükûmet bu tediye için mühlet talep ederse düyunu âzami üç taksidi senevi ile tediye edilmek şartıyla komisyon bu cühleti ana bahşedebilecek ve işbu mühlet esnasında tediye edilecek faizi tesbit edecektir.

Eğer tediye edilecek meblâğ oldukça mühim olup ve daha uzun müddeti istilzam ederse medyun hükûmet borçlu olduğu miktarın % 20 sine kadar muhtelit komisyonca tâyin edilecek bir meblâğı peşin olarak tediye edecek ve bâkiyesi için muhtelit komisyon tarafından tesbit edilecek miktar faizli, âzami 20 senelik bir mühlette kabili itfa istikraz tahvilâtı ihraç edecektir. Medyun hükûmet bu istikrazın tesfiyesine karşılık olarak komisyon tarafından kabul edilmiş rehinler tahsis edecektir. Bu rehinler Yunanistanda beynelmilel komisyon, İstanbulda düyunu umumiye meclisi tarafından idare ve vâridatı kabzedilecektir. Bu rehinlerde ademi itilâf halinde bunları tesbit etmek Cemiyet-i Akvam meclisine ait olacaktır.

Madde : 15 — Muhacereti teshil maksadiyle alâkadar devletler tarafından muhtelit komisyona mezkûr komisyon tarafından tâyin edilen şerait dahilinde avans olarak meblâğ tahsis edilecektir.

Madde : 16 — Türkiye ve Yunanistan hükûmetleri işbu mukavelenâme mucibince arazilerini terk mecburiyetinde bulunan eşhasa yapılacak tebligata ve muhacirinin azimet edecekleri memleketlere nakilleri zımnında sevkedilecekleri limanlara müteallik bilcümle mesailde 11 inci maddede mezkûr muhtelit komisyonla itilâf edeceklerdir.

Tarafeyn-i âliyeyn-i âkideyn mübadele edilecek ahaliye azimetleri için tâyin edilen tarihten evvel memleketlerini terk ettirmek veya emvâlini elinden almak için ne doğrudan doğruya ve ne de dolayısiyle hiçbir tazyik icra edilmeyeceğini mü-

tekabilen taahhüd ederler. Kezalik memleketi terk eden veya terk edecek olan muhacirini fevkalâde bir vergi veya resme tabi tutmayacaklarını da taahhüt ederler. İkinci madde mucibince mübadeleden istisna edilen menatıkı sekenesinin menatıkı mezkûrede kalmak veya tekrar oraya duhul etmek haklarıyla Türkiye ve Yunanistanda hürriyetlerinden ve hak tasarruflarından serbestçe istifadelerinin serbestii icrasına hiçbir mâni ika edilmeyecektir. Bu hüküm mübadeleden istisna edilecek menâtıkı mezkûre sekenesine ait emvâlin serbestii ferağını ve işbu sekene meyanında Türkiye ve Yunanistanı terk etmek arzusunda bulunanların ihtiyarlarıyla azimetini men için bir sebep olarak ileri sürülmeyecektir.

Madde : 17 — Muhtelit komisyonun uzuvlarının icraî faaliyeti ve idaresi masârifi komisyona tarafından tâyin nisbetlerde alâkadar hükûmetler tarafından deruhte olunacaktır.

Madde : 18 — Tarafeyn-i âliyeyn-i âkideyn kanunlarında işbu mukavelenin icrasını temin için lâzım olacak tâdilâtı mütakâbilen icra eylemeyi taahhüt eylerler.

Madde : 19 — İşbu mukavelenâme tarafeyn-i âliyeyn-i âkideyn nazarında Türkiye ile akdolunacak sulh muhedesinde münderiç imiş gibi aynı hükm ve kuvveti haiz olacaktır. Mezkûr muahedenâmenin iki tarafı âlii müteakid tarafından tasdikini müteakip derhal meri olacaktır.

Tasdiken lilmakâl salâhiyetnâmelerinin usule muvafık ve muteber olduğu mütekâbilen tanınan vazıını imza murahhaslar işbu mukavelenâmeyi imza etmişlerdir.

Lozanda 30 kânunusani 1923 te 3 nüsha üzerine tanzim edilmiş olup biri Yunanistan hükûmetine ve biri Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmetine ita edilecek ve üçüncüsü Türkiye ile münakit sulh muahedenâmesine vazı imza eden düveli sâireye birer mevsuk nüshası verilmek üzere Fransa cumhuriyeti hazinei evrakına tevdî kılınacaktır.

İSMET	VENİZELOS
Dr. RIZA NUR	KAKLAMANOS
HASAN HÜSNÜ	

PROTOKOL

Usulen hâizi selâhiyet olan zirde vâzıın-i imza Türk murahhasları Türk hükûmetini Rum ve Türk ahalinin mübadelesine dair bugünkü tarihle akdolunan mukavelenâmenin mev-

kii meriyete girmesini beklemeksizin ve işbu mukavelenâmenin birinci maddesinden istisnaen muahedei sulhiye imza olur olmaz mezkûr mukavelenâmenin dördüncü maddesinde mevzuubahs olan gayri malûl eşhası tahliye ve bunların azimetlerini temin edeceğini beyan eylerler.

30 kânunusani 1923 tarihinde Lozanda üç nüsha olarak tanzim olunmuştur.

İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN HÜSNÜ

SİVİL MEVKUFÎNİN İADESİYLE HARB ESİRLERİNİN MÜBADELESİNE DAİR TÜRK - YUNAN İTİLÂFATI

(30 Kânunusani 1923)

Zirde vaziülimza Türk ve Yunan murahhasları mütekâbilen usul ve nizâmına muvafık buldukları selâhiyetnâmeler iktizasına tevfikan hareketle elyevm Türkiye ve Yunanistanda alıkonulan sivil mevkufînin mütekabilen iade ve üserai harbiyenin mübadelesini temin için ahkâm-ı âtiyeyi kararlaştırmışlardır:

FASIL : 1
SİVİL MEVKUFÎN

Madde : 1 — Elhâletihazıhi Yunanistanda alıkonunan sivil Türk üserası ve rehineleri Yunanistan hükûmeti marifetiyle memleketlerine iade olunacaklardır. Hükûmeti mezkûre esas itibariyle Anadolunun sekenesinden olan eşhası İzmir'e ve Trakya ahalisinden olan kesânı da İstanbula naklettirecektir. Yunanistanda erkânı esnasında müşahade ve tesbit edilecek olan iade keyfiyeti esas itibariyle işbu itilâfnâme imzalandıktan 7 gün sonra başlayacak ve berveçhi âti hitam bulacaktır:

A — Yunan hükûmeti tarafından ihzar olunan listelerde isimleri mezkûr eşhas için iki haftayı tecavüz etmeyecek bir müddette,

B — Türkiye hükûmeti tarafından ihzar olunan listelerde görülen ve taharrisi icabeden eşhas için en kısa bir müddet zarfında vukubulacaktır.

Madde : 3 — Türk ve Yunan hükûmetleri tarafından mü-

tekâbilen tevdi olunan iade listeleri bilâhare itmam ve ikmâl olunacaklardır.

FASIL : 2

ÜSERA-İ HARBİYE

Madde : 4 — Birinci maddenin (A) fıkrasında gösterilen sivil Türk rehinelerinin Yunan hükûmetinin Türkiye hükûmetine iade edeceği tarihten mümkün mertebe derhal sonra ve bu tarihten itibaren 15 günü tecavüz etmeyecek bir müddet zarfında Yunan hükûmeti elinde bulunan üsera-i harbiyenin mecmuunu bir defada İzmire nakil ve Türkiyeye iade edecektir. Zâbite mukabil zâbit ve nefere mukabil nefer olmak üzere Türkiye, Yunanistana müsavi miktarda Yunan harb esirlerini iade edecektir. Bu harb esirleri Türk üserai harbiyesini getiren Yunan sefinelerini avdet seyahatlarında memleketlerine iade olunabilmek üzere Türk hükûmeti tarafından zamanı lâzımında ve bu iş için münasip mahallerde cem ettirileceklerdir.

Yunan harb esirlerinin mütebakisi sulh muahedenâmesinin imzalanmasını müteakip ve imza tarihinden üç hafta zarfında Türkiye marifetiyle iade olunacaktır.

Madde : 5 — Türk ve Yunan hükûmetleri, ellerinde bulunan bilcümle harb esirleriyle sivil mevkufine gerek hukuku umumiyeye ait cinayet veya cünhalardan ve gerek inzibâta mugayir hutyandan dolayı cezaya mahkûm veya ceza tertibi için tâkibâta maruz bulunmuş olsunlar affı umumiden istifadeyi teşmil hususunda teskini ezhan maksadiyle karar vermişlerdir. Her iki hükûmet cezalarının veyahut aleyhlerine başlamış olan tâkibâtın ikmalini nazarı itibare almaksızın işbu kesanı bilâtefrik iadede müttahittirler.

FASIL : 3

İCRA KOMİSYONU

Madde : 6 — 1914 - 1918 harbine iştirâk etmeyen devletlere tâbi salibi ahmer cemiyetlerinden üç mümessil ile Türk ve Yunan hükûmetlerinin bir mümessilinden mürekkep beynelmilel bir komisyon anifülbeyan birinci ve ikinci fasıllarda mezkûr şerait dahilinde rehinelerle sivil üseranın iadesine ve üserai harbiyenin mübadelesine müteallik muamelâtı idare ile mükellef olacaktır. İşbu komisyon bu muamelâtın tarz ve suretini tesbit ve icrasına nezaret eyleyecek ve bilhassa :

A — Erkâb noktalarında Türk ve Yunan memurlarından memleketlerine aide olunacak rehinelerle esirleri kabul, bunların hüviyet ve adedini tahkik eylemek ve ihraç noktalarında Türk ve Yunan memurlarına işbu harb esirleriyle rehineleri teslim etmek,

B — Erkâb limanlarından itibâren iade olunacak Türk ve Yunan rehine ve harb esirlerinin naklini Türk ve Yunan hükûmetleriyle müştereken tanzim eylemek, Yunan hükûmeti bunun için lüzumu olan vesâiti nakliyeyi, bahriyeyi ita edecektir,

C — Her iki hükûmetten biri tarafından talep olunan ve teslim edilmemiş bulunan harb esirleriyle sivil rehinelerin mukadderâtını tâyin için lâzım gelen bilcümle tahkikât ve taharriyâtın icrasına Türk ve Yunan hükûmetlerinin iştirâk ve muaveneti ile mübaşeret eylemekle mükellef olacaktır.

Alâkadar hükûmetler bu hususda komisyona bütün müzaheretlerini ibraz ve bilcümle teshilâtı ita etmeyi taahhüt eylerler.

Madde : 7 — Komisyonun idaresine ve faaliyetine müteallik masarif mütesaviyen Türk ve Yunan hükûmetlerine ait olacaktır.

İşbu itilâfnâme derhal mevkii meriyete konacaktır.

Lozanda 30 Kânunusani 1923 tarihde 3 nüsha olarak tanzim edilmiştir.

İSMET — VENİZELOS
Dr. RIZA NUR — KAKLAMANOS
HASAN HÜSNÜ

AFFI UMUMİYE MÜTEALLİK BEYANNÂME VE PROTOKOL

Bugünkü tarihli muahedei sulhiyeye vazı imza eden devletler Şarkta sulhu ihlâl etmiş olan vakayiin münsî kalması arzusuyla aynı derecede mütehassis olduklarından:

Selâhiyetnâmeleri mucibince hareket eden zirde vazıini imza hususâtı âtiyeyi beyanda müttefiktirler.

1

Türkiyede ikâmet eden veya ikâmet etmiş olan hiçbir kimse ve mütekabilen Yunanistanda ikâmet eden veya ikâmet etmiş olan hiçbir şahıs 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisâni 1922 tarihleri beyninde askerî veya siyasî hattı harekâtından veyahut bugünkü tarihli muahedei sulhiyeye vazı imza eden bir ec-

nebi devlete veya tebaasına herhangi bir muavenette bulunmasından dolayı hiçbir vesile ile Türkiyede ve mütekabilen Yunanistanda iz'aç veya tazip edilemiyecektir.

2

Kezalik mezkûr muahedei sulhiye mucibince Türkiyeden ayrılmış olan arazi ahalisinden hiçbiri gerek 1 Ağustos 1914 tarihinden 30 Teşrinisâni 1922 tarihine kadar güzerân olan müddet zarfında Türkiyeye müsait veya muhalif siyasî veya askerî hattı hareketinden ve gerek muahedei mezkûre mucibince tabiiyetini sureti tâyininden dolayı iz'aç veya tazip edilemiyecektir.

3

Zikrolunan müddet zarfında mütehaddis vakayii siyasîyeye bedii bir surette mürtebit olarak yine aynı müddet zarfında irtikâp edilmiş olan bilcümle cinayet ve cünhalar hakkında Türk ve Yunan hükûmetleri tarafından mütekabilen tam ve mutlak bir affı umumi ilân edilecektir.

4

Türk tebaasından ve mütekâbilen bugünkü tarihli muahedei sulhiyeye vazı imza eden diğer devletler tabaasından olup 20 Teşrinisâni 1922 tarihinden mukaddem mezkûr muahedei sulhiye neticesinde Türk kalacak olan arazide mahiyeti siyasiye veya askerîyeyi haiz esbaptan dolayı düveli mezkûre memurini veya mütekabilen Türk memurini tarafından derdest takip veya mahkûm edilmiş olanlar affı umumiden müstefit olacaklar ve mevkuf iseler tebaalarında bulundukları devletlerin memurini yed'ine teslim edileceklerdir.

İşgal ordularına mensup bir fert hakkında muti veya ağır bir cerihayı intaç etmiş olan bir fiile mütecâsir olanlar müstesna olmak üzere işbu hüküm velev tarihi mezkûrdan mukaddem irtikâp edilmiş olan hukuku umumiyeye ait bir cürümden dolayı olsun veya fâilleri Türkiye haricine sevkedilmiş bulunsunlar, balâda beyan edilen arazinin bir kısmını işgal etmiş olan devletlerin memurini tarafından derdest takip veya mahkûm edilmiş olan Türk tebaası hakkında dahi mabihittatbik olacaktır.

5

Bu bapta itâ olunmuş hükümlerin kâffesi iptal edilecek ve derdest bulunan bilcümle takibat tevkif olunacaktır.

6

Bilûmum devletlerin perverde eyledikleri musâlemeti umumiyenin temini arzusuna iştirâk eden Türk hükûmeti, harb dolayısiyla dağılmış âileleri tekrar cem'etmek ve meşru mennelehülhukukun emvallerini yed'i tasarruflarına iâde etmek maksadiyla müttefikleri ziri himâyeleriyle ve 20 Teşrinievvel 1918 tarihiyle 20 Teşrinisani 1922 tarihi arasında icra olunan bilûmum muâmelâta itiraz etmemek niyetinde bulunduğunu beyan eder.

Maahaza bu niyet alâkadaranın müracaatları halinde maruzzikir muamelâtın yeniden tetkik imkânını selb etmez. Eşhas ve emvale ait müddaiyat Hilâl-i Ahmerin bir murahhası ile Salibi Ahmerin bir murahhasından mürekkep bir komisyon marifetiyle tetkik olunacaktır. İhtilâf zuhurunda işbu murahhaslar bir hakemi alelhakem intihab edeceklerdir, şayet bu intihapta itilâf edemezlerse hakemi alel hakem cemiyet-i akvam meclisi tarafından tâyin olunacaklardır.

7

Sivil mevkufinin iâdesi ve üserai harbiyenin mübadelesi hakkında Yunanistan hükûmetiyle Türk hükûmeti beyninde 30 Kânunusani 1923 tarihinde mün'akit itilâfnâmenin 5 inci maddesinin mevzuunu teşkil eden tedâbiri teskiniyenin nef'ini tasdik eden Britanya, Fransa ve İtalya hükûmetleri Türk hükûmeti tarafından muâmelei mütekabile şartıyle 20 Teşrinisâni 1922 tarihinden sonra hukuku umumiyeye müteallik cinayet ve cünhaları irtikâp etmiş olanlar müstesna olmak üzere elyevm mevkuf olarak yedlerinde bulunabilen üserayı harbiye ve sivil mevkufin lehlerinde aynı hükmü kabule müheyya olduklarını beyan ederler.

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozanda tanzim olunmuştur.

İSMET	HORACE RUMBOLT
Dr. RIZA NUR	PELLE
HASAN HÜSNÜ	GARRONİ
	MONTANYA
	UÇİYAİ
	VENİZELOS
	KAKLAMANOS
	DİAMANDİ
	KONÇESKO

PROTOKOL

Şurası mukarrerdir ki, affı umumiyeye ait beyannâmenin birinci bendinden kat'annazar Türk hükûmeti fıkrai mezkûrede istihdaf edilmiş olan kısım eşhasa dahil bulunan 150 kişinin Türkiyeye duhul ve orada ikametini men etmek hakkını muhafaza eder. Binaenalâzalik Türk hükûmeti mevzuubahs olan eşhastan elyevm kendi arazisinde bulunanları oradan ihraç ve memâliki ecnebiyedekilerin avdetlerini men edebilecektir. İşbu eşhasın esâmisi bugünkü tarihli muahedei suhuyiyenin mevkii meriyete hini vazında affı umumi beyannamesinin kendisine müteallik kısmının intacı zımnında hükûmeti mezkûre tarafından neşredilecek olan affı umumi ilânnamesine raptedilecektir. Bundan maada şurası da mukarrerdir ki, Türk hükûmeti bu husustaki arzusunu izhar eylediği veçhile eşhası mezkûrenin Türkiye dahilinde bulunan emlâklarının ve diğer emvallerinin tasfiyesine iptidar eylemelerine karar verdiği takdirde işbu tasfiyeyi kendi hüsnü rızalarıyla icra etmek üzere bunlara saliffüzzikr ilânnâme tarihinden itibaren 9 aylık bir mühlet bırakılacak ve bu mühletin inkısazından sonra tasfiye muamelesi Türk hükûmeti tarafından yapıldığı takdirde hasılatı bitemamiha eşhası mezkûrenin yedlerine teslim olunacaktır.

Kezâlik şurası da mukarrerdir ki, affı umumiye müteallik beyannamenin birinci bendinde münderiç hiçbir kayıt Yunan hükûmetinin Yunanistan ile Türkiye arasındaki muhasamat esnasında vezâifi askeriyelerince kusur teşkil eden esbaptan dolayı kendi ordusuna mensup bulunan veya mensup olmuş gayrimüslim tebaasını takip etmek hakkını ihlâl etmeyecektir. 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozanda tanzim edilmiştir.

İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN HÜSNÜ

HORACE RUMBOLT
PELLE
GARRONİ
MONTANYA
UÇİYAİ
VENİZELOS
KAKLAMANOS
DİAMANDİ
KONÇESKO

YUNANİSTANDA BULUNAN EMLÂKİ İSLÂMİYEYE MÜTEALLİK BEYANNÂME

Haiz oldukları selâhiyetnâmeler mucibince hareket eden zirde vâzıülimza, mübadele-i ahâli hakkında 30 Kânunusani 1923 tarihinde Lozanda imza olunan mukavelenâme ahkâmıyla istihdaf edilmemiş olan ve 18 teşrinievvel 1912 tarihinden mukaddem Girit adası da dahil olduğu halde Yunanistanı terketmiş veyahut minelkadim Yunanistan haricinde mukim bulunmuş olan eşhası müslimenin hukuku mülkiyetlerine hiçbir halel iras edilmeyeceğini Yunanistan hükûmeti namına beyan ederler. Eşhası mezkûre emlâklerine serbestçe tasarruf etmek hakkını muhafaza edeceklerdir.

Bu müslümanların emvali hakkındaki sureti istisnaiyede ittihaz veya tatbik edilmiş olan ahkâm ve tedabir ref' edilecektir. İşbu emvalin varidatı şimdiye kadar iâde edilmeksizin veyahut hükûmetle alâkadaran beyninde itilâfatı mahsusaya mevzu teşkil etmeksizin Yunanistan hükûmet veya memurini tarafından ahzukabz edilmiş olduğu halde varidâtı mezkûre ashabı emlâkin yedine teslim olunacaktır. Varidat mebhusun anha müteallik bilcümle metalib ile eşhası mezkûrenin sureti umumiyede müttehaz tedâbirin gayri müsavi bir surette tatbikinden dolayı hukuklarının haleldar olduğunu iddia etmeleri keyfiyetinden münbais bilûmum meta'lip hakkında maruzzikir mukavelenâmede münderiç komisyon tarafından karar ita olunacaktır. Maahaza metâlibi mezkûrenin işbu metalibin bugünkü tarihle mümzi muahedei sulhuyenin mevkii meriyete vazından itbaren 6 aylık bir müddet zarfında dermeyan edilmiş olmaları şartıyla metalib mebhusun anha muahedei mezkûrenin mevkii meriyete vazından itibaren nihayet bir senelik müddet zarfında bir karara raptolunabilmek için komisyon tarafından müstacelen tetkik olunacaktır.

Yunanistan hükûmeti salifüzzikr eşhasın gaybubetlerinden nâşi mallarına serbestçe hakkı tasarrufları hususunda tahaddüs edebilecek müşkilâtı fiiliyeyi nazarı itibare alarak bunların arzu eyledikleri takdirde mülklerini ferağ etmek için bâlâda mezkûr muhtelit komisyonun vesatet-i mücamelekârisinden istifade edebilmelerini kabul eyler. Şurası mukarrerdir ki bu takdirde muhtelit komisyonun müdahalesi Yunanistan hükûmeti için mevzuubahs olan emlâkin iştirası hakkında bir gü-

na mecburiyet istilzam etmeyecek ve komisyonun vazifesi bunların ferağını teshile münhasır kalacaktır.

Şurası mukarrerdir ki, işbu beyannâme 18 teşrinievvel 1912 tarihinden evvel Türkiyeyi terk etmiş olan veyahut minelkadim Türkiye haricinde ikâmet eylemekte bulunan Rum ashab emlâki lehinde muamelei mütakabele icrası şartıyla tanzim olunmuştur.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim olunmuştur.

KAKLAMANOS
VENİZELOS

MESAİL-İ SIHHİYEYE MÜTEALLİK BEYANNAME

Hâiz oldukları selâhiyetnâmeler mucibince hareket eden zîrde vazıini imza, Türkiye hükûmetinin, 5 senelik bir müddet için hududu sıhhıye idaresine müşavir olarak 3 mütehassıs Avrupalı tabib tâyin edeçeğini beyan ederler. Bu tabibler Türk memuru olacaklar ve sıhhiye vekiline tâbi bulunacaklardır. Mümaileyhin Türk hükûmetince Cemiyet-i Akvam hıfzıssıhha encümeni beynelmilel umumî hıfzıssıhha idaresi taraflarından müştereken tanzim olunan 6 esâmiyi hâvî bir cetvel meyanından intihap olunacaklardır. Bunların maaşlarıyla diğer şerâit istihdamları Türk hükûmeti ile maruzzikr iki beynelmilel müessese beyninde müttefikan karargir olacaktır.

Türk idare-i sıhhiyesi salifüzzikr 3 Avrupalı mütehassısın inzimam-ı muâveneti ile Türkiye sâhil ve hudutlarının hidemat-ı sıhhiyesi teşkilâtını tâyin eden bir nizamnâme vücuda getirecektir. İşbu nizamnâme beynelmilel mukavelât-ı sıhhiye ahkâmına ve boğazlara ait kısım için boğazlar usulüne müteallik bugünkü tarihle mümzi mukavelenâme ahkâmına tevafuk eyleyecektir.

Türk idâresi tarafından istifa olunan rüsumu sıhhiye hasılatı münhasıran Türkiyenin umuru sıhhiyesi ihtiyacına hasır ve tahsis olunacak ve sıhhiye vekâletince bu husus için tanzim edilecek bir mülhak bütçede münderiç bulunacaktır.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim edilmiştir.

İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN HÜSNÜ

İDARE-İ ADLİYEYE DAİR BEYANNAME

Türk heyeti murahhasası Türkiye Büyük Millet Meclisi hü-

hükûmetinin ecânibe Türk mahâkimi huzurunda hüsnü tevzii adâletin bilcümle teminatını itâ eylemeye ve hâkimiyetini tamamiyle istimal eylemek suretiyle ve hiçbir müdahalei ecnebiye olmaksızın buna nezaret etmeye kâdir bulunduğunu evvelce de beyan eylemek fırsatına nail olmuş idi. Hükûmeti mezkûre terakkiyatı ahlâkiye ve medeniyenin muhik göstereceği islâhatı icra için tetkikat ve tetebbuat ifa ettirmeye amâdedir.

Hâiz oldukları salâhiyetnâmeler mucibince hareket eden zirde vazıini imzalar işbu mülâhazaya mebni berveçhi âti beyanatta bulunmağa lüzum görürler.

1

Türk hükûmeti 1914 - 1918 harbine iştirâk etmemiş olan memâlik tebaası hukukşinâsânı meyanından olmak üzere Lahey beynelmilel adalet mahkemei dâimesi tarafından tanzim kılınacak listeden intihap edeceği Avrupalı hukuk müşavirlerini 5 seneden dûn olmamak üzere lüzum göreceği bir müddet için Türk memuru sıfatiyle bilâtehir hizmetine almak niyetindedir.

2

İşbu hukuk müşavirleri adliye vekiline merbut olacaklar ve bir takımlarının merkezi İstanbul şehri ve diğerlerinin merkezi İzmir şehri olacaktır. Mümaileyhin kavanin komisyonlarının mesâisine iştirâk edecekler ve sınıfı hukkâmın vezâifine müdahale etmeksizin Türk hukuk, ticaret ve ceza mahkemelerinin tarzı ifâi vezâifini takibe ve Adliye Vekiline lüzum görecekleri bütün raporları itâya memur edileceklerdir. Mümaileyhin gerek hukuk, ticaret veya cezaya müteallik muâmelâtı adliyeden gerek mücâzatın temyizinden ve gerek kavâninin tetkikinden tebellüğ edebilecek bilcümle şikâyatı — Adliye Vekilinin Türk kavaninine tamamii riayeti temin için — haberdar eylemek üzere kabul selâhiyetini haiz olacaklardır.

Hukuk müşâvirleri mesâkine duhul taharriyat veya tevkifatın mahal verebileceği şikâyeti dahi kabule selâhiyettar olacaklardır, diğer taraftan İstanbul ve İzmir devâiri kazaiyesinde zikrolunan muamelât icra olunduktan sonra Adliye Vekilinin mahallî mümessili tarafından bilâtehir hukuk müşavirine bildirilecektir. Mümessil mümaileyh, bu halde hukuk müşâviri ile doğrudan doğruya muhabere selâhiyetini haiz olacaktır.

3

Cünha mevaddında kefaletle tahliyei sebil her vakit mecburiyül ifa olacaktır. Meğer ki bu yüzden asayişi umumî haleldar ola veyahut muvakkaten tahliye keyfiyeti tahkikatın selâmet-i cereyanını ihlâl ede.

4

Mevaddı hukukiye ve ticariyede bilcümle hüküm kararlarıyla hükme müteallik ahkâm ve mukavelâtı mecaz olup bu suretle verilecek hüküm kararları bidâyet mahkemesi tasdikiyle icra edilecektir. Bidâyet reisi intizamı ammeye mugayir olmadıkça reisinin hükmü kararını tasdikten imtina edemiyecektir.

5

İşbu beyannâme 5 senelik bir müddet için meridir.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim edilmiştir.

İSMET

Dr. RIZA NUR

HASAN HÜSNÜ

OSMANLI İMPARATORLUĞU TARAFINDAN İTÂ EDİLMİŞ OLAN BAZI İMTİYÂZÂTA DÂİR PROTOKOL VE BEYANNÂME

Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven devleti ve Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu dahilinde verilmiş olan bazı imtiyazata müteallik mesaili müttefikan hal ve tesfiye etmek arzusunda olduklarından usulen haizi selâhiyet olan zirde vazıini imza ahkâmı âtiyeyi kararlaştırmışlardır :

FASIL : 1

Madde : 1 — 29 Teşrinievvel 1914 ten evvel bir taraftan hükûmeti Osmaniye, veya her memuru mahalli ve diğer taraftan Türkiyeden maada düveli âkide tebaası (Şirketler de dahil olduğu halde) arasında usulüne muvafık olarak vukubulmuş imtiyaz mukavelâtı ile anlara müteallik itilâfatı muahhare mahfuzdur.

Madde : 2 — 1) Hükûmeti Osmaniye ile Sir A. J. Armstrong Vitore ve şürekâsı Limited ve Vikers Limited arasında 1913 ve 1914 seneleri zarfında doklar, tersaneler ve inşaatı bahriye müşterekül menfaat şirketi şahanei Osmaniyesinin teşekkülüne ve imtiyazına müteallik akdolunmuş olan mukave-

lâtta münderiç muamelât, Türk hükûmetinin talebiyle tatil olunacaktır.

Bugünkü tarihli sulh muahedesinin mevkii meriyete vazı tarihinden itibaren 6 aylık bir müddet zarfında Türkiye hükûmetiyle mezkûr şirketler arasında gerek mukavelâtı mebhusun anhanın tâdil şeraiti gerek yeni bir imtiyazâtın itası hususlarında bir ittifak hasıl olmadığı takdirde anifüzzikr şirketlerin beşinci madde mucibince mensub ehli hibreye bilmüracaa eski mukavelâtın feshini telâfi edecek olan yeni imtiyazatın tesbit şeraitini anlara tevdi etmeye hakları olacaktır.

Maahaza şurası mukarrerdir ki, yeni imtiyaz için ehli hibre tarafından tesbit edilecek olan şerait tarafeynden birinin veya diğerinin muvafakatine iktiran etmediği takdirde eski imtiyazlarının feshi keyfiyetinden dolayı maddeten düçar oldukları zarar için ehli hibrenin muhik göreceği miktar tazminatı mezkûr şirketlere tesfiye etmeyi Türk hükûmeti taahhüt eyler.

2) Bugünkü tarihli sulh muahedesinin mevkii meriyete vazı tarihinden itibaren 6 aylık bir müddet zarfında (reji jeneral de şimendofer) şirketi kendisine 1914 de verilmiş olan Samsun - Sivas şimendoferinin inşası ve işletilmesi hakkındaki imtiyaza herhangi bir sebepten dolayı tekrar sahip kılınamadığı takdirde Türk hükûmeti bu şirkete talebi üzerine ve telâfi maksadıyla yeni bir imtiyaz ita etmeyi deruhte eyler. Bu telâfinin mukabil ve muadil olup olmadığında itilâf olunmazsa işbu teadül noktayı nazarından yeni imtiyazın vüsatiyle işletme şeraitini tâyin beşinci madde mucibince mensub ehli hibreye ait olacaktır.

Şu cihet mukarrerdir ki, eğer reji jeneral şirketi Samsun - Sivas imtiyazına tekrar sahip kılınırsa bu imtiyaz, (beşinci maddede gösterilen ehli hibre usulüyle) şeraiti cedidei iktisadiyeye tevfik edilecektir. Yeni bir imtiyaz ile telâfi takdirinde dahi şerait cedidei iktisadiyeye tevfik selâhiyeti kezalik hesaba alınacaktır.

Ehli hibre tarafından tâyin edilen yeni imtiyaz şeraiti tarafeynden birinin veya diğerinin muvafakatine iktiran etmediği takdirde Samsun - Sivas şimendoferi imtiyazının feshinden dolayı şirketin maddeten duçar olduğu zarara ve bahri siyah şebekesinin diğer aksamı hakkında şirket tarafından mahallinde ameliyâti keşfiye için yapılan masarifine mukabil eh-

li hibrenin muhik göreceği miktar tazminatı mezkûr şirkete tesfiye etmeyi Türk hükûmeti taahhüt eyler.

Türkiye, yukarıda gösterilen şerait dahilinde ister Samsun - Sivas imtiyazına şirketi tekrar sahip kılmak ister yeni bir imtiyaz ita eylemek ve nihayet isterse tazminat vermek ile şirkete karşı kâffei taahhüdatından tamamen teberri edecektir.

Madde : 3 — Birinci ve ikinci maddelerde gösterilen mukavelâtta ihtilâfattan müstefit olanların emlâkından veya hidematından devletçe şimdiki arazisi dahilinde istifade edilmiş bulunmak hasebiyle devlete veya mezkûr mukavelâtla itilâftan müstefit olanlara ruiyeti muhasebe neticesinde ait olacak mebaliğ mevcut mukavelât veya itilâfat mucibince yahut mukavelât veya itilâfat mevcut olmadığı surette işbu protokolda gösterilen ehli hibre usulüne tevfikan tesfiye olunacaktır.

Madde : 4 — Altıncı madde ahkâmı mahfuz kalmak kaydı ihtirazisi altında birinci maddede gösterilen mukavelâtla itilâfatı muahhare ahkâmı bilittifak ve iki tarafa da müteallik olmak üzere şerait iktisadiyei cedideye tevfik edilecektir.

Madde : 5 — Bugünkü tarihli muahedei sulhiyenin mevkii meriyete vazından itibaren bir sene müddet zarfında ittifak hasıl olmadığı takdirde tarafeyn gerek ruyeti muhasibata gerek imtiyazâtın şerati iktisadiyei cedideye tevfikine müteallik hususatta yukarıda zikredilen bir senelik müddetin inkizasından itibaren iki aylık bir müddet zarfında tâyin edecekleri iki ehli hibrenin münasip ve muhik göreceği ahkâmı kabul edeceklerdir. İşbu ehli hibre ittifak hasıl edemezlerse 1914 - 1918 muharebesine iştirâk etmemiş memleket tebaasından İsviçre hükûmeti cumhuriyesi umuru nafia idaresi reisinin yapacağı 3 kişilik liste meyanından Türk hükûmetince iki aylık bir müddet içinde tâyin edilecek bir üçüncü ehli hibreye müracaat edeceklerdir.

Madde : 6 — Bugünkü tarihli bir mukaddemei tatbikiyeye iktiran etmemiş olan birinci maddede mezkûr mukavelâtı imtiyaziye ashabı bu protokolun şeraiti iktisadiyei cedideye tevfik hakkındaki ahkâmından istifade edemeyeceklerdir. Bu mukavelât bugünkü tarihli muahedei sulhiyenin mevkii meriyete vazından itibaren 6 aylık bir müddet zarfında ashabı imtiyaz tarafından vukubulacak müracaat üzerine fesholunabilecektir. Bu takdirde sahibi imtiyaz eğer mahal var ise ameliyâtı keşfiye için tarafeyn arasında ademi ittifak halinde işbu proto-

kolda mezkûr ehli hibre tarafından muhik görülecek olan miktar tazminata müstehak olacaktır.

Madde : 7 — Hükûmeti Osmaniye ile birinci maddede mezkûr mukavelât ve imtiyazattan müstefit olanlar beyninde 30 Teşrinievvel 1918 tarihi ile 1 Teşrinisani 1922 tarihi arasında vukubulan ihtilâflar ile efradı hususiye arasında ve yine bu müddet zarfında imtiyaz devir ve ferağını mutazammın olarak münakit olmuş mukavelât Türk hükûmetinin tasvibine iktiran edinceye kadar mevkii meriyette kalacaklardır. Bu tasvip terviç olunmadığı takdirde eshabı imtiyaza eğer mahal var ise düçar oldukları hasara mukabil beşinci maddedeki şerait dahilinde mensup ehli hibre tarafından tesbit olunacak bir tazminat verilecektir. Bu ahkâm 29 Teşrinievvel 1914 den evvel aktolunmuş mukavelât hakkında işbu protokolda münderiç şerait iktisadiyei cedideye tevfik hakkını ihlâl etmez.

Madde : 8 — İşbu protokolun ahkâmı 25 Nisan 1920 den itibaren Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ile ashabı imtiyazat arasında vaki olmuş itilâfata tatbik olunmaz.

FASIL : 2

Madde : 9 — Hükûmeti Osmaniye veyahut her Osmanlı memuru mahallisi ile 29 Teşrinievvel 1914 tarihinden evvel aktolunmuş mukavelâtı imtiyaziyeden müstefit olan Türkiyeden maada düveli âkide tebaasına veya düveli mezkûre tebaası sermayesinin mütefevvik bulunduğu şirketlere karşı Türkiyenin bugünkü tarihli muahedei sulhuye ile ayrılan arazi dahilindeki hukuk ve vezaifine halef olan devlet tamamen kaim olmuştur. Türkiyeden Balkan muhabereleri neticesinde ayrılmış olan arazi dahilinde dahi işbu arazinin intikalini tasrih eden muahedenin mevkii meriyete vazından mukaddem hükûmeti Osmaniye veya bir Osmanlı memuru mahallisi ile münakit olmuş mukavelâtı imtiyaziye hakkında aynı muamele cari olacaktır. Bu kaimiyet arazinin intikalini tasrih eden muahedenin mevkii meriyete vazı tarihinden itibaren muteber olacaksa da bugünkü tarihli muahedei sulhiye ile Türkiyeden infikâk eden arazi hakkında istisnaen 30 Teşrinievvel 1918 tarihinden itibaren meri bulunacaktır.

Madde : 10 — İşbu protokolun birinci faslı ahkâmı 7 ve 8 inci maddeler müstesna olmak üzere 9 uncu maddede gösterilen mukavelâta tatbik edilecektir. Üçüncü madde ahkâmına gelince bu madde arazii münfeke dahilinde ancak ashabı im-

tiyazâtın emlâk veya hidemâtından orada icrai hâkimiyet etmekte olan devlet tarafından istifade edilmiş olduğu takdirde tatbik edilecektir.

Madde : 11 — Gerek bugünkü tarihli muahedei sulhiye hükmünce ve gerek Balkan muharebâtını müteakip Türkiyeden ayrılan arazi dahilinde icrai faaliyet edip Osmanlı kanununa tevfikan teşekkül etmiş olan Türkiyeden maada düveli âkide tebaası menafiinin mütefevvik bulunduğu her şirket mezkûr muahedenin mevkii meriyete vazından itibaren 5 sene zarfında emval hukuk ve menafiinin gerek mevzuubahs arazide icrai hâkimiyet etmekte olan devletin gerek tebaası evvelki şirketi murakabe eden Türkiyeden maada diğer düveli âkideden birinin kanununa tevfikan müteşekkil diğer herhangibir şirkete devretmeğe selâhiyettar olacaktır. Bu emval hukuk ve menafiin devredileceği şirket işbu protokol ahkâmının temin ettiği hukuk ve imtiyazat da dahil olduğu halde evvelki şirketin haiz bulunduğu aynı hukuk ve imtiyazattan müstefit olacaktır.

Madde : 12 — 11 inci madde ahkâmı bir kısım sahai faaliyeti Türk toprağında kalmış olacak sahibi imtiyaz hidematı umumiye şirketlerine tatbik olunamaz.

Maahaza mezkûr şirketler, Türkiye haricindeki sahai faaliyetleri aksamını yeni bir şirkete devretmek suretiyle o aksam için 11 ve 13 üncü maddeler ahkâmından müstefit olabileceklerdir.

Madde : 13 — 11 inci madde mucibince Osmanlı şirketlerinin hukuk, emval ve menafi üzerlerine devredilecek olan şirketler, Türkiyeden infikâk eden arazi üzerinde bu devirden veya bu devir hasebiyle teşekküllerinden dolayı hiçbir resmî mahsusa — mevkii meriyette olan beynelmilel mukavelât muktezasınca buna bir mani olmadıkça tabi tutulmayacaklardır —. Bu şirketler tabiiyetlerine iktisap edecekleri düveli âkideden herbirinin arazisinde dahi kendi ahkâmı kanuniyesine göre bu devlet muhalefet etmedikçe aynı muameleye tabi olacaklardır.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim kılınmıştır.

İSMET	HORACE RUMBOLT
Dr. RIZA NUR	PELLE
HASAN HÜSNÜ	GARRONİ
	MONTANYA
	VENİZELOS
	KAKLAMANOS

DİAMANDİ
KOSTANTİN DİAMANDİ
KOSTANTİN KONÇESKO

BEYANNÂME

Usulen haizi selâhiyet olan zîrde vazıini imza beyan ederler ki, Türk hükûmeti, Osmanlı İmparatorluğu tarafından verilmiş olan bazı imtiyazata müteallik bugünkü tarihli protokolun birinci faslı ahkâmını mezkûr protokolu akteden diğer devletler tebaası sermayesinin 1 Ağustos tarihinde müteveffik bulunduğu Osmanlı şirketlerine de tatbik etmeyi taahhüt eyler.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim kılınmıştır.

İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN HÜSNÜ

LOZANDA İMZA EDİLEN SENEDÂTI DÜVELİYENİN BAZI AHKÂMINA BELÇİKA VE PORTEKİZİN İLTİHAKINA DAİR PROTOKOL

Bugünkü tarihli muahedei sulhuyeyi imza eden tarafeyni âlieyni âkideyn mezkûr muahedenin ikinci kısmının (ahkâmı maliye) birinci faslı ahkâmıyla üçüncü kısmı (ahkâmı iktisadiye) ahkâmına Belçika ve Portekiz devletlerinin iltihakını kabulde müttefik olup bu iltihak işbu muahedenin aynı şeraiti dairesinde ve aynı zamanda iktisabı meriyet edecektir. Osmanlı İmparatorluğunda verilmiş bazı imtiyazâta müteallik bugünkü tarihli protokola aynı şerait dahilinde Belçikanın dahi iltihakını kabulde kezalik müttefiktirler.

Binaenaleyh tarafeyni âliyeyni âkideyn Belçika ve Portekizin usulen haizi selâhiyet mümessilleri tarafından bugün vaki olan iltihak beyanâtını senedi ittihaz ederler. Mezkûr beyanata göre bir taraftan Türkiye diğer taraftan işbu iki devletten her biri arasında muhtaç oldukları hali sulh ile münasebâtı resmiye işbu beyanâtın mevkii meriyete geçmesi ile beraber tekrar teessüs etmiş addolunacaktır.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim kılınmıştır.

İSMET
Dr. RIZA NUR
HASAN HÜSNÜ

HORACE RUMBOT
PELLE
GARRONİ
MONTANYA
UÇİYAİ

VENİZELOS
KAKLAMANOS
DİAMANDİ
KONÇESKO

BELÇİKA BEYANNÂMESİ

Zîrde vazıinimza usulüne muvafık ve muteber görülen selâhiyetnâmesinin bugünkü tarihli muahede sulhiyeyi imza etmiş devletlerin mümessillerine badelibraz işbu beyannâme ile Belçika namına mezkûr muahedei sulhiyenin ikinci kısmının (ahkâmı maliye) birinci faslı ahkâmı ile üçüncü kısmı (ahkâmı iktisadiyeahkâmına ve kezalik Osmanlı İmparatorluğuna verilmiş olan bazı imtiyazâta müteallik ve bugünkü tarihli protokol ahkâmına iltihak ettiğini beyan eder.

Hali sulhu ve münasebâtı resmiyeyi iadeten tesis edecek olan bu iltihak mezkûr muahedei sulhiyeyi imzalayan devletlerin Belçikayı iltihaka kabul ettikleri bugünkü tarihli protokolda gösterilen anda ve mezkûr protokolda münderiç ahkâm ve şerait dairesinde iktisabı meriyet edecektir.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim olunmuştur.

FERNAND PELETZER

PORTEKİZ BEYANNÂMESİ

Zîrde vazıinimza usulüne muvafık ve muteber görülen selâhiyetnâmesinin bugünkü tarihli muahedei sulhiyeyi imza etmiş devletlerin mümessillerine badelibraz işbu beyannâme ile Portekiz namına muahedei sulhiyenin ikinci kısmının (ahkâmı maliye) birinci faslı ahkâmı ile üçüncü kısmı (ahkâmı iktisadiye) ahkâmına iltihak ettiğini beyan eder.

Hali sulhu ve münasebâtı resmiyeyi iadeten tesis edecek olan bu iltihak muahedei sulhiyeyi mezkûreyi imzalayan devletlerin Portekizi iltihaka kabul ettikleri bugünkü tarihli protokolda münderiç ahkâm ve şerait dairesinde iktisabı meriyet edecektir.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim olunmuştur.

A. M. BARTOLOMO PEREYRA

BRİTANYA, FRANSA VE İTALYA KITAATI TARAFINDAN İŞGAL EDİLEN TÜRK ARAZİSİNİN TAHLİYESİNE DAİR PROTOKOL

Kıtaati elhaletihazıhi Türk arazisinin bazı aksamını işgal eden düveli müttefika yâni Fransa, Büyük Britanya ve İtalya hükûmetleri ile Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti,

milletlerinin amalı sulh perverânelerini bilâtehir tatmin etmek emniyesini mütesaviyen perverde ettikleri cihetle,

Hâizi salâhiyet olan zîrde vazıini imza mütekabilen tedâbiri âtiyeyi ittihaz hususunda ittifak etmişlerdir:

1

Lozanda tekerrür eden muahedei sulhiye ve diğer senedâtın Büyük Millet Meclisi tarafından tasdik kılındığı düveli müttefikanın İstanbuldaki fevkalâde komiserliğine tebliğ edilir edilmez düveli mezkûre kıtaatı kendileri tarafından işgal edilmiş olan arazinin tahliye ameliyatına tevessül edeceklerdir. İşbu ameliyat Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi ile Karadenizde bulunan İngiliz, Fransız ve İtalyan bahri cüzi tamlarının da çekilmesini ihtiva edecektir.

2

Tahliye ameliyatı 6 hafta zarfında ikmal edilecektir.

3

Tahliye vukubuldukça tahliye olunacak arazide Türk hükümetine veya Türk umumi idarelerine aidiyetin alelusul tahakkuk eden ve elhaleti hazihi müttefikin memurinin tahtı işgal veya tasarrufunda bulunan hernevi emvali gayrı menkule ve emvali Türk hükûmetine iade olunacaktır.

Her nevi haciz ve vaziyet tedabiri ref olunacaktır. İşbu iade ve refiyed hakkında kati ve tam bir ibra senedi kıymetini haiz olacak zabıt varakaları tanzim edilecektir.

İşgal memurini Türk hükûmetine ait olup ta eşhası saliseye ve bilhassa Osmanlı şirketlerine verilmiş olan emval eşya ve mevaddın mümkün olduğu kadar tam bir defterini hükûmeti mezkûreye vereceklerdir.

İşgal memurini ile efrad arasında münakit mukavelâttan mütevellit düyun mukavelâtı mezkûrede muayyen şerait dahilinde tesfiye olunacaktır.

4

Evvelce Osmanlı hükûmetine ait olup 30 teşrinievvel 1918 tarihinde Mondros'ta imza olunan mütareke mukavelesi mucibince düveli müttefika emrine geçen ve işbu protokolun imzası tarihinde Türkiyede düveli müttefikai mezkûre memurini yedinde bulunmakta olan (Yavuz Sultan Selim) dahil olduğu halde sefaini harbiye esliha cephane vesair malzemei harbiye ikinci bentte zikredilen mühlet zarfında hali hazırları ile ve bulundukları mevakide Türkiyeye iade olunacaklardır.

5

11 teşrinievvel 1922 tarihinde Mudanyada imza edilmiş olan mukavelei askeriye ahkâmı işbu protokolun ikinci bendinde zikrolunan müddet zarfında meri kalacaktır.

İşbu müddet zarfında birgüna hâdiseye meydan vermemek için muktazi tedâbir müttefikıyn ve Türk memurini askeriyesi arasında bilittifak ittihaz olunacaktır.

Tahliye ameliyatının tevlit edebileceği diğer kâffei mesainin Türk memurini ile bilittifak tanzim etmek işgal memurinine ait olacaktır.

6

Türk hükûmeti muahedei sulhiyenin mevkii meriyete vazını beklemeksizin mezkûr muahedeye vaziini imza devletler tebalarının 69, 72, 77 ve 91 inci maddelerden (72 ve 91 inci maddelerde zikrolunan müddetler cereyana başlamamış olsa bile) ve kezalik ikâmet mukavelesi ahkâmından istifade etmelerini kabul edecektir. Türk hükûmeti sulh muahedesinin 137, 138 ve 140 inci maddelerinde münderiç ahkâma dahi riayet edecektir.

7

Sulh muahedenâmesinin mevkii meriyete vazına intizaren Britanya ve Türk hükûmetleri hududun tâyinine kadar mezkûr muahedenin üçüncü maddesinin ikinci numrosunun üçüncü fıkrasında muhafazası mevzuubahs olan statükoyu tadil edebilecek hiçbir şey yapmamayı mütekabilen taahhüt ederler.

Mezkûr hükûmetler sulh muahedenâmesinin üçüncü maddesinin ikinci numrosunun birinci fıkrasında zikrolunan ve Türkiye ile Irak arasındaki hududa ait bulunan müzakeratın, birinci bentte musarrah tahliye ameliyatı ikmal olunur olunmaz başlamasında ve mezkûr fıkrada da zikrolunan 9 ay müddetin mebhusun anha müzakeratın başladığı tarihten itibaren cereyan etmesinde müttefiktirler.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim olunmuştur.

İSMET	HORACE RUMBOLT
Dr. RIZA NUR	PELLE
HASAN HÜSNÜ	GARRONİ
	MONTANYA

BEYANNÂME

Selâhiyetnâmeleri mucibince hareket eden zîrde vaziini imza hususatı âtiyeyi beyan ederler :

1) Boğazlar usuluna dair bugünkü tarihli mukavelenâmenin

mevkii meriyete vazına intizaren üç müttefik devlet donanmalarının boğazlardan tam ve kâmil bir serbestii murür muhafaza etmeleri takarrür etmiştir. Boğazlardan transit geçen düveli mezkûre sefaini harbiyesi hasarat veya ârizai bahriye ahvali müstesna olmak şartiyle emniyeti sefer demirlemeyi icab ettiği takdirde geceleyin demirleme müddeti de dahil olduğu halde mürurları elzem olan zamandan fazla tavakkuf edemiyeceklerdir.

2) Balâdaki protokolun birinci bendi ahkâmına halel gelmeksizin ve boğazlar usulüne dair bugünkü tarihli mukavelenâmenin mevkii meriyete vazına kadar veyahut 31 Kânunuevvel 1923 tarihinde mezkûr mukavele mevkii meriyete girmemiş ise mezkûr tarihe kadar Türk hükûmeti boğazlarda üç müttefik devletten herbiri için bir kruvazör ve iki kontrtorpiyorun bulunmasına muhalefet etmeyecektir. İşbu sefainin beraberlerinde kömür ve levazım tedariki için muktazi ve harb bayrağını gayrı hâmil sefain bulunabilecektir.

3) Vazıini imza bugünkü tarihli muahedei sulhiyenin mevkii meriyete vazından itibaren kabotajın ve liman hıdemâtının Türk milli bayrağına hasrolunacağını derhatır ettirirler.

Mamafih 1 Kânunusani 1923 te Türkiyede kapotaj yapan veya hıdemâtı işleten müessesâtın 31 Kânunuevvel 1923 tarihine kadar işlerine devamda tamamen serbest bırakılacağını beyan ederler.

Herhalde Türkiye bugünkü tarihli ticaret mukavelenâmesine vazıin imza diğer devletler sefainine ticaret mukavelenâmesinin ikinci kısmında sefain ve hamuleleri ve yolcular için musarrah ve seyrüsefain ve duhulu ticarete müteallik bulunan bilcümle teshilâtı hiçbir devlet lehine fark yapmaksızın 31 Kânunuevvel 1923 tarihine kadar bahsedecektir.

4) Vazıini imza işbu beyanatta bulunurken Lozanda imzalanan sulh muahedenâmesiyle diğer senedatın sürati mümkine ile mevkii meriyete dahil olacakları ümidini izhar ederler.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim olunmuştur.

İSMET Dr. RIZA NUR HASAN HÜSNÜ

KARAAĞAÇ ARAZİSİ İLE BOZCAADA VE İMROZ ADALARINA DAİR PROTOKOL

Selâhiyeti tammeyi haiz zîrde vazıini imza mevaddı âtiyeyi kararlaştırmışlardır :

1

Meriç ile bugünkü tarihli muahedenin ikinci maddesinin ikinci numrosunda tarif kılınan Türk - Yunan hududu arasında kâin olup Türkiyeye iade edilecek olan arazi nihayet 15 Eylül 1923 te Türk memurinine teslim olunacaktır. Şu şartla ki, muahedei mezkûrenin Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından keyfiyeti tasdiki İstanbuldaki müttefikin fevkalâde komiserleri vasıtasiyle Yunan hükûmetine tarihi mezkûrda tebliğ oluna. Eğer işbu tebliğ balâda mezkûr tarihte ifa kılınmamış ise arazii mezkûrenin teslimi muamelesi tarihi tebliğden itibaren 15 günlük bir müddet zarfında icra edilecektir.

2

Sulh muahedesinin 5 inci maddesinde mezkûr tahdit muamelesinin ikmal edilmemiş olması keyfiyeti balâdaki arazinin Türk memurinine teslimini tehir edemiyecektir. Bu halde Yunan ve Türk hükûmetleri sulh muahedesinin ikinci maddesinin ikinci numrosunda tarif olunan hattı arazi üzerinde muvakkat bir surette tersim edeceklerdir. İşbu muvakkat hudut tarafınca mezkûr muahedenin 5 inci maddesinde musarrah komisyonun ikmali mesai etmesine kadar meri olacaktır.

3

Karaağaç Rum ahalisi 30 Kânunusani 1923 te Yunanistan ile Türkiye arasında imza olunan mukavelede mezkûr ahali mübadelesine tabi olacaklardır; bunlar mezkûr mukavele ahkâmından istifade edeceklerdir. Fakat Yunanistan ile Türkiye arasında hali sulhün teessüsünden ancak altı ay sonra hicrete mecbur edebileceklerdir.

4

İmroz, Bozcaada adalarından Yunan kıtaatı ve memurini bugünkü tarihli sulh muahedesi Yunan ve Türk hükûmetleri tarafından tasdik edilir edilmez çekileceklerdir. Bunlar çekilir çekilmez mezkûr muahedenin 14 üncü maddesindeki ahkâm Türk hükûmeti tarafından tatbik olunacaktır.

5

İşbu protokolun birinci bendinde mezkûr arazi sekenesinden ve keza dördüncü fıkrada bahsolunan adalar ahalisinden hiçbiri askerî veya siyasî hattı hareketinden veyahut bugünkü muahedei sulhiyeyi imza eden devletlerden birince veya tebaasına ifa ettiği herhangi bir muavenetten dolayı Türkiyede hiçbir bahane ile iz'aç veya takip olunmayacaktır.

Fıkrai anifede zikrolunan arazi ve adaların kâffei ahalisine bugüne kadar irtikâp olunan siyasî veya hukuku umumiyeye müteallik bilcümle cinayet ve cünhalardan dolayı tam ve kâmil affı umumi bahşolunmuştur.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim edilmiştir.

İSMET	HORACE RUMBOLT
Dr. RIZA NUR	PELLE
HASAN HÜSNÜ	GARRONİ
	MONTANYA
	UÇİYAİ
	VENİZELOS
	KAKLAMANOS

YUNANİSTANDA EKALLİYETLERİN HİMAYESİNE DAİR

10 Ağustos 1920 tarihinde başlıca düveli müttefika ile Yunanistan arasında Sevr'de mün'akit muahede ile

TÜRKİYEYE AİT

olmak üzere aynı devletler arasında aynı tarihte aktedilen muahedeye müteallik protokol.

Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya, Japonya ve Yunanistan hükûmetleri işbu konferans esnasında aktolunan sulh muahedesiyle diğer senedâtın mevkii meriyete vazı, Yunanistandaki ekalliyetlerin himayesine dair başlıca müttefik devletler ile Yunanistan arasında 10 Ağustos 1920 tarihinde Sevr'de aktolunan muahedenin ve kezalik Türkiyeye dair aynı devletler arasında Sevr'de aktolunan 10 Ağustos 1920 tarihli muahedenin mevkii icraya vazını zaruri kıldığı kanaatında bulunduklarından,

Usulen haizi selâhiyet olan zirde vazıini imza mütekabilen kendi hükûmetleri nâmına ahkâmı âtiyeyi kararlaştırmışlardır :

1 — Sevrde aktolunan salifüzzikr iki muahedenin tasdiknâmeleri eğer şimdiye kadar tediye olunmamış ise bugünkü tarihle Lozanda imza olunan sulh muahedenâmesinin ve senedâtı saireye müteallik tasdiknâmeler ile aynı zamanda tediye olunacaktır.

2 — Ekalliyetlerin himayesine müteallik salifüzzikr Sevr muahedesinin birinci maddesinde münderiç ahkâm bugünkü tarihli sulh muahedenâmesinin ikinci maddesinin ikinci numrosundaki ahkâm ile mukayyet olacaktır.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim edilmiştir.

HORACE RUMBOLT
PELLE
GARRONİ
MONTANYA
UÇİYAİ
VENİZELOS
KAKLAMANOS

SIRP - HIRVAT - SLOVEN DEVLETİ TARAFINDAN MUAHEDEİ SULHİYENİN İMZASINA MÜTEDAİR PROTOKOL

Zirde vaziini imza bugünkü tarihle ve mütekabilen kendi hükûmetleri nâmına berveçhi âti tadât olunan senedâtı veyahut onlardan bazılarını yâni :

Sulh muahedenâmesi,

Boğazlar usulüna dair mukavelenâme,

Trakya hududuna dair mukavelenâme,

İkâmet ve selâhiyeti adliye hakkında mukavelenâme,

Ticaret mukavelenâmesi,

Affı umumiyeye müteallik beyannâme ve protokol,

Osmanlı İmparatorluğu dahilinde verilmiş bazı imtiyaza müteallik protokol,

Lozanda imzalanan senedâtı düveliye ahkâmından bazısına Belçika ile Portekiz iltihakına müteallik protokolu,

Lozanda imzalamış olmakla herbiri, imza etmiş olduğu senedâta müteallik olmak üzere Sırp - Hırvat - Sloven devletine işbu Lozan konferansı senedi nihayesinde mezkûr murahhaslarından herhangi birisi vasıtası ile muahede mevkii meriyete girmiş olmadıkça salifüzzikr senedatın heyeti mecmuasını imza edebilmek selâhiyetini tanımakta ittifak etmişlerdir.

Lozanda 24 Temmuz 1923 tarihinde tanzim edilmiştir.

İSMET	HORACE RUMBOLT
Dr. RIZA NUR	PELLE
HASAN HÜSNÜ	MONTANYA
	GARRONİ
	UÇİYAİ
	VENİZELOS
	KAKLAMANOS
	DİAMANDİ
	KONÇESKO
	MORFOF
	STANÇİOF

LOZAN KONFERANSINA AİT SENEDİ NİHAİ

Britanya İmparatorluğu, Fransa ve İtalya hükûmetleri, Japonya hükûmetiyle birlikte Şarkta sulhu sureti katiyede iade etmek endişesi ile bir taraftan Yunanistan, Romanya, Sırp - Hırvat - Sloven devletinin ve kezalik Amerika düveli müttehidesinin ve diğer taraftan Türkiyeyi bütün milletler tarafından temenni olunan bir neticeye vasıl olacak ahkâm ve mevaddi müştereken tetkike dâvet etmiş olduklarından,

İki taraftan işbu konferansda müzakere edilmesi iktiza edecek olan mesailden boğazlar meselesi bahri siyahtan sahildar olan Bulgaristan ve Rusyanın müzakerâta ve kabul edilecek mukarrerâta iştirâke dâvet edilmeleriyle bilhassa tetkik olunmak iktiza edeceği kanaatında bulunduklarından,

Ve Şarkta hali harbin Belçika ve Portekiz için tevlit eylediği mesaili iktisadiye ve maliyenin münakaşasına mezkûr iki devletin de iştirâkinin kabule karar verdiklerinden,

Binaenaleyh âtiüzikr murahhaslar yâni:

Britanya İmparatorluğu için:

Umuru hariciye nazırı asaletlü George Natanyel, Marki Gürzon Döke Deloston, K. J. J. S. S. İ. J. S. İ. E.;

İstanbulda fevkalâde komiseri Sör Horace George Monteğü Rumbolt, Barrona, J. S. M. J.;

Fransa için :

Haşmetlü İtalya Kralı hazretleri nezdinde Fransa cumhuriyeti sefiri kebiri, Legion d'Honour nişanı millisinin Grande Crouve rütbesini haiz Mösyö Camille Barriere;

Senato âzası Fransa sefiri kebiri Legion d'Honour nişanı millisinin Grande Officier rütbesini haiz mösyö Maurice Bompart.

Fransa sefiri kebiri cumhuriyetin Şark fevkalâde komiseri Legion d'Honour nişanı millisinin Grande Officier rütbesini haiz ferik general Mösyö Maurice Pelle.

İtalya için :

Kraliyet Senato âzası İtalya sefiri kebiri İstanbul fevkalâde komiseri St. Maurice Velâzar ve Couron d'İtaliy nişanlarının Grande Corova rütbelerini haiz asaletlü Marki Camille Garroni,

Atina fevkalâde murahhas ve orta elçisi St. Maurice Velazar nişanlarının komandor ve Corun d'İtaliy nişanının grande officier rütbelerini haiz Mösyö Jul Sezar Montanya,

Japonya için :

Londra fevkalâde sefiri kebir ve murahhası Soleil Lovan nişanının birinci birinci rütbesini haiz Baron Hayaşi Jonii,

Roma fevkalâde sefiri kebiri ve murahhası Soleil Lovan nişanının birinci rütbesini haiz Mösyö Gentaro Uçiyai Juzammi,

Yunanistan için :

Sabık reisi nüzzar Souver nişanının Grande Crove rütbesini haiz Mösyö Eleftrios K. Venizelos.

Londra orta elçisi, Souver nişanının komandor rütbesini haiz Mösyö Demetr Kaklamanos,

Romanya için :

Hariciye nâzırı Mösyö İlion J. Duka, orta elçi Mösyö Konstantin İ. Damandi, orta elçi Mösyö Kostantin Konçesko,

Sırp - Hırvat - Sloven devleti için :

Hariciye nâzırı Mösyö Monçilo Ninçiç,

Paris fevkalâde murahhas ve orta elçisi Mösyö Miroslav Spalavikoviç,

Sofya fevkalâde murahhas ve orta elçisi Mösyö Milan Rakiç,

Bern fevkalâde murahhas ve orta elçisi mösyö Dr. Milotyen Yuvanoviç,

Düveli Müttahidei Amerika için :

Düveli müttahide Roma sefiri kebiri asaletlü Rişar Voşbon Çayld,

Düveli müttahide İstanbul fevkalâde komiseri kontamiral Markay. Bristol,

Düveli müttahide Bern sefiri asaletlü Josef Gru.

Türkiye için :

Edirne Mebusu, Umuru Hariciye Vekili İsmet Paşa,

Sinop Mebusu, Umuru Sıhhiye ve Muaveneti İçtimaiye Vekili Dr. Rıza Nur bey,

Trabzon Mebusu sabık Vekil Hasan bey,

Bulgaristan için :

Reisi nüzzar, umuru hariciye ve mezhebiye nâzırı mösyö Aleksandr İstanbuliski,

Londra fevkalâde murahhas ve orta elçisi St. Aleksandr nişanının Grande Crouve rütbesini haiz hukuk doktoru mösyö Dimitri Stançiof,

Belgrat fevkalâde murahhas ve orta elçisi mösyö Kostake Dörof,

BİBLİYOGRAFYA

1 — (Bir Heyet) Anadoluda Yunan Zulüm ve Vahşeti

2 — Andonekea Niko Poliki İstoria Elados 1821-1950 Atina, 1953

3 — Ardakoç M. Kamrân Hilafet Meselesi İstanbul, 1955.
Hilafet Meselesi İstanbul, 1955.

4 — Arıburnu Kemal Millî Mücadele ve İnkılâplarla İlgili Kanunlar
Esbabı Mucibeleri ve Meclis Görüşmeleri ile Ankara, 1957

5 — Bayur Yusuf Hikmet Türk Devletinin Dış Siyasası İstanbul, 1942

6 — Beyatlı Yahya Kemal Aziz İstanbul İstanbul, 1964

7 — Bilsel Cemil Ord. Prof 1 — Lozan (2 cilt İstanbul, 1933
2 — Medeni Kanun ve Lozan Muahedesi,
(Medeni Kanunun 15 inci yıldönümü için) İstanbul,

8 — Bürün Vecdi Nasıl Öldüler İstanbul, 1964

9 — Cahid Burhan Mudanya - Lozan - Ankara İstanbul 1933.

10 — Cebesoy Ali Fuad Gn. General Ali Fuad Cebesoy'un Hatıraları, 1957.

11 — Crozat Charles Prof. Devletler Umumi Hukuku İstanbul, 1950.

12 — Dahiliye Nezareti Türkiyede Yunan Fecayii Matbaayı Ahmet İhsan ve Şürekası İst. 1337.
Türkiyede Yunan Fecayii, 1337

13 — Danişmend İsmail Hâmi Garp Menbalarına Göre Türk Seciye ve Ahlâkı,

14 — Gür A. Refik Hukuk Tarihi ve Tefekkürü Bakımından Mecelle.

15 — İlhan Ziya Yücel Sevenlerin Kalemiyle Rıza Nur İstanbul, 1962

16 — İnan Afet Prof. Türk İstiklâli ve Lozan Muahedesi
Belleten - Cilt II Temmuz 1938.

17 — Kandemir Feridun — Hatıraları ve Söyleyemedikleri ile Rauf Orbay İstanbul, 1965.
İstiklâl Harbimiz İstanbul, 1960.

18 — Karacan Ali Naci — Lozan Konferansı ve İsmet Paşa Maarif Matbaası İstanbul, 1943

19 — Karabulut Ali — Fener Patrikhanesinin İç Yüzü İstanbul, 1955

20 — Koçu Reşat Ekrem — Osmanlı Muhedeleri, Kapitülasyonlar ve Lozan Muahedesi İstanbul, 1934

21 — Kutay Cemal —
1) Türkiye İstiklâl ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi İstanbul, 1953 cilt 5 ve 19.
2) Tarih Konuşuyor İstanbul, 1965.
3) Lozanda İsmet Paşayı Kim Öldürecekti? İstanbul, 1956
4) Pontus Suikasti İstanbul, 1956.
5) Mütarekede Pontus Suikasti İstanbul, 1956

22 — Lozan Zabıtları — Lozan Sulh Muahedenâmesi Mukavelât ve Senedâtı Saire İstanbul, 1339
Şarkı Karib Umuru Hakkında Lozan Konferansında Tezekkür olunan
Senedât Mecmuası ve Zabıtlar
Birinci Takım : Birinci cilt Birinci Komisyonun Zabıtnâme ve protokolleri
İstanbul, İkdam Matbaası 1924-1340
Cilt II Ecnebilerin tâbi olacağı Usul İstanbul İkdam Matbaası, 1924
Cilt III 3. Komisyon ve bu komisyona merbut tâli komisyonların zabıtnâme ve raporları Matbaai Ahmet İhsan ve Şürekası, 1924.
Cilt IV Müzakerâta ait Vesaik İstanbul Vatan Matbaası 1924-1340.
İkinci Takım :
Cilt I Konferansın ikinci kısmına müteallik zabıtnâmeler ve vesikalar Matbaai Ahmet İhsan ve Şürekâsı, 1925-1341.

Cilt II 30 Kânunusani ve 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozanda imza edilen senedât Matbaai Ahmet İhsan ve Şürekâsı İstanbul, 1340.

23 — Macit B. Lozan Kahramanı İsmet Paşa İst. 1934

24 — Nur Rıza Dr. Türk Bilik Revüsü.

25 — Pelin Fazıl Ord. Prof. Arazi Terk ve İlhakında Devlet Borçları ve Osmanlı Borçlarının Taksimi (Cemil Bilsel'e armağan 1939 İstanbul).

26 — Saka Mehmet Ege Denizi Adalarında Türk Hakları Ankara, 1955.

27 — Sava Paşa İslâm Hukuku Nazariyâtı Hakkında bir Etüd (1932 tarihli Fransızca aslından tercüme eden Baha Arıkan) Ankara, 1956.

28 — Soysal İsmail Türkiye Devletinin Yaptığı Dış Andlaşmaları Ank. 1965.

29 — Topçu Nureddin Yarınki Türkiye İstanbul, 1961.

30 — Turnagil A. Refik Prof. İslâmiyet ve Milletler Hukuku, Hukuk Fakültesi Mecmuası cilt, 8 sayı 1-2-3-4 cilt, 9 sayı 1-2.

31 — Türk Düşüncesi Kıbrıs Özel Sayısı İstanbul, 1958.

32 — Tütengil O. Cavit Dr. Rıza Nur üzerine Üç Yazı-Yankılar-Belgeler Ankara, 1965.

33 — Torun Şükrü Dr. Türkiye, İngiltere ve Yunanistan Arasında Kıbrısın Politik Durumu (Paris Üniversitesi Doktora tezi) İstanbul, 1956.

34 — Unat F. Reşit Lozan Barış Andlaşmasının İmzasına ait Bazı Vesikalar Maarif Matbaası 1942.

35 — Ürgüplü Münip H. Lozan Ankara, 1936 (Ankara Halkevi neşriyatı)

36 — .... Büyük Doğu Mecmuası

37 — .... Orkun Mecmuası

İÇİNDEKİLER

YANLIŞ DOĞRU CETVELİ

Sayfa	Satır	Yanlış	Doğru
20	29	ağıır	ağır
21	25	enredilmiş	emredilmiş
21	29	islâmileştirlmek	İslâmileştirilmek
23	3	gericelik	gericilik
23	5	proglemlerimizle	problemlerimizle
23	13	eshabı	esbabı
24	20	zaran	saran
32	9	zamki	zamanki
65	2	ilâ	ilân
65	14	Harbinmiz	Harbimiz
67	4	yataşacaklar	yaşatacaklar
67	4	Garaptan	garptan
116	resim altı	haşpihal	hasbıhal
118	13	Muahdesini	Muahedesini
119	resim altı	sırasından	sırasında
160	resim altı	İmparatorluğumuz	imparatorluğu muzun
162	8	matteesüf	maateessüf
162	11	Efendriler	Efendiler

SEBİL YAYINEVİNİN NEŞREDECEĞİ DİĞER ESERLER

1 — **Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar,**
Yazan: Necip Fazıl KISAKÜREK.

2 — **Merihli (Hikâyeler),**
Yazan: Kadir MISIROĞLU

3 — **Senâ (Fahrî Kâinata Mensur Medhiye),**
Yazan: Kadir MISIROĞLU.

4 — **Macar İhtilâli,**
Yazan: Kadir MISIROĞLU.

5 — **Namık Kemal,**
Yazan: Necip Fazıl KISAKÜREK

6 — **Jet Metodu ile Kur'an Alfabesi,**
Yazan: Hafız Mustafa ÇİĞDEM

7 — **Lozan, Zafer mi? Hezimet mi? (Cilt II),**
Yazan: Kadir MISIROĞLU.

8 — **Lozan, Zafer mi? Hezimet mi? (Cilt III),**
Yazan: Kadir MISIROĞLU.

Kıymetli Okuyucu!.

Elindeki bu dâva dolu eserle yayın hayatına atılan Sebil yayınevi'nin yayınlayacağı ikinci muazzam eser üstad NECİP FAZIL KISAKÜREK'in kaleminden çıkmış TARİH BOYUNCA BÜYÜK MAZLUMLAR'dır. Yeni İstanbul ve Yeni İstiklâl gazetelerinde tefrika edildiği zaman büyük yankılar uyandıran bu muazzam eser de bir Sebil Yayını olacaktır. Bilâhare de Lozan'ın diğer birçok önemli meselesini ihtiva eden LOZAN ZAFER Mİ HEZİMET Mİ'nin ikinci cildini sunacağız. PATRİKHANE, BATI TRAKYA, MUSUL ve HİLÂFET gibi önemli birçok problemi bu ikici ciltte bulacaksınız. Sabırsızlıkla bekleyeceğinizi tahmin ettiğimiz bu eserleri takiben de listemizdeki diğerlerini neşrederek hizmetinizde bulunmağa devam edeceğiz. Bu eserin muharriri ile haberleşmek isteyenlere adres:

Kadir MISIROĞLU

Serencebey Mazharpaşa Sokak No. 14/11 Doğu Ap.
Beşiktaş

YENİ BİR ESER
ULU HAKAN İKİNCİ ABDÜLHAMİT HAN

Büyük Osmanlı İmparatorluğu serhat boylarından gelen mütemadî düşman saldırışları ile gitgide sarsılırken içten de gizli ve hain eller tarafından tahrip edilmekte idi. Bu iki kuvvet devletimizi badirelerden badirelere sürüklerken karanlıklar arasından bu gidişata dur diyebilecek müstesna bir sima belirdi: İKİNCİ ABDÜLHAMİT HAN.

Misilsiz imkânsızlıklar içinde mümkün olan en muazzam neticeyi istihsal ederek haricî ve dahilî düşmanlara göz açtırmayan Ulu Hakan SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİT HAN genç nesillere düşman kuvvetlerin telkin ve tesirleri ile maalesef yanlış takdim edilmişti. Fakat emir ve iltimaslarla tarih sahifelerine geçirilmiş olanlar, zamana ve zamanın getirdiği çeşitli tesirlere mukavemet edemiyerek oradan çıkarıldıkları gibi yalan ve tezviratında ebedî olması mümkün kılınamamaktadır.

İşte bu sebeple son günlerde, SULTAN ABDÜLHAMİD HAN'ın şahsiyeti ve mübârek çehresi etrafındaki yalan ve tezvir sisi dağılmakta, onun muazzam şahsiyeti bütün azameti ile ortaya çıkmaktadır. Son birkaç sene içinde bu mevzudaki neşriyat fikrimizi teyid için yanıltmaz bir delildir. Fakat bütün bu neşriyat içinde hiçbir üstad **Necip Fazıl Kısakürek**'in kudretli kaleminden çıkmış olan «**Ulu Hakan** SULTAN İKİNCİ ABDÜLHAMİD HAN» kadar onun şahsiyetini tebarüz ettirmiş değildir.

Ötüken yayınevi Türk fikir hayatında hâdise olacak bu kitabı takdim etmekten şeref duyar.

Fiatı: 10 liradır. Kitapçılara %25 tenzilât yapılır.
İsteme adresi: Ötüken ve Sebil Yayınevleri,
Büyük Reşit Paşa Cad. No: 44 Bayezid - İstanbul.